

Latvijas Universitāte
Vēstures un filozofijas fakultāte

Reinis Vilciņš

Scientisma kritika Ludviga Vitgenšteina filozofijā

Promocijas darbs filozofijas, ētikas un reliģijas nozarē,
izziņas un apziņas teorijas (epistemoloģija, gnozeoloģija) apakšnozarē

Promocijas darba vadītājs:
Dr. phil. prof. Raivis Bičevskis

Rīga, 2022

Satura rādītājs

IEVADS.....	4
Problēma un tēmas aktualitātes pamatojums.....	4
Pētījuma aktualitāte scientisma pētniecības kontekstā.....	5
Pētījuma aktualitāte Vitgenšteina pētniecības kontekstā.....	9
Pētījuma aktualitāte Latvijas mērogā.....	12
Promocijas darba mērķis un uzdevumi.....	13
Pētījuma metodes.....	15
Promocijas darba struktūra.....	17
Izmantoto avotu un pētnieciskās literatūras apskats.....	18
1. KAS IR SCIENTISMS?.....	24
1.1 Nošķirums starp noniecinošu un neitrālu scientisma izpratni.....	25
1.1.1 Scientisms noniecinošā nozīmē.....	25
1.1.2 Scientisms neitrālā izpratnē.....	28
1.2 Nošķirums starp šaurāku un plašāku scientisma izpratni.....	31
1.3 Nošķirums starp metodoloģisko un interpretatīvo scientismu.....	32
1.4 Scientisma izpratne promocijas darba ietvaros.....	33
1.5 Scientiskais attēls.....	34
2. VITGENŠTEINA FILOZOFIJAS IZPRATNE. I DAĻA.....	38
2.1 Vitgenšteina norobežošanās no Rietumu filozofiskās tradīcijas.....	39
2.2 Vitgenšteina filozofijas pozitīvs raksturojums.....	42
2.3 Vitgenšteina filozofijas negatīvs raksturojums.....	51
3. SCIENTISMA KRITIKA PSIHOLOĢIJĀ.....	54
3.1 Vispārīga scientisma kritika psiholoģijā.....	55
3.2 Metodoloģiskais scientisms Volfganga Kēlera psiholoģijā.....	57
3.3 Interpretatīvais un metodoloģiskais scientisms Viljama Džeimsa psiholoģijā.....	62
3.4 Interpretatīvais un metodoloģiskais scientisms Zigmunda Freida psihoanalīzē.....	65
4. SCIENTISMA KRITIKA ANTROPOLOĢIJĀ.....	76
4.1 Interpretatīvais scientisms Džeimsa Freizera antropoloģijā.....	78
4.2 Metodoloģiskais scientisms Džeimsa Freizera antropoloģijā.....	89
5. SCIENTISMA KRITIKA MATEMĀTIKĀ.....	102
5.1 Matemātikas filozofijas mācības.....	103
5.2 Vitgenšteina kreisā matemātikas filozofija.....	106
5.3 Interpretatīvais scientisms: hārdijāniskais attēls un analogija starp matemātiku un fiziku 112	

5.4	Rēķini, proza un šarms.....	121
5.4.1	Rēķini.....	122
5.4.2	Proza.....	124
5.4.3	Šarms.....	126
6.	SCIENTISMA KRITIKA ESTĒTIKĀ.....	130
6.1	Estētika “Loģiski filozofiskā traktātā”.....	130
6.2	Interpretatīvā scientisma kritika estētikā.....	133
6.3	Metodoloģiskā scientisma kritika estētikā.....	139
6.4	Estētika kā salīdzinājums un parafrāze.....	142
7.	VITGENŠTEINA FILOZOFIJAS IZPRATNE. II DAĻA.....	145
7.1	Filozofijas salīdzinājums ar terapiju.....	146
7.2	Filozofijas salīdzinājums ar estētiku.....	149
8.	SCIENTISKĀS KULTŪRAS KRITIKA VITGENŠTEINA DARBOS.....	151
8.1	Eiropeskās un amerikāniskās civilizācijas gara kritika.....	151
8.2	Progress kā forma, nevis saturs.....	155
8.3	Zinātnes un zinātnieku loma.....	159
8.4	Filozofija kā propaganda.....	165
8.5	Zinātniskāka valoda un atbrīvošanās no filozofijas problēmām.....	166
	NOSLĒGUMS.....	190
	LITERATŪRAS SARAKSTS.....	194

IEVADS

Problēma un tēmas aktualitātes pamatojums

Promocijas darbs veltīts scientisma kritikas tēmai austriešu-britu 20. gs. pirmās puses filozofa Ludviga Jozefa Johana Vitgenšteina (*Ludwig Josef Johann Wittgenstein*, 1889 – 1951) darbos. Scientisma kritika, no vienas puses, ir pazīstams motīvs Vitgenšteina filozofiskajā mantojumā, taču, no otras puses, tas reti ticis tematizēts kā atsevišķi un fokusēti aplūkojams jautājums šī filozofa pētniecībā. Pēdējos gados šāda tendence Vitgenšteina pētniecībā pamazām sāk mainīties, ar scientismu saistītiem jautājumiem biežāk izvirzoties priekšplānā. Vitgenšteins, īpaši vēlinajā darbības posmā, ir pazīstams kā filozofs, kurš nevis izstrādā filozofiju kā mācību vai sistēmu, bet gan drīzāk kā savdabīgu darbības veidu, kas noteiktos jautājumos un problēmās ievieš lielāku jēdzienisku skaidrību un novērš pārpratumus. Viņš ir pievērsies dažādām problēmām filozofijas metodoloģijā, valodas, loģikas, matemātikas, psiholoģijas, estētikas, izziņas filozofijā un citās filozofijas jomās, kā arī atstājis lielu daudzumu kultūrkritisku piezīmju. Līdzšinējie pētījumi par scientisma kritikas aspektiem Vitgenšteina filozofijā lielākoties ir iztīrājuši to, kā viņa filozofijā scientisms kritizēts tieši kādā atsevišķā jautājumā vai jomā, vai arī to, kā Vitgenšteins scientismu kritizē plašākā kultūrkritiskā aspektā. Promocijas darbā iecerēts scientisma kritikai Vitgenšteina filozofijā sistemātiski pievērsties tādā veidā, kas aplūko gan kopsakarus un atšķirības scientisma kritikā dažādās jomās, gan arī skaidro, kā specifiskāku scientisma izpausmju kritika ir saistāma ar Vitgenšteina vispārīgāko attieksmi pret scientismu kultūrā.

Promocijas darbs ir reizē aplūkojams gan kā atsevišķs pētījums plašākā Vitgenšteina akadēmiskās pētniecības projektā, gan arī kā atsevišķs pētījums plašākā scientisma pētniecības kontekstā. Proti, Vitgenšteina filozofija un scientisms ir nozīmīgākās vispārīgās kategorijas, kurām promocijas darbs atbilst, ciktāl runa ir par tematisku šī pētījuma klasifikāciju. Kā atsevišķs pētījums vitgenšteiniānā (jeb Vitgenšteina pētnieciskajā tradīcijā) tas pievēršas konkrētam Vitgenšteina darbu aspektam, bet kā atsevišķs pētījums par scientismu – konkrēta filozofa, šajā gadījumā Vitgenšteina, pārspriedumiem par šo tēmu. Minētais apstāklis paredz to, ka promocijas darba pamatojums un aktualitāte ir skaidrojama gan scientisma, gan Vitgenšteina pētniecības aspektā.

Pētījuma aktualitāte scientisma pētniecības kontekstā

Apzīmējums scientisms ir visai neviennozīmīgs, proti, scientisma jēdziens tiek lietots ar dažādām nozīmēm. Tāpēc ir apgrūtināti vispārīgu tēžu veidā runāt par scientismu pirms ir veikts gana izvērstas skaidrojošais darbs par šī jēdziena lietojumu. Jēdziena skaidrojumam promocijas darbā vēlāk ir veltīta atsevišķa nodaļa, taču līdz tam jāiztiek ar tādu scientisma skaidrojumu, kurš ir gana vispārīgs un atvērts, lai nosegtu vismaz lielāko daļu atšķirīgo lietojumu, un pietekami šaurs, lai neietvertu pārāk daudz atšķirīgu parādību. Vismaz sākotnējam ieskatam scientismu var raksturot kā uzskatu, ka zinātne, īpaši dabaszinātne, ir vienīgā leģitīmā izziņas un sapratnes forma un ka zinātnei, īpaši dabaszinātnei, ir jāieņem noteicoša loma attiecībā pret citām cilvēku praksēm.

Kaut arī pats apzīmējums tad vēl netika lietots, tomēr koncepts vai ideja, kas raksturīgi ar scientismu tiek saistīta, sāka veidoties apgaismības laikā, īpaši, franču apgaismībā. Apgaismības laikmetam raksturīgo scientisko ievirzi ilustrē franču apgaismības pārstāvja Marī Žana Antuāna Kondorsē (*Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, Marquis of Condorcet*, 1743 – 1794) nostāja, ka jebko – kā dabiskas, tā sociālas parādības –, ko var pētīt, vislabāk ir pētīt ar zinātnisko metodi, un pārliecība, ka sociālās zinātnes galu galā rīkosies ar tām pašām metodēm, kā arī iegūs vienlīdz precīzu valodu un drošticamības pakāpi kā dabaszinātnes.¹

Scientisms dažkārt tiek vienādots ar pozitīvismu, īpaši, Ogista Konta (*Isidore Marie Auguste François Xavier Comte*, 1798–1857) pozitīvismu, kas saistīts ar to, ka Konts socioloģijā (tieši viņš ievieš šo jēdzienu) aicina sabiedrību pētīt līdzīgi stingri un zinātniski tam, kā fizikā tiek pētīta daba. Tajā pašā laikā, piemēram, zinātnes filozofa Mario Bunges (*Mario Bunge*) ieskatā Konta pozīcija līdz galam neatbilst scientismam, jo Konts socioloģijā un bioloģijā veidotas hipotēzes aicina pārbaudīt ar salīdzinājumu, nevis eksperimentu palīdzību, kā arī viņa kopējā pozīcija ir pārāk pietuvināta fenomenālismam.² Un, ja – kā tas ir Bunges ieskatā – īstens scientisms paredz eksperimentālo metodi un materiālisma pieņemšanu, kas nav savienojams ar fenomenālismu, tad Kontu tomēr nebūtu korekti uzskatīt par scientisma pārstāvi.³ Šis piemērs parāda, ka ir grūti pārāk vispārīgu tēžu līmenī runāt par scientismu un

---

¹ Par Kondorsē kā spilgtāko apgaismības scientiskās ievirzes pārstāvi skatīt **Bunge, M.** *Doing Science: In The Light Of Philosophy*. World Scientific Publishing Company, 2017. (ebook) Ch. 10.2.

² Turpat. Ch. 10.1.

³ Turpat.

kādu domātāju kā scientisma pārstāvi, ja netiek samērā stingri fiksēts, kādā nozīmē konkrētajā gadījumā lietots jēdziens.

Arī citu filozofu – tostarp scientisma kritiķu – gadījumā to attiecības ar scientismu parasti nav viennozīmīgas. Proti, tādi filozofi, kuri kādā aspektā kritizē scientismu atbilstīgi vienam šī jēdziena lietojumam, tomēr paši nereti ir scientiski atbilstīgi citam šī jēdziena lietojumam. Tā ka reti var pamatoti runāt par filozofiem vai citiem domātājiem kā scientisma aizstāvjiem kādā absolūtā nozīmē. Piemēram, Edmunds Huserls (*Edmund G. A. Husserl*, 1859 – 1938), kura izstrādāto fenomenoloģiju raksturo vēršanās pret sava laika scientiskām tendencēm,⁴ tajā pašā laikā raksta, ka filozofijas uzdevumam ir jābūt “filozofijas radikālai pārveidošanai par stingru zinātņi”.⁵ Filozofija kā zinātne viņa ieskatā pagērē atbrīvošanos no aizspriedumiem, tomēr tajā pašā laikā Huserls pieņem, ka filozofija pēc savas dabas ir tāda, kas jāizstrādā kā stingra zinātne, proti, saglabā aizspriedumu, ka īstenai filozofijai jābūt zinātniskai, pieņemot zinātniskumu par legimitātes kritēriju.⁶ Tā no scientisma jēdziena izpratnes un aspekta, kas kādā koncepcijā tiek aplūkots, atbilde uz jautājumu, vai kāds domātājs vai koncepcija ir scientiska vai antiscientiska, būs atšķirīga. Nošķirumi ir svarīgi, jo jautājums lielākoties nav vienkārši, vai kāda parādība X ir scientisma forma, bet gan, ja tā ir, tad kādā tieši nozīmē. Tas ir būtiski, jo viena un tā pati nostāja var būt antiscientiska vienā aspektā, bet scientiska citā.

Arī Vitgenšteina “Loģiski filozofiska traktāta” (*Logisch-Philosophische Abhandlung / Tractatus Logico-Philosophicus*, 1921; turpmāk *Traktāts*) gadījumā ir jāuzmanās no vienusīgiem vispārinājumiem. No vienas puses, šis darbs lielā mērā kalpo par vienu no teorētiskajiem pamatiem Vīnes pulciņa pozitīvismam, kuru varētu dēvēt par skaļāko scientisma

---

⁴ Latviešu filozofs Andris Rubenis grāmatā “Fenomenoloģija” kā vienu no galvenajiem Huserla idejiskajiem pretstatiem min scientismu.

Rubenis scientismu skaidro šādi: “filozofiska (un ne tikai) orientācija, kuru raksturo ticība zinātņei un tās progresam, kas tiek izprasts kā sabiedriskā progresa galvenais stimulss un sociālo problēmu atrisināšanas līdzeklis, kā arī tieksme filozofiskiem spriedumiem piešķirt ārēji “zinātnisku” formu. Pie tam par zināšanu modeli tiek uzskatītas dabaszinātnes.” **Rubenis, A.** *Fenomenoloģija*. Rīga: Avots, 1983. 12. lpp.

⁵ Citāts no **Šimfa, E.** Kants un Huserls: kritiskais ceļš uz filozofiju kā stingru zinātņi // **Bičevskis, R.** (sast.) *Kants, Heidegers un dzīvs pasaule*. Rīga: LU aģentūra “LU Filozofijas un socioloģijas institūts”, 2015. 40. lpp.

⁶ Skat. turpat. 39.–50. lpp.

aizstāvi 20. gs., taču, no otras puses, viens no šī Vitgenšteina darba centrālajiem motīviem, kā reiz, ir dažādu scientisku tendenču kritika, piemēram, vēršanās pret to, ka ētiskas vai estētiskas problēmas tiek pieņemtas par zinātniskām problēmām, par kurām var spriest ar dabaszinātnisku valodu.

Turklāt scientisma elementi var būt raksturīgi ne vien eksplicīti pārstāvētām pozīcijām, bet arī iepriekšpieņēmumiem, kas vispār nosaka kādas problēmas uzstādījumu un gaidas attiecībā uz to, kāda veida risinājums ir adekvāts. Līdzīgā sakarībā esejā “Divi brīvības jēdzieni” Latvijas ebreju izcelsmes britu ideju vēsturnieks Jesaja Berlins (*Sir Isaiah Berlin*, 1909–1997) raksturo apgaismības laika domātājiem raksturīgu domāšanas ievirzi, kas – laika garam atbilstoši – pieņem, ka morālas un politiskas problēmas ir būtībā līdzīgas zinātniskām problēmām:

“Šīs ievirzes domātāji izvirzīja argumentu: ja morālās un politiskās problēmas ir patiesas – un tās noteikti tādas ir –, tad tām principā ir jābūt atrisināmām, proti, katrai problēmai ir jābūt vienam vienīgam pareizam atrisinājumam. Jebkurš racionāls domātājs principā var atklāt jebkuru patiesību un nodemonstrēt to tik skaidri, ka visi citi racionālie cilvēki to noteikti pieņemtu; tas nūdien jau lielā mērā apstiprinājies jauno dabaszinātņu gadījumā. Pēc šāda pieņēmuma politiskās brīvības problēma ir atrisināma, nodibinot taisnīgu kārtību, kura dotu katram cilvēkam jebkādu brīvību, uz kuru racionālai būtnei ir tiesības. Mana prasība pēc neierobežotas brīvības reizēm var pirmajā brīdī nesaskanēt ar tavu vienlīdz kategorisko prasību, bet vienas problēmas racionāls risinājums nevar nonākt sadursmē ar vienlīdz patiesu otras problēmas risinājumu, jo divas patiesības loģiski nevar būt nesavienojamas; tāpēc principā jāpastāv iespējai izveidot taisnīgu kārtību – tādu kārtību, kurā visi likumi var dot pareizos risinājumus visām problēmām, kādas tajā var rasties.”⁷

Šajā gadījumā runa ir par iepriekšpieņēmumu, ka morālas un politiskas problēmas ir būtībā līdzīgas dabaszinātniskām problēmām, kas, savukārt, nosaka pieņēmumu, ka arī morālu un politisku problēmu risinājumam jeb atbildēm uz jautājumiem par morāles un politikas problēmām pēc formas jālīdzinās atbildēm uz dabaszinātnes vai matemātikas problēmām. Tādejādi scientisms nereti saistīts ar noteiktu neatreflektētu domāšanas rāmējumu. Proti, noteikts vispārējs domāšanas nostatījums rada tendenci noteiktu problēmu vai neskaidrību artikulēt un interpretēt atbilstoši kādam paradigmātiskam priekšstatam par to, kas vispār ir

---

⁷ **Berlins, J.** Divi brīvības jēdzieni // *Četras esejas par brīvību*. Rīga: Sprīdītis, 2000. 191. lpp.

problēma un kā problēmas vispārīgi ir risināmas. Ja domāšana nostatīta tā, ka par problēmas paraugu kalpo dabaszinātniska problēma, bet par problēmas risinājuma paraugu kalpo tipisks dabaszinātniskas problēmas risinājums, tad neviļus var rasties tendence arī būtībā nezinātniskas neskaidrības vai problēmas interpretēt kā zinātniskas un censties uz tām atbildēt zinātniskā formā.

Vēlīnā Vitgenšteina filozofija, kā parādīts promocijas darbā, ir interesanta attiecībā uz vairākiem no minētajiem scientisma aspektiem. Piemēram, Vitgenšteina filozofijā atrodams savdabīgs risinājums spriedzei, kas rodas, kad filozofija, kas kā nozare diez vai ir pieskaitāma zinātņu pulkam jebkādā stingrā šā vārda izpratnē, tomēr pretendē uz leģitimitāti un racionalitāti laikā, kad par leģitimitātes un racionalitātes mēru daudzviet kalpo zinātniskums stingrā šā vārda nozīmē. Risinot šo spriedzi, Vitgenšteins pilnībā novēršas no scientisma filozofijā, ja ar to saprotam pieņemumu, ka filozofija ir izstrādājama pēc zinātņu, īpaši, dabaszinātņu uzstādītā parauga.

Tāpat arī Vitgenšteina tekstos novērojama īpaša uzmanība attiecībā uz daudzveidīgajiem veidiem un līmeņiem, kā scientisms var izpausties, daļa no kuriem jau tika ieskicēta. Vitgenšteins aplūko un komentē ne vien vairākus veidus, kādos gan apzināti, gan neapzināti mēģinājumi atdarināt dabaszinātnes var novest pie problemātiskiem rezultātiem citās jomās un dzīves sfērās, bet arī pievēršas tam, kā apzināts vai neapzināts salīdzinājums ar dabaszinātnēm mēdz novest pie šo jomu un dzīves sfēru iedabas pārprašanas tad, ja tās tiek interpretētas kā pēc būtības līdzīgas dabaszinātnēm. Tāpat arī Vitgenšteins aplūko scientismu plašākā kulturālā aspektā, oriģinālā veidā iztaujājot tā saistību ar konkrētākām scientisma izpausmēm.

Līdz ar to scientisma pētniecības kontekstā darba aktualitāti un novitāti galvenokārt pamato divi aspekti. Pirmkārt, Vitgenšteina oriģinālais skatījums uz filozofijas un zinātnes attiecībām, kuras viņš, kā reiz, raksturo, kritizējot scientiskas tendences filozofijā. Otrkārt, Vitgenšteins niansēti atsedz daudzveidīgas un atšķirīgas scientisma formas dažādās no filozofijas atšķirīgās jomās, parādot arī šo scientisma izpausmju saistības un atšķirības. Tādejādi scientisma kritikas aplūkojums Vitgenšteina filozofijā sniedz arī līdzekļus, kā par scientismu runāt niansētāk nekā tas nereti līdz šim ticis darīts. Piemēram, promocijas darbā apskatītas, analizētas un sistematizētas dažādas scientisma jēdziena nozīmes un līdz ar to dažādas scientisma formas. Darbā izstrādātais un piedāvātais iedalījums interpretatīvajā, metodoloģiskajā un plaši saprastā scientismā var kalpot par konceptuālu ietvaru, pievēršoties scientisma problemātikai arī citos kontekstos. Savukārt scientisma problēmas aplūkojums,

izmantojot attēla jēdzienu, kā tas lietots Vitgenšteina vēlinajā filozofijā, piedāvā oriģinālu veidu, kā konceptualizēt scientisma problēmu.

Pētījuma aktualitāte Vitgenšteina pētniecības kontekstā

Pētījuma aktualitāti Vitgenšteina pētniecības kontekstā var raksturot, atsaucoties uz 2017. gadā iznākušo un filozofu Džonatana Bīla (*Jonathan Beale*) un Īena Džeimsa Kida (*Ian James Kidd*) sastādīto kolektīvo monogrāfiju “Vitgenšteins un scientisms” (*Wittgenstein and Scientism*).⁸ Izstrādājot šī promocijas darba koncepciju, minētās monogrāfijas parādīšanās, no vienas puses, zināmā mērā apliecināja pētāmās tēmas aktualitāti, taču, no otras puses, lika uzdot jautājumu, kāds pētnieciskais jauninājums ir sagaidāms no disertācijas par scientisma kritiku Vitgenšteina filozofijā, ņemot vērā, ka par cieši radniecīgu tēmu promocijas darba koncepcijas izstrādes laikā iznākusi vesela kolektīvā monogrāfija.

Minētās monogrāfijas sastādītāji tās ievadā raksta, ka Vitgenšteina vērsšanās pret scientismu ir viens no uzkrītošākajiem viņa domas aspektiem. Viņi atzīmē, ka scientisms un antiscientisms ir noturīgas latentas tēmas Vitgenšteinam veltītajā pētniecībā, taču ļoti mazs skaits pētījumu šīm tēmām ir veltīti tiešā veidā. Tādējādi viņu sastādītā monogrāfija esot iecerēta, lai iesāktu aizpildīt šo iztrūkumu Vitgenšteina pētniecībā.⁹ Bīla un Kida diagnoze ir precīza un palīdz pamatot šī promocijas darba aktualitāti, jo gan viņu sastādītā monogrāfija, gan citi pastāvošie pētījumi, kuri tieši vai netieši aplūko scientisma kritiku Vitgenšteina filozofijā, kopumā tomēr joprojām nenosedz vairākus būtiskus ar scientisma kritiku saistītus jautājumus, kā arī nepietiekami aplūko dažādas antiscientisko motīvu kopsakarības, kas pastāv Vitgenšteina psiholoģijas, matemātikas, estētikas un antropoloģijas filozofijā, filozofijas izpratnē vispār un viņa pārspriedumos par zinātnes lomu kultūrā.

Monogrāfijā autori ir pievērsušies tādiem atsevišķiem jautājumiem, no kuriem daļa aplūkota arī šajā promocijas darbā. Piemēram, Annaliza Koliva (*Annalisa Coliva*) pievēršas scientisma kritikai, ko Vitgenšteins izvērsis pret Džeimsa Freizera (*James George Frazer*)

---

⁸ **Beal, J., Kidd, I. J.** (Eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017.

⁹ **Beal, J., Kidd, I. J.** Introduction // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. P. 1.

antropoloģiju¹⁰, bet Severīns Šrēders (*Severin Schroeder*) iztirzā Vitgenšteina uzskatus par scientismu estētikā.¹¹ Tajā pašā laikā minētajā monogrāfijā ir tikai daļēji vai nav vispār aplūkoti citi būtiski jautājumi, piemēram, Vitgenšteina scientisma kritika psiholoģijā un matemātikā. Piemēram, Viljams Čailds (*William Child*) kolektīvās monogrāfijas ietvaros aplūko scientisma kritiku psihes filozofijā, pievēršoties arī jautājumam par tautas psiholoģijas (*common sense psychology*) kā protozinātnes interpretēšanu,¹² tomēr viņa aplūkojumā neatrodam scientisma kritiku psiholoģijā, kas ir būtiska Vitgenšteina filozofiskās psiholoģijas tēma. Tādējādi varam sacīt, ka scientisma kritika psiholoģijā monogrāfijā ir aplūkota tikai visai nosacīti. Saistībā ar iepriekšējiem pētījumiem par scientisma kritiku psiholoģijā var minēt Varena Goldfarba (*Warren Goldfarb*) 1989. gada rakstu “Vitgenšteins, prāts un scientisms”¹³, taču arī tajā ir skarts tikai viens no daudziem antiscientistiskiem aspektiem Vitgenšteina filozofijā. Konkrētajā rakstā par scientismu runāts tikai kā iepriekšpieņēmumu, ka tautas psiholoģijas jēdzieni ir reducējami uz noteiktiem fizikāliem stāvokļiem. Minētajā monogrāfijā vispār nav aplūkota scientisma kritika Vitgenšteina matemātikas filozofijā, kaut arī, kā parādīts šajā disertācijā, tā ir viena no noturīgākajām tēmām arī šajā Vitgenšteina filozofisko pārdomu laukā. *Zilajā grāmatā* (“Zilā un brūnā grāmata” (4.)); uz šo darbu saistītā tekstā atsaukos kā uz *Zilo grāmatu* vai *Brūno grāmatu*, atkarība no tā, uz kuru izdevuma daļu ir atsauce) Vitgenšteins apgalvo, ka “[f]ilozofi nepārtraukti savu acu priekšā redz zinātnes metodi un tiek neatturami kārdināti uzdot un atbildēt uz jautājumiem tā, kā to dara zinātne”, un ka šī “tendence ir īstais metafizikas avots”¹⁴; savukārt, par matemātikas filozofiju Vitgenšteins izsakās, ka nevienā reliģiskā konfesijā metafizisku izteiksmju nepareizs lietojums nav bijis vainojams pie tik daudz grēkiem, kā tas ir matemātikas gadījumā.¹⁵ Rejs Monks (*Ray Monk*) argumentē, ka Vitgenšteins savu matemātikas filozofiju

---

¹⁰ Skat. **Coliva, A.** Rituals, philosophy, science, and progress: Wittgenstein on Frazer // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 39–58.

¹¹ Skat. **Schroeder, S.** ‘Too ridiculous for words’: Wittgenstein on scientific aesthetics // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 116–132.

¹² Skat. **Child, W.** Wittgenstein, scientism, and anti-scientism in the philosophy of mind // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 81–100.

¹³ **Goldfarb, W.** Wittgenstein, Mind, and Scientism // *The Journal of Philosophy*. 1989. Vol. 86, No. 11. Pp. 635–643.

¹⁴ **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 18.

¹⁵ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. by **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 1.

saredzējis kā nozīmīgāko daļu “zinātnes elkdievības” kritikā.¹⁶) Šāds iztrūkums gan nav pārsteidzošs, ņemot vērā vispārīgāku tendenci vitgenšteiniānā mazāk uzmanības veltīt viņa matemātikas filozofijai, par spīti tam, ka Vitgenšteins pats to uzskatīja par vienu no svarīgākajām savas filozofiskās darbības jomām. Promocijas darbā ir ievērojami pilnīgāk aplūkota Vitgenšteina scientisma kritika psiholoģijā, nekā tas bijis iepriekšējos pētījumos, kā arī tajā ir nodaļa, kas veltīta Vitgenšteina scientisma kritikai matemātikā.

Tāpat arī Bīla un Kida monogrāfijā, tā kā tā sastāv no atsevišķu autoru tematiski fokusētiem rakstiem, nav veltīta uzmanība jautājumam, kā saistāma Vitgenšteina scientisma kritika kultūrā kopumā ar scientisma kritiku konkrētās jomās. Piemēram, monogrāfijā ir raksts (Džonatana Bīla “Vitgenšteina antiscientiskais pasauleskatījums”),¹⁷ kas lielākā mērā nekā citi veltīti arī Vitgenšteina kā kultūras filozofa pārdomām par zinātnes lomu kultūrā vispār. Tajā pašā laikā monogrāfijā nav mēģināts veidot kopainu par to, kā scientisma kritikas kontekstā saistāmi Vitgenšteina kā teorētiskā filozofa un Vitgenšteina kā kultūras filozofa uzskati. Promocijas darbā šī saistība tiek aplūkota.

Pastāvošie pētījumi par scientismu atsevišķos Vitgenšteina domas novados arī nesniedz pietiekamu izpratni par to, kā savā starpā ir saistīta scientisma kritika dažādos tematiskajos atzaros, piemēram, kā saistīta scientisma kritika antropoloģijā un estētikā, estētikā un psiholoģijā, psiholoģijā un matemātikā u.tml. Konceptuālu vienotību un skaidrāku priekšstatu par to, kā Vitgenšteina filozofijā saistīta scientisma kritika dažādās jomās, nodrošina tas, ka promocijas darbā pastāv terminoloģiska noturība. Proti, ja līdz šim pētījumos, kas tieši vai netieši veltīti scientisma kritikai Vitgenšteina filozofijā, dažādi autori ir aplūkojuši šo jautājumu loku bez stingras savstarpējas terminoloģiskas vienošanās par to, kas ir scientisms, tad promocijas darbā scientisma kritika dažādās jomās analizēta, viscaur pieturoties pie vienas un tās pašas scientisma definīcijas un konsekventi nošķirot un atzīmējot atšķirīgus scientisma paveidus. Tas ļauj labāk uzrādīt kopīgo un atšķirīgo scientisma kritikā visās promocijas darbā aplūkotajās jomās.

Minētie apsvērumi jāuztver nevis kā Bīla un Kida sastādītās monogrāfijas kritika, bet gan pamatojums tam, ka un kādā mērā tālāki pētījumi par scientisma kritiku Vitgenšteina filozofijā ir aktuāli un kāda veida pētījumi šajā laukā būtu uzskatāmi par novitāti. Bīla un Kida

---

¹⁶ **Monk, R.** *The Duty of Genius*. Vintage, 1999. P. 416.

¹⁷ **Beal, J.** Wittgenstein's anti-scientistic worldview // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 59–80.

sastādītā monogrāfija nemaz nepretendē noklāt visu to būtiskāko jautājumu loku, kuri tematiski atbilst tēmai “Vitgenšteins un scientisms”, kā arī viņi jau pašā sākumā raksturo savu veikumu kā soli pretī tēmas labākai apguvei, drīzāk jau norādot, ka runa ir tikai par pirmajiem soļiem.

Kopsavelkot minētos apsvērumus, varam secināt, ka Vitgenšteina pētniecības kontekstā pētījuma aktualitāti pamato tas, ka, lai arī scientisma kritika ir noturīga tēma viņa filozofiskajās un kultūrkritiskajās piezīmēs, joprojām trūkst pētījumu, kas šīs tēmas pēta tieši, proti, novieto tās pētījuma fokusā. Kaut arī pastāv pētījumi par scientisma kritiku atsevišķos Vitgenšteina filozofijas tematiskajos atzaros, joprojām trūkst tādu pētījumu, kuri uzrādītu kopsakarus šajā kritikā gan horizontāli, proti, dažādo tematisko atzaru starpā, gan savā ziņā vertikāli, proti, aplūkojot to, kā saistīta Vitgenšteina scientisma kritika šaurā izpratnē jeb konkrētu jomu kontekstā ar scientisma kritiku plaša izpratnē jeb kultūrā un sabiedrībā kopumā.

Pētījuma aktualitāte Latvijas mērogā

Ņemot vērā promocijas darba izstrādes valodu un potenciālo auditoriju, ir svarīgi raksturot tā aktualitāti un novitāti ne vien vitgenšteiniānas kontekstā, bet arī Latvijas filozofisko pētījumu kontekstā. Galu galā, lai pētījuma rezultātus pārnestu Vitgenšteina filozofijas pētniekiem un interesentiem vieglāk pieejamā formā, tie monogrāfiju, rakstu vai konferenču tēžu formā joprojām būtu jāpublicē kādā no starptautiskajām akadēmiskajām valodām. Savukārt, promocijas darbs latviešu valodā pilnā formā ir lasāms tieši vietējiem filozofijas interesentiem, taču šai auditorijai darba aktualitāti mazākā mērā pamato apsvērums, ka darbs aplūko svarīgus, bet mazāk pētītus jautājumus Vitgenšteina pētniecībā, kas tomēr ir visnotaļ specifiska akadēmiskās filozofijas joma.

Tajā pašā laikā Latvijā pastāv interese par Vitgenšteinu un viņa darbi tiek lasīti. Latviski tulkoti ne vien viņa abi kanoniskie darbi “Filozofiskie pētījumi” (*Philosophische Untersuchungen*, 1953; turpmāk *Pētījumi*) un *Traktāts*, bet ir arī tulkoti atsevišķi fragmenti no citiem viņa piezīmju krājumiem. Vitgenšteins vietējai auditorijai ir pazīstams galvenokārt tieši šo centrālo darbu kontekstā, kuri arī bijuši galvenie avoti promocijas darba autora Latvijas Universitātē lasītajā kursā “Proseminārs: Ludviga Vitgenšteina filozofija”. Arī dažādi LU aizstāvētie kursa, bakalaura un maģistra darbi ir galvenokārt pievērsušies diviem minētajiem Vitgenšteina darbiem, kā arī darbam “Par drošticamību” (*Über Gewißheit / On Certainty*,

1969). Arī Jāņa Nameiša Vēja “Versija par Vitgenšteinu”¹⁸ atsevišķi pievēršas tieši abiem kanoniskajiem darbiem, taču tajā ir arī pielikums ar tulkojumiem no Vitgenšteina “Dažādām piezīmēm” (*Vermischte Bemerkungen / Culture and Value*, 1977). Plašāks Vitgenšteina darbu klāsts izmantots Jāņa Taurena Latvijas Universitātē 2005. gadā aizstāvētajā promocijas darbā “Lingvistiskās nozīmes teorijas arhitektūras semantikā”.¹⁹ Arī šis promocijas darbs pretendē turpināt iesākto plašāku Vitgenšteina darbu apguvi, un saistībā ar pētāmās problēmas specifiku salīdzinoši lielāka uzmanība vērsta nevis uz *Traktātu* un *Pētījumiem*, bet tieši uz dažādiem citiem Vitgenšteina darbiem, kuri Latvijā zinātniskā formā gandrīz vispār nav apgūti. Tādējādi promocijas darba pienesums ir arī Vitgenšteina tekstuālā korpusa un aplūkoto jautājumu plašāka un dziļāka izstrāde vietējā mērogā. Šie Vitgenšteina darbi, protams, analizēti nevis vispārīgi, bet caur pētījuma pamatuzstādījuma prizmu, tomēr promocijas darbs tik un tā kalpo par soli Vitgenšteina darbu korpusa apgūvē Latvijas akadēmiskajā vidē.

Vietējā mērogā arī gandrīz nepastāv pētījumi par scientismu. Vistiešāk scientisma jautājums ir aplūkots promocijas darba autora rakstā “Scientisms: jēdziena lietojums un tā transformācijas” LZA Vēstu A daļā, kas ir tapis promocijas darba izstrādes gaitā.²⁰ Līdz ar to promocijas darba novitāte ir rodama arī tajā, ka tas vietējā mērogā aktualizē scientismu, kā arī nodrošina jēdzieniskos rīkus, lai analizētu ar to saistītās problēmas arī ārpus šī promocijas darba uzstādījuma, piemēram, tādus jautājumus kā attiecības starp dabaszinātnēm, humanitārajām un sociālajām zinātnēm un mākslām, zinātnes vieta sabiedrībā kopumā u. c. Te nozīmīgākā ir promocijas darba nodaļa par scientisma jēdzienu.

Promocijas darba mērķis un uzdevumi

Promocijas darba **mērķis** ir pamatot, ka scientisma kritika ir noturīga caurviju tēma Vitgenšteina filozofijā, uzrādot kopsakarības un atšķirības tajā, kā Vitgenšteins kritizē scientismu dažādās jomās un līmeņos.

Promocijas darba **uzdevumi** ir:

---

¹⁸ **Vējš, J. N.** *Versija par Vitgenšteinu*. Rīga: Pētergailis, 1997.

¹⁹ **Taurens, J.** *Lingvistiskās nozīmes teorijas arhitektūras semantikā* [Promocijas darbs]. Rīga: LU, 2005.

²⁰ **Vilciņš, R.** Scientisms: jēdziena lietojums un tā transformācijas // *LZA Vēstis, A daļa*. 2020. 74. sējums, 4. numurs. 42.–48. lpp.

- 1) skaidrot scientisma jēdziena nozīmi;
- 2) raksturot un analizēt, kā Vitgenšteins kritizē scientismu noteiktu psihologu idejās un psiholoģijas filozofijā;
- 3) raksturot un analizēt, kā Vitgenšteins kritizē scientismu antropoloģijā;
- 4) raksturot un analizēt, kā Vitgenšteins kritizē scientismu matemātikas filozofijā;
- 5) raksturot un analizēt, kā Vitgenšteins kritizē scientismu estētikā;
- 6) raksturot un analizēt Vitgenšteina filozofisko pieeju iepretim scientiskai filozofijas izpratnei;
- 7) raksturot un analizēt scientisma kritiku Vitgenšteina kultūrkritiskajās piezīmēs;
- 8) uzrādīt kopsakarības un atšķirības Vitgenšteina scientisma kritikā dažādajās jomās un kultūras kritikā.

Pirmajiem pieciem definētajiem darba uzdevumiem promocijas darbā atbilst pa nodaļai. Sestais uzdevums risināts divās daļās, tam atbilst divas nodaļas (vai plašāka nodaļa ar pirmo un otro daļu), jo Vitgenšteina filozofijas izpratne iepretim zinātnei vispirms ieskicēta prelimināri, bet pēc tam paskaidrota tālāk, ņemot vērā pārējās nodaļās aplūkotos jautājumus. Septītajam uzdevumam arī atvēlēta atsevišķa nodaļa. Savukārt, astotais uzdevums tiek veikts nevis atsevišķā nodaļā, bet gan viscaur darbam, jo minētās kopsakarības un atšķirības atklājas izklāsta gaitā.

Promocijas darbā scientisma kritika Vitgenšteina filozofijā aplūkota periodā pēc *Traktāta*. Daļēji tas saistīts ar to, ka Vitgenšteins savā vēlīnajā periodā ir, iespējams, visasākais *Traktāta* filozofijas kritiķis. Savā ziņā scientisma aspektā *Traktāts* ir būtisks, jo tas uz robežas ierakstās tajā Rietumu filozofiskajā tradīcijā, ko Vitgenšteins saredz kā tādu, kuru raksturo nepamatotas vai sagrozītas zinātniskas pretenzijas. Tādā ziņā pētījums par scientisma kritiku *Traktātā* un šādu kritiku vēlīnajā periodā būtu pētījums par divām nozīmīgi atšķirīgām filozofiskām ievirzēm, pat ja noteiktos aspektos starp tām pastāv turpinātība. Tajā pašā laikā arī viena no nozīmīgām *Traktāta* domas līnijām, kā reiz, ir scientisma kritika, kas parādās agrīnā Vitgenšteina vēlmē ētiku un estētiku stingri norobežot un tādējādi pasargāt no zinātnes iekļaušanās, kas citā formā saglabājas arī viņa vēlīnajā filozofijā. Šis aspekts ir nedaudz sīkāk aplūkots arī nodaļā par scientisma kritiku estētikā.

Risks, kas ir saistīts ar tādu pētījumu, kurā padziļināti aplūkots kāda autora filozofijas noteikts aspekts, ir radīt priekšstatu, ka attiecīgais aspekts kopējā autora filozofijā spēlē nozīmīgāku vai centrālāku lomu, nekā tas patiesībā ir. Šāda veida pētījumā no liela daudzuma tekstuālā materiāla tiek atlasīti būtiski fragmenti, tie tiek sakārtoti sistēmā, kurā sākotnēji

neatrodas, nospiedoši lielākajai daļai attiecīgā filozofa izteikumu un ideju paliekot neapskatītām. Līdz ar to svarīgi paturēt prātā, ka šī promocija darba iecere nav sniegt vispārīgu ievadu Vitgenšteina filozofijā, bet gan pietuvināti aplūkot vienu no vairākiem būtiskiem viņa filozofijas aspektiem.

Pētījuma metodes

Promocijas darbā kā metodes izmantotas tekstu studijas un interpretācija. Runājot tieši par avotu, proti, Vitgenšteina tekstu studijām, teksta interpretācijas metode ir vēl tālāk precizējama. Vitgenšteina pētnieciskajā tradīcijā un filozofijas vēstures pētniecībā kopumā, ciktāl tajā runa ir par Vitgenšteina filozofiju, kā nozīmīgākie pētījuma priekšmeti ierasti parādās *Traktāts* un *Pētījumi*. *Pētījumi* tradicionāli tiek aplūkoti kā autoritatīvākais Vitgenšteina vēlīnās filozofijas iemiesojums. Tas galvenokārt pamatojas apstākļi, ka tos vislielākajā mērā no visiem vēlīnā Vitgenšteina publicētajiem darbiem viņš pats ir pārdomāti mēģinājis sakārtot, pat ja to publicētā versija zināmā mērā ir arī Vitgenšteina nozīmēto redaktoru darba rezultāts jau pēc Vitgenšteina nāves. Tāpēc to pieņem par adekvātāko Vitgenšteina filozofijas atspoguļojumu rakstītā un publicētā formā. Tieši *Pētījumu* pētnieciskajā tradīcijā filozofs Deivids Sterns (*David Stern*) izdala divas interpretācijas metodes: ģenētisko un imanento.²¹ Ģenētisks darba lasījums un interpretācija ietver atsaukšanos ne vien uz konkrēto darbu, bet arī citiem autora tekstiem, piemēram, manuskriptiem, lai saprastu arī plašāku autora nodoma kontekstu un domas novietojumu citu filozofa ideju starpā. Imanentā pieeja tiecas pievērsties tikai avotam, lai, cienot to, ka Vitgenšteins ir apzināti izvēlējis iekļaut tekstā to, ko viņš ir iekļāvis, un neiekļaut to, ko nav iekļāvis, darbam no interpreta puses netiktu projicētas interpretācijas, kuras nav pamatojamas pašā *Pētījumu* tekstā. Promocijas darbs gan nav konkrēti par *Pētījumiem*, bet aplūko plašu Vitgenšteina darbu klāstu, kuri lielākoties nav tik rūpīgi veikta sakārtojuma un pašā Vitgenšteina apstiprināta gala lēmuma rezultāts. Līdz ar to promocijas darbā nav iespējams pieturēties pie imanentā lasījuma. Promocijas darbam raksturīgāka ir ģenētiskā pieeja tādā ziņā, ka konkrētu tekstu konkrētas vietas nereti tiek skaidrotas, atsaucoties uz Vitgenšteina izteikumiem citos darbos un manuskriptos. Piemēram, vienas un tās pašas vai līdzīgas Vitgenšteina piezīmes raksturīgi atrodamas dažādos viņa manuskriptos dažādos kontekstos. Tādējādi dažkārt kādā piezīmē pausto domu var mēģināt labāk saprast, aplūkojot to vairākos kontekstos. Šie apsvērumi, protams, nozīmē, ka promocijas darbā pastāv relatīvi lielāks risks

---

²¹ **Stern, G. D.** *Wittgenstein's Philosophical Investigations: An Introduction*. Cambridge: CUP, 2004. P. 60.

saskarties ar tām problēmām, kuras jau raksturotas ģenētiskā lasījuma sakarā konkrēti *Pētījumu* gadījumā.

Darbā izmantota arī jēdzienu analīzes metode un argumentācijas analīze. Jēdzienu analīze ietver jēdzienu definēšanu, raksturošanu un nošķirumu ieviešanu. Tas attiecas gan uz aplūkoto un izmantoto autoru lietotajiem jēdzieniem, gan arī uz promocijas darba gaitā darinātajiem jēdzieniem.

Darbā izmantota argumentācijas analīzes metode. Pieņemot, ka argumentācija paredz tādu spriedumu kopumu (slēdzienu), kur ar vieniem spriedumiem – premisām – mēģināts pamatot kādu citu spriedumu – secinājumu, argumentācijas analīze nozīmē slēdzienā pamatotā secinājuma paskaidrošanu, kā arī tā pamatojuma izvērtēšanu. Pamatojuma izvērtēšana paredz gan premisu patiesuma izvērtēšanu, gan arī tā, cik labi premisas pamato secinājumu, izvērtēšanu. Jebkurš arguments ietver arī noteiktus vārdos neizteiktus jeb implicītus pieņēmumus. Argumentācijas analīzes daļa ir arī implicīto pieņēmumu uzrādīšana un izvērtēšana. Argumentācijas analīze izmantota, analizējot gan Vitgenšteina argumentus, gan arī to autoru argumentus, ko aplūko Vitgenšteins, gan arī pētnieciskajā literatūrā izvirzītos argumentus.

Ja ierasti, analizējot kāda filozofa idejas, kā pētījuma metodi var izmantot un norādīt argumentācijas analīzi, tad Vitgenšteina pētniecībā to var darīt tikai ar noteiktām atrunām. Tam pamatā ir apstākļi, ka Vitgenšteina filozofija reti satur argumentāciju klasiskā šī jēdziena izpratnē (tajos gadījumos, kur Vitgenšteins izvirza argumentu klasiskā izpratnē, protams, argumentācijas analīzes metode ir derīga). Proti, Vitgenšteins bieži nemaz nepiedāvā noteiktas filozofiskas premissas, lai pamatotu tradicionāli filozofiskus secinājumus vai aizstāvētu kādu filozofisku teoriju. Galvenokārt tas saistīts ar to, ka Vitgenšteina filozofija ir kritiska, pašam filozofam neaizstāvēt vai vismaz pretendējot neaizstāvēt nekādas filozofiskas tēzes. Tas pats par sevi vēl nenozīmētu, ka Vitgenšteins nelieto argumentāciju, jo kritiska filozofija var nodarboties ar pretargumentu sniegšanu. Taču Vitgenšteina gadījumā darīšana retāk ir ar pretargumentu sniegšanu, bet biežāk ar mēģinājumiem pārlicināt plašākā izpratnē. Tajā pašā laikā, ja argumentāciju saprotam plašāk – kā apsvērumu sniegšanu, lai mēģinātu kādu pārlicināt mainīt vai pieņemt noteiktu viedokli –, tad Vitgenšteina filozofija satur ļoti daudz argumentu. Piemēram, Vitgenšteins nereti drīzāk jautās, vai noteiktas analogijas, attēli, iepriekšpieņēmumi, salīdzinājumi nav noteiktu filozofisku pārpratumu pamatā, nevis to apgalvos un mēģinās loģiski pamatot. Tāpēc, lai arī ir pareizi teikt, ka viena no darba metodēm

ir argumentācijas analīze, ir svarīgi paturēt prātā šīs atrunas. Promocijas darbā izmantota arī argumentācijas analīze šādā plašākā vārda argumentācija izpratnē.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darbs sastāv no 8 nodaļām, kā arī ievada un noslēguma. Dalījums nodaļās veikts tā, lai mērķtiecīgi realizētu promocijas darbā noteiktos uzdevumus. Kā jau minēts sadaļā par promocijas darba mērķi un uzdevumiem, nodaļas atbilst specifiskiem uzdevumiem. Divas no promocijas nodaļām gan savā ziņā varētu tikt uzskatītas par vienas lielākas nodaļas (“Vitgenšteina filozofijas izpratne”) divām daļām, jo tematiski risina vienu problēmu.

Tā kā promocijas darba mērķis ir pamatot, ka scientisma kritika ir noturīga caurviju tēma Vitgenšteina filozofijā, uzrādot kopsakarības un atšķirības tajā, kā Vitgenšteins kritizē scientismu dažādās jomās un līmeņos, tad vispirms darbā pievērsos scientisma jēdzienam, lai nodrošinātu pētījumam konceptuālu skaidrību. Līdz ar to pirmajā nodaļā “Kas ir scientisms?” aplūkotas dažādas jēdziena scientisms nozīmes, kam seko raksturojums tam, ar kādām nozīmēm šis jēdziens lietots promocijas darba ietvaros. Disertācijas ietvaros scientisms tiek saprasts interpretatīvā scientisma, metodoloģiskā scientisma un plaši izprasta scientisma nozīmēs. Šo scientisma formu kritikas aplūkojumam Vitgenšteina filozofijā dažādās jomās veltītas nākamās nodaļas.

Otrajā nodaļā “Vitgenšteina filozofijas izpratne. I daļa” prelimināri aplūkota Vitgenšteina filozofijas koncepcija tās attiecībās ar zinātņi. Tā kā Vitgenšteina filozofija ir nevis filozofija kā teorija vai filozofija kā sistēma, bet gan drīzāk noteikta veida aktivitāte vai darbība, kas nav reducējama uz pozitīvām filozofiskām tēzēm, tad Vitgenšteina filozofijas izpratnes tālāks iztirzājums atstāts uz septīto nodaļu, kamēr trešajā, ceturtajā, piektajā un sestajā nodaļā raksturots, kā šāda filozofija kā darbība parādās noteiktās jomās – estētikā, psiholoģijā, antropoloģijā un matemātikas filozofijā.

Trešajā nodaļā “Scientisma kritika psiholoģijā” aplūkota Vitgenšteina izvērstā scientisma kritika psiholoģijā. Tajā analizēts, kā Vitgenšteins kritizē metodoloģisko scientismu Wolfganga Kēlera pārspriedumos par psiholoģijas zinātniskumu un attīstību, interpretatīvā un metodoloģiskā scientisma formas Viljama Džeimsa psiholoģijas filozofijā, kā arī interpretatīvā un metodoloģiskā scientisma kritika Freida psihoanalīzē. Ceturtajā nodaļā “Scientisma kritika antropoloģijā” aplūkota interpretatīvā un metodoloģiskā scientisma kritika antropoloģijā,

konkrētāk, tas, kā Vītgenšteins kritizē scientismu Džeimsa Freizera antropoloģijā. Piektajā nodaļā “Scientisma kritika matemātikā” aplūkots, kā Vītgenšteins kritizē interpretatīvo scientismu matemātikas filozofijā vai matemātiķu izteikumos par matemātikas būtību. Sestajā nodaļā “Scientisma kritika estētikā” aplūkota Vītgenšteina interpretatīvā un metodoloģiskā scientisma kritika estētikā.

Septītajā nodaļā “Vītgenšteina filozofijas izpratne. II daļa”, ņemot vērā 3. – 6. nodaļā aplūkoto Vītgenšteina izvērsto scientisma kritiku, kas tajā pašā laikā ilustrē Vītgenšteina filozofiju kā darbību (nevis kā teoriju), tālāk izvērsta un analizēta viņa filozofijas koncepcija tās attiecībās ar zinātņi.

Astotajā nodaļā “Scientiskās kultūras kritika Vītgenšteina darbos” interpretētas un skaidrotas Vītgenšteina kultūrkritiskās piezīmes, kas pievēršas zinātnes, zinātnieku un zinātniskas domāšanas lomai kultūrā plašāk. Tas darīts, gan sasaistot Vītgenšteina kultūrkritisko attieksmi ar viņa filozofijas izpratni, gan arī atzīmējot saistības, kas pastāv starp šo vispārīgāko scientisma kritiku un scientisma kritiku atsevišķās jomās.

Izmantoto avotu un pētnieciskās literatūras apskats

Promocijas darba izstrādē izmantotā literatūra ir iedalāma avotos un sekundārajā literatūrā. Nošķīrums ir balstīts darbu autorībā, un tā kā promocijas darbā analizētas Vītgenšteina idejas, tad tā avotu korpusu veido Vītgenšteina darbi, bet pārējās literatūras vienības veido sekundārās literatūras korpusu.

Darba galvenie avoti ir Ludviga Vītgenšteina darbi.²² Tomēr apzīmējumi “Vītgenšteina darbi” vai “Vītgenšteina teksti” nemaz nav pašsaprotami un prasa tālāku paskaidrojumu, jo Vītgenšteina dzīves laikā viņa paša apstiprinātā formā publicēti tikai divi viņa sarakstīti filozofiski teksti – “Loģiski filozofisks traktāts” un “Dažas piezīmes par loģisko formu” (*Some Remarks on Logical Form*, 1929), kuros turklāt paustas idejas, no kurām pats filozofs vēlāk norobežojas un kuras pats kritizē.

---

²² Apsvērumi un paskaidrojumi par to, kas saprotams ar “Vītgenšteina darbiem” vai “Vītgenšteina tekstiem” ir līdzīgi tiem, kurus promocijas darba autors jau ir aplūkojis sava maģistra darba literatūras apskatā. Skat. **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vītgenšteina “Filosofiskajos pētījumos” un “Par drošticamību”* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017. 6.–8. lpp.

Teksti, kas ar Vitgenšteina vārdu izdoti pēc viņa nāves, pamatā balstās viņa literārā mantojuma redaktoru Elizabetes Enskombas (*Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe*), Raša Rīsa (*Rush Rhees*) un Georga Henrika fon Vrigta (*Georg Henrik von Wright*) izdarītajās izvēlēs par to, ko un kādā formā no Vitgenšteina arhīviem publicēt. Arī attiecībā uz Vitgenšteina vēlinās filozofijas reprezentatīvāko, populārāko un ietekmīgāko darbu *Pētījumi* pastāv nozīmīgas viedokļu atšķirības par šī darba saturu un formu. Piemēram, 2009. gadā izdotajā *Pētījumū* jaunajā, bilingvālajā akadēmiskajā izdevumā vācu un angļu valodā, balstoties Enskombas tulkojumā un sakārtojumā, vairākus labojumus veikuši Joahims Šulte (*Joachim Schulte*) un Pīters Hakers (*Peter M. S. Hacker*). Būtiskākā izmaiņa ir *Pētījumū* otrās daļas nosaukšana par “Psiholoģijas filozofija – fragments” (“Philosophie der Psychologie – Ein Fragment”; “Philosophy of Psychology – A Fragment”), pirmo reizi šajā daļā atrodamās piezīmes arī sanumurējot. Numerācija atvieglo iespēju atsaukties un konkrētām teksta vietām, un atsaukšanās uz šo numerāciju ir kļuvusi par normu akadēmiskajā vidē. Promocijas darbā arī atsaucos uz 2009. gada izdevuma numerāciju, taču norādu arī uz attiecīgajām lapaspusēm tulkojumā latviešu valodā, kur šādas numerācijas nav.

Kaut gan Vitgenšteins gandrīz vienmēr lekcijas pasniedza brīvā formā, viņš tām allaž bija ļoti nopietni gatavojies. Amerikāņu filozofs un Vitgenšteins draugs Normans Malkolms (*Norman Malcolm*) atceras Vitgenšteinu sakām, ka viņš savas lekcijas vienmēr uzskatījis par publikācijas formu. Poļu filozofs Kazimirs Ļevi (*Casimir Lewy*), kurš apmeklēja Vitgenšteina lekcijas, apgalvo, ka Vitgenšteins viņam esot teicis, ka publicēt nozīmē padarīt publisku, un tāpēc lekciju pasniegšana ir publicēšanās forma.²³ Britu filozofam Džordžam Edvardam Mūram (*George Edward Moore*), savukārt, Vitgenšteins teicis, ka viņš priecājas, ka Mūrs veic lekciju pierakstus, jo tie – gadījumā, ja ar Vitgenšteinu kaut kas atgadās – saturēs viņa domāšanas darba rezultātus.²⁴

Ņemot vērā tikko minētos apsvērumus, par “Vitgenšteina darbu/tekstu” promocijas darbā dēvēti (i) viņa dzīves laikā izdotie darbi, (ii) visi ar Vitgenšteina kā autora vārdu oficiāli izdoti piezīmju krājumi un (iii) lekciju klausītāju veiktie Vitgenšteina lekciju pieraksti.

Avotu izvēle veikta, pamatā balstoties divos principos: 1) Vitgenšteina darbu tieša saistība ar promocijas darba pamatproblēmu, proti, scientisma kritiku Vitgenšteina filozofijā,

---

²³ Wittgenstein, L. *Public and Private Occasions*. Ed. by J. C. Klagge and A. Nordmann. Rowman & Littlefield Publishers, 2003. P. 331.

²⁴ Turpat. P. 341.

kā arī 2) Vitgenšteina darbu pastarpināta saistība ar promocijas darba pamatproblēmu, ar to saprotot darbu spēju nodrošināt plašāku kontekstu promocijas darba pamatproblēmas izpratnei vai spēju ļaut detalizētāk saprast darba pamatproblēmu.

Balstoties pirmajā principā, par promocijas darba galvenajiem avotiem uzskatāmi:

- *Pētījumi* (1.);
- *Traktāts* (3.);
- “Zilā un brūnā grāmata” (4.);
- “Lielais mašīnraksts, *TS 213*” (5.);
- “Piezīmes par Freizera “Zelta zaru”” (6.);
- “Dažādas piezīmes” (8., 9.);
- “Lekcijas un sarunas par estētiku, psiholoģiju un reliģisku ticību” (11.);
- “Filozofiskā gramatika” (12.);
- “Filozofiskas piezīmes” (13.);
- “Piezīmes par psiholoģijas filozofiju” (I un II daļa) (16., 17.);
- “Vitgenšteina lekcijas, Kembridža 1930.–1933. No Dž. E. Mūra pierakstiem” (19.);
- “Vitgenšteina lekcijas: Kembridža, 1932.–1935. No Alises Embrouzas un Margaretas Makdonaldas pierakstiem” (21.);
- “Vitgenšteina lekcijas par matemātikas pamatiem. Kembridža, 1939” (20.);
- “Piezīmes par matemātikas pamatiem” (15.).

Balstoties otrajā principā, promocijas darbā par nozīmīgiem avotiem uzskatāmi:

- “Lekcija par ētiku” (2.);
- “Kembridžas vēstules: korespondence ar Raselu, Keinsu, Mūru, Remziju un Srafu” (6.);
- “II: Piezīmes lekcijām par “privātu pieredzi” un “sajūtu datiem” (10.);
- “Publiski un privāti notikumi” (12.);
- “Par drošticamību” (16.);
- “Dzeltenā grāmata” (146.);
- “Zettel” (20.).

Vietās, kur esmu atsaucies uz Bergenā Nachlass izdevuma (*Bergen Nachlass Edition*) tiešsaistē pieejamajiem Vitgenšteina manuskriptiem vai mašīnrakstiem, tur esmu norādījis

manuskripta (MS) vai mašīnraksta (TS) kodu un attiecīgā manuskripta vai mašīnraksta lappusi.²⁵

Daļa Vitgenšteina tekstu oriģināli ir vācu valodā, bet daļa – angļu valodā. Promocijas darbā fragmentu tulkojumi lielākoties veikti no vācu valodas (izņemot, kur oriģināls bijis angļiski vai kur norādīts citādi), dažkārt ņemot vērā arī angļu valodas tulkojumu.

Promocijas darbā izmantotās sekundārās literatūras vienības var iedalīt divās grupās: (i) tie darbi, kuros apskatīti un komentēti Vitgenšteina darbi, un (ii) pārējie darbi, kuri dažādu citi iemeslu dēļ ir būtiski attiecībā uz darba problemātiku.

Nodaļā “Kas ir scientisms?” nozīmīgākie avoti ir *Pētījumi, Zilā grāmata* un “Dažādas piezīmes”. Šie avoti palīdz vispārīgi raksturot antiscientiskus motīvus Vitgenšteina domā. Savukārt, nozīmīgākā sekundārā literatūra par scientismu un scientisma jēdzienu vispār ir Sūzenas Hākas (*Susan Haack*) pētījumi (monogrāfija “Aizstāvēt zinātni – saprāta robežās: starp scientismu un cinismu” (70.) un raksts “Sešas scientisma pazīmes” (71.)), kā arī Toma Sorela (*Tom Sorell*) monogrāfija “Scientisms: filozofija un apmātība ar zinātni” (131.). Varētu pat apgalvot, ka sekundārā literatūra par scientismu šajā nodaļā ir primāra, jo nodaļa veltīta nevis pamatā Vitgenšteina ideju interpretācijai un analīzei, bet gan scientisma jēdziena noskaidrošanai.

Nodaļā “Scientisma kritika psiholoģijā” nozīmīgākie avoti ir Vitgenšteina “Lekcijas un sarunas par estētiku, psiholoģiju un reliģisku ticību”, “Piezīmes par psiholoģijas filozofiju”, “Vitgenšteina lekcijas, Kembridža 1930.–1933. No Dž. E. Mūra pierakstiem” un *Pētījumi*. Vitgenšteinam psiholoģijas filozofijā ir raksturīgi vērsties pret konkrētu autoru pieņēmumiem un idejām, un scientisma kritikas kontekstā šie autori ir Volfgangs Kēlers (*Wolfgang Köhler*), Viljams Džeimss (*William James*) un Zigmunds Freids (*Sigmund Freud*). Līdz ar to sekundārās literatūras vienības, kas ir būtiskas Vitgenšteina ideju izpratnei ir, piemēram, tādi darbi kā Kēlera “Geštaltpsiholoģija” (87.) un Džeimsa “Psiholoģijas principi” (81.). No komentējošās literatūras, kurā apskatīti un komentēti Vitgenšteina darbi, nozīmīgākie darbi šajā nodaļā ir Joahima Šultes monogrāfija “Pieredze un izpausme: Vitgenšteina psiholoģijas filozofija” (125.) un Žaka Buveresa (*Jacques Bouveresse*) “Vitgenšteins lasa Freidu” (36.).

---

²⁵ Manuskriptu vietas var ērti atrast šī izdevuma tiešsaistes versijā **Pichler, A., Wang, J.** (curators) *Wittgenstein Source* // <http://www.wittgensteinsource.org/> (skatīts 18/07/2022).

Nodaļā “Scientisma kritika antropoloģijā” nozīmīgākais avots ir Vitgenšteina “Piezīmes par Freizera *Zelta zaru*”. Vitgenšteins mēdza uz Džeimsa Freizera darbu un idejām atsaukties arī lekcijās, un šajā sakarā noderīgi ir Dž. E. Mūra lekciju pieraksti “Vitgenšteina lekcijas, Kembridža 1930–1933. No Dž. E. Mūra pierakstiem”. Ņemot vērā to, ka Vitgenšteina piezīmes ir reakcija uz skotu antropologa pētījumu, tad fragmenti no Džeimsa Freizera darba “Zelta zars” (*The Golden Bough*) (60., 61.) nodaļā pilda nozīmīgu lomu, ļaujot labāk saprast Vitgenšteina piezīmju kontekstu. Nozīmīgākā pētnieciskā sekundārā literatūra ir Annalizas Kolivas raksts “Rituāli, filozofija, zinātne un progress” (52.), Pola Redinga (*Paul Redding*) “Antropoloģija kā rituāls: Vitgenšteins lasa Freizera *Zelta zaru*” (113.), Pītera Hakera “Hipotēzes par attīstību un pārskatāmas reprezentācijas: Vitgenšteins par Freizera “Zelta zaru”” (72.), kā arī Frenka Čofi (*Frank Cioffi*) (51.) un Žaka Buveresa raksti (38.), kuros autori pievēršas scientisma kritikai Vitgenšteina piezīmēs par Freizera antropoloģiju.

Nodaļā “Scientisma kritika matemātikā” galvenie avoti ir *Pētījumi*, “Piezīmes par matemātikas pamatiem”, “Vitgenšteina lekcijas par matemātikas pamatiem. Kembridža, 1939”, “Lekcijas un sarunas par estētiku, psiholoģiju un reliģisku ticību”, “Filozofiskā gramatika” un “Filozofiskas piezīmes”. No sekundārās literatūras par nozīmīgu fundamentālu pētījumu par Vitgenšteina matemātikas filozofiju kopumā uzskatāma Matjē Mariona (*Mathieu Marion*) monogrāfija “Vitgenšteins, finītisms un matemātikas pamati” (96.). Vērtīgu pārskatu par Vitgenšteina matemātikas filozofijas recepciju un izpēti stāvokli sniedz Reja Monka (*Ray Monk*) raksts “Buržujs, lielnieks vai anarhists? Vitgenšteina matemātikas filozofijas recepcija” (100.). Nodaļas tapšanā idejiski nozīmīgs ir Stīva Džerārda (*Steve Gerard*) raksts “Vitgenšteina matemātikas filozofijas” (64.), kurā raksta autors kā vienu galvenajiem Vitgenšteina matemātikas filozofijas kritikas mērķiem raksturo matemātikas interpretāciju pēc analogijas ar fiziku. Vispārīgā daudzu matemātikas filozofijas problēmu un ideju skaidrojumam vērtīgs ir Stjuarta Šapiro (*Stuart Shapiro*) “Domājot par matemātiku: matemātikas filozofija” (127.). Tā kā Vitgenšteina filozofiju raksturo nevis pozitīvu filozofisku teoriju izstrāde, bet gan noteiktu teoriju vai pieņēmumu kritika, tad svarīgu lomu nodaļas izstrādē pilda sekundārās literatūras vienības, kuru autori pārstāv tādus filozofiskus pieņēmumus, pret kuriem Vitgenšteins vēršas. Šajā kontekstā būtisks ir Gotfrija Hārdija (*Godfrey Harold Hardy*) darbs “Matemātika apoloģija” (76.) un raksts “Matemātisks pierādījums” (77.), Kurta Gēdela (*Kurt Gödel*) raksti “Rasela matemātiskā loģika” (66.) un “Kas ir Kantora kontinuuma problēma” (67.), kā arī Gotloba Frēges (*Friedrich Ludwig Gottlob Frege*) raksts “Doma: loģisks pētījums” (62.).

Nodaļā “Scientisma kritika estētikā” nozīmīgākie avoti ir *Traktāts*, kas ļauj kontekstualizēt estētiku scientisma kontekstā kā noturīgu tēmu Vitgenšteina filozofijā jau no

viņa agrīnās filozofijas, kā arī “Lekcijas un sarunas par estētiku, psiholoģiju un reliģisku ticību”, “Vitgenšteina lekcijas, Kembridža 1930.–1933. No Dž. E. Mūra pierakstiem” un “Vitgenšteina lekcijas: Kembridža, 1932.–1935. No Alises Embrouzas un Margaretas Makdonaldas pierakstiem”, kurās Vitgenšteins eksplicīti kritizē ideju par estētikas zinātne, kā arī vairāk kultūrai un personiskām pārdomām veltītais piezīmju krājums “Dažādas piezīmes”. No sekundārās literatūras nozīmīgākie ir filozofa un Vitgenšteina estētikas pētnieka Severīna Šrēdera raksti (122., 123., 124.) par Vitgenšteina estētiku.

Nodaļās “Vitgenšteina filozofijas izpratne” (I un II daļa) galvenie avoti ir tie Vitgenšteina darbi, kur viņš tiešāk pievēršas filozofijas metodoloģijas jautājumiem, tād – *Pētījumi*, *Zilā grāmata*, “Lielais mašīnraksts: MR 213” un “Filozofiskā gramatika”. No sekundārās literatūras par polemiski būtiskākajiem darbiem kalpo Vitgenšteina pētniecībā ļoti ietekmīgie Pītera Hakera (73.) individuāli, kā arī kopīgi ar agrīno Gordonu Beikeru (24., 26., 27.) sarakstītie darbi par Vitgenšteina filozofijas metodoloģiskajiem aspektiem, kā arī vēlinā Gordona Beikera (25.) un Oskari Kūselas (*Oskari Kuusela*) (90.) pārspriedumi, kuri ir tuvāki promocijas darba autora aizstāvētajai pozīcijai.

Nodaļā “Vitgenšteina scientiskās kultūras kritika” nozīmīgākais avots ir Vitgenšteina piezīmes no krājuma “Dažādas piezīmes”. Vitgenšteina pozīcija raksturota iepretim loģiskā pozitīvisma pārstāvja Rūdolfa Karnapa (*Rudolf Carnap*) (43., 44.) darbos paustajai nostājai. Vitgenšteina kultūras kritikā vilktas paralēles ar Vitgenšteinam nozīmīgā austriešu satīriķa un žurnālista Karla Krausa kultūras kritiku, tāpēc nodaļā atsaucos arī uz Krausa rakstīto (88., 89.). Tā kā nodaļā aplūkots jautājums par Vitgenšteina attieksmi pret populārās zinātnes lomu kultūrā, tad izklāstā nozīmīgu lomu spēlē arī paša Vitgenšteina izcelta zinātnieka un populārās zinātnes darbu autora Sera Artūra Stenlija Edingtona (*Sir Arthur Staley Eddington*, 1882–1944) darbi (58., 59.). Šīs nodaļas pārspriedumiem formu piešķir dialektika ar fon Vrigta (139.) un Buveresa (37.) rakstiem, kuros šie filozofi aplūko Vitgenšteina attiecības ar savu laikmetu.

1. KAS IR SCIENTISMS?

*Zinātne: bagātība un nabadzība. Viena metode nogrūž malā visas citas. Tās visas šķiet labākajā gadījumā nenozīmīgas.*²⁶ (L. Vitgenšteins)

Scientisma jēdziens pētnieciskajā literatūrā tiek lietots ar atšķirīgām nozīmes niansēm. Promocijas darba mērķiem vispirms tiks ieviesti divi pamata nošķīrumi, kuri ļaus pārskatāmi klasificēt līdzšinējo lietojumu, kā arī precizēt, ar kādu nozīmi scientisma jēdziens tiks lietots disertācijas ietvaros.

Pirmais nošķīrums pretstata scientisma izpratnes, kur (i) scientisms ir nevēlams pēc definīcijas, un scientisma izpratnes, kur (ii) scientisms definēts vai raksturots novērtējuma ziņā neitrāli, proti, kur šī jēdziena definīcija vai raksturojums pats par sevi nepasaka, vai scientisms ir vai nav vēlams vai pareizs. Pirmajā gadījumā varam runāt par scientisma jēdzienu kā noniecinošu jēdzienu, bet otrajā – par scientisma jēdzienu kā neitrālu jēdzienu. Jāatzīmē, ka ne vienmēr vieni un tie paši autori konsekventi pieturas pie tikai viena no variantiem.

Otrs nošķīrums ir starp scientismu šaurākā izpratnē kā (i) galvenokārt epistemoloģisku nostāju un scientismu plašākā izpratnē kā (ii) vispārīgāku attieksmi pret zinātnes lomu un vietu sabiedrībā un kultūrā. Nākamajās apakšnodaļās secīgi aplūkoti minētie nošķīrumi.

Šāds divkārs lietojuma iedalījums sākotnēji iezīmē četrus dažādus veidus, kā filozofiskajās diskusijās tiek lietots scientisma jēdziens – šaurā nozīmē noniecinoši vai neitrāli, kā arī plašā nozīmē noniecinoši vai neitrāli –, tomēr vēl pietiekami detalizēti neizdala dažas no būtiskajām jēdziena lietojuma veidu atšķirībām. Vēl tālāk nošķiramas ir divas scientisma formas tā šaurajā izpratnē, un proti: (i) citu izzīņas un saprašanas formu modelēšana pēc dabaszinātņu (īpaši, fizikas) parauga vai uzskats, ka tā būtu jādara, un (ii) dažādu prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes (primitīvu, nepilnīgu) formu interpretēšana, proti, pieņēmums, ka jebkura vai gandrīz jebkura cilvēciskas darbības forma ir vairāk vai mazāk attīstīta zinātne, kā rezultātā šīs prakses tiek skatītas kā izvērtējamās pēc standartiem, pēc kuriem izvērtējam zinātniskas teorijas un uz to pamatiem izstrādātas tehnoloģijas. Pirmo sauksim par

---

²⁶ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 60.

metodoloģisko, bet otru par interpretatīvo scientismu. Nākamajās apakšnodaļās secīgi aplūkoti minētie nošķīrumi.

1.1 Nošķīrums starp noniecinošu un neitrālu scientisma izpratni

Sākotnēji – 19. gadsimta vidū, kad šis apzīmējums sāk plašāk parādīties – scientisma jēdziens tika lietots neitrālā veidā, lai apzīmētu zinātniekiem raksturīgus izteiksmes ieradumus un veidus.²⁷ Taču, šim procesam aizsākoties 19. gs. beigās²⁸, jau līdz 20. gs. vidum scientisma jēdziens bija ieguvis noniecinošu lietojumu.²⁹ Tam paralēli kā sava veida atsvars veidojās arī tāds scientisma koncepts, kur scientisms kalpoja par pozitīvu apzīmējumu optimistiskai attieksmei attiecībā uz zinātnes iespējām, kā tas bija, piemēram, franču biologa un zinātnes filozofa Fēliksa Ledanteka (*Felix Le Dantec*, 1869 – 1917) gadījumā.³⁰ Lai arī 20. gs. dominējis noniecinošais jēdziena lietojums, pēdējās desmitgadēs jēdziens aizvien vairāk atkal tiek lietots neitrālā, nevis normatīvi noslogotā veidā, vairākiem filozofiem aizstāvot scientismu kā filozofisku pozīciju un sevi dēvējot par scientisma pārstāvjiem.

1.1.1 Scientisms noniecinošā nozīmē

Oksfordas filozofijas vārdnīcā Saimons Blekbērnš (*Simon Blackburn*) scientisma jēdzienu raksturo kā galvenokārt noniecinošu jēdzienu:

“Nievājošā nozīmē lietots jēdziens uzskatam, ka dabaszinātņu metodes vai dabaszinātnēs atzītās kategorijas un lietas veido vienīgus pienācīgos elementus jebkurā filozofiskā vai citā izpētē. Klasisks scientisma formulējums ir fiziķa Ernesta Rezerforda (*Ernest Rutherford*) izteiciens: “ir fizika un ir pastmarku kolekcionēšana”.³¹ Filozofi, kuri ir piesardzīgi pret scientismu, uzskata, ka tas sagroza vai noliedz īpašās

---

²⁷ Haack, S. Six Signs of Scientism // *Logos & Episteme*. 2012. Volume 3, Issue 1. Pp. 76–7.

²⁸ Skat. Schöttler, P. Szentismus: Zur Geschichte eines schwierigen Begriff // *NTM Zeitschrift für Geschichte der Wissenschaften, Technik und Medizin*. 2012. Volume 20. S. 245–269.

²⁹ Haack, S. *Op. cit.* P 77.

³⁰ Schöttler, P. *Op. cit.* S. 253.

³¹ Blekbērnš te nekritiski atsauca uz populāro mītu, ka Rezerfords ko tādu ir teicis, kaut gan tiešu pierādījumu šādai izteikuma autorībai tam nav.

psiholoģijas un interpretācijas metodes vai tiecas uzspiest galīgu redukcionismu, kur tas nav ne ticams (*plausible*), ne nepieciešams.”³²

Zinātnes filozofe Sūzena Hāka izdala divus problemātiskus apjukumus attiecībā uz zinātnes iespējām – scientisko un antizinatnisko. Scientisko apjukumu Hāka raksturo kā “pārspīlētu godbijību pret zinātņi, pārmērīgu gatavību kā autoritatīvu pieņemt jebkuru zinātņu apgalvojumu un noraidīt jebkāda veida zinātnes vai tās praktizētāju kritiku kā antizinatnisku aizspriedumu.”³³ Savukārt, antizinatnisko apjukumu Hāka raksturo kā: “pārspīlētu neuzticību zinātņei, pārmērīgu gatavību jebkurā zinātniskā apgalvojumā saskatīt pie varas esošo intereses (*interests of the powerful*) un pieņemt jebkāda veida zinātnes un tās praktizētāju kritiku kā tādu, kas iedragā tās [zinātnes] pretenzijas pavēstīt mums to, kāda pasaule ir.”³⁴

Minētajos formulējumos gan scientisms, gan antizinatnisms ir nevēlami pēc definīcijas, jo abas pozīcijas ir *pārmērīgi* un *pārspīlēti* vai nu godbijīgas, vai arī neuzticīgas zinātņei. Šādā nozīmē scientisms ir noniecinošs jēdziens. Kā atzīst arī pati Hāka, problēma, protams, ir pateikt, kad īsti godbijība vai neuzticība ir pārmērīga.³⁵ Atzīstot par acīmredzamu verbālu patiesību to, ka no šādi definēta scientisma būtu jāizvairās, tomēr saglabājas jautājums – konkrēti, no kā ir jāizvairās, jeb kad un kāpēc godbijība pret zinātņi ir piemērota un kad un kāpēc tā ir nevietā, proti, pārspīlēta. Pati Hāka formulē sešas scientisma pazīmes, lai ļautu vieglāk atpazīt, kad pārmērības līnija tikusi pārsniegta:

- 1) vārdu “zinātne”, “zinātnisks”, “zinātniski”, “zinātnieks” utt. lietošana pagodinoši; to kā vispārēju epistēmiskas uzslavas terminu (*generic terms of epistemic praise*) lietošana;
- 2) zinātņu manieru, ārējo iezīmju (*trappings*), tehniskās terminoloģijas aizgūšana, neatkarīgi no to reālā derīguma;
- 3) nodarbošanās ar demarkāciju, t.i., asas līnijas novilkšanu starp īstenu zinātņi un pseidozinātniskiem viltvāržiem;
- 4) ar demarkāciju saistītie mēģinājumi identificēt “zinātnisko metodi”, kurai jāizskaidro, kā zinātnes bijušas tik veiksmīgas;

---

³² Blackburn, S. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. OUP, 2008 [1994]. P. 330.

³³ Haack, S. *Defending Science – Within Reason: Between Scientism and Cynicism*. Prometheus Books, 2007. Pp. 17–18.

³⁴ Turpat. P. 29.

³⁵ Haack, S. Six Signs of Scientism // *Logos & Episteme*. Volume 3, Issue 1, 2012, p. 77.

- 5) vērtībās pie zinātnēm pēc atbildēm uz jautājumiem viņpus to kompetences;
- 6) cita veida izpētes vai citu – no izpētes atšķirīgu – cilvēcisku darbību, kā dzeja vai māksla, leģitimitātes vai vērtības noliegšana vai noniecināšana.³⁶

Arī filozofs Toms Sorels savā scientisma problemātikai veltītajā monogrāfijā scientismu raksturo kā pēc definīcijas nevēlamu, proti, kā “pārāk lielas vērtības piedēvēšanu zinātnei, salīdzinot ar citiem zināšanu un kultūras atzariem”.³⁷ Viņš identificē un kritizē divas scientisma formas, no kurām viena ir relatīvi senāka un daudz plašāka par otru. Ar jauno scientismu viņš saprot “reakciju pret tiem, kuri raksta filozofiju, nepārzinot zinātni, un kuri par daudz pakļaujas pirmszinātniskai intuīcijai vai veselajam saprātam (*common sense*)”.³⁸ Proti, jaunais scientisms ir, no vienas puses, prasība filozofiskajās refleksijās ņemt vērā aktuālās zinātnes atziņas, un, no otras puses, vērtībās pret tādu filozofiju, kas tās neņem vērā. Filozofija, kas atbilst šāda scientisma prasībām, atzīst tikai tādu objektu pastāvēšanu, ko jau atzīst zinātne, kā arī to raksturo fiziķu, biologu un psihologu atklājumu pārzināšana un domāšanas formas.³⁹

Vecākā un plašākā scientisma forma, kuru identificē Sorels un kura tuvāk atbilst jau darba ievadā iezīmētajam scientisma uzplaukumam līdz ar noteiktām apgaismības tendencēm, uzsver nepieciešamību ne vien filozofijas, bet visas kultūras priekšgalā izvirzīt zinātni. Saskaņā ar Sorelu šīs scientisma formas vēsture stiepjas pagātnē vismaz līdz 17. gadsimtam, bet 20. gadsimta sākumā tās pārstāvji ietver Rūdolfu Karnapu, Oto Neirātu (*Otto Neurath*) un citus zinātniskā empīrisma pārstāvjus.⁴⁰ Ja jaunais scientisms uzsver zinātnes noteicošo lomu galvenokārt (taču ne tikai) izziņas – epistemoloģiskā – aspektā, tad scientisms plašākā nozīmē ir uzskats, ka zinātnei jāieņem vadošā loma kultūrā un sabiedrībā kopumā.

Scientisma jēdziens noniecinošā izpratnē sastopams arī vairāku citu pazīstamu pētnieku darbos. Arī šajos gadījumos scientisms ir nevēlams pēc definīcijas. Pazīstamais austriešu-britu ekonomists un politikas teorētiķis Frīdrihs fon Hajeks (*Friedrich August von Hayek*), kurš arī bija viens no pirmajiem domātājiem, kas izvērsti analizējis scientismu, raksta, ka “mēs allaž, kad mums būs darīšana nevis ar vispārīgu neieinteresētas izpētes garu, bet ar verdzisko Zinātnes (*sic!*) metodes un valodas imitāciju, runāsim par “scientismu” vai par “scientisko”

---

³⁶ Turpat. Pp. 77–78.

³⁷ **Sorell, T.** *Scientism: Philosophy and the infatuation with science*. Routledge, 1991. P. x.

³⁸ Turpat.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ Turpat.

aizspriedumu”.⁴¹ Arī Hajeka gadījumā jau pati jēdziena izpratne paredz, ka scientisms ir nevēlams.

Kā vēl vienu raksturīgu piemēru var minēt arī britu filozofu un Vitgenšteina filozofijas pētnieku Pīteru Hakeru (*Peter Michael Stephan Hacker*), kurš ar scientismu saprot centienus izplest dabaszinātnes viņpus to kompetences robežām un dabas zinātņu metožu lietojumu, lai izskaidrotu parādības, kas pagērē citas skaidrojuma formas.⁴² Tātad atkal – pēc definīcijas kā nevēlamu.

1.1.2 Scientisms neitrālā izpratnē

Lai arī noniecinošs scientisma jēdziena lietojums ilgstoši dominējis, tas tomēr nereti tiek lietots arī neitrālā un drīzāk deskriptīvā, nevis normatīvi noslogotā veidā. Jau 1912. gadā savā filozofijas vārdnīcā franču filozofs Andrē Lalānds (*André Lalande*, 1867 – 1964) scientismu definē kā ideju, ka zinātniskajam garam un metodēm jātiek izplestām uz visām intelektuālās un sociālās dzīves sfērām, bez izņēmuma.⁴³ Neitrālā nozīmē šo jēdzienu mēdz lietot arī mūsdienās. Piemēram, Džeimss Mafijs (*James Maffie*) piedāvā scientismu saprast kā dabaszinātņu, proti, tās mērķu, normu, metožu, atklājumu utt. epistemoloģisku paplašināšanu uz izziņas laukiem, kuri vēsturiski no tās bijuši nošķirti, piemēram, psiholoģiju, vēsturi, ētiku.⁴⁴ Tomēr viņš neraksta, ka tas vien, ka pastāvējusi šāda vēsturiska nošķirtība, nozīmē, ka minētā paplašināšana tāpēc būtu nevēlama vai nepamatota. Daniels Robinsons (*Daniel N. Robinson*) scientismu raksturo kā uzskatu, ka labākais izskaidrojumu modelis ir tas, kurš atrodams attīstītajās zinātnēs (*developed sciences*).⁴⁵ Viņš precizē, ka scientisms ir pārliecība, ka ikkatrs īstenības aspekts var tikt izteikts attīstīto zinātņu terminos, tā ka ikkatrs īstenības aspekts ir

---

⁴¹ **Hayek, F. A.** *Scientism and the Study of Society // Economica*. 1942. Vol. 9, No. 35 (August). P. 269.

⁴² **Hacker, P. M. S.** *Philosophy and Scientism: What Cognitive Neuroscience Can, and What it Cannot, Explain // Williams, R. N., Robinson, D. N. (Eds.) Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. P. 97.

⁴³ **Lalande, A.** *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* Vol. 2: N – Z. 4e édition. Quadrige: 1997 [1926]. P. 960.

⁴⁴ **Maffie, J.** *Naturalism, Scientism and the Independence of Epistemology // Erkenntnis*. 1995. Vol. 43, No. 1 (Jul.). P. 11.

⁴⁵ **Robinson, D. N.** *Science, Scientism, and Explanation // Williams, R. N., Robinson, D. N. (Eds.) Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. P. 23.

principā eksplicējams zinātniskos terminos.⁴⁶ Taču pats šis raksturojums neietver to, ka attīstīto zinātņu izskaidrojuma modeļi nebūtu vislabākie un ka ikkatrs īstenības aspekts tiešām nebūtu aprakstāms attīstīto zinātņu terminos. Avrums Strolls (*Avrum Stroll*), savukārt, scientismu raksturo kā mācību, ka *tikai* dabaszinātņu metodes sniedz zināšanas, apgalvojot, ka mūsdienās šāds skatījums ir plaši pieņemts epistemoloģijā, metafīzikā, valodas filozofijā un prāta filozofijā.⁴⁷ Arī šis raksturojums atstāj neatbildētu jautājumu, vai dabaszinātņu sniegtās zināšanas ir vai nav vienīgās īstenās zināšanas. Proti, šajos gadījumos scientisms definēts tā, ka pati definīcija neietver to, vai scientisms ir vai nav pieņemama pozīcija.

Minētajiem raksturojumiem radniecīgās nozīmēs scientiskas pozīcijas ir aizstāvējušas vairākas 20. gadsimta filozofijas lielās figūras. Piemēram, Rūdolfs Karnaps, apgalvojot, ka tā kā zinātne principā var pateikt visu, ko var pateikt, nepaliek pāri neviena neatbildama jautājuma.⁴⁸ Vai Vilfrīds Selarss (*Wilfrid Sellars*), rakstot, ka pasaules aprakstīšanas un izskaidrošanas dimensijā zinātne ir visu lietu mērs – esošo, ka tās ir, un neesošo, ka tās nav.⁴⁹ Šie autori arī ir uzskatāmi par scientisma aizstāvjiem, kaut gan paši sevi par scientistiem nedēvē.

To, ka scientisms daudzās jomās ir kļuvis par valdošu nostāju, izceļ filozofu Ričarda Viljamsa (*Richard N. Williams*) un Daniela Robinsona sastādītais un 2015. gadā izdotsis krājums “Scientisms: jaunā ortodoksija” (*Scientism: The New Orthodoxy*). Kā jau liecina nosaukums, autori uzskata, ka scientisms pētnieku un publikas vidū ir kļuvis par tik izplatītu nostāju, ka to varētu dēvēt par jauno ortodoksiju.⁵⁰ Proti, autoru ieskatā scientisms kā pozīcija, ko varētu apzīmēt ar scientisma jēdzienu neitrālā nozīmē, ir valdoša mūsdienu zinātniskajā diskursā un plašāk.

Taču ir filozofi, kuri ne vien aizstāv neitrāli izprasta scientisma tēzes, bet arī paši sevi dēvē par scientistiem. Šī tendence ir relatīvi jauna šī jēdziena lietojuma kontekstā. Te kā spilgtu piemēru var minēt filozofu Džeimsa Leidīmena (*James Ladyman*) un Dona Rosa (*Don Ross*) darba “Katrai lietai jāpazūd” (*Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized*, 2007) nodaļā “Scientisma aizstāvība” (*In Defence of Scientism*) rakstīto, kur šie autori par sevi izsakās, ka

---

⁴⁶ Turpat. P. 29.

⁴⁷ **Stroll, A.** *Twentieth-Century Analytic Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2000. P. 1.

⁴⁸ **Carnap, R.** *The Philosophy of Rudolph Carnap*. Ed. by **P. A. Schlipp**. Open Court, 1999. P. 38.

⁴⁹ **Sellars, W.** *Science, Perception and Reality*. Ridgeview Pub Co, 1991 [1963]. P. 173.

⁵⁰ **Williams R. N.** Introduction // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. P. 2

viņi “apbrīno zinātni līdz neslēptam scientismam”.⁵¹ Pirms tam šajā pašā nodaļā viņi raksta, ka attiecībā uz jautājumiem par faktiem par pasauli zinātniski institucionālie procesi izziņas aspektā ir “absolūti un ekskluzīvi autoritatīvi”.⁵² Līdzīgi sevi par scientisma kā noteiktas pozīcijas aizstāvi nekautrējas saukt arī amerikāņu filozofs Alekss Rozenbergs (*Alexander Rosenberg*).⁵³ Scientisma jēdzienu no apvainojoša un vērtējuma ziņā negatīvi noslogota jēdziena par pozitīvu apzīmējumu piedāvā padarīt arī Stīvens Pinkers (*Steven Pinker*).⁵⁴ Tāpat arī Mario Bunge savos darbos scientisma jēdzienu lieto neitrālā nozīmē attiecībā uz nostāju, kuru viņš pats aizstāv, – nostāju, ka zinātniskā metode ir labākais veids, kā izzināt pasauli.⁵⁵

Kā jau atzīmē arī filozofi Mārtens Boudrijs (*Maarten Boudry*) un Masimo Piljuči (*Massimo Pigliucci*), var nošķirt divas pieejas, vienā gadījumā scientisma jēdzienu lietojot kā noniecinošu jēdzienu un tālāk pētīt, vai kāds pārstāv šādu intelektuāli nosodāmu pozīciju, bet otrā gadījumā, definējot scientismu kā vismaz sākotnēji potenciāli pieņemamu filozofisku pozīciju attiecībā uz zinātnes robežām, bet tad tālāk kā atsevišķu jautājumu pētīt, vai šāda pozīcija ir labi pamatota.⁵⁶ Pirmā pieeja sāk no normatīvām pozīcijām, scientismu skatot kā kļūdu, proti, šajā gadījumā vārds scientisms vienkārši nozīmē pārāk daudz zinātnes, zinātni viņpus tās kompetences u.tml. Pieņemot šādā izpratnē normatīvu definīciju, protams, paliek neatbildēts jautājums, vai kaut kas šādam raksturojumam tiešām atbilst. Otrā pieeja sniedz nevis vērtējoši noslogotu definīciju, bet gan tiecas dot neitrālu scientisma kā iespējamās filozofiskas pozīcijas raksturojumu. Tā scientisms parādās kā filozofiska pozīcija – līdzīgi kā naturālisms, duālisms, transcendentālisms, fizikālisms u.tml. ir filozofiskas pozīcijas, kuras vismaz šķietami iespējams nepretrunīgi aizstāvēt, pat ja tās galu galā izrādās aplamas.

---

⁵¹ **Ross D., Ladyman J., Spurrett, D.** In *Defence of Scientism // Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized*. OUP, 2007. P. 61.

⁵² Turpat. P. 28.

⁵³ **Rosenberg, A.** *The Atheist's Guide to Reality*. New York, London: W. W. Norton & Company, 2011.

⁵⁴ **Pinker, S.** Science Is Not Your Enemy // <https://newrepublic.com/article/114127/science-not-enemy-humanities> (Skatīts 18/07/2022)

⁵⁵ Skat., piem., **Bunge, M.** *Epistemology and Methodology II: Understanding the World*. Springer Science + Business Media Dordrecht, 1983. Pp. 263–264.

⁵⁶ Skat. **Boudry, M., Pigliucci, M.** *Science Unlimited? The Challenges of Scientism*. University of Chicago Press, 2018.

1.2 Nošķirums starp šaurāku un plašāku scientisma izpratni

Tālāk svarīgi nošķirt jau nedaudz iezīmēto iedalījumu plašāk un šaurāk izprastā scientismā. Šaurākā izpratnē varam runāt par scientismu attiecībā uz dabaszinātņu un citu zinātņu un intelektuālu disciplīnu attiecībām, kur dabaszinātnēm ierādīta noteicošā vai parauga jeb paradigmas loma. Plašākā izpratnē varam runāt par scientismu attiecībā uz zinātnes vietu un lomu sabiedrībā un kultūrā vispār, kur dabaszinātnēm un ar to saistītām praksēm un tehnoloģijām ierādīta centrāla loma visā sabiedrībā.

Jau minētais Sorela nošķirums starp jauno un veco scientismu, kur ar veco scientismu Sorels saprot prasību visas kultūras un sabiedrības priekšgalā izvirzīt zinātni, labi iezīmē vienu no aspektiem scientismam plašākā izpratnē. Proti, scientisms plašākā izpratnē nozīmē nevis tikai dabaszinātnisku zināšanu un metožu epistemoloģisku prioritizēšanu, bet zinātnes prioritizēšanu vēl fundamentālākā un plašākā mērogā, to padarot par svarīgāko cilvēciskās darbības formu.

Ričards Viljamss ievadā kolektīvajai monogrāfijai “Scientisms: jaunā ortodoksija”, atsaucoties uz Martina Heidegera (*Martin Heidegger*) lietoto *Gestell*⁵⁷ jēdzienu, izceļ vēl kādu būtisku plašāk izprasta scientisma aspektu, kad viņš raksturo scientismu kā noteiktu sevis, dzīves un pasaules ierāmējumu (*framing*), noteiktu iepriekš pieņemtu ietvaru vai nostatījumu, kas strukturē domāšanu un attieksmi pret sevi un pasauli.⁵⁸ Iepretim zinātnei Viljamss scientismu apraksta kā ideoloģiju. Proti, scientismu neraksturo zinātniskai attieksmei raksturīga un nepieciešama atvērtība, bet gan tas drīzāk ir pieņēmumu ietvars, kas vispār pieļauj vai par leģitīmu atzīst tikai tādu problēmu un iespējamu atbilžu formulējumu, kas apstiprinātu jau ietvaru veidojošos pieņēmumus.⁵⁹

Arī šajā gadījumā ir runa par scientismu plašā izpratnē. Taču, ja Sorels vairāk uzsver scientisma drīzāk sociālās izpausmes, tad Viljamss uzsver scientismu kā sava veida vispārīgu domāšanas un attieksmes nostatījumu, kas atrodas mijiedarbes attiecībās ar konkrētākām šī nostatījuma izpausmēm kultūrā. Līdzīgi arī Vitgenšteins, kā vēlāk darbā tiks parādīts, kritizē

---

⁵⁷ Skat. Martina Heidegera “Jautājumu par tehniku” (*Die Frage nach der Technik*, 1954).

⁵⁸ **Williams R. N.** Introduction // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 1–21.

⁵⁹ Turpat.

gan garu, kas, viņaprāt, raksturo moderno Rietumu civilizāciju, gan šī gara izpausmes, piemēram, arhitektūrā, mūzikā u.tml.⁶⁰

Scientisms plašā izpratnē darba ietvaros tiek saprasts, ņemot vērā abus šos aspektus. Ar scientismu plašā izpratnē darbā tiek saprasta zinātnes prioritizēšana, to padarot par svarīgāko cilvēciskās darbības formu, un tas domāšanas un attieksmes nostatījums, kas, no vienas puses, šo prioritizēšanu balsta, bet, no otras puses, ir tās rezultāts.

Ar divkārtšo iedalījumu iegūtie četri dažādie veidi, kā filozofiskās diskusijās tiek lietots scientisma jēdziens – šaurā nozīmē noniecinoši vai neitrāli, kā arī plašā nozīmē noniecinoši vai neitrāli – tomēr neizsmēļ šī jēdziena lietojumu. Ir izdalāmi vēl divi būtiski atšķirīgi scientisma izpausmju veidi. Konkrētāk, svarīgi nošķirt arī metodoloģisku scientismu no interpretatīva scientisma.

1.3 Nošķirums starp metodoloģisko un interpretatīvo scientismu

Noteikta zinātnes koncepcija var kalpot par paradigmu ne vien metodoloģiskā, bet arī interpretatīvā līmenī. Proti, tā var virzīt ne vien to, kā tiek veidota noteiktas no paraugzinātnes atšķirīgas zinātnes metodoloģija, bet arī to, kā tiek interpretētas no zinātnes vismaz šķietami atšķirīgas uzskatu sistēmas un prakses. Ja metodoloģiskais scientisms ir citu izziņas un saprašanas formu modelēšana pēc dabaszinātņu parauga vai uzskats, ka tā būtu jādara (tas, ko visbiežāk saprot ar scientismu), tad interpretatīvais scientisms ir dažādu prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes (primitīvu) formu interpretēšana, proti, pieņēmums, ka jebkura vai gandrīz jebkura cilvēciskas darbības forma ir vairāk vai mazāk attīstīta zinātne, kuram turklāt līdzī nāk cits pieņēmums, ka šīs prakses ir izvērtējamas un saprotamas pēc standartiem, pēc kuriem izvērtējam un saprotam zinātniskas teorijas un uz to pamatiem izstrādātas tehnoloģijas.⁶¹

Lai ilustrētu otro no tikko izdalītajiem jēdziena lietojuma veidiem, var, atsaucoties uz Sorela aplūkoto piemēru, vērst uzmanību uz to, kā amerikāņu ekonomists un filozofs Ludvigs fon Mīzess (*Ludwig Heinrich von Mises*) apraksta Jakoba van Reisdāla (*Jacob Isaackszoon van Ruisdael*) gleznu: “Pāreja no zaļa uz brūnu ir upes ainava, deklarē ainavists Jakobs van

---

⁶⁰ Skat. **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 6.

⁶¹ Skat., piem., **Child W.** Wittgenstein, scientism, and anti-scientism in the philosophy of mind // **Beale, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 81–100.

Reisdāls, un viņš ar to paveic ko līdzīgu tam, ko izdara fiziķis, kad tas saka, ka skaņas ir vibrācijas gaisā. Katra glezna, katra mākslinieciska daiļrade ir *teorija par specifisku īstenības daļu*.”⁶² Šajā gadījumā scientisms interpretācijā izpaužas tajā, ka glezna kā cilvēciskas izpausmes rezultāts tiek interpretēta kā kvazizinātniska teorija.

Līdzīgs princips ir spēkā, piemēram, kad slavenais skotu antropologs Džeimss Freizers “Zelta zarā” izvirza tēzi, ka cilvēces domas attīstība “kopumā bijusi no maģijas caur reliģiju pie zinātnes”⁶³ tā, ka, noteiktām kultūrām uzkrājot un attīstot zināšanas, “maģiju pakāpeniski aizstāj reliģija”, kuru pēcāk “izspiež zinātne”. Šajā attēlā maģija un reliģija tiek pieņemtas kā kvazizinātniskas sapratnes un dabas manipulācijas sistēmas, kuras ir uzskatāmas par aplamu zinātni. Līdzīgi arī daļa filozofu, kā Pols Čērčlend (Paul Montgomery Churchland), ikdienas valodas psiholoģisko jēdzienu ietvaru jeb tautas psiholoģiju skata kā primitīvu zinātnes formu, kas neiztur labas teorijas kritiku un tātad ir aizstājama ar labāku teoriju.⁶⁴

Tikko minētais nošķirums dažādās scientisma jēdziena nozīmes pavairo līdz sešām, jo arī gan interpretatīvo, gan arī metodoloģisko scientismu var skatīt gan kā pēc definīcijas nevēlamu, proti, *aplamu* citu prakšu interpretēšanu kā kvazizinātni vai tml., gan arī vienkārši kā citu prakšu pieņemšanu par zinātniskām vai kvazizinātniskām cilvēciskās darbības formām.

1.4 Scientisma izpratne promocijas darba ietvaros

Disertācijas ietvaros scientisma jēdziens tiks lietots neitrālā nozīmē, kas nozīmē, ka turpmākajiem disertācijas mērķiem izdalāmas šādas scientisma jēdziena nozīmes:

- citu izziņas un saprašanas formu modelēšana pēc dabaszinātņu parauga vai uzskats, ka tā būtu jādara;
- dažādu no paraugzinātnes atšķirīgu prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes (primitīvu) formu interpretēšana;

---

⁶² Citāts no **Sorell, T.** *Scientism: Philosophy and the infatuation with science*. Routledge, 1991. P. 18

⁶³ **Frazer, J.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Ed. by **R. Frazer**. Oxford: OUP, 1994. P. 804.

⁶⁴ **Churchland, P.** Eliminate Materialism and the Propositional Attitudes // *Journal of Philosophy*. 1981. Nr. 78. Pp. 67–90.

- zinātnes prioritizēšana, to padarot par svarīgāko cilvēciskās darbības formu, un tas domāšanas un attieksmes nostatījums, kas, no vienas puses, šo prioritizēšanu balsta, bet, no otras puses, ir tās rezultāts.

Jāpiebilst, ka minētais scientisma formu iedalījums un tām piešķirtie apzīmējumi nav vienīgie iespējamie vai piemērotākie jebkuriem mērķiem. Piemēram, Mario Bunge blakus metodoloģiskajam scientismam runā arī par epistemoloģisko scientismu kā tēzi, ka zinātne var sniegt un bieži sniedz precīzas un dziļas zināšanas par realitāti un ka tās ir labākās zināšanas, kādas mums par realitāti ir.⁶⁵ Savukārt mēs metodoloģisko scientismu blakus interpretatīvajam scientismam aplūkojam kā divas izpausmes scientismam epistemoloģiskā, t. i., ar izziņu saistītā aspektā. Promocijas darbā runāts tikai par tām scientisma formām, kuras ir aktuālas kā Vitgenšteina kritikas priekšmets.

Lai arī visu šo scientisma formu kritika ir atrodamā Vitgenšteina darbos, viņa filozofijas kontekstā varam par scientisma problēmu runāt, arī izmantojot attēla jēdzienu tādā nozīmē, kādā tas lietots viņa vēlīnajā filozofijā. Proti, Vitgenšteina scientisma kritika ir lielā mērā aplūkojama kā noteiktu attēlu kritika. Nākamajā nodaļā ir kontekstualizēta un paskaidrota šī ideja. Bet jau pirms tam var prelimināri paskaidrot, ka viens no galvenajiem Vitgenšteina kritikas priekšmetiem ir tādi attēli, ar kuriem saistītas aplamas noteiktu prakšu un valodas lauku interpretācijas.

1.5 Scientiskais attēls

Vitgenšteins pats nelieto scientisma jēdzienu, taču runā par “zinātnes pārvērtēšanu”⁶⁶ un daudzveidīgi kritizē parādības, kuras atbilst scientisma jēdzienam gan tā šaurākajā, gan plašākajā izpratnē. Tā kā scientisms tika definēts, izmantojot dabaszinātņu metodoloģijas un zināšanu jēdzienus, tad, pievēršoties scientisma kritikai Vitgenšteina darbos, ir svarīgi atsegt, ko pats Vitgenšteins saprot ar dabaszinātnes metodēm un zināšanām.

Uzreiz jāsaka, ka Vitgenšteins izvērstā veidā nekur neraksta, kā tieši izprot zinātni vai zinātnisko metodi. Drīzāk gan to nākas netiešākā veidā atvedināt no atsevišķām piezīmēm dažādās vietās, kuras pievēršas atšķirīgiem jautājumiem. Piemēram, *Zilajā grāmatā*, aplūkojot

---

⁶⁵ **Bunge, M.** *Epistemology and Methodology II: Understanding the World*. Springer Science + Business Media Dordrecht, 1983. P. 263.

⁶⁶ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Revised Ed. Oxford: Blackwell, 1998 [1977]. P. 70.

jautājumu par to, kas padara domas un domāšanas problemātiku tik filozofiski mulsināšu, viņš min, ka problēma te nav tā, ka domāšanai būtu neparastas sekas, kuras mēs nespētu cēloniski izskaidrot, – problēma, viņš apgalvo, nav zinātniska rakstura problēma, bet gan sajukums, ko izjūtam kā problēmu. No šīs piezīmes varam noprast, ka ar zinātnisku problēmu Vitgenšteins saprot problēmu, kur ir “sekas, kuras mēs vēl nespējam (cēloniski) izskaidrot”⁶⁷. *Brūnajā grāmatā*, pievēršoties nošķīrumam starp iemesliem (*reason*) un cēloņiem (*cause*), Vitgenšteins min, ka cēlonisku hipotēžu pārbaudīšana ir eksperimentālo zinātņu uzdevums.⁶⁸ *Zilajā grāmatā*, pievēršoties jautājumam par to, kāda veida domāšanas tendences ir filozofisku pārpratumu pamatā, viņš kā vienu šādu tendenci min “alkas pēc vispārinājuma”, kam, savukārt, viens no avotiem esot mūsu nodarbinātība ar zinātnes metodi. Un tālāk viņš paskaidro, ko ar šo metodi saprot: “metodi, kas dabas parādību izskaidrojumu reducē uz mazāko iespējamo primitīvo likumu skaitu; un – matemātikā – dažādu tematu risināšanu, izmantojot vispārinājumu.”⁶⁹

Vēlāk turpat *Zilajā grāmatā* Vitgenšteins bilst, ka, domājot par valodu kā tādu, kas stingri seko precīzām kārtulām, paraugs tam, kas mums ir padomā, ir simbolisms, kas “ir atrodams zinātnēs un matemātikā” jeb “simbolisms, kas lietots precīzā rēķinā (*calculus*)”⁷⁰.

Vitgenšteina filozofijas pētnieks Viljams Čailds (*William Child*), atsaucoties uz minētajām vietām, atzīmē, ka Vitgenšteina konstruētajā modelī zinātne atklājas kā redukcionistiska, esenciālistiska un eksakta.⁷¹ Ar redukcionismu domāta viena veida parādību izskaidrošana ar citu – fundamentālāku parādību palīdzību. Ar esenciālismu – tādu īpašību meklēšana, kas ir kopīgas visiem kāda veida parādības locekļiem. Ar eksaktumu – tādas valodas lietošana, kas ir simbolisms, kas lietots precīzā rēķinā. Neskatoties uz to, ka šāds zinātnes modelis tiek it kā rekonstruēts no drīzāk savstarpēji nesaistītām piezīmēm, Čailds tomēr to aplūko tā, it kā Vitgenšteinam tik tiešām būtu kāds konkrēts zinātnes modelis, kuru viņš būtu izvērstā formā izteicis ar mērķi skaidri tādu formulēt. Tomēr minētās piezīmes, no kurām veikta

---

⁶⁷ **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972. Pp. 5–6.

⁶⁸ Turpat. P. 88.

⁶⁹ Turpat. P. 18.

⁷⁰ Turpat. P. 25.

⁷¹ **Child, W.** Wittgenstein, scientism, and anti-scientism in the philosophy of mind // **Beale, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. P. 82.

Vitgenšteina šķietamā zinātnes modeļa rekonstrukcija, ir lielākoties garāmejošas, tāpēc nevajadzētu pret to izturēties kā pret kādu mērķtiecīgi definētu zinātnes koncepciju.

Kā atzīmē jau pats Čailds, ja mēs aplūkojam šādu modeli, uzreiz varētu iebilst, ka minētais zinātnes modelis vienkārši ir aplams.⁷² Kā uzsvēruši vairāki zinātnes filozofi, nav tiesa, ka zinātne tās reālajā praksē būtu vienmēr vai pat lielākoties redukcionistiska un esenciālistiska.⁷³ Tāpēc rodas jautājums, vai aplamais dabaszinātņu modelis jau saknē neatceļ Vitgenšteina kritiku, jo tā balstās aplamā zinātnes izpratnē. Un varētu izvirzīt iebildumu, ka pats Vitgenšteins šeit ir redukcionistisks un esenciālistisks savā zinātnes traktējumā.

Tomēr interpretācija, ka Vitgenšteinam vienkārši ir pārāk primitīvs priekšstats par to, kā funkcionē dabaszinātnes prakse, būtu pārsteidzīga un neievērotu labvēlības principu. Pirmkārt, kā jau minēts, nav pietiekama pamata domāt, ka Vitgenšteins būtu mēģinājis mērķtiecīgi un sistemātiski definēt zinātni. Otrkārt, Vitgenšteina kopējās filozofijas kontekstā labvēlīgāka interpretācija būtu minēto modeli skatīt nevis kā iecerētu objektīvu zinātniskās prakses reprezentāciju, bet gan drīzāk kā noteiktu priekšstatu vai priekšstatu kopumu vai sava veida attēlu, kurš lielai daļai cilvēku kalpo par zinātniskās prakses reprezentāciju un *tā* kalpo par izziņas un sapratnes formu paraugu: “Attēls bija mūs sagūstījis. Un mēs nevarējām no tā izklūt, jo tas atradās mūsu valodā, un valoda, šķiet, mums to nepielūdzami atkārtojam.”⁷⁴ (Tas, kā saprotams, ka attēls atrodas valodā, ir aplūkots nākamajās nodaļās.)

Vitgenšteins vērsas gan pret to, ka filozofijā izziņa tiek modelēta pēc noteikta zinātnes attēla parauga, gan arī pret līdzīgiem procesiem citās izziņas jomās, kā antropoloģijā, psiholoģijā, un citur. Attiecībā tieši pret filozofiju skaidri šī nostāja parādās *Zilajā grāmatā*:

“Filozofi nepārtraukti savu acu priekšā redz zinātnes metodi un tiek neatturami kārdināti uzdot un atbildēt uz jautājumiem tā, kā to dara zinātne. Šī tendence ir īstais metafizikas avots un ievēd filozofus pilnīgā tumsā. Es te gribu teikt, ka mūsu darbs nekad nevar būt jebko uz kaut ko reducēt vai jebko izskaidrot. Filozofija tiešām ir “tīri

---

⁷² Turpat.

⁷³ Skat., piem., Čailda minētās monogrāfijas, kas pievēršas šim jautājumam: **Cartwright, N.** *The Dappled World: A Study of the Boundaries of Science*. Cambridge: CUP, 1999., **Dupré, J.** *The Disorder of Things: Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993., **Feyerabend, P.** *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, London: Verso, 1975., **Kuhn, T.** *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: UCP, 1970.

⁷⁴ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §115; 55. lpp.

deskriptīva” (Padomā par tādiem jautājumiem kā “Vai pastāv sajūtu dati?” un pajautā: kāda metode pastāv, lai to noteiktu? Introspekcija?)”⁷⁵

Tomēr veidi, kādos noteikti attēli var motivēt filozofiskus un cita veida pārpratumus, ir daudzveidīgi, līdzībām krustojoties un pārklājoties. Kaut arī iedalījumi var atšķirties dažādiem klasifikācijas mērķiem un uzsvāriem, izdalīti darba ietvaros tiek divi jau minēti scientisku attēlu izpausmju veidi šaurākā izpratnē:

- 1) citu izziņas un saprašanas formu modelēšana pēc dabaszinātņu, īpaši, fizikas parauga (kur šis paraugs var būt arī neprecīzs un vienkāršots zinātnes attēls, nevis faktiskā dabaszinātnieku prakse);
- 2) prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes (primitīvu) formu interpretēšana.

Savukārt plašākā nozīmē scientisma kā noteiktas civilizācijas (“mūsdienu eiropēiskās un amerikāniskās civilizācijas”⁷⁶) gara vai pasauleskatījuma un tā izpausmju kritika parādās dažādos Vitgenšteina skeptiskos izteikumos par zinātnes un industrijas dominējošo lomu mūsdienu sabiedrībā un kultūrā. Tā ir nevis zinātnes kā tādas kritika, bet gan drīzāk vēršanās dažkārt pret attieksmi, ar kādu tiek pieņemta mūsdienu zinātne, dažkārt – pret lomu, kāda kultūrā un sabiedrībā tiek atvēlēta zinātnei un tai raksturīgajām skaidrojumu un zināšanu formām.

Vitgenšteina tekstos gandrīz neredzam vispārīga līmeņa kritiku, kas vērsta pret interpretatīvo vai metodoloģisko scientismu kā tādu. Drīzāk viņa tekstos sastopam kritiku, kas vērsta pret konkrētiem šāda scientisma veidu gadījumiem, piemēram, pret interpretatīvo scientismu Džeimsa Freizera antropoloģijā, metodoloģisko scientismu estētikā u. tml. Vispārīgākā līmenī Vitgenšteins tomēr vēršas pret scientismu plašākā nozīmē, taču šīs vispārīgākās kritikas gadījumā to mazāk raksturo argumentēti iebildumi, bet vairāk – atšķirīgās vērtībās balstīta attieksme.

---

⁷⁵ Wittgenstein L. *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 18.

⁷⁶ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. by P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 6.

2. VITGENŠTEINA FILOZOFIJAS IZPRATNE. I DAĻA

Nodaļas mērķis ir vispārīgi raksturot Vitgenšteina filozofijas izpratni tās zinātniskuma aspektā, galveno uzmanību vēršot uz viņa nostāju no aptuveni 20. gadsimta trīsdesmito gadu sākuma līdz viņa nāvei 1951. gadā. Proti, fokuss ir uz to Vitgenšteina filozofiskās darbības periodu, ko mēdz dēvēt par viņa vēlīno filozofiju. Taču viņa vēlīnā filozofija ir labāk saprotama salīdzinājumā ar *Traktāta* jeb agrīno filozofiju, no vienas puses, tāpēc ka pastāv zināma turpinātība, bet, no otras puses, tāpēc ka pastāv nozīmīgas atšķirības un Vitgenšteins *Pētījumos* savu agrāko darbu kritizē (tāpēc Vitgenšteins uzskatīja, ka *Pētījumus* vajadzētu publicēt kopā ar *Traktātu*⁷⁷).

Jau *Traktātā* Vitgenšteins pretstata savu filozofijas izpratni tādai, ko varētu dēvēt par sava veida zinātnisku filozofijas koncepciju. Viņš noraida ideju, ka filozofijai ir jābūt un ka tā var būt izzinoša, jaunas zināšanas gūstoša disciplīna, tā vietā uzstājot, ka adekvāta filozofija ir kritiska un skaidrinoša, nevis teorijas būvējoša:

“Visa filozofija ir “valodas kritika”.”⁷⁸

“Filozofijas mērķis ir loģiska domu noskaidrošana.

Filozofija ir nevis mācība, bet gan darbība.

Filozofisks darbs būtībā sastāv no izskaidrojumiem.

Filozofijas rezultāts ir nevis “filozofiskas propozīcijas”, bet gan skaidras propozīcijas.⁷⁹

---

⁷⁷ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. 8. lpp. (Priekšvārds)

⁷⁸ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 4.0031; 43. lpp.

⁷⁹ Promocijas darbā propozīcijas jēdzienu lietošu līdzīgi tam, kā tas tika skaidrots un izmantots jau manā maģistra darbā. Skat. **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vitgenšteina “Filozofiskajos pētījumos” un “Par drošticamību”* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017. 5. lpp. Filozofijā vārdu propozīcija parasti lieto, lai apzīmētu teikuma saturu, proti, to, kas ar teikumu ir pateikts. Tajā pašā laikā Vitgenšteins vācu “Satz” lieto gan, lai runātu par teikumu, gan arī, lai runātu par propozīciju tikko minētajā nozīmē. Ja Vitgenšteina agrīnajā filozofijā šis ir tehnisks jēdziens, tad vēlīnajā filozofijā Vitgenšteins propozīcijas

Filozofijai domas, kas citādi būtu duļķainas un izplūdušas, jāpadara skaidras, un tām jāiegūst stingras robežas.”⁸⁰

Filozofijas kā kritiskas darbības pretstatīšanu zinātnēm un izziņai Vitgenšteins citā formā uztur spēkā arī vēlīnajā domā. Tomēr vēlīnās filozofijas gadījumā šis pretnostatījums neizriet no filozofiskas *teorijas* par valodas būtību, kamēr *Traktātā* par spīti tam, ka tajā teorētiski mēģināts parādīt filozofiski teorētisku izteikumu nejēdzīgumu, tomēr tiek implicīti izvirzīta noteikta veida filozofiska teorija.

2.1 Vitgenšteina norobežošanās no Rietumu filozofiskās tradīcijas

Sākot formēties Vitgenšteina vēlīnajai filozofijas izpratnei, viņš izsakās, ka ar viņa pieeju iegūto rezultātu *patiesums* esot nebūtisks, taču nozīmīgi ir tas, ka ir “atrasta metode”.⁸¹ Arī šis izteikums izceļ to, ka filozofija nav mācība, kas sastāvētu no kādām patiesām vai aplamām filozofiskām tēzēm, bet gan noteikta veida pieeja noteikta veida problēmām. 1930. g. lekcijā, vispirms apgalvojot, ka milzīgā atšķirībā starp filozofiju un zinātnēm rada grūtības, Vitgenšteins savu pieeju filozofijai salīdzina ar samezglājumu cilvēces domas attīstībā:

“Filozofija tagad ir sasniegusi jaunu stāvokli; un [tās] attīstība nav nepārtraukta (*continuous*). Tā dinamika sākās ar Galileju. Cilvēces domā ir samezglājumi: tagad tāds ir filozofijā – proti, ir atrasta metode; kā tad, kad ķīmija attīstījās no alķīmijas.

Ir bijuši diži filozofi; taču tagad pirmo reizi var būt prasmīgi filozofi.

Tas nenozīmē, ka ir noticis progress; taču domāšanas stils ir mainījies = ir pazudis filozofijas nimbs.”⁸²

---

jēdzienu lieto daudz brīvāk, un tas nav skaidri definēts. Daļā gadījumu ar propozīciju domātas valodas izteiksmes, kas izsaka iespējamus lietu stāvokļus un kas loģiski var būt gan patiesas, gan aplamas. Citkārt Vitgenšteins runā par propozīcijām arī matemātikā, runājot par matemātikas izteiksmēm, kuras neizsaka šādus bipolārus stāvokļus. Kopumā vēlīnajā filozofijā Vitgenšteinam raksturīgi propozīcijas jēdzienu lietot diezgan brīvi, un tā nozīme ir nolasāma kontekstuāli.

⁸⁰ **Witgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 4.112; 53. lpp.

⁸¹ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron**. CUP, 2016. P. 67.

⁸² Turpat. Saglabāti Dž. E. Mūra lekciju pierakstu izcēlumi..

Vitgenšteina analogiju ar ķīmijas izcelšanos no alkīmijas un uzsvāru uz jaunas metodes atrašanu var viegli pārprast, jo viņš neuzskatīja, ka jaunā pieeja filozofijai ir pāreja no viltus zinātnes uz stingru zinātņi vai jebkāda veida zinātņi, kā arī runa nav par metodi, kas līdzinātos zinātniskajai metodei. Filozofija, viņa ieskatā, nevar tikt pārveidota par zinātņi, jo tās neskaidrības ir saistītas ar valodas pārprašanu, nevis faktuālu zināšanu trūkumu. Metode, par kuru Vitgenšteins runā, ir nevis problēmu risinājums, konstruējot teorijas, bet gan sakārtojot jau zināmo; vai citā formulējumā – tā, viņš izsakās, sniedz pārskatu par trivialitātēm.⁸³

Vitgenšteins jau vēlāk raksturo arī tādu filozofijas izpratņi, kuru saskata kā sava veida viņa pieejas pretmetu, rakstot, ka “[v]ispārējos vilcienos, saskaņā ar veco koncepciju – piemēram, ar (lielo) Rietumu filozofu pārstāvēto – pastāv divu veidu problēmas zinātniskā nozīmē (*im wissenschaftlichen Sinne*): būtiskās, lielās, universālās un nebūtiskās, kvaziakcidentālās problēmas. Mēs, savukārt, uzskatām, ka nav tādas lietas kā *lielās*, būtiskās problēmas zinātniskā nozīmē.”⁸⁴

Šī filozofijas vēstures skice, ko piedāvā Vitgenšteins, protams, ir vienkāršojums un vispārinājums, kura nepilnības un neskaidrības vismaz daļēji, iespējams, var skaidrot ar Vitgenšteina pieticīgajām filozofijas vēstures zināšanām. Taču tas jebkurā gadījumā skaidri parāda to filozofijas koncepciju, ko viņš pretstata savējai. Tajā zinātņe un filozofija skatīta kā plaša zinātniskas izziņas projekta divas daļas, kur zinātņe pēta empīriskos un tādā ziņā it kā nejaušos faktus par realitāti, kamēr filozofija pievēršas “būtiskajām, lielajām, universālajām” problēmām, kas saistītas nevis ar nejaušām empīriskām sakarībām, bet ar realitātes *nepieciešamajiem* raksturlielumiem. Vitgenšteina filozofijas izpratņi var negatīvi raksturot, apgalvojot, ka ar savas filozofiskās pieejas izstrādi viņš nevēlas iesaistīties šāda veida izziņas projektā. Viņš turklāt neuzskata, ka tik tiešām pastāvētu *lielās* problēmas tādā formā, kādā tās priekšstatītas minētajā koncepcijā, proti, viņš nepiekrīt, ka uz tām pastāv atbilde kvazizinātniskas atbildes formā.

Vairāki Vitgenšteina interpreti, piemēram, Hakers un agrīnais Gordons Beikers, kā arī Hanss-Johans Gloks (*Hans-Johann Glock*) paskaidro šo pretnostatījumu, atsaucoties uz dažu

---

⁸³ Turpat. P. 87.

⁸⁴ Wittgenstein L. *The Big Typescript, TS 213*. Ed. and tr. by C. G. Luckhardt, M. A. E. Aue. Oxford: Blackwell, 2005. P. 301.

Rietumu filozofijas lielo figūru filozofijas izpratni.⁸⁵ Tā, piemēram, Platonam nozīmīga filozofijas daļa ir patiesu atziņu gūšana par abstraktiem objektiem, par lietu *būtību*. Aristoteļa filozofija ir zinātņu turpinātāja, piemēram, tādā nozīmē, ka pretendē sniegt zināšanas par realitātes vispārīgākajām īpašībām. Dekarts no filozofijas sagaida pašu neapšaubāmāko patiesību atklāšanu, turklāt tādu, kuras var kalpot par visu pārējo zināšanu pamatu un nodrošināt zinātņu un zināšanu vienotību. Britu empīrisma tradīcija arī joprojām atbilstu Vitgenšteina ieskicētajam modelim, jo pieņem, ka filozofijai ir savs izziņas lauks – cilvēka sapratne – un ka filozofija gūst zināšanas par tās dabu un robežām. Par nozīmīgu pagrieziena punktu ir uzskatāma Kanta filozofija, jo, pēc vācu filozofa domām, filozofija pēta nevis noteikta veida priekšmetus, bet gan “mūsu priekšmetu izziņas veidu, ciktāl tam jābūt iespējamam *a priori*”.⁸⁶ Kanta skatījumā, kamēr zinātnēm jāpievēršas realitātes izziņai un aprakstīšanai, tikmēr filozofijai jāpievēršas šīs izziņas vai pieredzes nosacījumiem. Tomēr arī Kanta skatījumā no filozofijas tiek sagaidītas noteiktas pozitīvas zināšanas, proti, atziņas *sintētisku a priori* propozīciju formā, kuras apraksta mūsu pieredzes un izziņas nosacījumus. Būtiski, ka arī Kants tādējādi atzīst zināmas filozofiskas patiesības. Pats Vitgenšteins *Traktātā* ieņem nostāju, kas savdabīgi līdzinās Kanta pārstāvētajai, tomēr pretendē iet tālāk. Kants, definējot filozofijas iespējas un novietojumu, velk skaidru robežšķirtni starp filozofiskām zināšanām un nepamatotām metafiziskām spekulācijām (A11; B763).⁸⁷ Savukārt, Vitgenšteins agrīnajā filozofijā velk robežšķirtni starp tādu valodas lietojumu, kas ir jēgpilns, un tādu, kuram nav jēgas. *Traktātā* viņš raksta:

“Lielākā daļa propozīciju un jautājumu, kas uzrakstīti par filozofiskām tēmām, ir nevis aplami, bet gan nejēdzīgi. Tādēļ uz šāda veida jautājumiem mēs vispār nevaram atbildēt,

---

⁸⁵ Skat., **Hacker, P. M. S.** *Insight and Illusion*. Oxford: Clarendon Press, 1986. Pp. 147–148., **Baker, G. P., Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein: Understanding and Meaning. Part I: Essays*. Blackwell, 2005. Pp. 271–272., **Glock, H.-J.** (Ed.) *A Wittgenstein Dictionary*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996. Pp. 292–293. Arī es savā maģistra darbā jau esmu līdzīgi raksturojis turpmāk izklāstīto to Rietumu lielo filozofijas figūru skici, kurai prestatīta tiek Vitgenšteina filozofijas izpratne. Skat. **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vitgenšteina “Filozofiskajos pētījumos” un “Par drošticāmību”* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017. 12.–13.lpp. Līdzīgu raksturojumu esmu sniedzis arī rakstā **Vilciņš, R.** Filozofijas izpratne Vitgenšteina vēlinajā domā // *LZA Vēstis, A daļa*. 2020. g. 1. numurs. 53.–54. lpp.

⁸⁶ **Kants, I.** *Tīrā prāta kritika*. Tulk. **R. Kūlis**. Rīga: Zinātne, 2011. 55. lpp.

⁸⁷ Turpat. 18–19., 433. lpp.

varam tikai konstatēt to neįēdzību. Lielākā daļa filozofu jautājumu un propozīciju rodas no tā, ka mēs nesaprotam mūsu valodas loģiku.

(Tie ir tāda veida jautājumi kā, piemēram, vai labais būtu vairāk vai mazāk identisks nekā skaistais.)

Un nav jābrīnās, ka dziļākās problēmas īstenībā *nav* nekādas problēmas.”⁸⁸

Tādējādi, no agrīnā Vitgenšteina perspektīvas, filozofijas propozīcijas neko nepasaka, jo šo propozīciju forma neizpilda jēgpilna valodas lietojuma nosacījumus. Tātad filozofija kā mācība jeb kā filozofisku tēžu sistēma nav iespējama. Arī agrīnajam Vitgenšteinam – līdzīgi kā tas ir Kantam – pastāv būtisks nošķīrums starp pasauli aprakstošām zinātnēm un filozofiju, kura pievērsas šīs aprakstīšanas nosacījumiem,⁸⁹ taču *Traktātā* noraidīta iespēja šos nosacījumus vispār jēgpilni izteikt. Un tomēr tajā pašā laikā agrīnā Vitgenšteina filozofija arī atbilst filozofijas zinātniskajai koncepcijai. Vitgenšteins gan noliedz iespēju jēgpilni valodā izteikt pasaules attēlošanas nosacījumus, tomēr viņam *Traktātā* “izklāstīto domu *patiesums* (..) šķiet neapstrīdams un galīgs”⁹⁰. Viņš gan noliedz iespējamību jēgpilni izteikt filozofisku izpratni par valodas, domāšanas, reprezentācijas vispār un pasaules būtību jeb nepieciešamajām īpašībām, tomēr viņš saglabā pieņēmumu, ka viņa filozofija var gūt ieskatu par šiem jautājumiem, proti, ka tā var it kā *parādīt* domāšanas, valodas, reprezentācijas un pasaules loģisko struktūru, pat ja tās izteikumi neatbilst jēgpilnas valodas nosacījumiem. Tādējādi, izmantojot Hakera lietotu salīdzinājumu, var teikt, ka Vitgenšteins savā agrīnajā filozofijā *de jure* nepiedāvā filozofiju kā jomu, kas kopā ar zinātnēm ir līdzdalīga plašajā zinātnes projektā, tomēr *de facto* pretendē parādīt domas, valodas, reprezentācijas un pasaules būtību, tādejādi it kā risinot “būtiskās, lielās un universālās” problēmas.⁹¹

2.2 Vitgenšteina filozofijas pozitīvs raksturojums

Vēlīnajā periodā Vitgenšteins tiecas izstrādāt pieeju filozofijai, kas pilnībā noraida filozofiju kā zinātni, kuras uzdevums ir izziņa jeb jaunu zināšanu ieguve. *Pētījumos*

---

⁸⁸ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 4.003; 43. lpp.

⁸⁹ Skat. Turpat. 4.111 (53. lpp.), 4.113 (53. lpp.), 6.53 (143. lpp.)

⁹⁰ Turpat. 15. lpp. (Priekšvārds)

⁹¹ Skat. **Hacker P. M. S.** *Insight and Illusion*. Oxford: Clarendon Press, 1986. P. 156.

Vitgenšteins sevis piedāvātās filozofiskās pieejas uzdevumus raksturo gan pozitīvi, gan negatīvi. Pozitīvā aspektā filozofijā, pēc Vitgenšteina domām, mums jātiecas gūt “pārskatāmu reprezentāciju”⁹² par vārdu lietošanu; negatīvā aspektā – filozofijai tikai jārisina konkrēti ar valodas pārprašanu saistīti pārpratumi un neskaidrības. Abi aspekti izceļ filozofisku problēmu saistījumu ar valodas pārprašanu. Pārskatāma reprezentācija ir svarīga, lai novērstu konkrētos pārpratumus, kas dažkārt rodas tieši no tā, ka skaidri nepārskatām valodas lietojuma likumsakarības.

Vitgenšteins *Pētījumos* raksta, ka “[g]alvenais mūsu nesapratnes avots ir tas, ka mēs skaidri nepārskatām savu vārdu lietošanu. – Mūsu gramatikai trūkst šāda veida pārskatāmības. – Pārskatāma reprezentācija izsauc sapratni, kuru raksturo spēja saskatīt kopsakarības.”⁹³ Nedaudz tālāk Vitgenšteins raksta, ka “mēs esam it kā sapinušies paši savās kārtulās. / Šī sapīšanās kārtulās ir tas, ko vēlamies saprast, tas ir, iegūt par to skaidru pārskatu”.⁹⁴

Vitgenšteina skatījumā pārskats⁹⁵ par vārdu lietojumu gūstams, gūstot skaidrāku priekšstatu par valodas lietojumu nosakošajām kārtulām. Tās veido valodas gramatiku, kas nav gramatika kā kārtulu sistēma sintaktiski un semantiski pareizam valodas lietojumam valodnieciskā skatījumā. Filozofiskā gramatika raksturo, kāds valodas lietojums noteikta veida kontekstos, noteiktās valodspēlēs⁹⁶ ir vai nav jāpilds, atbilstīgs kārtulām. Tomēr šajā brīdī

---

⁹² **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §122; 56. lpp.

⁹³ Turpat. §122; 56. lpp.

⁹⁴ Turpat. §125; 56. lpp.

⁹⁵ Vārds pārskats latviešu valodā ir saistīts arī ar izmaiņu veikšanu, taču, izmantojot šo vārdu Vitgenšteina filozofijas kontekstā, kā reiz, ir svarīgi atcerēties, ka nav runa par izmaiņu veikšanu, bet gan labāka priekšstata gūšanu par esošo.

⁹⁶ Valodspēles jēdzienam Vitgenšteina filozofijā nav skaidru robežu, tā ka tas nav definējams ar pietiekamiem un nepieciešamiem nosacījumiem, bet gan raksturojams, atzīmējot dažādos veidus, kā tas lietots. *Pētījumu* sākuma daļā 2. un 8. paragrāfā tiek aplūkotas divas valodspēles. Valodspēlē (2) būvnieki A un B būvē ēku no blokiem, balstiem, paneļiem un sijām. Šī iedomātā valoda ietver vienīgi vārdus “bloks”, “balsts”, “panelis” un “sija”. Kad viens būvnieks izsaka kādu no šiem vārdiem, tad otram ir vārdam atbilstošo lietu jāatnes. Valodspēlē (8) tiek pievienoti skaitļa vārdi, turklāt par tiem kalpo alfabēta burtu rinda “a”, “b”, “c”... un norādošie vārdi “tur” un “tas”. Arī šie vārdi tiek iekļauti būvnieku saziņā un ar to saistītajā būvniecības norisē. Vitgenšteins aicina šādas un līdzīgas valodspēles aplūkot kā primitīvas un nobeigtas valodas, t.i., kā valodas modeļus, kas raksturo kādas iedomātas kopienas visu valodu. Līdzīgā veidā tam, kā (8) valodspēle tika būvēta uz (2) pamatiem, tā ir iespējams konstruēt un iedomāties visdažādākās valodspēles, mainot dažādus to aspektus. Šādas valodas ir nevis

svarīgi paskaidrot, ka Vitgenšteina vēlīnā filozofija neietver tēzes par valodas būtību kā kārtulu stingri noteiktu aktivitāti vai valodu kā valodspēļu kopumu, kurās pareizos vai jēgpilnos valodas lietojuma gadījumus nodrošina atbilstība šīs valodspēles definējošām kārtulām.

Noteiktu interpretu, piemēram, Pītera Hakera un agrīnā Gordona Beikera interpretācijā⁹⁷ viena no galvenajām filozofa funkcijām ir jēgpilna valodas lietojuma uzraudzība, sava veida patruļa pie jēgas robežām, iezīmējot aptuveni šādu ainu: valoda – līdzīgi kā spēles – ir kārtulu noteikta aktivitāte, un, lietojot noteiktus vārdus un teikumus ārpus valodspēlēm, kur tiem ir nozīme, vai jaucot dažādas valodspēles, filozofi nereti lieto valodu bez nozīmes jeb bezjēdzīgi. Filozofiem jārauga, lai tas nenotiktu. Tādā ziņā filozofi it kā līdzinās tiesnešiem, kas uzrauga, lai kāds šaha spēlē ar kādu no figūrām neizdara tādu gājieni, kas

---

valodas faktu apraksts, bet gan “salīdzināšanas objekti, kuru uzdevums ir izgaismot mūsu valodas apstākļus gan ar to, kas ir līdzīgs, gan ar to, kas nav līdzīgs” (Turpat. §130; 57. lpp.). Tā ir viena no metodēm, ko Vitgenšteins lieto, lai gūtu skaidrāku priekšstatu par valodas darbību dažādos kontekstos. Vitgenšteins saskaņā ar vienu no formulējumiem ar valodspēli saprot “visu kopumu – valodu un darbības, kādās tā ir iesaistīta” (Turpat. §7; 14. lpp.), uzsverot, ka valodas lietojums nav nodalāms no prakses, kurā valoda ir iesaistīta. Tas izceļ valodas formu daudzveidību, jo izceļ to, ka valodas izteiksmēm piemīt līdzīga daudzveidība, kāda piemīt cilvēciskām praksēm, kurās tā ir ievīta. Vitgenšteina ieskatā, centieni šo daudzveidību reducēt līdz dažiem galvenajiem valodas lietojuma veidiem ir pamatā vairākiem filozofiskiem pārpratumiem, kas saistīts ar to, ka tādējādi formālas līdzības starp teikumiem tiek uztvertas par svarīgākām par to funkcionālajām jeb lietojuma atšķirībām.

Citviet Vitgenšteins par valodspēlēm dēvē tās valodas lietojuma situācijas, kurās bērni apgūst valodu (Turpat.). Tas darīts, jo dažkārt apsvērumi par to, kā kāds vārda lietojums apgūts, ļauj atgādināt un skaidrāk saskatīt vārda lietojumu valodā.

Vitgenšteina darbos nav atrodams tekstuāls pamats pieņemt, ka valodspēles jēdziens ir teorētisks jēdziens kā daļa no kādas valodas teorijas. Drīzāk Vitgenšteins lieto dažādas valodspēles kā modeļus, kuri ar salīdzinājumu palīdzību, ļauj iegūt skaidrāku pārskatu par mūsu valodas gramatiku.

Valodspēļu izpratni Vitgenšteina filozofijā esmu raksturojis maģistra darbā **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vitgenšteina “Filosofiskajos pētījumos” un “Par drošticamību”* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017. 25.–26. lpp., kā arī rakstā **Vilciņš, R.** Filozofijas izpratne Vitgenšteina vēlīnajā domā // *LZA Vēstis, A daļa*. 2020. g. 1. numurs. 63.–64. lpp.

⁹⁷ Skat. **Baker, G. Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein: Understanding and Meaning: An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell, 1980., **Baker, G., Hacker, P. M.S.** *Wittgenstein: Meaning and Understanding: Essays on the Philosophical Investigations*, Vol. 1. Oxford: Blackwell, 1983., **Baker, G., Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein, Rules, Grammar and Necessity: An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Vol. 2. Oxford: Blackwell, 1985.

neatbilst noteikumiem, piemēram, lai kāds laidni nesāk kustināt tā, it kā tas būtu zirdziņš. Lai arī tas izskatīsies kā gājiens un savā ziņā arī būs gājiens, tas tomēr nebūs saprotams un jēgpilns, un tas filozofam-uzraugam ir jāpamana. Tomēr šajā ainā par filozofu-uzraugu ir zināmas neskaidrības Vītgenšteina filozofijas kontekstā, ja ievērojam, ka pats Vītgenšteins valodspēļu un kārtulu jēdzienus nelieto, lai apgalvotu, ka valodu nosaka stingras un fiksētas kārtulas:

“Aplūkojot faktisko vārda lietojumu, mēs redzam kaut ko svārstīgu (*Fluktuierendes*).

Mūsu pētījumos šim svārstīgajam mēs pretstatām kaut ko stingrāku. Līdzīgi kā tad, kad mainīgu ainavu gleznā attēlojam statistiski.

Mēs aplūkojam valodu no ar kārtulām fiksētas spēles perspektīvas. Mēs to salīdzinām ar šādu spēli, samērojam ar to.

Ja mūsu mērķiem vēlamies vārda lietošanu pakļaut stingrām kārtulām, tad blakus svārstīgajam lietojumam liekam citu, kodificējot (*in Regeln fassen*) kādu no pirmajam raksturīgajiem aspektiem.”⁹⁸

Valodas salīdzināšanā ar spēlēm un valodspēļu metodē nav ietverta ontoloģiska tēze par valodas būtību, saskaņā ar kuru valoda būtu fiksētām, noturīgām kārtulām pakļauta aktivitāte, kas šajā aspektā līdzinās spēlēm, piemēram, šaham. Kaut arī valodas lietojums raksturīgi nav stingru un fiksētu kārtulu nosacīts, noteiktiem skaidrošanas mērķiem tas var tikt prezentēts *tā, it kā* tas būtu. Tomēr tāpēc vien, ka valoda tiek salīdzināta ar kārtulu noteiktu valodspēļu kopumu, mums nevajadzētu pieņemt, ka valoda tiešām ir kārtulu noteiktu valodspēļu kopums. Šāds valodas modelis ir drīzāk noderīgs salīdzināšanas objekts:

“[T]ikai tā varam izvairīties no savu apgalvojumu nepiemērotības un tukšības, ja priekšstatāmies paraugu tādu, kāds tas ir, – kā salīdzināšanas objektu, tā sakot, kā mērlineālu, nevis kā iepriekšpieņemtu ideju, kurai jāatbilst realitātei. (Dogmatisms, kurā filozofējot tik viegli iekrītam.)”⁹⁹

Kā raksta Vītgenšteina pētnieks Oskari Kūsela, valodas kā kārtulām pakļautu spēļu kopuma aprakstus varētu dēvēt par noteiktām idealizācijām, tomēr specifiskā vārda idealizācija

---

⁹⁸ Wittgenstein, L. *Philosophical Grammar*. Ed. by R. Rhees. Tr. by A. Kenny. Blackwell Publishing, 1974. P. 77. [MS 140, 33]

⁹⁹ Vītgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §131; 57. lpp.

nozīmē.¹⁰⁰ Šo idealizācijas veidu var labāk saprast iepretim cita veida idealizācijām, kuras dažkārt sastopam empīriskajās dabaszinātnēs. Piemēram, fizikā mēs dažkārt abstrahējamies no noteiktiem empīriskās realitātes aspektiem, runājot par sakarībām, kas ir spēkā pilnīga vakuuma stāvoklī vai stāvoklī, kur nepastāv berze. Šīs sakarības ir spēkā nevis faktiskajos apstākļos, bet gan idealizētos apstākļos. Savukārt filozofijā vārdu lietojuma reprezentācijas līdzeklis var būt idealizēts tad, kad mēs aprakstām valodu kā stingru kārtulu noteiktu praksi, kaut arī reizē netiek apgalvots, ka valoda tiešām tāda būtu. Šādi idealizēti jēdzieni un jēdzienu attiecības, kas aprakstītas kā stingru kārtulu noteiktas, var tikt veidotas skaidriem, salīdzinošiem mērķiem.¹⁰¹ Filozofijā realitātes reprezentācijas līdzeklis, proti, līdzeklis valodas lietojuma reprezentācijai var tikt idealizēts, piemēram, aprakstot valodas lietojumu kā darbojošos saskaņā ar fiksētām un stingrām kārtulām, tajā pašā laikā neapgalvojot, ka valoda tiešām tiktu tā lietota:

“[F]ilozofijā mēs bieži salīdzinām vārdu lietošanu ar spēlēm, ar rēķinu sistēmām, kurām ir stingras kārtulas, taču nevaram pateikt, ka valodas lietotājam ir jāspēlē šāda spēle. – Taču, sakot, ka mūsu valodas izteiksme tikai aptuveni tuvojas šādai rēķinu sistēmai, mēs stāvam tieši uz pārprasšanas sliekšņa. Jo tādā gadījumā izskatās, ka mēs runājam ideālas valodas loģikā. Tā, it kā mūsu loģika būtu, ja tā varētu izteikties, loģika bezgaisa telpai. – Turpretim loģika neattiecas pret valodu – vai pret domu – tādā pašā veidā kā dabaszinātnes pret dabas parādību, un lielākais, ko var sacīt, ir, ka mēs konstruējam ideālas valodas.”¹⁰²

Vitgenšteins pieņem, ka filozofijai ir tikai jāapraksta (“Jāatmet visa izskaidrošana, un tās vietā jānāk tikai aprakstīšanai.”¹⁰³) un jāatgādina noteiktu vārdu lietojums ar mērķi novērst konkrētas filozofiskas problēmas. Minētie apsvērumi prasa paskaidrot, kādā nozīmē pārskats par gramatikas kārtulām varētu tikt uzskatīts par mūsu valodas aprakstu. Vispirms būs lietderīgi nošķirt vismaz divus atšķirīgus aprakstīšanas veidus, ņemot vērā vārdam apraksts piemītošo daudznozīmību. Kūselā, lai paskaidrotu, kādā nozīmē gramatikas kārtulas var lietot, lai

---

¹⁰⁰ **Kuusela, O.** Wittgenstein's Method of Conceptual Investigation and Concept Formation in Psychology // **Racine, T. P., Slaney, K. L.** (Eds.) *A Wittgensteinian Perspective on the Use of Conceptual Analysis in Psychology*. Palgrave Macmillan, 2013. Pp. 56–57.

¹⁰¹ Turpat.

¹⁰² **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §81; 45. lpp.

¹⁰³ Turpat. §109; 54. lpp.

aprakstītu valodu, izšķir divus būtiski atšķirīgus apraksta veidus.¹⁰⁴ Viens paradigmatisks apraksta gadījums ir noteiktu lietu stāvokļu vai priekšmetu apraksts, kā izteikumā “kaķis ir uz paklājiņa”. Šajā gadījumā aprakstītais lietu stāvoklis pastāv neatkarīgi no apraksta, un tas turklāt ir nosacījums tam, ka apraksts var šo lietu stāvokli atainot patiesi vai aplami. Citāda veida apraksti ir sastopami, piemēram, arhitekta skicē vai projektā. Šajā gadījumā apraksts nav patiesi vai aplams atkarībā no tā, vai tas atbilst no paša apraksta neatkarīgi pastāvošam lietu stāvoklim. Arhitekta skice ir kaut kā *iespējama* apraksts. Tieši apraksts kaut kā iespējama apraksta nozīmē ir tuvāks Vitgenšteina pieejai.

Tāpat varam izdalīt vēl divus atšķirīgus aprakstu veidus citā aspektā. Aplūkosim divus dažādus veidus, kā varētu aprakstīt šahu. Vienā gadījumā mēs varētu aprakstīt konkrētās spēlēs izdarītus konkrētus gājienus; aprakstīt to, kādus gājienu faktiski šahā izdara vai neizdara, tieši neatsaucoties uz šaha noteikumiem. Citā gadījumā mēs varētu aprakstīt šahu, aprakstot šīs spēles noteikumus vai kārtulas. Tieši šis otrs veids ir nozīmīgāks, lai saprastu, kādā nozīmē Vitgenšteins runā par valodas aprakstīšanu ar kārtulu palīdzību.

Tāpat pirmajā tuvinājumā par Vitgenšteina sniegtajiem aprakstiem var domāt kā par iespējamu kārtulu noteiktu prakšu aprakstiem, sniedzot šo prakšu kārtulas. Šāds apraksts ataino iespējamu spēli, un tas neietver pieņēmumu, ka tādu spēli kāds tik tiešām spēlē vai ir spēlējis. Sniegt kārtulu kā noteiktu vārda lietojuma modeli vēl nenozīmē izdarīt tālāku soli un apgalvot, ka vārds tik tiešām tā tiek lietots, vai salīdzināt šo modeli ar no modeļa neatkarīgiem valodas lietojuma faktiem. To var labāk saprast, atceroties, ka kārtulu iespējams lietot vairākiem atšķirīgiem mērķiem, piemēram, lai postulētu noteiktu vārda lietojumu, lai apsvērtu iespējamu lietojumu vai noliegtu noteiktu vārda lietojumu.

Tajā pašā laikā, protams, Vitgenšteins savā filozofijā tiecas atrisināt faktiski pastāvošas filozofiskas problēmas, tāpat viņam pārskatāms jāpadara faktiski lietotās valodas lauks, nevis tikai jāmodelē iespējami un jauni valodas lietojuma modeļi. Tāpēc ir svarīgi paskaidrot, kā valodas apraksts tikko minētajā izpratnē var veikt šādu funkciju. Vitgenšteina pieeju raksturo šādu modeļu jeb gramatikas aprakstu salīdzināšana ar faktiski lietoto valodu, nevis šo modeļu lietojums, lai apgalvotu, ka valoda tiem burtiski atbilst. Tie lietoti kā līdzeklis, lai izceltu, atgādinātu, apsvērtu un aprakstītu noteiktus valodas lietojuma aspektus, tajā pašā laikā

---

¹⁰⁴ **Kuusela, O.** Wittgenstein's Method of Conceptual Investigation and Concept Formation in Psychology // **Racine, T. P., Slaney, K. L.** (Eds.) *A Wittgensteinian Perspective on the Use of Conceptual Analysis in Psychology*. Palgrave Macmillan, 2013. P. 54.

izvairoties no teorētiskām saistībām. Vitgenšteina sniegtie vārda lietojuma piemēri un kārtulas ir paredzētas nevis, lai sniegtu teorētisku kāda jēdziena būtības izvērsumu, bet gan lai izgaismotu noteiktus lietojuma gadījumus un aspektus. Vitgenšteins raksta:

“Kad mani studenti vārda lietojuma piemēriem *pretstata* piemērus, lai parādītu, ka vārds netiek lietots tā, kā es domāju, tad atbilde vienmēr ir tāda, ka pretpiemēri (paši par sevi) ir ļoti noderīgi, taču tie neparāda, ka es neesmu pareizi aprakstījis lietojumu; tāpēc ka es negribu teikt, ka *mani* piemēri parāda vārda *lietojumu*, bet tikai vienu tā lietošanas veidu. Kļūda ir pieņemt, ka ar šiem piemēriem mēs gribējām parādīt, piemēram, saprašanas *būtību* un ka pretpiemēri parāda, ka tā nav pareizi aptverta. It kā mūsu mērķis būtu sniegt teoriju par saprašanu, kam būtu jāizskaidro *visi* saprašanas gadījumi.”¹⁰⁵

Kad Vitgenšteins, piemēram, vēlas noteiktiem mērķiem padarīt pārskatāmāku vārda saprašana lietojumu, viņš sniedz noteiktus šī lietojuma aprakstus. Tomēr šie apraksti nav sniegti, kā saprašanas teorija, kura raksturo visus iespējamus saprašanas gadījumus. Drīzāk Vitgenšteins apraksta vai skaidrina noteiktus lietojuma gadījumus. Tas, ka viņa sniegtie apraksti nav universāli derīgi visiem saprašanas gadījumiem, tos nepadara nederīgus filozofiskas skaidrības ieviešanai. Tie var izgaismot tieši tādus gadījumus vai aspektus, kuru pārprašana vai aizmiršana bijuši pamatā noteiktai filozofiskai neskaidrībai.

Ir svarīgi paskaidrot, kādā ziņā pretrunīgs nav uzstādījums, no vienas puses, filozofijā nepretendēt sniegt jaunas zināšanas, proti, nenodarboties ar izziņu, un, no otras puses, sniegt valodas gramatikas pārskatāmu reprezentāciju. “Dzeltenajā grāmatā” Vitgenšteins raksta: “Filozofijā grūtības rada tas, ka mums nav pārskatāma viedokļa. Tāda veida grūtības mēs sastaptu ģeogrāfijā, ja kādai zemei nebūtu kartes vai arī ja karte attēlotu tikai izolētus zemes gabaliņus. Zeme, par kuru mēs runājam, ir valoda, un ģeogrāfija ir tās gramatika. Mēs gluži labi varam ceļot pa šādu zemi, bet mums nekas nesanāks, ja vajadzēs uzzīmēt tās karti.”¹⁰⁶ Spējai veiksmīgi ceļot pa valodas zemi atbilst spēja lietot valodu, taču tā pati par sevi vēl negarantē, ka mēs par šo zemi protam gūt pārskatāmu reprezentāciju. Filozofija Vitgenšteina iecerē

---

¹⁰⁵ MS 145, 39-40

¹⁰⁶ “Dzelteno grāmatu” Jāņa Taurena tulkojumā latviski var lasīt gan tīmekļa vietnē satori.lv **Vitgenšteins, L.** Dzeltenā grāmata. // <https://satori.lv/article/dzeltena-gramata> (Skat. 2021.03.11), gan arī žurnālā “Kentaurs” **Vitgenšteins, L.** Dzeltenā grāmata. Tulk. **J. Taurens.** // *Kentaurs XXI*. 1999. Nr. 20. 61.–73. lpp. Savulaik mana maģistra darba izstrādes laikā Jānis Taurens izteicās, ka tulkojums satori.lv vēlāk pārpublicēts ar viņa veiktiem labojumiem, tā ka tas uzskatāms par labāku tulkojumu.

funkcionē, “sakārtojot to, kas jau ir zināms”¹⁰⁷, nevis gūstot jaunas zināšanas, tādā ziņā, ka pārskatāma reprezentācija par valodas lietojumu nesniedz tādas zināšanas, kuras jau savā ziņā nav ietvertas jēgpilnā valodas lietojumā, kurš valodas lietotājiem praksē jau ir labi zināms.

Nozīmīga daļa no Vitgenšteina pieejas filozofisku neskaidrību risināšanā un pārskatāmas reprezentācijas sniegšanā ir pievēršanās noteiktiem attēliem, ko mēs saistām vai varētu saistīt ar noteiktu vārdu lietojumu. Pats attēla jēdziens Vitgenšteina lietojumā nav tehnisks filozofisks termins, un to vislabāk var raksturot, norādot uz konkrētiem piemēriem. Piemēri šādiem attēliem ir attēls par domāšanu kā ārējās darbības pavadošu iekšēju vai mentālu norisi¹⁰⁸; attēls par matemātiķiem kā pētniekiem, kuri izdara atklājumus abstraktu objektu valstībā¹⁰⁹; attēls par matemātiku kā patiesu spriedumu (propozīciju) sistēmu, nevis aprēķinu un konstrukciju kopumu¹¹⁰; tā sauktais augstākais valodas attēls par visiem vārdiem kā priekšmetu nosaukumiem un visiem priekšmetiem kā savstarpēji neatkarīgiem.¹¹¹ Tipiski Vitgenšteina aplūkotie attēli normālā ikdienas valodas lietojuma plūdumā nespēlē būtisku lomu, taču mums ir tendence tos piesaukt, kad refleksijā tiecamies vārdu lietojumu aprakstīt un raksturot. Šo attēlu maldinoša ietekme ir viens no veidiem, kā, pēc Vitgenšteina domām, mēdz rasties filozofisks apjukums.

Vitgenšteina vārdiem izsakoties, šādu attēlu lietojums, mēģinot noorientēties valodas laukā, var ietērt “valodas funkcionēšanu dūmakā, padarot neiespējamu skaidru redzējumu”¹¹², attēli var mūs “sagūstīt”¹¹³, tā ka mēs nezinām, “kā izkļūt ārā”¹¹⁴ no filozofiskās neskaidrības.

---

¹⁰⁷ Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §109; 54. lpp.

¹⁰⁸ Skat. Wittgenstein L. *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as *the Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 43

¹⁰⁹ Skat. Wittgenstein, L. *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. und bearb. von G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe. Basil Blackwell, 1967. Pp. 99, 136.

¹¹⁰ Skat. Wittgenstein, L. *Wittgenstein’s Lectures on the Foundations of Mathematics. Cambridge, 1939*. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 40.

¹¹¹ Skat. Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §1; 11.–12. lpp.

¹¹² Turpat. §5; 12.–13. lpp.

¹¹³ Turpat. §115; 55. lpp.

¹¹⁴ Turpat. §123; 58. lpp.

Kā izsakās Gordons Beikers,¹¹⁵ tie var radīt vēlmi sacīt ko tādu, kas ir acīmredzami aplams, vai izvirzīt metafiziskas tēzes, kā “tikai tagadne ir īsta”.¹¹⁶ To ietekmē mēs varam izdarīt, piemēram, tādus secinājumus, kā to, ka mēs nekad nevaram zināt, ko cita persona domā,¹¹⁷ vai izjust neskaidrību, kā gan matemātiķis var izzināt abstraktus priekšmetus vai ideālas ģeometriskas figūras.

Attēlu uzrādīšanai, apsvēršanai un ar tiem saistītai izjautāšanai Vitgenšteina pieejā nereti ir centrāla loma, ieviešot skaidrību un pārskatāmību valodas lietojumā. Vitgenšteina iedomātais sarunu biedrs (piemēram, *Pētījumos*) un lasītājs tiek aicināts apzināt attēlus, ko tas lieto, refleksijā veidojot priekšstatu par vārdu lietojumu, un izsvērt to ietekmi.

Kādu valodas izteiksmi, attēlu vai jebko citu par valodas lietojuma pārskatāmu reprezentāciju nepadara kāda tam iekšēji piemītoša īpašība, bet gan apstākļi, vai attiecīgā lieta (valodas izteiksme, attēls, jebkas cits) funkcionē kā līdzeklis, lai padarītu gramatiku skaidrāku. Proti, būtiski ir tas, vai mēs iegūstam noteiktas analogijas, attēlus, salīdzinājumus u. tml., kas ļauj labāk orientēties valodas lietojumā. Tādējādi nav jābūt kādai kopīgai formai, kas ir raksturīga visām piezīmēm vai attēliem, ko lietojam pārskatāmas reprezentācijas gūšanai. Piemēram, šādām piezīmēm ne obligāti jābūt gramatikas kārtulu formulējumiem vai apkopojumiem. Vērts pamanīt, ka vienīgā eksplicītā atsauce uz kaut ko kā pārskatāmas reprezentācijas piemēru Vitgenšteina tekstos ir uz krāsu oktaedru.¹¹⁸ Šis trīsdimensionālais modelis var kalpot par krāsu gramatikas reprezentāciju, tā ka no tā var it kā nolasīt to, ka starp dzeltenu uz sarkanu pastāv nokrāsu spektrs, tādējādi izteiksmes kā “sarkanīgi dzeltens” un “dzeltenīgi sarkans” ir saskatāmas kā saprotamas un jēgpilnas, kamēr sarkanā un zaļā krāsa ir pretējas, tādējādi izteiksmes kā “zaļgani sarkans” vai “sarkanīgi zaļš” ir saskatāmas kā neskaidras vai ar nesaprotamu jēgu. Šis piemērs labāk ļauj paskaidrot, cik daudz dažādu formu Vitgenšteina rakstītajā ir pārskatāmām reprezentācijām. Tās nereti lietotas, lai atgādinātu vai pamanītu noteiktu vārdu lietojuma aspektu, un, kā to izceļ Gordons Beikers, šo formu daudzveidība līdzinās daudzveidībai, ko sastopam dažādajos veidos, kā mēs kādu varētu

---

¹¹⁵ **Baker, G. P.** *Wittgenstein's Method: Neglected Aspects*. Ed. and introduced by **K. J. Morriss**. Wiley Blackwell, 2004. P. 83.

¹¹⁶ Skat. **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald*. Ed. by **A. Ambrose**. Oxford: Blackwell, 1979. P. 27.

¹¹⁷ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §246; 94. lpp.

¹¹⁸ **Wittgenstein, L.** *Philosophical Remarks*. Oxford: Basil Blackwell, 1975. P. 52.

mēģināt mudināt pamanīt jaunu aspektu kādā zīmējumā.¹¹⁹ Tas varētu izpausties tā, ka mēs noteiktā secībā ar pirkstu vai acīm izsekojam noteiktām līnijām, salīdzinām zīmējumu ar citiem zīmējumiem vai objektiem, parādam, kā zīmējums varētu būtu rezultāts noteiktām izmaiņām kādā citā zīmējumā u. tml. Līdzīgi mēs varam iedomāties pazīstamu vārdu lietojumu neparastā kontekstā, mēs varam salīdzināt faktisko valodas lietojumu ar skaidrām un vienkāršām valodspēlēm, pamanot līdzības un atšķirības, mēs varam parādīt, kā mūsu kompleksais valodas lietojuma veids varētu būt izaudzis no primitīvām valodspēlēm. Tādejādi Vitgenšteina filozofijā nav tikai kāds viens veids, kā viņš mēģina sniegt pārskatāmu reprezentāciju, bet gan vairāki veidi, starp kuriem pastāv noteiktas līdzības un atšķirības.

2.3 Vitgenšteina filozofijas negatīvs raksturojums

Izceļot filozofijas negatīvo aspektu, Vitgenšteins gan *Pētījumos*¹²⁰, gan citviet¹²¹ savu filozofiju salīdzina ar terapiju. Piemēram, *Pētījumu* svarīga daļa ir daudzu *Traktāta* pieņēmumu kritika, un šajā sakarībā var vērst uzmanību uz to, ka Morica Šlika (*Moritz Schlick*) *Traktāta* eksemplārā Vitgenšteins ir pierakstījis, ka visi *Traktāta* izteikumi ir slimības izpausme.¹²² Salīdzinājums ar terapiju izceļ vairākus svarīgus aspektus Vitgenšteina pieejā. Šajā brīdī kā nozīmīga promocijas darba kontekstā ir uzsverama terapeitiskā filozofēšanas procesa saistība ar apslēptu bezjēdzību atklāšanu. Vitgenšteins *Pētījumos* raksta: “Es gribu iemācīt, lūk, ko: pāriet no maskētas bezjēdzības uz atklātu.”¹²³ Ja psihoanalītiskajā praksē viena no lietām, ko analītiķis mēģina panākt, ir apslēpto dziņu un emociju uzrādīšana, tad, pēc Vitgenšteina domām, filozofam jātiecas apslēptas valodas lietojuma bezjēdzības padarīt redzamas. Te būtisku lomu spēlē dažādu tādu attēlu, salīdzinājumu un analogiju parādīšana, kuras ir ar filozofisko sajukumu saistītās valodas pārprašanas pamatā.

---

¹¹⁹ **Baker, G. P.** *Wittgenstein's Method: Neglected Aspects*. Ed. and introduced by **K. J. Morriss**. Wiley Blackwell, 2004. P. P. 41.

¹²⁰ Skat. **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §133; 58. lpp.

¹²¹ Skat. **Wittgenstein L.** *The Big Typescript, TS 213*. Ed. and tr. by **C. G. Luckhardt, M. A. E. Aue**. Oxford: Blackwell, 2005. P. 303.

¹²² “Jeder dieser Satz ist der Ausdruck einer Krankheit.” Skat. **Maslow, A.** *A Study in Wittgenstein's Tractatus*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1961. P. x.

¹²³ **Vitgenšteins L.** *Op. cit.* 1997. §133; 58. lpp. Skat. arī §524; 146. lpp.

Gramatikas pārskats, piemēram, valodspēles apraksta formā, ir salīdzināšanas objekts, kura noderīgums ir atkarīgs no tā, cik labi tas spēj atšķetināt konkrētus filozofiskus pārpratumus. Proti, tas ir nevis zinātnisks valodas faktu apraksts, bet rīks tādu valodas lietojuma aspektu un kopsakarību atgādināšanai, kuras filozofējošais ir aizmirsis vai ir pārpratis. Gramatiskais pārskats ir nevis valodas faktu tabulēšana, bet gan salīdzināšanas objekts kā terapeitiskas filozofijas daļa. Proti, tādas filozofijas daļa, kura ir tikai “aplamu argumentu noraidīšana”¹²⁴, “[j]o filozofija – tās ir filozofiskas problēmas, proti, konkrētas individuālas raizes, kuras dēvējam par “filozofiskām problēmām””.¹²⁵

Terapeitiskais salīdzinājums izceļ un palīdz skaidrot Vitgenšteina atteikšanos no teoriju izstrādāšanas filozofijā. Proti, viņš noliedz, ka filozofija ir jāveido kvazizinātniskas teorijas formā. Vitgenšteins *Pētījumos* raksta:

“Tas bija pareizi sacīts, ka mūsu apsvērumi nevar būt zinātniski apsvērumi. (..) Un mēs nevaram izvirzīt nekādu teoriju. Mūsu apsvērumos nedrīkst būt nekā hipotētiska. Jāatmet visa izskaidrošana, un tās vietā jānāk tikai aprakstīšanai. Un šī aprakstīšana iegūst gaismu, citiem vārdiem – savu mērķi – no filozofiskām problēmām. Tās, protams, nav empīriskas problēmas; drīzāk – tās tiek atrisinātas, ielūkojoties mūsu valodas darbības mehānismā un pie tam darot to tādā veidā, lai mēs problēmas atpazītu – pretēji tieksmei tās pārprast. Problēmas tiek atrisinātas, nevis iegūstot jaunu pieredzi, bet gan sakārtojot to, kas jau ir zināms. Filozofija ir cīņa pret mūsu sapratnes noburtību ar mūsu valodu.”¹²⁶

Viņš galvenokārt domā teoriju, kas formāli līdzinātos teorijām dabaszinātnēs. Filozofijā, viņa ieskatā, nav vietas hipotēžu izvirzīšanai, bet gan filozofija ir deskriptīva. Tā tiecas tikai aprakstīt valodas lietojumu. Un tas ir paveicams, sniedzot valodas gramatikas pārskatu.

Tādējādi Vitgenšteins vēršas pret interpretatīvo scientismu filozofijā tad, kad viņš noliedz, ka filozofijā pastāvētu “būtiskās, lielās, universālās” problēmas zinātniskā nozīmē. Viņš noliedz, ka filozofijas problēmas līdzinās zinātniskām problēmām, tā vietā tās aicinot

---

¹²⁴ Wittgenstein L. *The Big Typescript, TS 213*. Ed. and tr. by C. G. Luckhardt, M. A. E. Aue. Oxford: Blackwell, 2005. P. 302.

¹²⁵ Wittgenstein, L. *Philosophical Grammar*. Ed. by R. Rhees. Tr. by A. Kenny. Blackwell Publishing, 1974. P. 193.

¹²⁶ Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §109; 54. lpp.

aplūkot kā problēmas, kas rodas, jo pietiekami labi nepārskatām savu vārdu lietojumu. Līdz ar to Vitgenšteins vēršas arī pret metodoloģisko scientismu filozofijā, jo šāda veida problēmas nav risināmas ar teoriju izstrādi pēc zinātņu parauga, bet gan ir risināmas, atgādinot filozofiskās problēmas nomāktajam to, ko tas jau zina, proti, to, kā lietojam vārdus dažādos kontekstos.

Šajā nodaļā aplūkotie apsvērumi ne vien sniedz vispārīgu ieskatu par to, kādā nozīmē Vitgenšteins vēršas pret interpretatīvu un metodoloģisku scientismu filozofijā, bet arī tālāko nodaļu kontekstā paskaidro, kāds ir Vitgenšteins izteikumu statuss, kad viņš tiecas aprakstīt valodas lietojumu. Un proti, šie izteikumi neietver teoriju par noteiktiem jēdzieniem, bet gan tiek izmantoti kā līdzekļi, lai atgādinātu noteiktus vārdu lietojuma aspektus.

Šīs promocijas darba nodaļas nosacīti otrā daļa seko nevis šai nodaļai, bet gan nodaļām par scientisma kritiku konkrētākās jomās un jautājumos, jo tās palīdz ilustrēt Vitgenšteina filozofisko pieeju ar piemēriem. Tiktāl sniegts vispārīgs Vitgenšteina filozofijas raksturojums filozofijas zinātniskuma kontekstā. Tomēr tieši Vitgenšteina filozofēšanas konkrēti gadījumi ļauj labāk saprast, kas aiz šiem vispārīgajiem apgalvojumiem slēpjas. Tas saistīts arī ar to, ka Vitgenšteina filozofija, kā reiz, ir filozofija kā darbība, nevis teorija, kas sastāv no filozofiskām tēzēm.

3. SCIENTISMA KRITIKA PSIHOLĒGIJĀ

Kāpēc psiholoģiju apsēdušas šīs grūtības, kamēr nešķīst, ka tās pastāvētu fizikā? Atbilde ir gana vienkārša: fizika ir sena zinātne, un psiholoģija ir savos pirmsākumos.¹²⁷ (V. Kēlers)

Psiholoģijas apjukums un neauglība netiek izskaidrota, saucot to par “jaunu zinātņi”; tās stāvoklis nav salīdzināms, piemēram, ar fizikas stāvokli tās pirmsākumos.¹²⁸ (L. Vitgenšteins)

Trīs nozīmīgākie psiholoģijas pētnieki, kuru darbi Vitgenšteinam kalpoja par nozīmīgu filozofiskas refleksijas avotu, bija psihologs Volfgangs Kēlers, filozofs un psihologs Viljams Džeimss un psihoanalīzes izstrādātājs Zigmunds Freids. Katram no autoriem Vitgenšteins ir pārmetis atšķirīgas, kaut radniecīgas scientisma formas – Kēleru Vitgenšteins kritizē par aicinājumu psiholoģijas problēmas risināt, atdarinot fizikas attīstības gaitu, Freidam Vitgenšteins pārmet nepamatotas pretenzijas uz zinātniskumu psihoanalīzes leģitīmācijas nolūkos, Džeimss Vitgenšteins kritizē par mentālās sfēras konstruēšanu pēc līdzības ar fizikālo. Būtiski, ka visu minēto psihologu gadījumā Vitgenšteina attieksme nav kopumā raksturojama kā viennozīmīgi kritiska, turklāt gan Kēlers, gan arī Džeimss vērsās pret noteiktām scientisma izpausmēm psiholoģijā, tajā pašā laikā tomēr nespējot izvairīties no citām. Tomēr Vitgenšteins katra domas vedumā saskatīja arī noteiktus scientiskus pieņēmumus vai attēlus, kuru ietekmi saredzēja kā negatīvi vērtējamu.

No vienas puses, sākotnēji varētu šķīst, ka Vitgenšteina attieksme pret šiem domātājiem ir teju viennozīmīgi kritiska. Piemēram, par Freidu un, konkrētāk, viņa rakstīto par asprātību Vitgenšteins apgalvo, ka tas “ir interesanti no filozofiska skatupunkta: ļoti laba grāmata kļūdu meklēšanai”, kā arī ļoti līdzīgu domu izsaka par Džeimssu: “Džeimss ir zelta raktuve *filozofu*

---

¹²⁷ **Köhler, W.** *Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology*. New York: Liveright, 1992 [1970]. P. 40.

¹²⁸ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xiv, §371; 241. lpp.

psiholoģijai”.¹²⁹ Proti, varētu rasties iespaids, ka šie domātāji Vitgenšteinam kalpo vien par paradigmātisku kļūdu avotiem, ko viņš vēlas atsegt ar savu kritisko filozofiju. Tomēr abi minētie autori uz Vitgenšteinu atstāja arī nozīmīgu pozitīvu ietekmi, piemēram, saistībā ar terapeitisko savas filozofijas ievirzi viņš sevi dēvē par Freida sekotāju, bet Džeimsa rakstītais par reliģisko pieredzi uz viņu atstāj dziļu iespaidu, kas atspoguļojas arī *Traktāta* beigu daļā. Tomēr promocijas darba mērķiem būtiski ir aplūkot tos minēto psihologu ideju aspektus, pret kuriem Vitgenšteins bija kritiskāk noskaņots, konkrētāk, noteiktas scientisma formas šo autoru darbos.

3.1 Vispārīga scientisma kritika psiholoģijā

Vitgenšteins gan scientismu psiholoģijā dažviet kritizē vispārīgākā līmenī, proti, nedomājot kādu konkrētu autoru, bet drīzāk runājot par noteiktām vispārīgām tendencēm. Pirms aplūkot Vitgenšteina pozīciju attiecībā uz katru no autoriem, ir vērts vispirms gūt ieskatu par šo vispārīgāko kritiku.

Vitgenšteins kā ietekmīgu un potenciāli kaitīgu saredz un kritiski aplūko priekšstatu par psiholoģiju kā sava veida dvēseles mehāniku. Viņaprāt, šis attēls balstās tajā, ka par zinātņu paradigmu kalpo mehānika. 1938. gada lekcijās Vitgenšteins izsakās:

“Zinātņu paradigma ir mehānika. Ja cilvēki iedomājas psiholoģiju, viņu ideāls ir dvēseles mehānika. Ja mēs aplūkojam, kas tam reāli atbilst, mēs ieraugām, ka ir fizikāli eksperimenti un ir psiholoģiski eksperimenti. Ir fizikas likumi un – ja vēlamies būt pieklājīgi – psiholoģijas likumi. Taču fizikā ir gandrīz par daudz likumu; psiholoģijā gandrīz neviena. Tā ka runāt par dvēseles mehāniku ir mazliet smieklīgi.”¹³⁰

Šo attēlu psiholoģijā viņš saskata kā maldinošu, jo tas palīdz uzturēt spēkā pieņēmumu, ka psiholoģijas problēmas un neskaidrības ir galvenokārt ar eksperimentālās zinātnes metodēm risināmas neskaidrības. Priekšstats par psiholoģiju kā “dvēseles fiziku” vai mehāniku traucē ieraudzīt, ka daudzas psiholoģijas neskaidrības ir nevis empīriskas neskaidrības par psiholoģiskā mehānisma darbību, bet gan jēdzieniskas neskaidrības par psiholoģijai būtisko

---

¹²⁹ MS 124, 292

¹³⁰ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by C. Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. Pp. 27–28.

jēdzienu gramatiku, par kuru ir nepieciešams iegūt pārskatu jeb pārskatāmu reprezentāciju. Vitgenšteins lekcijā izsakās:

““Psiholoģijai” ir daudz nozīmju, bet to varētu lietot, lai domātu dvēseles fiziku; un es domāju, ka ideja bija šāda: kad vien ir neskaidrība, tev ir zinātniska problēma – zinātne priekš tevis to atrisinās. Līdzīgi matemātika tikusi aplūkota tā, it kā tā būtu zinātne.

Matemātikā, ētikā, estētikā, filozofijā atbildēt uz neskaidrību ir padarīt pārskatu iespējamu.”¹³¹

Līdzīgi kā matemātikā, ētikā, estētikā un filozofijā, tā arī psiholoģijā, pēc Vitgenšteina domām, liela daļa neskaidrību ir jēdzieniskas neskaidrības, nevis empīriskas neskaidrības. Līdz ar to arī psiholoģijā daudzu pārpratumu un problēmu novēršanai un skaidrības ieviešanai nepieciešama filozofiskā refleksijā iegūstama skaidrība par tās nozīmīgākajiem jēdzieniem, nevis jaunu sakarību vai faktu atklāšana par iedomāto empīrisko problēmu.

Saskaņā ar Vitgenšteina izteikumiem viens no faktoriem, kas rada neapmierinātību ar psiholoģijas kā zinātnes statusu, ir nespēja to padarīt tuvāku par ideālzinātnei pieņemtajai fizikai. Tāpat arī tas, ka fizika ir pieņemta par ideālzinātnei, aizsedz no kauzāla rakstura neskaidrībām atšķirīgas neskaidrības un tādus neskaidrību risināšanas veidus, kas atšķiras no eksperimentālās metodes lietojuma, kā, piemēram, jēdzieniskas neskaidrības un pārskatāmas reprezentācijas veidošanu, lai šos sajukumus novērstu. Vitgenšteins apgalvo:

“Kad mēs pētām psiholoģiju, mēs varētu justies tā, ka visā priekšmetā vai pētījumā ir kaut kas neapmierinošs, kāds sarežģījums – tāpēc, ka mēs pieņemam fiziku par savu ideālzinātnei. Mēs domājam par tādu likumu formulēšanu kā fizikā. Un tad mēs ieraugām, ka nevaram lietot tāda paša veida “metriku”, tāda paša mērījuma idejas kā fizikā. Tas ir īpaši skaidrs, kad mēs mēģinām aprakstīt, kā lietas parādās: visniecīgākās krāsu atšķirības, visniecīgākās garuma atšķirības utt. Te izskatās, ka mēs nevaram teikt: “Ja $A=B$ un $B=C$, tad $A=C$ ”, piemēram. Un šāda veida problēmas vijas cauri visam šim priekšmetam.”¹³²

---

¹³¹ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 358.

¹³² Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by C. Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 42.

Pieņemot fiziku par ideālzinātņi un priekšstatot psiholoģiju kā sava veida dvēseles fiziku, var rasties tendence runāt par kauzāliem procesiem un sakarībām mentālajā jeb psiholoģiskajā sfērā analogiski kauzālām sakarībām fizikālajā sfērā. Filozofs lekcijās izsakās:

“Vai, pieņemsim, tu gribi runāt par kauzalitāti sajūtu darbībā. “Determinācija attiecas uz prātu tikpat patiesi kā uz fizikālām lietām.” Šis ir neskaidri, jo, kad mēs domājam par kauzāliem likumiem fizikālās lietās, mēs domājam par *eksperimentiem*. Mums nekā līdzīga nav saistībā ar sajūtām un motivāciju. Un tomēr psihologs vēlas teikt: “Ir jābūt kādam likumam” – kaut arī nekāds likums nav atrasts. (Freids: “Vai jūs, kungi, vēlaties teikt, ka izmaiņās mentālās parādības nosaka *nejaušība*?”) Kamēr man fakts, ka *nav* šādu likumu, šķiet svarīgs.”¹³³

Tas nenozīmē, ka Vitgenšteins noliegtu, ka psiholoģija kā zinātne var atklāt kauzālas sakarības. Šī analogija ir maldinoša tad, ja iedomājamies psiholoģijai atbilstīgu mentālo sfēru kā no fizikālās atšķirīgu, bet tai analogisku sfēru, ar kuru psihologi nodarbojas līdzīgi tam, kā ar fizikālo nodarbojas fiziķi, piemēram, veic introspektīvus novērojumus šajā mentālajā sfērā analogiski tam, kā fiziķi veic novērojumus fizikālajā sfērā.

Šādas analogijas kritiku, ļoti iespējams, motivē Viljama Džeimsa introspektīvā psiholoģija, kur psihologa darbs aprakstīts kā šādu introspektīvu novērojumu veikšana. Gan minētie vispārīgie apsvērumi par psiholoģijas interpretatīvu un metodoloģisku modelēšanu pēc fizikas (vai drīzāk – noteikta priekšstata par fiziku) parauga, gan arī specifiskāki apsvērumi aplūkoti tālāk. Nākamajās apakšnodaļās apskatītas konkrēti tās pret Kēleru, Džeimsu un Freidu vērstās kritiskās piezīmes, kuru centrālais vadmotīvs ir scientisma kritika.

3.2 Metodoloģiskais scientisms Volfganga Kēlera psiholoģijā

Ieraksti Vitgenšteina piezīmju grāmatās liecina, ka viņš regulāri lasījis Volfganga Kēlera darbu “Geštaltpsiholoģija” (*Gestalt Psychology*, 1929). Viņa piezīmēs atrodamas vairākas un detalizētas atsauces uz šo darbu. Joahims Šulte (*Joachim Schulte*) raksta, ka Kēlera darbs četrdesmito gadu beigās uzskatāms par nozīmīgāko ietekmi uz Vitgenšteina filozofisko domu.¹³⁴ Viens no jautājumiem, kuram Kēlers pievēršas, īpaši darba pirmajās nodaļās, ir

---

¹³³ Turpat. P. 44.

¹³⁴ **Schulte, J.** *Experience and Expression: Wittgenstein's Philosophy of Psychology*. Oxford: Clarendon Press, 1995. P. 76.

psiholoģijas kā zinātnes statuss un jautājums, kāpēc psiholoģija vēl gluži nespēj iet “zinātnes drošo ceļu”.

Lai izskaidrotu psiholoģijas kā zinātnes problemātisko un neauglīgo stāvokli, darba otrajā nodaļā “Psiholoģija kā jauna zinātne” (*Psychology as a Young Science*) Kēlers aicina pievērst uzmanību fizikas vēsturei. Kēlera sniegtajā zinātnes vēstures rekonstrukcijā pirms fizika sasniedza savu augsto attīstības pakāpi, ko raksturo eksaktums kvantitatīvu jēdzienu un pētījumu formā, tam nepieciešamos pamatus pirms tam nodrošināja starpposmi, kuros fiziku raksturoja drīzāk kvalitatīva, nevis kvantitatīva rakstura jautājumi un pētījumi, kuriem kvantitatīvais posms seko kā drīzāk tālāks izvērsums. Noteikti psiholoģijas virzieni, kā piemēram biheiviorisms, Kēlera ieskatā vēlas izlaist šos nepieciešamos starpposmus, uzreiz psiholoģiju cenšoties padarīt eksaktu, tomēr tādā veidā drīzāk aizturot, nevis veicinot šīs zinātnes progresu.

Saskaņā ar Kēlera izklāstu fizikāliem tiešu un kvalitatīvu novērojumu aizstāšana ar netiešiem, bet precīzākiem novērojumiem prasīja vairākus gadsimtus. Hansam Orstedam (*Hans Christian Ørsted*, 1777–1851) bija jāatklāj magnēta novirzīšanās elektriskās strāvas tuvumā pirms bija iespējams precīzi izmērīt strāvu intensitāti. Viņa novērojums bija kvalitatīvs un tiešs, taču netiešie kvantitatīvie novērojumi bija šī atklājuma izvērsums un vainagojums. Kēlers min arī Vilhelmu Konrādu Rentģenu (*Wilhelm Conrad Röntgen*, 1845–1923), kurš uzreiz pēc rentģena jeb X staru atklāšanas nesāka izdarīt kvantitatīvus mērījumus, bet gan analizēja to īpašības kvalitatīva rakstura eksperimentos. Viņš uzsver, ka netiešās kvantitatīvās metodes lielākoties raksturo drīzāk vēlākus izvērsumus metodēm, kuras sākotnēji bija tiešas un kvalitatīvas.¹³⁵

Tieši vēlme izlaist šo kvalitatīvo eksperimentu starpposmus un pārsteidzīgi ķerties uzreiz pie kvantitatīviem eksperimentiem Kēlera ieskatā ir psiholoģijas stagnācijas pamatā. Viņš raksta, ka “tā vietā, lai pēc būtības atdarinātu pētniecības paraugu fizikā, mēs tiecamies kopēt vien tās ārējo kvantitatīvo formu”¹³⁶. Viņaprāt, pirms ķerties pie kvantitatīvām metodēm ir nepieciešams atklāt nozīmīgas funkcionālas sakarības, uz kurām netiešus un precīzus mērījumus balstīt, taču viņa laikā zināšanu par šādām funkcionālām attiecībām trūkst. Šajā sakarībā Kēlers par psiholoģijas attiecīgā laika stāvokli raksta:

---

¹³⁵ **Köhler, W.** *Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology*. New York: Liveright, 1992 [1970]. Pp. 40–41.

¹³⁶ Turpat. P. 47.

“Ja vēlamies atdarināt fizikālās zinātnes, mēs nedrīkstam tās atdarināt to augsti attīstītajā mūsdienu formā. Drīzāk mums tās jāatdarina to vēsturiskajos jaunības gados, kad to attīstības stāvoklis bija salīdzināms ar mūsējo šobrīd. Citādi mēs uzvedīsimies kā puikas, kuri atdarina pieaugušu vīru impozantās manieres, nesaprotot to *raison d'être*, kā arī neredzot, ka attīstības starpposmus nevar izlaist. Šajā sakarā fizikas vēstures pārskats ir ļoti izgaismojošs. Ja mums jāatdarina dabaszinātnes, darīsim to saprātīgi.”¹³⁷

Kēlers uzskata, ka lielākās grūtības psiholoģijā balstās tajā, ka, salīdzinot, piemēram, ar fiziku, tā vēl ir jauna zinātne. Tas nozīmē, ka attiecīgā laika psiholoģijas problēmas ir līdzīgas tām, ar kurām cīnīties nācās fizikai pirms tā sasniedza savu briedumu, kā arī, ka psiholoģijai, lai tā kļūtu par līdzīgā mērā attīstītu zinātni, ir jāatdarina fizikas attīstības gaita. Tai vispirms ir jāiedibina kvalitatīva rakstura sakarības un funkcionāli jēdzieni, lai pēc tam tos tomēr aizstātu ar kvantitatīvu pētniecības programmu.

Kā izlasāms jau nodaļas epigrāfā, šī ir pozīcija, ko Vitgenšteins noraida, proti, viņaprāt, “psiholoģijas apjukums un neauglība” nav pārvarama ar fizikas un tās attīstības gaitas atdarināšanu. Vitgenšteina ieskatā psiholoģija nav uzskatāma par fizikai pielīdzināmu zinātni, kaut gan tieši šādā iepriekšpiņēmumā balstās Kēlera apsvērumi. Šulte šo zinātņu atšķirību raksturo, atsaucoties uz to, ka fizikas jautājumi ir tādi, ka tie ir apmierinoši atrisināmi ar šajā nozarē nostiprinātajām metodēm un tehnikām.¹³⁸ Taču, ja tie nav šādi atrisināmi, tad tās ir viltus problēmas (*pseudo-problems*) vai arī tie ir jautājumi, kas ir pašai fizikai ārēji. Taču psiholoģijā mums ir darīšana ar vairākām problēmām, kuras nav atrisināmas ar nostiprinātām zinātniskām tehnikām un metodēm, ne arī noraidāmas kā vien viltus problēmas. Un proti, psiholoģijā pastāv jēdzieniskas problēmas jeb apjukumi, kas balstās neskaidrībā par psiholoģijas jēdzienu gramatiku. Tas gan nenozīmē, ka psiholoģijā nav problēmu, kuras ir itin labi risināmas zinātniski, t.i., veicot eksperimentus, izdarot mērījumus, veidojot un pārbaudot hipotēzes utt. Vitgenšteins ir ieinteresēts tajos jautājumos, kuri nav risināmi ne zinātniski, ne arī noraidāmi kā tikai šķietami jautājumi, bet gan kuri drīzāk rodas jēdzienisku neskaidrību dēļ. Viņš raksta:

“Domāšana ir mīklaina norise, un mēs esam tālu no tās pilnīgas izpratnes”. Un tad mēs sākam eksperimentēt. Acīmredzami neaptverot, kas ir tas, kas domāšanu mums padara

---

¹³⁷ Turpat. P. 42.

¹³⁸ **Schulte, J.** *Experience and Expression: Wittgenstein's Philosophy of Psychology*. Oxford: Clarendon Press, 1995. P. 78.

mīklainu. Eksperimentālā metode paveic *kaut ko*; pie tās nespējas atrisināt problēmu tiek vainots apstākļi, ka tā ir savos aizsākumos. Tas ir tā, it kā mēs mēģinātu noteikt, kas ir matērija un gars, ar ķīmisku eksperimentu palīdzību.”¹³⁹

Vitgenšteins uzskata, ka psiholoģijā pastāv tendence veikt eksperimentus situācijās, kur nepastāv pietiekama skaidrība par to, ko nozīmē jeb kā tiek lietoti jēdzieni, ar kuriem eksperimentētāji apzīmē pētāmo parādību un kas ir neskaidrības pamatā. *Psiholoģijas filozofijā* viņš raksta: “Eksperimentālās metodes pastāvēšana ļauj mums uzskatīt, ka mums ir līdzeklis, lai atrisinātu problēmu, kas mūs uztrauc; kaut arī problēma un metode nesaskaroties paiet viena otram garām.”¹⁴⁰

Kā atzīmē jau Šulte, visai dabiski būtu jautāt, kāpēc gan šīs problēmas nevar atrisināt vai no tām tikt vaļā, izmantojot precīzākas definīcijas vai operacionalizējot psiholoģijas jēdzienus, piemēram, domāšanas jēdzienu, tādējādi lietojot pieeju, kas jau bijusi veiksmīga citās jomās.¹⁴¹ Vitgenšteina ieskatā vairāki psiholoģijai būtiski jēdzieni nav pašā veidā šādai pieejai: “Psiholoģiski jēdzieni ir vien ikdienas jēdzieni. Tie nav jēdzieni, kas svaigi darināti zinātnē tās pašas mērķiem, kā tas ir ar jēdzieniem fizikā un ķīmijā.”¹⁴² Proti, jēdzieni, kas iezīmē psiholoģijas lauku un kuros izsakām psiholoģijas problēmas, lielākoties nemaz nav pirmām kārtām teorētiski jēdzieni, kuru primārā funkcija ir nosaukt salīdzinoši skaidri definētas parādības. Tie ir tādi jēdzieni kā domāšana, sajūšana, uzskatīšana, pieredze, emocijas u. tml.

Vitgenšteins nenoliedz, ka psiholoģijā pastāv eksperimentālas metodes, kuras var sniegt uzticamus pētījuma rezultātus. Taču šīs metodes nelīdzēs gūt skaidrību par attiecībām starp dažādiem psiholoģijas jēdzieniem, kā piemēram, starp sajūtas, pieredzes, uztveres, sāpju, iztēles u. c. jēdzieniem. Un tieši šajos jēdzienos tiek formulētas psiholoģijas problēmas, kā arī tie iezīmē psiholoģisku pētījumu virzienu. Šo iemeslu dēļ jēdzieniskā problēma un eksperimentālā metode paiet viena otram garām.

---

¹³⁹ Wittgenstein, L. *Remarks on the Philosophy of Psychology: Vol. I / Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie: Band I*. Oxford: Basil Blackwell, 1980. §1093; p. 191.

¹⁴⁰ Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xiv, §371; 241. lpp.

¹⁴¹ Schulte, J. *Experience and Expression: Wittgenstein's Philosophy of Psychology*. Oxford: Clarendon Press, 1995. P. 78.

¹⁴² Wittgenstein, L. *Remarks on the Philosophy of Psychology. Volume II / Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie. Band II*. Oxford: Basil Blackwell, 1980. §62; p. 12.

Pēc Vitgenšteina domām, lai atrisinātu jēdzieniskas problēmas, nepieciešamas nevis eksperimentālas metodes, bet gan cita veida procedūra, proti, filozofiska jēdzienu noskaidrošana. Fizika ir spējusi virzīties uz aizvien labākiem skaidrojumiem, lietojot striktākas un kvantitatīvākas metodes, kamēr psiholoģija nevar atrisināt tās jēdzieniskās problēmas vai uz jēdzieniskā sajukumā radušamies jautājumiem atbildēt ar eksperimentālām tehnikām. Psiholoģijas “apjukums un neauglība” drīzāk ir salīdzināma ar situāciju noteiktos matemātikas atzaros, kā kopu teorijā, jo “psiholoģijā pastāv eksperimentāla metode un jēdzienisks apjukums. (Kā otrā gadījumā jēdzienisks apjukums un pierādījuma metodes.)”. Līdzīgi kā matemātikā, arī psiholoģijā pastāv problēmas to “pamatos”: “Par matemātiķu ir iespējams pilnīgi tāds pats pētījums kā mūsu pētījums par psiholoģiju. Tas tikpat lielā mērā būs *matemātisks* kā otrs – psiholoģisks. Tajā *netiks* rēķināts, tātad tā, piemēram, nebūs loģistika. Tam varētu derēt nosaukums – pētījums par ‘matemātikas pamatiem’.”¹⁴³

Līdzīgi kā matemātika var turpināt pielietot tās tehnikas, nepietuvojoties savu pamatu problēmu risinājumam, tāpat arī psiholoģijā tās pamatu problēma prasa filozofisku, nevis attiecīgajai zinātnei iekšēju metožu lietojumu, proti, prasa jēdzienisku pētījumu jeb filozofisko psiholoģiju. Psiholoģijas jēdzieniskās problēmas, no kurām daļa saistīta ar scientiskiem attēliem un iepriekšpieņēmumiem, uzskatāmi parādās Vitgenšteina polemikā ar Viljamu Džeimsu.

No vienas puses, redzam, ka Kēlers vēršas pret noteiktu scientisma formu, konkrētāk, aklu fizikālo zinātņu atdarināšanu psiholoģijā, kas raksturīga, piemēram, biheiviorismam. Tiktāl Kēlera un Vitgenšteina nostājas ir samērā tuvas. Tomēr, no otras puses, Kēlers uzskata, ka psiholoģijai, lai tā sasniegtu briedumu un novērstu tai raksturīgās neskaidrības, ir jāatdarina fizikālās zinātnes “saprātīgi”, proti, atdarinot arī tās attīstības gaitu. Tādā ziņā Kēlers kritizē vienu metodoloģiskā scientisma formu psiholoģijā, tā vietā aizstāvot šķietami pamatotāku metodoloģisko scientismu. Vitgenšteins Kēlera aicinājumu psiholoģijā “saprātīgi” atdarināt fizikālās zinātnes noraida, jo kā galveno psiholoģijas problēmu avotu saredz jēdzieniskas neskaidrības, kuras ir novēršamas ar filozofisku jēdzienu noskaidrošanu, nevis ar pakāpeniskāku eksperimentālās metodes pielietojumu.

---

¹⁴³ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xiv, §372 241. lpp.

3.3 Interpretatīvais un metodoloģiskais scientisms Viljama Džeimsa psiholoģijā

Kaut arī Viljams Džeimss pretēji dažu komentētāju izteikumiem¹⁴⁴ Vitgenšteinam nebija vienīgi avots jēdzienisku problēmu un sajukumu piemēriem, tomēr ir tiesa, ka pret vairākām Džeimsa domas līnijām Vitgenšteins izturējās kritiski. Starp kritiskāk vērtētajiem aspektiem bija Džeimsa idejas un iepriekšpieņēmumi par psiholoģijas kā zinātnes statusu un tās metožu un priekšmetiskā lauka savdabīga pielīdzināšana fizikas metodēm un priekšmetiskajam laukam, pieņemot psiholoģiju par zinātni, kas pēta mentālās dzīves parādības analogiski tam, kā fizika pēta fizikālās pasaules parādības. Turklāt Vitgenšteins saredzēja kontrastu starp Džeimsa ārēji paustajām zinātniskajām pretenzijām, no vienas puses, un viņa faktisko pētījumu nezinātnisko raksturu. Par to liecina, piemēram, šis Vitgenšteina izteikums: “To, cik nepieciešams ir filozofijas darbs, parāda Džeimsa psiholoģija. Psiholoģija, viņš apgalvo, ir zinātne,¹⁴⁵ taču viņš neapspiež gandrīz nevienu zinātnisku jautājumu. Viņa kustības

---

¹⁴⁴ Tendenci aizmirst, ka Džeimss Vitgenšteinam bija arī pozitīva ietekme, atzīmē Anna Bonkompagni (*Anna Boncompagni*); skat. **Boncompagni, A.** James and Wittgenstein // **Klein, A.** (Ed.) *The Oxford Handbook of William James*. OUP, 2018. Pp. 1–2; DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199395699.013.26

Raksturīgi piemēri tam, kā Džeimss tiek pozicionēts kā galvenokārt Vitgenšteina kritikas objekts: “Šis pieņēmums par principiāli privātu valodu nopelnīja Džeimssam galvenā peramā zēna statusu vēlinajam Vitgenšteinam. Rodas sajūta, ka Vitgenšteins sarakstīja savus *Filosofiskos pētījumus*, priekšā turot atvērtu *Psiholoģijas principu* izdevu, īpaši, nodaļu par *Apziņas plūsmu*.” **Gale, R. M.** *The Divided Self of William James*. CUP, 1999. P. 165.

“*Apziņas plūsma*, kas tik ļoti fascinēja Džeimssu (un kuram esam parādā par šo neaizmirstamo apzīmējumu), ir lielā mērā bezjēdzīgas plāpas, un ir filozofisks apjukums domāt, ka *apziņas plūsmas* apraksts, kā Džoisa “*Ulisā*”, ir apraksts īstai (Blūma) domāšanas darbībai. Tas ir tik tālu no patiesības, ka aptverošs kādu mentālu notikumu apraksts, kuri norisinās, kad kāds domā, gandrīz *nekad* neminētu, *ko* kāds domā.” **Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein: Meaning and Mind. (An analytical commentary on the Philosophical Investigations, Volume 3)*. Oxford: Basil Blackwell, 1990. P. 305.

¹⁴⁵ Džeimsa attieksme pret psiholoģijas zinātniskumu gan patiesībā bija vismaz neviennozīmīga, kā liecina, piemēram, viņa rakstītais vēstulē saistībā ar “Psiholoģijas principu” izdošanu: “Nevienā šīs grāmatas ieraudzīšana nevarētu izsaukt lielāku riebumu nekā manī. *Neviena* problēma nav 1000 lapaspušu vērtā! Ja man būtu vēl 10 gadi, es varētu to pārrakstīt 500 lapaspusēs. Taču šobrīd ir vai nu šis, vai arī nekas – pretīga, izstiepta, piepūtusies, uzpampusi, tūskaina masa, kas liecina vien par diviem faktiem: pirmkārt, ka nav tādas lietas kā psiholoģijas *zinātne*, un, otrkārt, ka V. Dž. ir neprašā.” Citēts no **Goodman, R. B.** *Wittgenstein and William James*. Cambridge University Press, 2004 [2002]. P. 67–8. Oriģinālais citāta avots: **James, W.** *The Letters of William James*. Edited by **Henry James**. Boston: Little Brown, 1926. Pp. 203–204.

ir vien mēģinājumi atbrīvoties no metafizikas zirnekļu tīkliem, kuros viņš ir sagūstīts. *He cannot yet walk, or fly at all he only wiggles.* Ne ka tas nav interesanti. Vienīgi tā nav zinātniska darbība.”¹⁴⁶

Zīmīgi, ka *Pētījumu* 309. paragrāfā, kas aptuveni atbilst tam Vitgenšteina darba nogabalam, kur Vitgenšteins šķetina tieši ar Džeimsa idejām saistītas problēmas, viņš raksta: “Kāds ir tavas filozofēšanas mērķis? – Parādīt mušai izeju no mušu ķeramā trauka.”¹⁴⁷ Tā uz Džeimsu attiecinātā kūņošana (*wiggling*), iespējams, ir atsauce tieši uz viņa nespēju atbrīvoties no jēdzieniskiem pārpratumiem, kas, savukārt, stāv ceļā tam, lai ar jauniegūtu jēdzienisko skaidrību pievērstos psiholoģijas zinātniski risināmajām problēmām.

Psiholoģijas kā zinātnes pētniecisko lauku un ar to saistīto metodoloģisko pamata uzstādījumu kā introspektīvu novērojumu Džeimss “Psiholoģijas principos” raksturo šādi:

*“Introspektīvi novērojumi ir tas, uz ko mums jāpaļaujas pirmām kārtām, galvenokārt un vienmēr. Vārds introspekcija gandrīz nav jādefinē – tas, protams, nozīmē lūkošanos mūsu pašu prātos un ziņošanu, ko tur atklājam. Visi piekrīt, ka mēs tur atklājam apziņas stāvokļus. Cik man zināms, šādu stāvokļu pastāvēšanu nav apšaubījis neviens kritiķis, lai cik arī skeptisks viņš būtu citās ziņās. (..) Visi cilvēki bez minstināšanās uzskata, ka viņi jūt sevi domājam un ka viņi nošķir mentālo stāvokli kā iekšēju aktivitāti vai norisi no tiem priekšmetiem, uz kuriem tas varētu kognitīvi attiekties. Es pieņemu šo uzskatu kā visfundamentālāko no visiem psiholoģijas postulātiem.”*¹⁴⁸

Džeimss pārstāvēja introspektīvu pieeju psiholoģiskiem pētījumiem, uzskatot, ka tādu psiholoģisku parādību kā sajūtas, domāšana, patības apzināšanās u. c. būtība ir atklājama, pievērsoties paša “apziņas plūsmai” (*stream of consciousness*), kur šīs parādības ir it kā tieši pieejamas darbībā. Džeimss pieskaitāms to psihologu un filozofu pulkam, kuri lieto introspekciju ar mērķi novērot un izskaidrot mentālās norises “iekšējā pasaulē”, atdarinot zinātniekus, kuri novēro un izskaidro fiziskās parādības “ārpasaulē”. No Vitgenšteina perspektīvas, šāda pieeja ir nolemta pārpratumiem un jēdzieniskiem sajukumiem, piemēram, viņš apgalvo, ka “Džeimss ir dārgumu krātuve *filozofu psiholoģijai*”¹⁴⁹, ar to domājot, ka viņa

---

¹⁴⁶ MS 165, 150-151

¹⁴⁷ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §309; 107. lpp.

¹⁴⁸ **James, W.** *The Principles of Psychology*. Harvard University Press, 1983. P. 185.

¹⁴⁹ MS 124, 292

darbos netrūkst jēdzienisku pārpratumu un dažādu attēlu, no kuriem atsvabināt tiecas Vitgenšteina filozofiskā terapija. Viens no centrālajiem attēliem šajā gadījumā ir par psihisko sfēru kā analogisku fizikālajai, kam attiecīgi it kā varētu atbilst analogiskas pētniecības metodes. Vitgenšteins raksta:

“Maldinoša paralēle: psiholoģija nodarbojas ar norisēm psihiskajā sfērā līdzīgi fizikai fiziskajā.

Redzēšana, dzirdēšana, domāšana, sajušana, gribēšana nav psiholoģijas priekšmeti *tajā pašā nozīmē*, kā elektriskās parādības utt. ir fizikas priekšmeti. Tas redzams no tā, ka fiziķis šīs parādības redz, dzird, tās pārdomā, tās mums paziņo un psihologs novēro subjekta *ārējās izpausmes* (izturēšanos).”¹⁵⁰

Vitgenšteina ieskatā psihiskās sfēras filozofiska konstruēšana ir saistīta ar psiholoģisko jēdzienu gramatikas pārprašanu. Savā ziņā te var saskatīt līdzīgu domāšanas soli, kāds dažkārt redzams matemātiskajā platonismā. Tā kā arī par mentālā stāvokļa aprakstiem (vai matemātikas propozīcijām) mēs runājam kā patiesiem vai aplamiem, tiek neviļus pieņemts, ka runa ir par līdzīgu valodspēli tai, kas raksturo diskursu par fizikāliem priekšmetiem vai parādībām. Izteikumos par fizikāliem priekšmetiem vai parādībām paradigma tam, kā tiek lietoti apzīmējumi “paties” un “aplams” ir saistīti ar to, vai propozīcija atbilst lietu stāvoklim, uz kuru varam tā vai citādi norādīt. Tā ka tiek pieņemts, ka psiholoģisku norišu aprakstu patiesuma vērtību, līdzīgi kā tas ir fizikālu aprakstu gadījumā, nosaka aprakstītā novērojuma atbilstība lietu stāvoklim, šajā gadījumam – lietu stāvoklim mentālajā sfērā (platonisma gadījumā – matemātiskas propozīcijas atbilstība lietu stāvoklim platoniskajā matemātiskajā sfērā).

Savā ziņā līdzīgus pārmetumus Vitgenšteins izvirza arī psihofizikālā paralēlisma aizstāvjiem. Vienīgi šajā gadījumā iebilst nevis pret pieņēmumu, ka mentālie jēdzieni apzīmē konkrētas norises mentālajā sfērā, kas pieejamas introspektīvi, bet pret pieņēmumu, ka tie apzīmē konkrētus neirofizioloģisku stāvokļu veidus.

Vorens Goldfarbs rakstā “Vitgenšteins, prāts un scientisms” Vitgenšteina vēlnajā prāta filozofijā (*philosophy of mind*) saskata mēģinājumu atsegt scientisku pieņēmumu, kas ir pamatā

---

¹⁵⁰ Vitgenšteins L. *Filozofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §571; 155. lpp.

noteiktām filozofiskām koncepcijām par mentālām parādībām.¹⁵¹ Saskaņā ar Goldfarbu Vitgenšteins kritizē tādu attēlu, kas iepriekš pieņem, ka pastāv noteikti neurofizioloģiski stāvokļi vai norises, kas veido jeb konstituē mentālus jēdzienus kā sapratne, uzskatīšana, iecerēšana u.tml. Tas saistīts ar pieņēmumu, ka mentālie stāvokļi un norises var tikt pilnībā aprakstītas neurofizioloģiski, piemēram, ka uz mentāliem stāvokļiem var norādīt, ka tos var aprakstīt kā noteiktus smadzeņu stāvokļus. Scientisms ir tieši tajā, ka tiek *a priori* pieņemts, ka tā tam ir jābūt, tā vietā, lai to skatītu kā hipotēzi, kas nav guvusi eksperimentālu apstiprinājumu. Vitgenšteins, raksturojot šāda veida iepriekšēju pieņēmumu, raksta, ka “ja tas ir *a priori*, tas nozīmē, ka mums tā ir ļoti pārliecinoša reprezentācijas forma”^{152 153}, to pretstatot hipotēzei, kas tiešām būtu apstiprinājusies.

3.4 Interpretatīvais un metodoloģiskais scientisms Zigmunda Freida psihoanalīzē

Dažādas Vitgenšteina piezīmes un izteikumi lekcijās par Freida psihoanalīzi neveido sistemātisku vai visaptverošu psihoanalīzes kritiku. Tāpat arī Vitgenšteins galvenokārt bija lasījis tikai atsevišķus Freida darbus, galvenokārt, pirms 1. Pasaules kara sarakstīto “Sapņa interpretāciju” (*Die Traumdeutung*, 1899) un “Ikdienas dzīves psihopatoloģiju” (*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901). Tomēr Vitgenšteina kritikā pastāv tematiski noturīgas līnijas, pat ja šīs kritikas līnijas ne vienmēr ir detalizēti izvērstas. Starp nozīmīgākajiem caurviju motīviem Vitgenšteina piezīmēs par Freidu ir ierindojama arī scientisma kritika gan interpretatīvajā, gan metodoloģiskajā līmenī. Interpretatīvo scientismu Vitgenšteins Freidam galvenokārt pārmet, kad Freids, pēc Vitgenšteina domām, nepamatoti, pirmkārt, interpretē psihoanalīzi kā zinātni, un, otrkārt, kad viņš analītiskajā procesā iesaistīto personu apsvērumus par (piemēram, sapņa vai pārteikšanās) iemesliem vai motīviem pieņem

---

¹⁵¹ **Goldfarb, W.** Wittgenstein, Mind, and Scientism // *The Journal of Philosophy*. 1989. Vol. 86, No. 11. Pp. 635–643.

¹⁵² **Vitgenšteins, L.** Filosofiskie pētījumi. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §158; 69. lpp.

¹⁵³ Skat. arī: “Es esmu centies atbrīvot no kārdinājuma domāt, ka “jābūt” tam, ko sauc par domāšanas, cerēšanas, vēlēšanās, uzskatīšanas utt. mentālu procesu, kas ir neatkarīgs no domas, cerības, vēlmes izpaušmes utt. (...) Tas, protams, nenozīmē, ka mēs esam parādījuši, ka noteikti apziņas akti nepavada mūsu domu izteiksmes! Vienīgi mēs vairs nesakām, ka tām tie jāpavada.” **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the Blue and Brown books. Oxford: Blackwell, 1972. Pp. 41–42.

par kauzālām hipotēzēm (piemēram, par to, kas bijis sapņa vai pārteikšanās cēlonis). Pārmetumi metodoloģiskajā scientismā vērsti pret Freida vēlmi psihoanalīzi izstrādāt un pozicionēt kā zinātņi, un šāda vēlme, protams, ir cieši saistīta ar interpretatīvo pieņēmumu, ka tā ir zinātne. Nodaļas izklāstam būtiskajās Vitgenšteina darbu vietās viņš lielākoties neatsaucas uz konkrētām Freida tekstu vietām, drīzāk gan kritizējot to vispārīgās līnijās. Līdz ar to šajā nodaļā neparādās tiešas atsauces uz Freida darbiem, tā vietā ar Freida kritiku saprotot tāda psihoanalīzes modeļa kritiku, kāds implicīti parādās Vitgenšteina piezīmēs.

Viena no interpretatīvā scientisma formām, kas atklājas Vitgenšteina piezīmēs par Freidu, līdzīgi kā viņa scientisma kritikā estētikā, ir saistīta ar iemeslu un cēloņu jaukšanu. Vispārīgā formā Vitgenšteins būtiskāko atšķirību starp iemeslu (un motīvu) un cēloni iezīmē *Zilajā grāmatā*:

“Teikums, ka tavai rīcībai ir tāds un tāds cēlonis, ir hipotēze. Hipotēze ir labi pamatota, ja mums ir bijušas vairākas pieredzes, kuras, rupji runājot, visas saskanīgi parāda, ka tava rīcība ir regulāri sastopams turpinājums noteiktiem nosacījumiem, kurus mēs tad saucam par rīcības cēloni. Lai zinātu iemeslu, kas tev bija, lai izdarītu noteiktu apgalvojumu, lai rīkotos noteiktā veidā utt., nav vajadzīgs lērums saskanīgu pieredžu, un apgalvojums par tavu iemeslu nav hipotēze. Atšķirība starp “iemesla” un “cēloņa” gramatikām ir visai līdzīga tai, kas pastāv starp “motīva” un “cēloņa” gramatikām. Par cēloni mēs varam teikt, ka mēs nevaram to *zināt*, bet varam izdarīt pieņēmumus. No otras puses, mēs bieži sakām: “Bez šaubām, *man* jāzina, kāpēc es to izdarīju.”, runājot par *motīvu*. Kad es saku: “mēs varam tikai izdarīt *pieņēmumu* par cēloni, bet mēs *zinām* motīvu”, šis izteikums būs vēlāk saskatāms kā gramatisks. “Var” šeit attiecas uz *loģisku* iespējamību.

Duālais lietojums vārdam “kāpēc”, jautājot pēc cēloņa un jautājot pēc motīva, kopā ar ideju, ka mēs varam zināt – un nevis tikai par tiem izdarīt pieņēmumus – mūsu motīvus, rada sajukumu, ka motīvs ir cēlonis, kuru mēs tieši apzināties, cēlonis, kas “redzams no iekšienes”, vai pieredzēts cēlonis.”¹⁵⁴

Vitgenšteins Freidam pārmet to, ka Freids psihoanalītiskajā praksē un savos darbos aplūkotās neskaidrības par, piemēram, sapņiem, jokiem, pārteikšanās gadījumiem u.tml. nereti nepamatoti interpretē kā neskaidrības par cēloņiem, bet piedāvātās atbildes uz neskaidrībām

---

¹⁵⁴ **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 15.

interpretē kā hipotēzes par šīm cēloņsakarībām. Freids atsaucas uz ticamu pieņēmumu, ka nekas nenotiek bez cēloņa, lai tā leģitimētu psihoanalītisko praksi, kas pretendē atklāt mentālās dzīves cēloņsakarības. Tajā pašā laikā metodes, kuras viņš lieto analītiskajā praksē, pēc Vitgenšteina domām, neko mums nepasaka par cēloņiem, bet gan drīzāk runa ir par iemesliem vai motīviem. Proti, pat ja pieņemam, ka nekas nenotiek bez cēloņa, Freids joprojām nesniedz labu pamatojumu, kāpēc pieņemt, ka analītiskajā praksē atklātie iemesli ir tieši saistīti ar relevantajiem cēloņiem. Vitgenšteins raksta:

“Freids jautā: “Vai jūs man prasāt noticēt, ka ir jebkas, kas notiek bez cēloņa?” Bet tas neko nenozīmē. Ja zem “cēloņa” tu ietver tādas lietas kā fizioloģiski cēloņi, tad par tiem mēs neko nezinām, un jebkurā gadījumā tie nav būtiski interpretācijas jautājumam. Bez šaubām, no Freida jautājuma nevar izsecināt propozīciju, ka it visam sapnī jābūt ar cēloni, ar to saprotot kādu pagātnes notikumu, ar ko tas ir tādā veidā asociatīvi saistīts.”¹⁵⁵

Lai mēs viena veida notikumu varētu uzskatīt par otra veida notikuma cēloni, mums pietiekami lielā skaitā gadījumu jāspēj novērot, ka pirmā veida notikumiem seko otrā veida notikumi. Tomēr vienmēr pastāv iespēja, ka pirmā veida notikums notiek, bet otrā veida notikums neseko. Tādā ziņā cēloņsakarības attiecības ir hipotētiskas. Savukārt, attiecības starp iemeslu un rīcību, ko tas paskaidro, nav šādā veidā hipotētiskas. Iemeslam raksturīgi, ka tā pastāvēšanas un patiesuma kritērijs ir attiecīgās personas godīgs atzinums, ka iemesls noteiktai rīcībai ir bijis tāds un tāds. Proti, iemeslu noskaidrošanai nav tieša sakara ar induktīvu slēdzienu. Taču, kā raksta Bouveress, Freids vai nu formulē kauzālu hipotēzi, un tādā gadījumā viņam jāmēģina to verificēt ar metodēm, kas atšķiras no viņējām, vai arī viņš piedāvā iemeslus, taču iemeslu pieņemšanai un atzīšanai nav tieša sakara ar cēloņu atrašanu.¹⁵⁶

Šāds atšķirīgo gramatiku raksturojums, ja to skatītu kā mēģinājumu sniegt pilnīgi precīzu valodspēju aprakstu, gan būtu pārāk vienkāršojošs. Tieši tas, ka iemesla un motivācijas jēdzienu gramatika ir niansētāka, kā reiz, varētu būt vēl viens faktors, kas to interpretatīvi liek pielīdzināt cēloņa jēdziena gramatikai. Proti, nozīmīgā daļā no valodspēlēm, kur runa ir par iemesliem un motivāciju, pastāv kas tāds kā motīvu apšaubīšana, apsvērumu sniegšana, ka rīcības patiesais iemesls bijis atšķirīgs no rīcības aģenta patiesīgi sniegtā iemesla, retrospektīva

---

¹⁵⁵ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **Cyril Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 49.

¹⁵⁶ **Bouveresse, J.** *Wittgenstein Reads Freud*. Princeton, New Jersey: PUP, 1995. Pp. 69–70.

pārdomāšana, ka šķietamais iemesls tomēr nebija īstais u.tml. Tādā ziņā – ja reiz notiek apšaubīšana, noteiktu variantu noraidīšana u.tml. – varētu rasties priekšstats, ka iemesla meklēšana ir līdzīgs izziņas process cēloņa meklēšanai. Apgalvojot, ka motivācijas un iemesla kritērijs ir subjekta patiesīgs atzinums, valodspēle ar šiem vārdiem tiek raksturota idealizēti, jo kritēriji nav tik stingri. Šāds raksturojums tiek sniegts nevis ar mērķi ar galēju precizitāti aprakstīt daudzveidīgos kontekstus, kādos tiek lietoti šie jēdzieni, bet norādīt uz nozīmīgām atšķirībām un vispārīgām lietojuma sakarībām, kas attiecīgajā gadījumā varētu būt aizmirstas vai ignorētas. Šajā gadījumā uz to, ka kritēriji iemesla un motivācijas gadījumā ir iekšēji saistīti ar subjekta paša atzinumu, kamēr kritēriji cēloņa gadījumā ir iekšēji saistīti ar atkārtotām pārbaudēm.

No vienas puses, Freids – vismaz Vitgenšteina izklāstā – pretendē sniegt kauzālus skaidrojumus par sakarībām starp dažādām parādībām. Piemēram, viņš, atsaucoties uz zemapziņu, pretendē atrast cēloni tam, kāpēc mēs smejamies par jokiem. Tādā ziņā Freids pauž zinātniskas pretenzijas. Tajā pašā laikā Freida metode kā atbildi uz neskaidrību – piemēram, uz neskaidrību, kāpēc mēs smējamies vai kāpēc mums bijis noteikts sapnis – piedāvā pacienta un analītiķa dialektikā atrastu iemeslu, nevis cēloni (tas, ka dažkārt Freids par kritēriju pareizam skaidrojumam uzskata pacienta, bet dažkārt analītiķa atzinumu, ka attiecīgais skaidrojums ir pareizs skaidrojums, ir vēl viens aspekts, ko Vitgenšteins kritizē¹⁵⁷). Psihoanalītiskajā pieejā kritērijs iegūtās atbildes pareizumam pacienta un analītiķa vai lasītāja un Freida mijiedarbē ir tas, vai skaidrojums šajā mijiedarbē ir ticis pieņemts. Un šis kritērijs ir pilnīgi atšķirīgs no kritērijiem, ko mēs lietojam, lai kādu lietu pamatoti sauktu par kādas citas lietas cēloni.

Vitgenšteina ieskatā Freids pasniedz savus skaidrojumus kā zinātni, kaut gan faktiski viņa skaidrojumi ir pēc būtības līdzīgi skaidrojumiem estētikā. Lekcijā Vitgenšteins izsakās:

“Es vēlos izteikties par noteikta veida saistību, uz kuru Freids atsaucas, starp embrija pozu un miegu, kura izskatās pēc cēloniskas [saistības – RV], bet tāda nav, ciktāl nav iespējams izdarīt psiholoģisku eksperimentu. Viņa skaidrojumi paveic to, ko dara estētika: noliek blakus divus faktoros.

---

¹⁵⁷ **Wittgenstein L.** *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 42.

Cita problēma, ko Freids aplūko psiholoģiski, bet kuras pētījumam ir estētisks raksturs, ir joka daba. Jautājums “Kāda ir joka daba?” ir kā jautājums “Kāda ir liriskas poēmas daba?” Es vēlos aplūkot, kādā veidā Freida teorija ir hipotēze un kādā ne. Viņa teorijas hipotētiskā daļa – zemapziņa – ir daļa, kas nav apmierinoša. Freids uzskata, ka daļa no joka esenciālā mehānisma ir kaut kā noslēpšana, teiksim, vēlmes kādu nomelnot, un tādējādi ļaušana zemapziņai sevi izpaust. (..) Kad mēs smejamies, nezinot, kāpēc, Freids apgalvo, ka ar psihoanalīzi mēs varam to noskaidrot. Es šeit saredzu sajukumu starp cēloni un iemeslu. Būt skaidrībā, kāpēc tu smējies, nav būt skaidrībā par *cēloni*. Ja tas būtu, tad piekrišana sniegtajai joka analīzei kā skaidrojumam, kāpēc tu smējies, nebūtu līdzeklis tā atrašanai. Nav nekā, kas šim atbilstu fizikā. Protams, mēs *varam* sniegt *cēloņus* mūsu smiekliem, taču to, vai tie faktiski ir cēloņi, neparāda personas piekrišana, ka tie ir. Cēloņus atrod eksperimentāli. Psihoanalītiķa pieeja, lai atrastu, kāpēc persona smejas, ir līdzīga estētiskam pētījumam. Jo estētiskas analīzes pareizumam jābūt tās personas piekrišanā, kam analīze ir sniegta. Atšķirība starp iemeslu un cēloni ir uzrādāma šādi: iemesla pētīšana kā būtisku daļu paredz paša piekrišanu, kamēr cēloņa pētīšana ir veicama eksperimentāli. [“Tas, kam pacients piekrīt, nevar būt *hipotēze* par viņa smieklu *cēloni*, bet tikai, ka tas un tas bija *iemesls*, kāpēc viņš smējās.”] Protams, persona, kura piekrīt iemeslam, attiecīgajā laikā neapzinājās to kā iemeslu.

Tas, ko Freids saka par zemapziņu, izklausās kā zinātne, bet faktiski ir tikai *reprezentācijas veids*. Jauni dvēseles novadi nav tikuši atklāti, kā liek domāt viņa darbi. (..) Tāpat kā estētikā lietas tiek novietotas viena otrai blakus tā, lai izceltu noteiktus aspektus. (..) Ir apjukums apgalvot, ka iemesls ir cēlonis, kas redzams no iekšienes. Cēlonis nav redzams ne no iekšpuses, ne ārpus. To atrod eksperimentāli.

Apgalvot, ka attiecīgie iemesli bija bezapzināti un darbojās bezapzināti, līdzinās hipotēzei, taču īstenībā šis ir tikai ērts, bet aplams veids, kā aprakstīt gala rezultātu. Eksperimentālas verifikācijas iespējamība padarītu “hipotēzi” par ko vairāk nekā vienkāršu faktu prezentāciju; taču tieši šī iespējamība nepastāv, par spīti iespaidam, ko Freids rada, ka viņš ir mēģinājis un veiksmīgi eksperimentāli pamatojis kaut kā tāda eksistenci, ko viņš dēvē par “bezapzināto”.¹⁵⁸

---

¹⁵⁸ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979. Pp. 39–40.

Saskaņā ar Vitgenšteinu Freida piedāvātais sapņa kā apslēpta vēlmju piepildījuma modelis tiek pozicionēts kā atklājums par sapņa dabu, proti, kā labi pamatota vispārīga hipotēze par sapņu cēloņiem. Taču Vitgenšteins uzskata, ka Freids faktiski ir piedāvājis jaunu reprezentācijas formu, piedāvājot valodā un domāšanā izveidot iekšēju saistību starp sapņa un vēlmes jēdzieniem. Tādējādi princips, ka sapnis ir apslēpts vēlmju piepildījums, ir attiecināms uz jebkuru sapni nevis tāpēc, ka tā patiesumu apliecina daudzu dažādu sapņu eksperimentāla pētniecība un atkārtotas pieredzes, bet gan tāpēc, ka šis princips ir pieņemts kā reprezentācijas forma, turklāt šai reprezentācijas formai piemīt izteikta pievilcība. Interpretatīvais scientisms šajā gadījumā ir kaut kā, kas nav zinātne, kā zinātnes interpretēšana. Proti, jaunas reprezentācijas formas pieņemšana tiek interpretēta kā jaunas, vispārīgas zinātniskas likumsakarības atklāšana.

Vitgenšteins lekcijā, raksturojot ideju par bezapzināto psihoanalīzē kā nevis hipotēzi, bet reprezentācijas normu izsakās:

“Kad vien mēs apgalvojam, ka kaut kam *ir jābūt*, mēs lietojam izteiksmes normu. Hercs¹⁵⁹ teica, ka ikreiz, kad kaut kas nepakļāvās viņa likumiem, jābūt neredzamām masām, kas par to atskaitās. Šis apgalvojums nav ne pareizs, ne aplams, bet var būt praktisks vai nepraktisks. Hipotēzes kā “neredzamas masas”, “bezapzināti mentāli notikumi” ir izteiksmes normas. Mēs uzskatām, ka mums ir darīšana ar dabisku likumu *a priori*, kamēr mums ir darīšana ar izteiksmes normu, ko paši esam fiksējuši.”¹⁶⁰

Šajā kontekstā gan ir interesanti pamanīt, ka kopumā Vitgenšteins drīzāk apšaubā stingras robežas pastāvēšanu starp pievilcīgu vai praktisku reprezentācijas formu un zinātnisku teoriju:

“Dažkārt zinātniska valoda rada apsēstību un jauna valoda no tās atbrīvo. Kad dinamika sākotnēji uzplauka, tā radīja noteiktas apsēstības, kuras tagad šķiet novecojušas. Kaut kas var spēlēt noteicošu lomu mūsu valodā un tad zinātne pēkšņi to var attālināt, piemēram, vārds “Zeme” zaudēja savu svarīgumu jaunajā Kopernika pierakstā. Kur vecais pieraksts bija devis Zemei unikālu pozīciju, jaunais pieraksts noliek daudzas planētas vienā līmenī. Jebkura apsēstība, kas rodas no tā, ka kaut kam ir unikāla vieta

---

¹⁵⁹ Vācu fiziķis Heinrihs Rudolfs Hercs (*Heinrich Rudolph Hertz*, 1857–1894).

¹⁶⁰ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979. P. 16.

valodā, pazūd, līdz ko parādās cita valoda, kas šo lietu noliek vienā līmenī ar citām lietām.”¹⁶¹

1931. gadā Vitgenšteins piezīmē raksta, ka “Kopernika un Darvina patiesie nopelni bija nevis jaunas, patiesas teorijas, bet gan jaunu, auglīgu aspektu atklāšana”.¹⁶² Līdzīgi arī 1938. gada lekcijās kā Freida galveno nopelnu Vitgenšteins saskata auglīgas spekulācijas izdarīšanā, nevis zinātniskas teorijas izstrādē: “Freids nepārtraukti apgalvo, ka ir zinātnisks. Bet tas, ko viņš sniedz, ir *spekulācija* – kaut kas agrāks pat par hipotēzes formulēšanu.”¹⁶³

Vitgenšteins neuzskata, ka Kopernika teorija attiektos tikai uz pierakstu, nevis pašām planētām¹⁶⁴, tomēr nav viennozīmīgi nolasāms, kas Vitgenšteina ieskatā nošķir zinātnisku teoriju no vien jaunas pieraksta sistēmas jeb reprezentācijas formas. Arī Freida nopelnus Vitgenšteins saskata jaunas reprezentācijas formas piedāvāšanā, ar kuru saistītas noteiktas pārbindes tajā, kam piešķiram svarīgumu, šajā gadījumā, ar jaunās reprezentācijas formas ienākšanu apzinātajam es zaudējot centrālu lomu.

Tomēr Darvina teorijas gadījumā Vitgenšteins nenoliedz, ka tā varētu sasniegt labi pamatotas teorijas stāvokli:

“Sal. Darwiniskais pacēlums. Viens apbrīnotāju loks, kuri teica: “Protams.”, un cits loks (..), kuri teica: “Protams, ka nē.” Kāda velna pēc cilvēks saka “protams”? (Ideja bija, ka viensūnu organismi kļūst aizvien sarežģītāki līdz tie kļūst par zīdītājiem, cilvēkiem utt.) Vai kāds to redzēja? Nē. Vai kāds to ir redzējis notiekam tagad? Nē. (..) Taču bija tūkstošiem grāmatu, kurās tika apgalvots, ka tas ir *acīmredzamais* atrisinājums. Cilvēki bija *droši*, balstoties uz pamatiem, kas bija pavisam plāni. Vai nevarēja būt cita attieksme, kas apgalvoja: “Es nezinu. Tā ir interesanta hipotēze, kura vēlāk varētu tikt labi apstiprināta.”? Tas parāda, kā tu vari tikt pārliecināts par kādu lietu. Galu galā tu

---

¹⁶¹ Turpat. P. 98.

¹⁶² Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 18.

¹⁶³ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by Cyril Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 44.

¹⁶⁴ Skat. Bouveresse, J. *Wittgenstein Reads Freud*. Princeton, New Jersey: PUP, 1995. P. 55.

pilnīgi aizmirsti visus jautājumus par verifikāciju, tu vienkārši esi drošs, ka tam tā jābūt.”¹⁶⁵

Vitgenšteins Darvina teorijas gadījumā, no vienas puses, izceļ to, ka tai piemīt milzu šarms, kas raksturīgs teorijām, kuras izvirza vienu vispārīgu izskaidrojošu principu, un ka tas pats par sevi pārliecina daudzus cilvēkus. No otras puses, viņš neapgalvo, ka Darvina hipotēze nevarētu kļūt par labi pamatotu zinātnisku hipotēzi. Savukārt, psihoanalīzes gadījumā saskaņā ar Vitgenšteinu mums ir darīšana tikai ar pievilcīgu reprezentācijas formu un pārliecināšanu, ar jauniem jēdzieniem, nevis ar atklājumu, ko principā varētu zinātniski izvērtēt. Kā raksta Bouveress, Vitgenšteins uzskata, ka analītiķa un pacienta un lasītāja un Freida attiecību daba ir tāda, ka psihoanalīzes gadījumā jebkādi “pierādījumi” tai par labu ir un vienmēr būs tikai veiksmīgas pārliecināšanas rezultāts.¹⁶⁶ Vitgenšteins apgalvo:

“Ja psihoanalīze tevi aizved pie tā, ka tu saki, ka īstenībā tu domāji to un to vai ka īstenībā tavs motīvs bija tāds un tāds, tad šeit nav runa par atklājumu, bet par pārliecināšanu. Citādā veidā tu vari tikt pārliecināts par ko citu. Protams, ja psihoanalīze izārstē tavu stostīšanos, tā to izārstē, un tas ir sasniegums. Mēs domājam par noteiktiem psihoanalīzes rezultātiem kā Freida izdarītiem atklājumiem, ne vien kaut ko, par ko tevi pārliecinājis psihoanalītiķis, un es vēlos teikt, ka tas tā nav.”¹⁶⁷

Vitgenšteins daļu no Freida kļūdām saista ar dinamikas kā zinātniskas domāšanas paradigmas maldinošu atdarināšanu. Tas ir piemērs Vitgenšteina kritizētajai nodarbinātībai ar zinātnes metodi (“metodi, kas dabas parādību izskaidrojumus reducē uz mazāko iespējamo primitīvo likumu skaitu”), kas rada “alkas pēc vispārinājuma”¹⁶⁸, kā rezultāta rodas dažādi filozofiski pārpratumi:

“Freidu ietekmēja 19. gs. dinamikas ideja – ideja, kas ietekmēja visu pieeju psiholoģijai. Viņš gribēja atrast kādu vienu izskaidrojumu, kurš parādītu, kas sapņošana ir. Viņš gribēja atrast sapņošanas *būtību*. Un viņš būtu noraidījis jebkuru norādi, ka

---

¹⁶⁵ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979. Pp. 26-7.

¹⁶⁶ **Bouveresse, J.** *Wittgenstein Reads Freud.* Princeton, New Jersey: PUP, 1995. P. 57.

¹⁶⁷ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979. P. 27.

¹⁶⁸ **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for "Philosophical Investigations": Generally Known as the Blue and Brown books.* Oxford: Blackwell, 1972. P. 18

viņam varētu būt taisnība daļēji, nevis pavisam. Ja viņš daļēji maldījās, tad tas viņam nozīmēja, ka viņš ir maldījies pilnībā, – ka viņš patiesībā nav atradis sapņošanas būtību.”¹⁶⁹

Vitgenšteins Freida vispārīgās tēzes saredz nevis kā zinātniskas hipotēzes, bet gan kā paradigmātiskus piemērus tādiem vispārinājumiem, kas ir pamatā tipiskām filozofiskām teorijām. Freids nepieļauj, ka viņš varētu būt sniedzis tikai daļēju skaidrojumu, proti, tādu, kas dažkārt ļauj izgaismot daļu no sapņiem. Tā Freida vispārinājumi ir nevis hipotēzes, ko varētu atbalstīt vai apgāzt turpmākā pieredze un eksperimenti, bet gan jauna reprezentācijas norma, kas valodā fiksē iekšēju saistību starp sapņa un vēlmes piepildījuma jēdzieniem, tā ka nekas netiek pieņemts par sapņa skaidrojumu, ja tas nav izsakāms vēlmes piepildījuma formā. Vitgenšteins sarunās spekulē par to, kā šāda veida sajukums starp zinātnisku hipotēzi un jaunu reprezentācijas formu varēja rasties, un salīdzina filozofiskā hedonisma vispārīgo tēzi par to, ka cilvēks tiecas tikai pēc baudas, ar Freida vispārīgo tēzi, ka visi sapņi ir vēlmju piepildījumi. Sarunā Vitgenšteins izsakās:

“Taču te, protams, ir ilūzija par kaut kā atklāšanu. Kā tas notiek? Iespējams, veidā, kas līdzīgs šim. Freids jautā – pats savā valodā: kāda ir sapņa būtība? Tad viņš pārbaudīja un pamanīja, ka noteikts sapnis bija vēlmes piepildījuma sapnis. Un vēl viens, un vēl viens. Tas bija tas. Cilvēks ir izsalcis un sapņo par mielošanos, ir izslāpis un sapņo par dzeršanu, jūt vajadzību urinēt un sapņo par urinēšanu. Daži sapņi ir šādi. Tas atnāk kā zibsnis, kā pēkšņa gaisma – *aperçu*. Tas ir sapnis, tas, kas sapnis fundamentāli ir, tā būtība. Šis ir vispārinājums, un skaidrība un fascinācija ar vienu gadījumu mūs maldina. Visi sapņi ir kā šie. Tas varētu būt tas, kas notiek hedonistu gadījumā. Jo mēs dažkārt vēlamies baudu. Tā ka šis varētu būt elektrificējoši skaidrs vēlmes gadījums. Varētu, piemēram, būt gadījumi, kuros to nesaki vai nevari pateikt, vai tu vēlies kaut ko kaut kā cita dēļ – pieņemot, ka esi aktualizējis šo jautājumu. Baudas gadījumā nav šaubu. Baudu mēs vēlamies un attiecībā uz to nav jautājumu “Kāpēc?” vai “Kā vārdā?” Kad to vēlamies, gadījums ir skaidrs. Un tagad kārdinājums ir teikt, ka tad, kad tu vēlies automašīnu, tas, ko tu vēlies ir automašīnbauda, ēšanas bauda, rakstītbauda utt. Vispārinājums, kurš jau no sākuma ir kļūdainis, uzspiež šo izteiksmes veidu.

---

¹⁶⁹ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by Cyril Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 48.

Kad, kā tas ir Freida gadījumā, ir satverts vispārinājums un kad pētījums turpinās, tiek ieviestas kvalifikācijas. Sapņi nav vienkārši vēlmju piepildījumi, tie *fundamentāli* vai *pēc būtības* ir vēlmju piepildījumi. Tiek ieviestas klasifikācijas. Var būt skaidrs vēlmju piepildījums, ne tik skaidrs, aiztumšots vēlmju piepildījums utt. Un līdzīgi ar hedonismu. Ne visas baudas ir viena veida. Ir augstākas un zemākas. (..) Mēs vēlamies tikai baudu, bet baudai ir pakāpes. Dzejas bauda ir labāka par *pushpin* baudu.”¹⁷⁰

Vitgenšteins reiz sarunā ar Rašu Rīsu apgalvojis, ka Freids ir atjautīgs (*clever*), bet ka no viņa nevajadzētu gaidīt viedumu (*wisdom*).¹⁷¹ Šo atjautību var labi pamanīt, piemēram, Freida prasmē jebkuru šķietami psihoanalītiskajām atziņām pretrunīgu faktu aprakstīt kā tādu, kas tikai vēlreiz apliecina tās patiesumu (piemēram, pretestību psihoanalīzei izskaidrojot psihoanalītiski). Tāpat tas parādās viņa spējā jebkuram šķietami atšķirīga veida sapnim sniegt aprakstu, kas to galu galā pasniedz kā vēlmes piepildījumu. Izmantojot Vitgenšteina lietoto apzīmējumu, Freids šajā gadījumā nodarbojas ar jēdzienu veidošanu (*Begriffsbildung*) un izveido universāli pielietojamu sapņu aprakstu metodi, kas balstīta nevis tajā, ka pieredze atkal un atkal apstiprina, ka sapņi ir vēlmju piepildījumi, bet gan lēmumā sapņus šādā veidā konceptualizēt un aprakstīt.

Šādi jēdzieni un aprakstu sniegšanas metode, kas turklāt noved pie skaidrojumiem, ko cilvēkiem ir tendence pieņemt vai atzīt kā savu darbību, sapņu vai domu iemeslus, saskaņā ar Vitgenšteinu netiktu pieņemta, ja tai nepiemistu noteikta pievilcība. Ja Freids, lai leģitimētu psihoanalīzi kā teoriju un praksi, to mēģina pasniegt kā zinātņi, tad, ironiskā kārtā, Vitgenšteins uzskata, ka cilvēkiem ir tendence to pieņemt tāpēc, ka tai piemīt mitoloģijas, nevis zinātnes pievilcība:

“Freids (..) atsaucas uz dažādiem antīkiem mītiem un apgalvo, ka viņa pētījumi nu ir izskaidrojuši, kā tas nākas, ka kāds izdomāja vai ierosināja tāda veida mītu.

Kamēr faktiski Freids ir paveicis ko atšķirīgu. Viņš nav sniedzis zinātnisku izskaidrojumu antīkam mītam. Tas, ko viņš ir paveicis, ir jauna mīta ierosināšana. Piemēram, pievilcība, kas raksturo norādi, ka jebkura trauksme ir dzimšanas traumas

---

¹⁷⁰ **Bouwsma, O. K.** *Wittgenstein: Conversations, 1949–1951*. Edited with an introduction by **J. L. Craft** and **R. E. Hustwit**. Hacker Publishing Company: Indianapolis, 1986. Pp. 59–60.

¹⁷¹ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **Cyril Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 41.

trauksmes atkārtojums, ir tieši mitoloģijas pievilcība. “Tas viss ir rezultāts kaut kam, kas noticis pirms ilga laika.” Gandrīz kā atsaukties uz totēmu.”¹⁷²

Tālāk, turpinot raksturot psihoanalīzes šarmu jeb pievilcību, Vitgenšteins apgalvo, ka par to cilvēkiem “[i]r pamudinājums teikt: “Jā, protams, tam tā ir jābūt.” Spēcīga mitoloģija.”¹⁷³ Ir svarīgi atzīmēt, ka no Vitgenšteina puses kaut kā nodēvēšana par mitoloģiju pats par sevi noteikti nav pārmetums. Vitgenšteina galvenais iebildums Freidam ir nevis par to, ka Freids ir sniedzis jaunu mitoloģiju vai reprezentācijas formu ar mitoloģisku pievilcību, bet par to, ka viņš to ir interpretējis un mēģinājis pasniegt kā zinātni. Viņš neiebilst pret psihoanalīzi ne tāpēc, ka tā nav zinātne, ne arī tāpēc, ka tā drīzāk balstās uz estētikas diskursam līdzīgiem principiem. Viņš drīzāk iebilst pret mānīšanos, ja Freids šīs lietas apzinājās, vai pret pašsapratnes trūkumu, ja Freids šīs lietas neapzinājās.

---

¹⁷² Turpat. P. 51.

¹⁷³ Turpat. P. 52.

4. SCIENTISMA KRITIKA ANTROPOLOĢIJĀ

1930.–1931. gadā Vitgenšteins lasa Sera Džeimsa Freizera pētījumus par rituāliem, maģiju un reliģiju darbā “Zelta zars”, paralēli izdarot piezīmes.¹⁷⁴ 1932./1933. akadēmiskajā gadā Vitgenšteins Freizeru fragmentāri piemin savās lekcijās. Un jau krietni vēlāk – daļu no tām, iespējams, pat ap 1948. gadu – Vitgenšteins pieraksta vēl vairākas piezīmes par Freizera darbu. Šo piezīmju apkopojumu pēc Vitgenšteina nāves publicē kā “Piezīmes par Freizera *Zelta zaru*”. Jau šis nelielais ieskats darba rašanās un publicēšanas vēsturē norāda, ka, pievēršoties šo piezīmju analīzei, jāņem vērā, ka tās nav noslīpētas un rakstīšanas brīdī paredzētas publicēšanai.

Lai labāk varētu saprast kritiku, ko Vitgenšteins vērš pret Freizera darbu, vispirms nepieciešams vismaz konspektīvi iezīmēt, par ko ir skotu antropologa pētījums un kāds ir tā mērķis un metodes. Freizera darbu motivē kāda paraža – senatnē netālu no Aricijas (Itālijas teritorijā) pie Nemi ezera Diānas¹⁷⁵ priesteris esot bijis zināms kā Meža valdnieks (*Rex Nemorensis*). Priestera valdīšanu regulēja noteikta pēctecības forma. Saskaņā ar Freizera atstātu pretendents uz priesteru statusu varēja ieņemt šo pozīciju tikai tad, ja noslepkavoja esošo priesteri. Turklāt pirms slepkavības topošajam priesterim bija jānolauž zars no birzs svētā koka, ko darīt bija aizliegts visiem, izņemot aizbēgušu vergu. Ja viņam izdevās šādu zaru nolauzt, tad viņš drīkstēja divkaujā cīnīties ar esošo priesteri.

Freizers par sava darba galveno mērķi nosaka izskaidrot principu (*rule*), kurš regulē Diānas priesteru pēctecību Aricijā.¹⁷⁶ Citā formulējumā kā grāmatas mērķi Freizers nosaka

---

¹⁷⁴ Šīs piezīmes sākotnēji tika veidotas “Agrīnajam lielajam mašīnrakstam” (TS 211), taču netika iekļautas “Lielajā mašīnrakstā” (TS 213), vienīgi izņemot atsevišķu piezīmi, kura vēlāk transformētā formā parādās 122. paragrāfā *Pētījumos*.

¹⁷⁵ Romiešu mitoloģijā Diāna ir “augu valsts dieve, mēness personifikācija, dzemdētāju aizgādne, auglības devēja augiem un dzīvniekiem, arī medību dieve. Diāna ir viena no senākajām romiešu dievēm, kas sākotnēji bijusi ozola nifma. Svētajā birzī viņa stājusies sakrālā laulībā ar ozola dvēseli Virbiju. Senie romieši šos dievus pielūdza svētajā birzī Nemi Ezera krastā Aricijā (Itālija). / Vēlāk Diānu identificēja ar grieķu Artemīdu un Hekati.” **Skrūzis, K.** (sast.) *Mitoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2015. 138. lpp.

¹⁷⁶ **Frazer, J. G.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd., 1990 [1922]. P. v.

sniegt samērā ticamu (*fairly probable*) izskaidrojumu šai priesterībai.¹⁷⁷ Freizers galvenokārt meklēja atbildes uz diviem jautājumiem: pirmkārt, kāpēc priesterim bija jānoslepkavo savs priekštecis; otrkārt, kāpēc pirms esošā priesterā noslepkavošanas viņam bija no svētā koka jānolauž zars?

Tā kā šim principam saskaņā ar skotu antropologu nebija līdznieka klasiskajā senatnē, tad Freizers nolēma pievērsties dažādām ceremonijām un rituāliem visā pasaulē:

“Savādam priesterības principam nav paralēla klasiskajā senatnē, un tas nav izskaidrojams ar to. Lai atrastu izskaidrojumu, mums ir jādodas tālāk. Nevienš, visticamāk, nenoliegs, ka šādai paražai piemīt barbariska laika piegarša (..). Tieši paražas nežēlība un barbarisms ļauj mums cerēt tai rast izskaidrojumu. Jo neseni pētījumi cilvēces agrīnajā vēsture ir atklājuši būtisku līdzību tajā, kā – aiz daudzām virspusējām atšķirībām – cilvēka prāts ir izstrādājis savu pirmo neapstrādāto dzīves filozofiju. Attiecīgi, ja mēs varētu parādīt, ka barbariska paraža – kā Nemi priesterība – ir pastāvējusi citur, ja mēs varētu atklāt motīvus, kas ir noveduši līdz tās ieviešanai, ja mēs varētu pierādīt, ka šie motīvi plaši, iespējams, universāli darbojas cilvēku sabiedrībās, mainīgos apstākļos radot dažādas specifiski atšķirīgas, bet vispārīgi līdzīgas iesvētīšanas prakses (*institutions*), ja mēs, visbeidzot, varētu parādīt, ka tieši šie motīvi un dažas no tiem atvasinātās iesvētīšanas prakses bija darbīgas klasiskajā senatnē; tad mēs varētu pamatoti secināt, ka senākā laikā tie paši motīvi radīja Nemi priesterību.”¹⁷⁸

Freizera darbā Vitgenšteins saskata gan (i) interpretatīvo scientismu jeb maģisko prakšu un rituālu interpretēšanu tā, it kā tās būtu zinātnes primitīvas formas, kuras ir saprotamas un izvērtējamas pēc standartiem, kas ir piemēroti dabaszinātnei, gan arī (ii) metodoloģisko scientismu.

---

¹⁷⁷ Turpat. P. 2.

¹⁷⁸ Turpat.

4.1 Interpretatīvais scientisms Džeimsa Freizera antropoloģijā

Pret Freizeru vērštie pārmetumi interpretatīvajā scientismā ir saistīti ar skotu antropologa pieņēmumu, ka maģija ir zinātnes primitīva forma, proti, ka tā ir neveiksmīga un maldīga zinātne. Vītgenšteins raksta:

“[K]āds varētu sākt grāmatu antropoloģijā, sakot: Kad viscaur pasaulei izpētām cilvēka dzīvi un uzvedību, redzam, ka bez darbībām, kuras varētu saukt par dzīvnieciskām, kā barības uzņemšana utt., utt., utt., cilvēki veic arī darbības, kurām piemīt tikai tām pašām raksturīga iedaba, un tās varētu saukt par rituālām darbībām.

Bet tad ir bezjēdzīgi turpināt, sakot, ka raksturīgā iezīme, kas piemīt *šīm* rīcībām, ir fakts, ka tās radās no maldīga skatījuma par lietu fiziku. (Freizers tā dara, kad saka, ka maģija būtībā ir aplama fizika vai, atkarībā no apstākļiem, aplama medicīna, tehnoloģija utt.)”¹⁷⁹

Freizers uzskata, ka maģija un zinātne balstās uz līdzīgiem pieņēmumiem un domāšanas principiem (ideju saistīšana, balstoties līdzībā, un ideju saistīšana, balstoties blakusesībā), vienīgi maģijas gadījumā šie principi vēl netiek pielietoti leģitīmā veidā, kas, savukārt, ļauj maģiju dēvēt par “aplamu zinātni”. Freizers raksta:

“Lai kur simpatētiskā maģija parādītos tās tīrajā, nepiejauktajā formā, tā pieņem, ka dabā viens notikums seko otram nepieciešami un pastāvīgi bez jebkādas spirituālas vai personiskas iejaukšanās. Tādējādi tās un modernās zinātnes koncepcijas ir fundamentāli identiskas; visu sistēmu balsta implicīta, bet īsta un stabila ticība dabas kārtībai un vienveidībai.”¹⁸⁰

“Maģijas liktenīgā kļūda neslēpjas tās vispārīgajā pieņēmumā par likuma noteiktu notikumu secīgumu, bet tās pilnīgi nepareizajā priekšstatā par šo secīgumu nosakošā likuma iedabu. Ja mēs analizējam dažādus simpatētiskās maģijas gadījumus (..), mēs atklājam (..), ka tie visi ir kļūdaini pielietojumi vienam no diviem fundamentālajiem domāšanas likumiem, proti, ideju saistībai, balstoties līdzībā, un ideju saistībai, balstoties blakusesībā telpā un laikā. Kļūdaina līdzīgu ideju saistība rada homeopātisko

---

¹⁷⁹ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). Pp. 239–240.

¹⁸⁰ Frazer, J. G. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd., 1990 [1922]. Pp. 48–49.

vai atdarinošo maģiju; kļūdaina blakusesībā balstītu ideju saistība rada pārneses maģiju (*contagious magic*). Saistības principi paši par sevi ir lieliski un tiešām absolūti nepieciešami cilvēka prāta darbībā. Leģitīmi pielietoti tie rezultējas zinātnē; neleģitīmi pielietoti tie rezultējas maģijā. Līdz ar to tas ir truisms – gandrīz pat tautoloģija – teikt, ka visa maģija nepieciešami ir aplama un neauglīga; ja tā kļūtu patiesa un auglīga, tā vairs nebūtu maģija, bet gan zinātne. Kopš senākajiem laikiem cilvēks ir bijis nodarbināts ar tādu vispārīgu kārtulu meklējumiem, ar kuru palīdzību pavērst dabas parādību kārtību sev par labu, un ilgstošajos meklējumos viņš ir sakasījis lielu daudzumu šādu maksimu – dažas no tām zelta vērtē, un dažas – vien izdedži. Patiesās jeb zelta kārtulas veido praktiskās zinātnes korpusu, ko mēs dēvējam par mākslām (*the arts*); aplamās ir maģija.”¹⁸¹

Saskaņā ar Freizeru Diānas priesteri funkcija sākotnēji bijusi kontrolēt un regulēt veģetāciju un auglību. Šādi dabas pārvaldnieki esot atrodamī primitīvās tautās visā pasaulē, un tie darbojas ar maģijas palīdzību. Līdz ar to Freizers šo priesterības praksi un ar to saistītos maģiskajām praksēm raksturīgos uzskatus aplūko kā sava veida aplamās hipotēzēs balstītas prakses, kuru mērķis ir ietekmēt dabu. Maģisko prakšu pētniecība atklājot, ka maģija visur ir balstīta divos pamatprincipos: homeopātijā jeb idejā, ka līdzīgs rada līdzīgu, un pārnesē jeb idejā, ka lietas vai personas, kas reiz bijušas saskarē, pēc tam vienmēr ietekmē viena otru. Freizers kā evolucionisma pieejas atbalstītājs kultūru pētniecībā uzskata, ka zinātne ir evolucionāra emancipācija no maģiskajām un reliģiskajām koncepcijām, kuras ir balstītas aplamos uzskatos par lietu dabu, piemēram, uzskatā, ka starp lietām pastāv simpātija (pamats homeopātiskās maģijas praksēm), vai līdzības idejā, vai pārneses (*contagion*) idejā.¹⁸² Pēc maģijas kā nākamā kvazizinātniskā izziņas un sapratnes forma nāk reliģija, kur dabu vairs nepārvalda kāda noteikta daļa cilvēku, kuriem piemīt maģiskas spējas, bet dievi, kurus var pārliecināt noteiktā veidā izturēties, piemēram, lūdzoties vai upurējot, kā rezultātā dabas pārvaldīšana vairs tiešā veidā nav cilvēku ziņā. Tam seko zinātne, līdz ar kuru cilvēki izprot dabas īstenās likumsakarības, un, kaut arī cilvēki tās nevar mainīt un to nevar izlūgties arī no dieviem, tās tomēr ir izzināmas un izmantojamas ar tehnoloģisku manipulāciju palīdzību. Tādā ziņā Freizera nostāja līdzinās Ogista Konta mācībai par sabiedrību trīs attīstības stadijām –

---

¹⁸¹ Frazer, J. G. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd., 1990 [1922]. Pp. 49. – 50.

¹⁸² Skat. Coliva, A. Rituals, philosophy, science, and progress // Beale, J., Kidd, I. J. (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 40–41.

religisko, filozofisko un zinātnisko jeb pozitīvo –, kur pārejas no vienas stadijas uz citu iezīmē izmaiņas izskaidrojumu metodoloģijā (no individuāliem aktoriem kā dievi un gari pie bezpersoniskiem spēkiem kā formas un monādes pie likumu noteiktiem principiem, kurus apraksta zinātnes likumi), viscaur saglabājot pieņēmumu, ka tieši izskaidrojošā funkcija katrā stadijā ir centrāla.¹⁸³

Pols Redings rakstā par Vitgenšteinu atsaucas uz britu antropologa Sera Edmunda Līča (*Edmund Leach*) rituālo prakšu antropoloģiskās pētniecības pieeju iedalījumu divās plašās grupās.¹⁸⁴ Vienas pārstāvji rituālus tiecas izskaidrot, atsaucoties uz iesaistīto personu uzskatiem, kamēr otras pārstāvji skaidrojumā primaritāti piešķir pašām rituālajām praksēm, nevis ar tām saistītajiem uzskatiem. Pirmās pieejas pārstāvju ieskatā maģiskie uzskati tiek pieņemti par aplamām kvazizinātniskām hipotēzēm. Otra pieeja par pamatu uzskata pašu praksi, neaplūkojot to kā sekas maldīgām kvazizinātniskām teorijām jeb kā neveiksmīgas (jo balstītas aplamās hipotēzēs) manipulācijas ar dabu, bet gan drīzāk kā simbolisku vai ekspresīvu rīcības veidu.

Freizera pieeja ierakstās pirmajā no šīm grupām, jo viņš mēģina aplūkotās prakses saprast, meklējot vēsturisku izskaidrojumu to maldīgo uzskatu noturībai, no kuriem it kā izceļas rituālās prakses. Savukārt, Vitgenšteina domas ievirze ir tuvāka otrai no Līča izdalītajām saprašanas pieejām. Vitgenšteins pārmet Freizeram to, ka viņš nepamatoti *a priori* pieņem rituālos uzskatus kā teorijas, bet ar tiem saistītās prakses – kā šajās teorijās balstītas sava veida tehnikas vai instrumentālas rīcības:

“Freizera izklāsts par cilvēka maģiskajiem un reliģiskajiem skatījumiem ir neapmierinošs: tas liek šiem skatījumiem izskatīties kā *kļūdām*.

Vai, tādējādi, Augustīns kļūdījās, kad katrā [darba] *Atzišanās* lapā piesauca Dievu?

Vai – varētu sacīt –, ja viņš nekļūdījās, tad budistu svētais gan – vai jebkurš cits –, kura reliģija pauž citu skatījumu. Taču *neviens* no viņiem nekļūdījās, izņemot, kad izvirzīja teoriju.”¹⁸⁵

---

¹⁸³ Turpat. P. 56, note 1.

¹⁸⁴ **Redding, P.** Anthropology as Ritual: Wittgenstein's Reading of Frazer's "The Golden Bough" // *Metaphilosophy*. 1987. Vol. 18, Nos. 3 & 4, July/October. Pp. 254–55.

¹⁸⁵ **Wittgenstein, L.** Bemerkungen über Frazer's "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 234.

Lai arī Vitgenšteina piezīmēs nav daudz argumentu pret Freizera interpretatīvo pieņēmumu par rituālu dabu, galvenokārt Vitgenšteinam vienkārši uzstājot, ka Freizera pieeja ir nepareiza un ka cita interpretatīvā pieeja ir piemērotāka, tomēr varam saskatīt vismaz trīs radniecīgus pretargumentus Freizeram, kas saistīti ar skotu antropologa tendenci maģiju un reliģiju pielīdzināt neattīstītai zinātnei.¹⁸⁶

1) Pirmkārt, Freizers izskaidro rituālās prakses, atsaucoties uz ar tām saistītajiem uzskatiem kā hipotēzēm par dabas sakarībām, tā ka noteiktas rīcības tiek veiktas, lai nodrošinātu noteikta veida sekas, kaut arī daļā gadījumu nav ticami, ka viņa aprakstītajos rituālos iesaistītās personas nemanītu, ka attiecīgie notikumi (sekas) ir neatkarīgi no viņu darbībām (manipulācijām, kas balstītas noteiktās aplamās hipotēzēs par dabas kārtību).

Piemēram, Freizers *Zelta zarā* raksta, ka “ceremonijai, kas paredzēta, lai liktu pūst vējam vai līt lietum, vai ienaidnieka nonāvēšanai, vienmēr agrāk vai vēlāk sekos notikums, kuru bija iecerēts panākt; un pirmatnējo cilvēku var attaisnot par to, ka viņš pieņem šo notikumu kā tiešu ceremonijas rezultātu un labāko pierādījumu tās iedarbīgumam”.¹⁸⁷ Proti, Freizers uzskata, ka cēlonis tam, ka rituāli un ar tiem saistītie primitīvie uzskati ilgstoši saglabājās, bija tāds, ka ir grūti pamanīt, ka tie ir kļūdaini uzskati. Vitgenšteins, visticamāk, prātā turot tieši šo vai radniecīgu Freizera izteikumu, ironiski atzīmē, ka “tas nūdien ir ievēribas cienīgi, ka cilvēki drīzāk neatskārš, ka agrāk vai vēlāk līs jebkurā gadījumā”.¹⁸⁸

2) Otrkārt, maģijas pielīdzināšana zinātnei saskaņā ar Vitgenšteinu ir pamatā tam, ka Freizers noteiktiem rituāliem sniedz izskaidrojumus, kas atsaucas uz iesaistīto personu ticību tādu homeopātiskās maģijas seku izraisīšanai, kuru gadījumā nešķiet ticami, ka šīs personas tām tiešām būtu varējušas burtiski ticēt. Piemēram, runājot par noteiktu adopcijas rituālu, Freizers to apraksta šādi: “Sieviete ņems puiku, ko iecerējusi adoptēt, un stums un vilks viņu

---

¹⁸⁶ Skat. **Hacker, P. M. S.** Developmental Hypotheses and Perspicuous Representations: Wittgenstein on Frazer's “Golden Bough” // *Iyyun: The Jerusalem Philosophical Quarterly*. 1992. 41 (July). Pp. 283–287.

¹⁸⁷ **Frazer, J. G.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd., 1990 [1922]. P. 59.

¹⁸⁸ **Wittgenstein, L.** *Op. cit.* P. 235.

caur savām drēbēm; pēc tam viņš tiek uzskatīts par viņas pašas dēlu un manto visu adoptējošo vecāku mantu.”¹⁸⁹

Freizera nostāja, pēc Vitgenšteina domām, ir tāda, ka šajā gadījumā iesaistītās personas uzskata, ka šis process padarīs bērnu par adoptējošās mātes īstu atvasi, un ka iesaistītās personas šajā jautājumā vienkārši pieļauj kļūdu. Vitgenšteins, savukārt, atbild, ka “ [j]a bērna adopcija norit tādā veidā, ka māte viņu izvelk no savām drēbēm, tad ticēt, ka te klātesoša ir kļūda un ka viņa uzskata, ka ir piedzimis bērns, nešaubīgi, ir neprāts”.¹⁹⁰ Pirms tam Vitgenšteins raksta, ka kļūda rodas tikai tad, kad maģija ir interpretēta zinātniski.¹⁹¹

Jāatzīmē, ka tas neparedz, ka Vitgenšteins noliegtu, ka citos gadījumos mēs varam runāt par homeopātisku maģiju kā balstītu noteiktos aplamos uzskatos par rīcību instrumentālo iedarbīgumu. Drīzāk viņš grib atzīmēt, ka vismaz daļā Freizera aplūkoto gadījumu maģiski rituāli nav primitīvas tehnikas, kas balstītas aplamās hipotēzēs par dabas kārtību, vai katrā ziņā, ka šāds pieņēmums ir spekulatīvs. Kā citu piemēru var minēt Vitgenšteina izteikumus par cilvēku atveidu dedzināšanu. Atveidu dedzināšana nav obligāti saistīta ar aplamu pieņēmumu, ka persona, kuras attēlu sadedzina, tāpēc nomirs vai cietīs. Drīzāk gan “maģija sniedz vēlmei reprezentāciju; tā izpauž vēlmi”.¹⁹² Vitgenšteins atgādina, ka šāda veida rīcība ne obligāti ir saistīta ar noteiktu instrumentālu pieņēmumu un kauzālu sapratnes formu. Veids, kā mēs varam labāk saprast šādu maģisku prakšu iedabu, ir salīdzināt tās ar līdzīgām neinstrumentālām praksēm, kas raksturīgas mums pašiem:

“Sadedzināt kāda attēlu. Noskūpstīt mīļotā fotogrāfiju. Tas acīmredzami nav balstīts uzskatā, ka tam būs kādas specifiskas sekas attiecībā uz objektu, ko bilde reprezentē. Tas mērķē uz apmierinājumu un to gūst. Vai drīzāk – tas vispār uz neko *nemērķē*; mēs vienkārši tādā veidā uzvedamies un tad jūtamies apmierināti.”¹⁹³

Vitgenšteins tā norāda uz to, ka līdzīgi kā mēs mēdzam noskūpstīt mīļota cilvēka fotogrāfiju, neuzskatot, ka tā izraisīs noteiktas sekas attiecībā uz reprezentēto personu, tāpat

---

¹⁸⁹ **Frazer, J. G.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd. 1990 [1922]. P. 15.

¹⁹⁰ **Wittgenstein, L.** Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*, Vol. 17, No. 3 (Sep., 1967), p. 237.

¹⁹¹ Turpat.

¹⁹² Turpat.

¹⁹³ Turpat. Pp. 236–237.

arī mums nevajadzētu pieņemt, ka pirmatnējo cilvēku paražas vienmēr ir nevis pirmām kārtām ekspresīvas vai simboliskas, bet instrumentālas.

Atgriežoties pie nodaļas sākumā citētā fragmenta no Freizera darba, Vitgenšteins argumentē nevis par labu tam, ka šādas pirmatnējo cilvēku rīcības nekad nav instrumentālas, bet gan drīzāk, ka mums nevajadzētu vispārīgi *a priori* pieņemt, ka maģijas “un modernās zinātnes koncepcijas ir fundamentāli identiskas”.

3) Treškārt, Freizers pieņem, ka rituālus var izskaidrot un saprast, skatot tos kā balstītus empīriskos uzskatos, analogiski tam, kā mēs skaidrotu un saprastu noteiktas tehnoloģijas vai zinātniskus eksperimentus kā balstītus empīriskās hipotēzēs. Piemēram, ja gribam kādam izskaidrot, kāpēc – un kāpēc tieši tā – tiek būvēts Lielais hadronu pretkūļu paātrinātājs un kāpēc tajā tiek veiktas dažādas darbības, ko dēvē par eksperimentiem, tad to vislabāk darīt, raksturojot hipotēzes, uz kurām balstās elementārdaļiņu fizika, kāda ziņā šīs hipotēzes paredzēja Higsas bozona pastāvēšanu u.tml.¹⁹⁴ Proti, šādā un līdzīgos gadījumos izskaidrošana nozīmēs attiecīgo darbību *balstošo* empīrisko uzskatu fiksēšanu. Ja atklātos, ka šie uzskati ir kļūdaini, tad šī prakse tiktu mainīta vai atcelta. Tādā ziņā šie uzskati ir praksei *pamatā*. Freizera kļūda, skaidrojot rituālus, ir šāda skaidrojuma modeļa atdarināšana, pieņemot, ka arī rituālie uzskati attiecīgo praksi *balsta* vai ir tai *pamatā* analogiskā veidā. Proti, Freizers pieņem, ka izskaidrot rituālu nozīmē fiksēt kvazizinātniskos uzskatus, no kuriem rituāls izceļas, t.i., viņš pieņem, ka rituālo uzskatu loma praksē ir analogiska zinātnisku hipotēžu lomai dažādās zinātniskās praksēs, eksperimentos, tehnoloģiju lietojumā.

Vitgenšteins iebildumu visai pārspīlētā formulējums izsaka šādi: “Ir ļoti ievērtības cienīgi, ka galīgajā analizē visas šīs prakses tiek pasniegtas kā, tā teikt, stulbības. Bet nekad

---

¹⁹⁴ Arī par šādam praksēm pilnīgākam izskaidrojumam būtu nepieciešams arī atskaitīties par to, kāpēc attiecīgie uzskati un prakses ir svarīgas, kāpēc cilvēkus tas vispār interesē, kādu lomu tas spēlē dzīvē u.tml. Sal.: “Atklājums nav ne dižens, ne nenozīmīgs; tas ir atkarīgs no tā, kas mums ir nozīmīgs.

Mēs redzam Kopernika atklājumu kā kaut ko diženu, jo mēs zinām, ka tas savā laikā nozīmēja (*bedeutete*) kaut ko lielu, un, iespējams, jo līdz mums atnāk šīs nozīmes rezonanse; un mēs pēc analogijas secinām, ka Einšteina atklājumi utt. ir kaut kas vismaz vienlīdz dižens. Taču tie – neatkarīgi no to praktiskās vērtības, daudzveidīgās intereses utt. – ir tikai tik diženi, cik tie ir nozīmīgi (simboliski).”

Wittgenstein, L. *Public and Private Occasions*. Ed. by **J. C. Klagge** and **A. Nordmann**. Rowman & Littlefield Publishers, 2003. Pp. 30–31.

nebūs ticami apgalvot, ka cilvēks to visu dara pilnīga stulbuma dēļ.”¹⁹⁵ Ja arī Freizers nekur neapgalvo, ka pirmatnējo cilvēku paražas balstās gluži stulbumā, viņš tomēr uzstāj, ka tās balstās uz empīriskā rakstura kļūdām. Piemēram, viņš skaidro paražu nonāvēt valdnieku tā spēka zenītā kā balstītu uzskatā, ka citādi viņa dvēsele nesaglabātos svaiga vai ka citādi to nevarētu veiksmīgi nodot tālāk mantiniekam valdnieka statusā, vai ka viņa dvēseles novājināšanās novestu pie pasaules pagrimuma. Vitgenšteins par Freizeru raksta:

“Kad, piemēram, viņš mums izskaidro, ka valdnieks ir jānonāvē viņa zenītā tāpēc, ka mežoņi uzskata, ka citādi viņa dvēsele nesaglabātos svaiga, viss, ko mēs varam teikt ir: kur prakse un šie uzskati parādās kopā, prakse neizceļas no šī skatījuma, bet abi vienkārši pastāv.”¹⁹⁶

Kamēr Freizers šos uzskatus pasniedz kā empīriskā rakstura kļūdas (kļūdainas hipotēzes), kuras mums izskaidro rituālās slepkavības, Vitgenšteina pozīcija ir, ka šie uzskati ir drīzāk jāskata kā daļēji pašu praksi konstituējoši:

“Tiešām var gadīties, un mūsdienās tā bieži gadās, ka persona atteiksies no prakses pēc tam, kad būs atpazinusi kļūdu, uz kuras tā balstās. Taču tas notiek tikai tad, kad vērst kāda uzmanību uz viņa kļūdu ir pietiekami, lai viņu aizvirzītu prom no viņa uzvedības veida. Taču tas tā nav tautu reliģisko prakšu gadījumā, un *tāpēc* te *nav* runa par kļūdu.”¹⁹⁷

Vitgenšteina ideja, šķiet, ir tāda, ka šādu uzskatu loma valodā un ar to saistītajās praksēs būtiski atšķiras no uzskatiem, kurus varētu dēvēt par empīriskām hipotēzēm un kuru gadījumā varam jēgpilni runāt par kļūdišanos. Tie drīzāk ir pašu rituālu vai praksi konstituējoši, un nevis to balstoši, rituāla daļa, nevis rituāla pamats.

Nereti varam runāt par uzskatiem ar noteiktu sociālo funkciju, pat ja neviens individuāli attiecīgajai lietai burtiskā nozīmē neticētu. Atsaucoties uz līdzīgiem Slavoja Žižeka (*Žižek*) apsvērumiem citā kontekstā, varam šo ideju labāk saprast, ja pamanām līdzīgu situāciju kādā pašiem labi pazīstamā ikgadējā rituālā. Žižeks raksta:

---

¹⁹⁵ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 235.

¹⁹⁶ Turpat. P. 237.

¹⁹⁷ Turpat. P. 235.

“Saskaņā ar populāru antropoloģisku anekdoti primitīvie [cilvēki], uz kuriem tiek attiecināti noteikti māņticīgi uzskati (piemēram, ka tie cēlušies no zivs vai putna), tad, kad tiem tieši pajautāja par šiem uzskatiem, atbildēja: “Protams, nē – es neesmu tik stulbs! Bet man teica, ka mūsu senči tam būtība ticēja...”. Īsi sakot, viņi pārnesa savu uzskatu uz citu. Vai mēs to pašu nedarām ar saviem bērniem? Mēs īstenojam Santa Klausa rituālu, jo mūsu bērni (it kā) tam tic un mēs negribam viņus pievilt; viņi izliekas, ka tam tic, lai nepieviltu mūs un mūsu ticību viņu naivumam (un, protams, lai tiktu pie dāvanām).”¹⁹⁸

Ja kāds mums pateiktu, ka Santa Klauss neeksistē, tas nebūtu nekāds jaunums, un no tā vien ar šo uzskatu saistītie rituāli nemainītos. Šajā gadījumā nav būtiski, vai Žižeka tēze par to, kā funkcionē nosacītā ticība Santa Klausam, ir patiesa. Galvenais ir pamanīt, ka jebkurā gadījumā prakse te nav izskaidrojama kā tāda, kas izriet no uzskata, ka tiešām pastāvētu Santa Klauss, kurš gādā dāvanas, bet gan šis uzskats ir saprotams un funkcionē kā konstitutīva rituāla daļa. Vitgenšteins šajā sakarībā raksta:

“Drīzāk rituālas darbības raksturīga īpašība ir, ka tā nav skatījums, viedoklis, vienalga – pareizs vai nepareizs, kaut gan viedoklis – uzskats (*Glaube*) – var piederēt rituālam.”¹⁹⁹

“Es uzskatu, ka pirmatnējā cilvēka raksturīga īpašība ir, ka tas nerīkojas *viedokļa* dēļ (pretēji Freizeram).”²⁰⁰

Ja instrumentālas darbības var veiksmīgi skaidrot un saprast, atsedzot, kādos pieņēmumos par lietu kārtību tās balstās, tad rituālu darbību gadījumā šāda skaidrojumu forma nav piemērota. Kā vienu no iespējamiem iemesliem tam, ka Freizers rituālās prakses skaidro, atsaucoties uz to praktizētāju uzskatiem kā kvaziznātniskām hipotēzēm, Vitgenšteins min to, ka Freizers nepamana, cik ļoti daudzas no Freizera aprakstītajām praksēm ir līdzīgas tām, kas raksturīgas viņa paša laikabiedriem. Vitgenšteins raksta:

---

¹⁹⁸ Žižek, S. The Interpassive Subject: Lacan Turns a Prayer Wheel // *How To Read Lacan*. Granta Books, 2006. P. 29.

¹⁹⁹ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 240.

²⁰⁰ Turpat. 243.

“Es gribētu teikt: nekas par mūsu radniecību ar šiem mežoniem neliecina vairāk par to, ka Freizeram pa rokai ir viņam un mums tik pazīstami vārdi kā “ghost” vai “shade”, lai aprakstītu šo cilvēku skatījumu. (..)

Nudien, šī īpatnība neattiecas tikai uz izteiksmēm “ghost” un “shade”, un pārāk maz ievēriņas ir saņēmis tas, ka vārdus “dvēsele”, “gars” skatām kā daļu no izglītotā vārdu krājuma. Salīdzinājumā ar šo, tas ir sīkums, ka mēs neuzskatām, ka mūsu dvēsele ēd un dzer.

Mūsu valodā ir ietverta vesela mitoloģija.”²⁰¹

Tas, ka lietojam tādus vārdus kā “spoks”, “dvēsele” un “gars” parāda, ka arī Freizera laikabiedrus un mūs raksturo jēgpilns šādu vārdu lietojums, proti, rīcības formas, kuru ietvaros tiem ir nozīme, kaut gan šis lietojums neietver nekādas hipotēzes vai pieņēmumus par šādām parādībām (spokiem, dvēselēm, gariem u. tml.) kā kvazizinatniskām kategorijām. Kā atzīmē Bobs Plānts (*Bob Plant*), iespējamība Freizeram vispār formulēt savu izskaidrojošo hipotēzi balstās tajā, ka viņa aprakstītās prakses nav pilnīgi atšķirīgas no viņējām (vai mūsējām).²⁰² Plānts raksta, ka varam gūt vispār kaut kādu sapratni par šiem rituāliem tieši tāpēc, ka atšķirības starp primitīvo un moderno nav radikālas, un saistība starp tiem ir rodama vispārīgajā faktā, ka tiem ir kopējs uzvedības veids (Plānts šeit raksta “kopēja cilvēcība (*humanity*)”, tomēr Vitgenšteins šādu apzīmējumu neizmanto). Vēlāk *Pētījumos* Vitgenšteins raksta, ka “[v]īsaī cilvēcei kopējais uzvedības veids ir tā atskaites sistēma, ar kuras palīdzību mēs interpretējam nepazīstamu valodu”.²⁰³

Līdz ar to iespējamība saprast svešu kultūru prakses un tās pārstāvjus paredz dubultu vērtību – gan pārskatu par daudzveidīgajām cilvēciskās darbības formām savā, gan otra gadījumā. Katru no aspektiem var skatīt kā nosacījumu otra iespējamībai – neadekvāta vai vienkāršota sevis sapratne noved pie sagrozītas cita izpratnes, bet neatbilstošs priekšstats par otru pie nespējas atpazīt daudzveidīgās darbības formas sevī un to savstarpējās saistības. Saistībā ar šo aspektu Vitgenšteins Freizeram pārmet divkāršu interpretatīvo scientismu – no vienas puses, svešu prakšu scientisku interpretāciju, bet, no otras puses, scientismu attiecība uz

---

²⁰¹ Turpat. P. 242.

²⁰² **Plant, B.** *Wittgenstein and Levinas: Ethical and religious thought*. Routledge: London and New York, 2005. P. 92.

²⁰³ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §206; 87. lpp.

paša kultūru raksturojošam praksēm, proti, nespēju saskaņot, ka paša kultūra ir pilna ar praksēm un rituāliem, kas nav instrumentāli un kvazizinātniskās hipotēzēs balstīti.

Vitgenšteins pievēršas Freizera nespējai izprast pašam savu pasauluzskatu un tā ietekmi uz viņa domāšanu. Vitgenšteins lekcijā izsakās:

“Freizers apgalvo: nešaubīgi, atveids netiktu dedzināts, ja nebūtu ticis dedzināts cilvēks. Un turpina paskaidrojot: tu nonāvē auglības dievieti saistībā ar ikgadējo veģetācijas nāvi. Būtība ir: cilvēki noteiktā posmā domāja, ka ir derīgi nogalināt personu, lai iegūtu labu ražu, un no tā attīstīja ieradumu izlikties nogalinām lelli.

Ideja ir: rīcības var tikt izskaidrotas tikai tā, ka to motīvs ir iegūt kaut ko noderīgu.

Taču faktiski: mēs *nedarām* visu, pat noteiktā mērā, lai iegūtu ēdienu utt.

Ja kāds tā apgalvo, tā ir vien gramatiska kārtula.”²⁰⁴

Freizers nevis parāda, ka viņa aplūkotie rituāli nepieciešami rodas no pieņēmumiem par kauzālām sakarībām un noteiktu prakšu noderīguma, bet gan jau *a priori* pieņem, ka tam tā ir jābūt, proti, viņš ir pieņēmis noteiktu gramatisku kārtulu, noteiktu reprezentācijas formu. Citiem vārdiem sakot, ir iedibināta iekšēja, formāla saistība starp rīcības motīva un noderīguma jēdzieniem. Anne Marija Kristiansena (*Christiansen*) atzīmē, ka, pašam pieņemot, ka viņš pārstāv neitrālu perspektīvu, Freizers nespēj saredzēt, ka arī viņš pārstāv noteiktu pasauleskatījumu un ka viņš nespēj saskaņot, ka šis pasauleskatījums formē un sagroza to, kā viņš saprot citu cilvēku prakses. Kristiansena secina, ka Vitgenšteins kritizē scientismu, kas parādās Freizera pieņēmumā, ka zinātne piedāvā universāli derīgu references rāmi, kas ļauj saprast un izvērtēt tās daudzveidīgās darbības, rituālus un prakses, kas raksturīgas cilvēkiem.²⁰⁵

Vitgenšteina iebildumi līdz šim aplūkoti kā vērsti pret Freizera vispārīgo pieņēmumu, ka jebkura maģiska darbība ir instrumentāla, un šo Freizera nostāju atspēko pierādījums, ka vismaz daļa maģijas ir ekspresīva vai simboliska. Taču vienā no fragmentiem Vitgenšteins

---

²⁰⁴ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. Pp. 327–328.

²⁰⁵ Christiansen, A.-M. It's a Kind of Magic // Seery, A., Rothhaupt, J. G. F., Albinus, L. (Eds.) *Wittgenstein's Remarks on Frazer: The Text and the Matter*. De Gruyter, 2016. Pp. 215–217.

šķietami izdara spēka ziņā līdzīgu apgalvojumu Freizera paustajam, tikai apgalvo pretējo – to, ka *visi* rituāli būtībā ir ekspresīvi, nevis instrumentāli:

“Kad es par kaut ko esmu saniknots, es dažkārt ar savu spieķi situ zemi vai koku. Bet es noteikti neuzskatu, ka zeme ir pie vainas vai ka mana sišana var kaut kam palīdzēt. “Es izgāžu dusmas.” Visi rituāli ir šāda veida. Šādas rīcības varētu saukt par instinktu rīcībām (*Instinkt-Handlungen*). — Un vēsturisks izskaidrojums, teiksim, ka es vai mani senči agrāk uzskatīja, ka zemes sišana palīdz, ir bokss ar iedomātu pretinieku, jo tas ir lieks pieņēmums, kas *neko* neizskaidro. Šīs rīcības līdzība ar sodīšanu ir svarīga, bet neko vairāk par līdzību nevar apgalvot.

Kad reiz šāda parādība ir sasaistīta ar instinktu, kurš piemīt man pašam, tas ir tieši tas izskaidrojums, kuru vēlējāties: t.i., izskaidrojums, kurš atrisina konkrēto sarežģījumu. Un tālāks pētījums par mana instinkta vēsturi virzās pa citām sliedēm.”²⁰⁶

Šajā fragmentā īpašu uzmanību jāpievērš divām lietām. Pirmkārt, Vitgenšteins izdara vispārīgu izteikumu par *visu* rituālu dabu. Otrkārt, šī ir viena no vairākām vietām, kur Vitgenšteins noraida vēsturiska izskaidrojuma būtiskumu, mēģinot saprast rituālus, tā vietā piedāvājot citu epistēmisku projektu: lai saprastu rituālus, mums nepieciešams tos nolikt blakus un salīdzināt ar mums pašiem piemītošiem instinktiem un rituālām darbībām. Abas minētās pozīcijas vismaz pirmajā acu uzmetienā ir visai problemātiskas.

Visticamāk, Vitgenšteina pārāk vispārīgais izteikums par rituālu būtību ir drīzāk uzsvērts Freizera vispārinājuma noraidījums, nevis mēģinājums sniegt vietā citu vispārīgu tēzi. Par to liecina kaut vai Vitgenšteina izteikumi Kembridžas lekcijās Mūra atstāstā:

“tā bija kļūda pieņemt, ka bija tikai viens “iemesls” “motīva” nozīmē, kurš ietekmēja cilvēkus izdarīt noteiktu darbību – pieņemt, ka bija “viens motīvs, kurš bija tas motīvs (*the motive*)”. Viņš kā piemēru šāda veida kļūdai sniedza Freizera apgalvojumu, runājot par maģiju, ka tad, kad primitīvie cilvēki sadur noteiktas personas atveidu, viņi uzskata, ka ir nodarījuši pāri attiecīgajai personai. Viņš teica, ka pirmatnējie cilvēki ne vienmēr apsver šo “aplamo zinātnisko uzskatu”, kaut dažos gadījumos viņi to tā varētu darīt; ka

---

²⁰⁶ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 244.

viņiem varētu būt gluži citi iemesli attēla saduršanai. Bet viņš teica, ka tendence pieņemt, ka ir “viens motīvs, kurš ir tas motīvs” ir “milzum spēcīga”.²⁰⁷

Te skaidri redzams, ka Vitgenšteins principiāli noraida ideju, ka mēs varētu postulēt, ka visiem rituāliem ir viena iedaba, piemēram, ka tie visi ir instrumentāli vai ekspresīvi. Tomēr kā paliek ar apgalvojumu, ka, lai saprastu rituālus, mums nepieciešams tos nolikt blakus un salīdzināt ar mums pašiem piemītošiem instinktiem un rituālām darbībām, tā vietā, lai veiktu vēsturisku pētījumu? Šis jautājums tuvāk aplūkots nākamajā apakšnodaļā.

Tiktāl ir parādīts, ka Vitgenšteina iebildumi Freizeram ietver pārmetumus interpretatīvajā scientismā – Freizeram tiek pārņemta maģijas un dažādu rituālu vienādošana ar neattīstītu zinātni, kas izskaidrojama un izvērtējama pēc zinātniskām teorijām piemērotiem kritērijiem. Paralēli tam Vitgenšteina piezīmēs jau iezīmējies cits antiscientisks motīvs – iebildumi Freizera vēsturiski empīriskajai pieejai maģijas un rituālu skaidrojumos.

4.2 Metodoloģiskais scientisms Džeimsa Freizera antropoloģijā

Pat ja varam mīkstināt minēto Vitgenšteina izteikumu par visiem rituāliem kā variācijām par spieķa sišanu pret zemi, atzīmējot, ka tas ir pārāk nesavienojams ar citiem viņa izteikumiem un kopējo domas ievirzi, tomēr joprojām saglabājas Vitgenšteina vismaz šķietami problemātiskie apgalvojumi par empīrisku pētījumu ierobežotajām iespējām mēģinājumos saprast pirmatnējās prakses iepretim it kā daudz perspektīvākajam projektam šīs prakses saprast, tās noliekot blakus līdzīgām mums jau pazīstamām praksēm.

Vienā no piezīmēm Vitgenšteins noliedz ne vien vēsturiska pētījuma derīgumu aplūkojamo praksi izprašanā, bet norāda, ka te nevietā būtu jebkāds empīrisks pētījums:

“Pati ideja vēlēties izskaidrot praksi – piemēram, priesteru-valdnieku nonāvēšanu – man šķiet nepareiza. Viss, ko Freizers paveic, ir padara tās ticamas cilvēkiem, kuri domā līdzīgi viņam.”²⁰⁸

---

²⁰⁷ Moore, G. E. Wittgenstein's Lectures in 1930–33 // *Mind*. 1955. Vol. 64, No. 253 (Jan.). P. 19.

²⁰⁸ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazer's "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). Pp. 234–235.

“Es uzskatu, ka mēģinājums izskaidrot jau ir nepareizs, jo mums tikai jāsavieno tas, ko jau *zinām*, tam neko nepievienojot, un apmierinājums, kuru meklējām izskaidrojumā, seko pats no sevis.

Un izskaidrojums mūs šeit nemaz neapmierina. Kad Freizers iesāk, stāstot mums stāstu par Nemi meža valdnieku, viņš to dara tonī, kurš parāda, ka viņš jūt un vēlas, lai mēs jūtam, ka te notiek kas savāds un šaušalīgs. Taču jautājums “kāpēc tas notiek?” ir pienācīgi atbildams, sakot: jo tas ir šaušalīgi. Tas ir, tieši tas, kas šajā gadījumā mūs iespaido kā šaušalīgs, iespaidīgs, briesmīgs, traģisks utt., kā pretējs triviālam un nenozīmīgam, ir arī *tas*, kas šim gadījumam ir devis dzīvību.

Šeit mēs varam tikai *aprakstīt* un teikt: tāda ir cilvēku dzīve.”²⁰⁹

“Priestera-valdnieka reliģiskās darbības vai reliģiskā dzīve nav pēc sava veida atšķirīga no jebkuras mūsdienu īsteni reliģiskas darbības, piemēram, grēku nožēlošanas. Tā arī var tikt “izskaidrota” un nevis izskaidrota.”²¹⁰

Šajos fragmentos Vītgenšteins, no vienas puses, pauž uzskatu, ka mēģinājumos saprast Freizera aplūkotās prakses maldīga ir jau pati ideja par to, ka tās vajadzētu un varētu *izskaidrot*. No otras puses, viņš raksturo pieeju, kuru saskata kā piemērotāku šādu prakšu saprašānai – *aprakstošu* pieeju. Ar aprakstošu jeb deskriptīvu pieeju Vītgenšteina gadījumā saprotams kas visai specifisks: tā paredz “izskaidrošanu” vai padarīšanu skaidru, pielīdzinot šīs prakses mūsu pašu praksēm, citām un iedomātām praksēm un mūsu pašu instinktiem un tieksmēm. Arī krietni vēlāk 1947. gadā Vītgenšteins uzskata, ka kauzālas hipotēzes vēsturiskos pētījumos vispār ir nepieņemamas:

“Piemēram, nekas nav muļķīgāks kā pļāpāšana par cēloņiem un sekām vēstures grāmatās; nekas nav aplamāks, nekas nav pliekanāks. – Taču kurš gan varētu to novērst, vienkārši *pasacīdams* to? (Tas būtu tāpat kā censties ar pārliecināšanu izmainīt vīriešu un sieviešu ģērbšanās manieri).”²¹¹

---

²⁰⁹ Turpat. Pp. 235–236.

²¹⁰ Turpat. P. 236.

²¹¹ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 62. Izmantots Jāņa N. Vēja tulkojums no **Vejš, J. N.** *Versija par Vītgenšteinu*. Rīga: Pētergailis, 1997. 103.–104. lpp.

Vitgenšteina pozīcija rod atbalstu vairākos viņa komentētajos un sekotajos. Ievadā Vitgenšteina piezīmēm par *Zelta zaru* Rašs Rīss raksta, ka “mums nav nepieciešams doties jaunu faktu meklējumos (..), lai saprastu, kā radās šāda veida maģija un rituāli. Viss, kas mums tam ir vajadzīgs, ir mūsu valodā, mūsu domāšanas un jušanas veidos”.²¹² Braiens Makginess raksta, ka “pirmatnējas tautas rituālu saprašana ietver tādas tieksmes piesaukšanu, kuru izjūtam mēs paši. Un tas gandrīz vienmēr ir iespējams – ir tā, it kā mūsu prātos jau būtu atrodams princips, kurš atrodas pamatā visai pirmatnējo lietojumu daudzējādībai. Rituāla “iekšējā daba”, “domas un sajūtu iekšējā dzīve”, kas to pavada, ir kaut kas mums pazīstams. Mēs jūtam, ka mēs varētu izgudrot pirmatnējus rīcības veidus, un tad tā būtu tīrā sakritība, ja tie realitātē nekur nebūtu atrodami”.²¹³ Atvēlot tik lielu lomu šādai salīdzinošai pieejai, Vitgenšteins par savu metodoloģisko nostāju ir saņēmis vairākus pārmetumus obskurantismā.

Ar šo noraidošo attieksmi pret Freizera pieeju un atšķirīgās saprašanas stratēģijas piedāvājumu saistīti vairāku veidu pārmetumi Vitgenšteinam, kuriem Frenks Čofi piešķīris apzīmējumus robežu obskurantisms (*limits obscurantism*), metodes obskurantisms (*method obscurantism*) un sensibilitātes obskurantisms (*sensibility obscurantism*).²¹⁴ Pārmetums robežu obskurantismā ir par to, ka Vitgenšteins patvaļīgi novelk empīrisku pētījumu izskaidrojošā potenciāla robežas. Pārmetums metodes obskurantismā ir saistīts ar pārāk liela izskaidrojoša potenciāla atvēlēšanu refleksijai vien. Pārmetums sensibilitātes obskurantismā ir vērsts pret nepilnīgu epistēmisku sensibilitāti vai, varētu pat teikt, epistēmisko gaumi, priekšroku dodot izziņai, ko Vitgenšteins raksturo kā “sapratni, kuru raksturo spēja saskatīt kopsakarības”, “formālas attiecības”, “tālāku aprakstu”, “tikšanu skaidrībā” un vienā gadījumā pat kā “mierinājumu”.²¹⁵ Ar šiem iebildumiem ir saistīti jautājumi, kad noraidošā attieksme pret empīriskiem pētījumiem un to rezultātiem ir attaisnota un kad problēmsituācija prasa kāda cita veida atrisinājumu, kuru turklāt empīrisks pētījums nav spējīgs sniegt?

Freizers savā darbā aplūko un skaidro ne vien Nemi rituālu, bet arī daudzus citus rituālus un ceremonijas. Viens no Vitgenšteina iebildumiem Freizeram ir vērsts pret skotu antropologa

---

²¹² Citāts no **Cioffi, F.** The Inaugural Address: Wittgenstein and Obscurantism // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*. 1990. Vol. 64. P. 8.

²¹³ **McGuinness, B.** Freud and Wittgenstein // **McGuinness, B.** (Ed.) *Wittgenstein and His Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. P. 37.

²¹⁴ **Cioffi, F.** The Inaugural Address: Wittgenstein and Obscurantism // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*. 1990. Vol. 64. P. 1.

²¹⁵ Turpat.

pieņemumu, ka prakses nozīme ir izskaidrojama, izsekojot tās vēsturisko sākotni. Te vērtīgu norādi sniedz Mūra pieraksti no Vitgenšteina lekcijām:

“[T]ā bija kļūda pieņemt, ka tas, kāpēc, piemēram, Beltaina rituāls “mūs tik ļoti iespaido”, ir tāpēc, ka tas ir “attīstījies no svētkiem, kuros tika dedzināts īsts cilvēks”. Viņš apsūdzēja Freizeru, ka viņš domāja, kas šis ir iemesls. Viņš teica, ka mūsu apjukums par to, kāpēc tie uz mums atstāj iespaidu, nemazinās, sniedzot cēloņus, no kuriem svētki cēlušies, taču mazinās, atrodot citus līdzīgus svētkus, – to atrašana liek tiem izskatīties “dabiskiem”, kamēr to nevar izdarīt, sniedzot cēloni, no kura tie izcēlušies.”²¹⁶

Freizers savā darbā apraksta skotu uguns svētkus, atzīmējot, ka tajos īstu cilvēku upuru dedzināšanas pēdas esot skaidras un nepārprotamas. Saskaņā ar Vitgenšteina drīzāk jau nepamatoto lasījumu Freizers aizstāv uzskatu, ka tas, kas 18. gs. svētkiem piešķir nozīmi, ir apstākļi, ka tie attīstījušies no senāka paraduma tiešām upurēt cilvēkus. Kā arī saskaņā ar viņa lasījumu Freizers uzskata, ka tieši šī cēloniskā saikne ir tā, kas modernajai svētku variācijai piešķir tās šausminošo iedabu. Vitgenšteins retoriski jautā:

“[V]ai šausminošais, kā mēs to varētu dēvēt, saistīts ar pašu Beltaina uguns rituāla praksi, kā tā tika īstenota pirms simts gadiem, vai festivāls ir šausminošs tikai, ja hipotēze par tā izcelsmi izrādās patiesa?”²¹⁷

Pēc Vitgenšteina domām, “tā acīmredzami ir modernās prakses iekšējā daba, kura mums šķiet šausminoša”.²¹⁸ Ja modernajai praksei piemīt kas šausminošs, tad “dziļais, šausminošais vispār nav atkarīgs no tā, ka prakses vēsture bijusi tāda”.²¹⁹ Drīzāk tas izskaidrojams ar īpašībām, kas tagad liek tai līdzināties cilvēka upurēšanas praksei, kas, savukārt, ir saistīts ar vārdiem un darbībām, ko prakse ietver tagad, dalībnieku nodomiem utt. Taču šie rituāla aspekti varētu palikt nemainīgi, neatkarīgi no tā, vai rituāls tiešām attīstījies no kādreizējas cilvēku upurēšanas.²²⁰ Līdz ar to jautājums par rituāla nozīmi un iespaidu, kādu tas uz dalībniekiem un

---

²¹⁶ Moore, G. E. Wittgenstein's Lectures in 1930–33 // *Mind*. 1955. Vol. 63, No. 251 (Jul.). Pp. 106–7.

²¹⁷ Wittgenstein, L. Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 247

²¹⁸ Turpat.

²¹⁹ Turpat.

²²⁰ Skat. Child, W. *Wittgenstein*. London and New York: Routledge, 2011. P. 237.

mums atstāj, nav atbildams ar to, vai vēsturiski tas cēlies no rituāla, kurā tiešam dedzināti cilvēki.

Rakstot, ka prakses nozīme ir saistīta tieši ar tās iekšējo dabu, nevis tās rašanās cēloņiem, Vitgenšteins veic līdzīgu atgādinājumu kā pārspriedumos par estētiku. Runājot par estētikas problēmām, piemēram, kāda objekta vai mākslas darba kontekstā apsverot jautājumus kā “kāpēc šis ir skaisti?” vai “kas vainas šai melodijai?”, netiek meklēta atbilde uz jautājumiem, kā objekts vai mākslas darbs ir izcēlies vai kāda ir tā kauzālā ietekme uz uztvērēju, bet gan iemesli, kāpēc objekts vai mākslas darbs ir skaists vai kāpēc melodija nav gana laba.²²¹

Pat ja nav saprotams, kāpēc Vitgenšteins Freizeram pieraksta ideju, ka svētķi savu nozīmi iegūst, tikai pateicoties tā vēsturiskajai izcelsmei, skaidri parādās viņa noraidošā attieksme pret ideju, ka prakses nozīme būtu pilnība saprotama, iegūstot informāciju par prakses agrākām formām. Tomēr, kā jau iepriekš minēts, Vitgenšteina iebildumi neaprobežojas ar to vien, ka vēsturisks skaidrojums pilnībā nespēj izskaidrot visus rituāla aspektus. Viņš apgalvo, ka nepareizs viņam šķiet pats mēģinājums rituālus izskaidrot.

Viens, taču, domājams, neadekvāts veids, kā mēģināt izprast Vitgenšteina nošķirumu starp izskaidrojamo un ar pārskatāmas reprezentācijas palīdzību labāk saprotamo, ir aplūkot nošķirumu starp instrumentālām un ekspresīvām praksēm.²²² Kāds varētu apgalvot, ka attiecīgās prakses, kā Nemi priesterība, nav izskaidrojamas, jo tās ir drīzāk ekspresīvas, nevis instrumentālas. Varētu argumentēt, ka tā kā tās ir ekspresīvas, tad to sakarībā nevar runāt par līdzekļu–mērķu struktūru, kuru varētu saprast, pievēršoties ar praksi saistītajiem uzskatiem par dabas likumsakarībām, kas praksei sniedz tās pamatojumu vai attaisnojumu. Līdz ar to, ja prakse mums šķiet nesaprotama, tad veids, kā mēs to varam saprast, ir to salīdzinot ar mūsu pašu tieksmēm, atsaucoties uz ekspresīvu motīvu, ar kuru tās varētu būt saistītas, bet kura iespējamu klātbūtni mēs sākotnēji nemanījām.

Čofi aicina iedomāties situāciju, kurā mums kādam, kuram nav pazīstami ne putnubiedēkļi, ne sniegavīri, jāizskaidro šīs parādības.²²³ Neizpratni par to, kāpēc cilvēki taista

---

²²¹ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979. P. 38

²²² Skat. **Redding, P.** *Anthropology as Ritual: Wittgenstein's Reading of Frazer's "The Golden Bough"* // *Metaphilosophy*, 1987. Vol. 18, Nos. 3 & 4. P. 258.

²²³ **Cioffi, F.** *The Inaugural Address: Wittgenstein and Obscurantism* // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes.* 1990. Vol. 64. Pp. 6–7.

un izliek putnubiedēkļus, varētu kļūdēt, sniedzot iedomātajam svešiniekam pietiekami daudz papildu informācijas par to, ka putni kaitē ražai, ka putnubiedēkļi palīdz aizbiedēt putnus u.tml. Proti, neskaidrība šajā gadījumā ir izgaisināma, palielinot faktuālas informācijas apjomu. Putnubiedēkļa gadījumā nav tā, ka “šeit mēs varam tikai aprakstīt un teikt: tāda ir cilvēku dzīve”. Sniegavīru velšanas izskaidrošana paredz cita veida pieeju. Pēc tam, kad svešinieka jautājumi par to, kādu ražu pasargāt palīdz sniegavīri un kādas radības ar tiem paredzēts aizbiedēt, sastopas ar atbildi, ka sniegavīrus veļ vienkārši prieka pēc, ir grūti iedomāties, kāda veida papildus informācija varētu mazināt nesapratni. Šis varētu būt gadījums, kad vietā ir saattiecināt šo praksi ar noteiktām paša svešinieka praksēm un tieksmēm, piemēram, ar veidiem, kā svešinieka kultūrā cilvēki dara lietas prieka pēc.²²⁴

Tomēr jājautā, vai tiešām Freizera izklāstītā Nemi rituāla neskaidrība ir līdzīga neskaidrībai, ko iedomātajam svešiniekam sagādā sniegavīri. Varētu teikt, ka Vitgenšteins savās piezīmēs Freizeram pārmet, ka skotu antropologs pret sniegavīriem attiecas kā pret putnubiedēkļiem, skaidrojumā apsverot to sākotnējo instrumentālo lomu, nevis skatot to kā izpausmi tādai tieksmei, ko varam atrast paši sevī. Taču Nemi rituāls nešķiet tāds, par kuru varam apmierinoši atskaitīties bez jebkāda ieskata vēsturē un arī nepievēršoties ar to saistītajām uzskatu sistēmām. Turklāt, sekojot Čofī, varētu jautāt – kurām mūsu praksēm ir jānoliek blakus priesteru nogalināšana, lai mums šis rituāls vairs neliktos neskaidrs? Kuras ir tās mūsu tieksmes, kuru atpazīšana sevī mums šādu nogalināšanu padarītu saprotamu?²²⁵ Problēma ir tajā, ka, pat ja mēs sevī atpazītu tieksmi, kura kaut kādā mērā mums padarītu mazāk mulsināšu priesteru nogalināšanu, joprojām saglabājas jautājums, kā lai mēs bez empīriskā pētījuma noskaidrojam, ka tiešām tieši tā bija tā, kas izsauca Nemi rituālu. Mēs nevaram *a priori* zināt, ka nav tādu iespējamu empīrisku atklājumu, kas šo jautājumu varētu padarīt skaidrāku. Sniegavīru un putnubiedēkļa gadījumā mēs paši šīs prakses labi zinām, tomēr tā tas nav Nemi rituāla gadījumā, līdz ar to mēs nevaram būt droši, ka tālāki atklājumi nepadarītu praksi saprotamāku.²²⁶

Ja arī Vitgenšteina piezīmēs atrodama vēsturiska pētījuma kritika nav līdz galam pārlicinoša, tajās tomēr atrodamas nepārprotamas liecības par to, ka Vitgenšteins deva priekšroku tāda veida sapratnei, kas mazāk saistīta ar empīrisku pētījumu, bet vairāk – ar pašsapratni. Čofī norāda uz Stenlija Edgara Haimena (*Stanley Edgar Hyman*) apgalvojumu, ka

---

²²⁴ Turpat.

²²⁵ Turpat. P. 8.

²²⁶ Turpat. P. 9.

Zelta zara centrālais attēls par priesteri, kurš nonāvēja slepkavu un kurš pats tiks nonāvēts, saskan ar kādu universālu principu, ko mēs atpazīstam dzīvē. Nemēģinot izvērtēt šī apgalvojuma patiesumu, varam atzīmēt, ka epistēmiskais projekts noteikt un izprast, kādu dzīves “universālu principu” mēs atpazīstam praksē, atšķiras no epistēmiskā projekta noteikt, kāpēc un kā šis “universālais princips” tiek iedzīvināts noteiktā laikā un vietā.²²⁷ Ja Vitgenšteins ir drīzāk nodarbināts ar pirmo no projektiem, tad Freizeru vairāk interesē otrs.

Žaks Buveress (*Jacques Bouveresse*) kā Vitgenšteina galveno iemeslu noraidīt Freizera izskaidrojumus min nevis to, ka tie ir aplami vai katrā ziņā vismaz strīdīgi, bet gan ka tie vispār ir izskaidrojumi, un ka šādi izskaidrojumi novirza mūsu uzmanību prom to tā, uz ko mums drīzāk būtu jāvērs uzmanība.²²⁸ Viņš šo Vitgenšteina nostāju sastata ar kādu 1941. g. izdarītu piezīmi:

“Ļaudis, kuri nepārtraukti jautā “kāpēc” ir kā tūristi, kuri stāv ēkas priekšā, lasot *Baedeker*²²⁹, un ir tik aizņemti, lasot par tās būvniecības vēsturi utt., ka tas traucē viņiem ēku ieraudzīt (*sehen*).”²³⁰

Buveresa salīdzinājums balstās idejā, ka Freizera ieciklētība uz izskaidrojuma atrašanu un prakses evolūciju viņu padara nespējīgu saskatīt tos aspektus, kuri saskaņā ar Vitgenšteinu ir būtiskāki. Vitgenšteins Freizeram drīzāk pārmet nepietiekamu epistēmisko sensibilitāti vai pat sava veida epistēmisku bezgaumību, un mazāk – aplamu izskaidrojumu sniegšanu. Tomēr savā ziņā iebildumi balstās ne vien atšķirīgā izpratnē par to, kurš jautājums ir būtiskāks, bet gan Vitgenšteins norāda, ka Freizers ir savā ziņā pārpratis pats savu jautājumu vai problēmu.

1931. gadā Moriss Drūrijs (*Maurice O'Connor Drury*) raksta, ka Vitgenšteins sarunās “īpaši izcēla, ka ir nepareizi domāt – kā likās Freizera gadījumā –, ka pirmatnējie rituāli būtībā bija zinātniskas kļūdas. Viņš atzīmēja, ka bez šīm (rituālajām) paražām pirmatnējām tautām bija visai attīstītas tehnikas: agrikultūra, metāla apstrāde, keramika utt.”²³¹ Freizera aprakstītās

---

²²⁷ Turpat.. P. 12.

²²⁸ **Bouveresse, J.** Wittgenstein's Critique of Frazer // *Ratio*. 2007. XX. Pp. 361–362.

²²⁹ Karla Bedekera izdevniecībā (*Verlag Karl Baedeker*) iznākošos tūrisma ceļvežus mēdza saukt vienkārši par “bedekeriem”.

²³⁰ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 40.

²³¹ Sal. ar: “Nejēdzība (*Unsinn*) te ir tajā, ka Freizers priekšstata šos cilvēkus tā, it kā tiem būtu pilnīgi aplama (pat ārprātīga) izpratne par dabas kārtību, kaut gan viņiem vienīgi ir savdabīga parādību

ceremonijas bija izpausmes dziļi izjustām emocijām, reliģiskai godbijībai. Freizers pats parādīja, ka viņš to daļēji saprata, jo pašā pirmajā lapaspusē viņš atsauca uz Tērnera Nemi meža gleznu²³² un šausmām, ko šī glezna mūsos izsauc, kad mēs atceramies par tur pastrādāto rituālo slepkavību.²³³ Lasot par šīm praksēm, mūs nepiesaista zinātniska kļūda, bet [mēs] paši izjūtam noteiktas pēdas no šausmām, kas aiz tām slēpjas.”²³⁴

---

interpretācija. Tas ir, ja viņi to pierakstītu, viņu zināšanas par dabu *fundamentāli* neatšķirtos no mūsējām. Tikai viņu *magija* ir citāda.” **Wittgenstein, L.** Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 245.

²³² Runa ir par angļu ainavista Džozefa Melorda Viljama Tērnera (*Joseph Mallord William Turner*, 1775. – 1851.) gleznu “Zelta zars” (*The Golden Bough*; izstādīta 1834. g.).

²³³ Freizers raksta: “Kurš gan nezina Tērnera Zelta zara gleznu? Aina, pielietā ar zeltainu iztēles kvēli, kurā Tērnera dievišķais prāts iegremdēja un pārveidoja pat mērenāko dabas ainavu, ir sapņaina vīzija par nelielo meža apgabala Nemi ezeru – “Diānas spoguļi”, kā to sauca antīkie cilvēki. Neviens, kurš ir redzējis šo mierīgo ūdeni Albanu kalnu zaļās ieplakas klēpī, to nekad nespētu aizmist. (..) Antīkajā senatnē šī meža ainava bija savādas un atkārtotās traģēdijas vieta. Lai to pareizi saprastu, mums savos prātos jāmēģina izveidot precīzu attēlu vietai, kur tas notika; jo, kā mēs redzēsim vēlāk, pastāvēja smalks pavediens starp vietas dabisko skaistumu un tumšajiem noziegumiem, kuri te bieži tika pastrādāti reliģijas aizsegā; noziegumi, kuri pēc tik daudziem gadiem joprojām piešķir melanholijas noti šiem klusajiem vārdiem un ūdeņiem, kā auksta rudens vēsma kādā no gaišajām septembra dienām...” **Frazer, J. G.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd. 1990 [1922]. P. 1.

²³⁴ **Drury, M. O’C.** *Conversations with Wittgenstein* // **Rhees, R.** (Ed.) *Recollections of Wittgenstein*. Oxford, New York: OUP, 1984. P. 119. Drūrijs vēlāk komentē, ka šajā gadījumā grūtības, kuras ir risināmas ar filozofiskas skaidrības ieviešanu, maldīgi tiek interpretētas kā grūtības, kuras prasa zinātnisku izskaidrojumu: “Freizers domā, ka mēs varam padarīt *skaidru* viņa aprakstīto rituālu un ceremoniju izcelsmi, attiecoties pret tām kā primitīviem un kļūdainiem zinātniskiem uzskatiem. Vārdi, ko viņš lieto, ir: “Mēs rīkosimies pareizi, ja lūkosimies iecietīgi uz kļūdām kā neizbēgamām kļūmēm, kas izdarītas patiesības meklējumos.” Vitgenšteins man izskaidroja, ka, gluži pretēji, tautām, kas praktizēja šos rituālus, jau bija vērā ņemami zinātniski sasniegumi: agrikultūra, metālapstrāde, celtniecība utt., utt.; un ceremonijas pastāvēja blakus šīm saprātīgajām tehnikām. Ne jau kļūdaini uzskati radīja rituālus, bet gan nepieciešamība kaut ko izpaust (*to express*), ceremonijas bija valodas forma, dzīves forma. Tādējādi mūsdienās, ja mūs ar kādu iepazīstina, mēs paspiežam rokas; ja mēs ieejam baznīcā, mēs noņemam savas cepures un runājam zemā balsī; Ziemassvētkos mēs, iespējams, izrotājam koku. Šīs ir draudzības, cieņas un svinīguma izpausmes (*expressions*). Mēs neuzskatām, ka roku paspiešanai ir mistisks iedarbīgums vai ka noņemt cepuri baznīcā ir bīstami! Šo es uzskatu par labu ilustrāciju tam, ko es saprotu kā alkšanu pēc skaidrības kā mērķa iepretim skaidrībai, kas kalpo tālākam

Freizera izvēlēta skaidrojuma stratēģija un darbā sniegtais skaidrojums nepietiekami skar to aprakstītā notikuma dimensiju, kas saskaņā ar Vitgenšteinu Freizerā izsauca pašu jautājumu un kas mūs uzrunā kā nozīmīga vai “kaut ko vēstoša”, kā kaut kas būtisks, par ko ir jātiek skaidrībā, kad, piemēram, pats Freizers runā par “savādo traģēdiju”, “tumšajiem noziegumiem” u.tml.

Varētu domāt, ka šāds iebildums ir neierasts, jo pārmet Freizeram to, ka viņš nav atbildējis uz jautājumiem, kurus nemaz nav uzdevis. Tādējādi iebildums būtu par to, ka Freizers neuzdod pareizos jautājumus. Taču precīzāk būtu teikt, ka Vitgenšteina ieskatā Freizers ir nevis uzdevis nepareizos jautājumus, bet gan pārpratis savu sākotnējo jautājumu.

Vitgenšteins drīzāk uzskata, ka kāds, kurā jautājumu, nesapratni, apmulsumu izraisa rituālas nogalināšanas ideja, nevarēs šo neskaidrību kļiedēt ar izskaidrojošas hipotēzes palīdzību. Viņa nostāja ir, ka pastāv tādi gadījumi, kad ir kļūdaini pieņemt, ka jautājuma ierosa nāk no gana laba izskaidrojuma trūkuma un ka risinājums ir atkarīgs no papildus faktu noskaidrošanas. Piemēram, būtu maldīgi iedomāties, ka īpašais izbrīns, ko raisa “zvaigžņotā debess virs manas galvas”, ir izskaidrojams, ievācot astronomiskus faktus. Paskāla šausmas par “šo bezgalīgo telpu mūžīgo klusēšanu” bija itin dabiski sajūst vēl pirms labāka priekšstata par Visuma patiesajiem apmēriem.²³⁵ Kad Freizers, piemēram, to, kāpēc noteikti dedzināšanas rituāli mums šķiet šausminoši, skaidro ar faktu, ka vēsturiski līdzīgos apstākļos tikuši dedzināti īsti cilvēki, viņš pieļauj analogisku kļūdu, kā gadījumā, kad zvaigžņotās debess iespaidu skaidrojam ar astronomiskām zināšanām; tie šķiet šausminoši, neatkarīgi no tā, vai evolucionārā hipotēze par to izcelsmi izrādās patiesa. Līdzīgi – papildus vēsturiskas informācijas noskaidrošana nepadarīs skaidrāku, kāpēc Nemi rituāls tā sākotnējā izklāstā vispār pašā Freizerā izsauca jautājumu. Un, no vitgenšteiniskas perspektīvas raugoties, vēsturisks skaidrojums būs atbilde, kas neatbilst jautājuma ierosai. Un tādā nozīmē Freizera atbilde *qua* atbilde uz šausminošo vai traģisko, kas izsauc prasību pēc skaidrības, ir neadekvāta vai vismaz nepilnīga.

Kā argumentē Pols Redings, Vitgenšteins pašā Freizera piedāvāto izskaidrojošo stāstu salīdzina ar ekspresīvu žestu, kura nozīme atklājas caur tā toni. Freizera izjūta par

---

izvērsimam. Jo šo rituālu kā valodas formu skatīšana uzreiz izbeidz visas izvērstās teoretizēšanas par ‘pirmatnējo mentalitāti’. Šeit skaidrība novērš augstprātīgu pārprašanu un pieliek punktu daudzām tukšām spekulācijām.” **Drury, M. O’C.** *The Danger of Words*. Thoemmes Press, 1996. Pp. x-xi.

²³⁵ Skat. **Bouveresse, J.** Wittgenstein’s Critique of Frazer // *Ratio*. 2007. XX. Pp. 374–5.

aprustītajiem notikumiem kā šausminošiem ir jautājuma ierosa. Ja viņam tas liktos kas “triviāls un nenozīmīgs”, tad jautājums netiktu uzdots. Tā Freizera jautājumu, kāpēc šie notikumi norisinājās, pēc Redinga domām, var salīdzināt ar sava veida izsaukšanos, kurai viņš pēc tam mēģina sniegt artikulāciju. Taču šī artikulācija zinātniskas problēmas un piedāvāta kauzāla skaidrojuma formā nav piemērota atbilde Freizera sākotnējai neskaidrībai.²³⁶

Te arī nonākam pie idejas, ka Vitgenšteina gadījumā fokuss drīzāk ir uz pašizpratni un pašapmānu, nevis zināšanām un nezināšanu. Freizers savā ziņā nav sapratis, kas viņā pašā izsauc jautājumu, un šīs pašizpratnes trūkuma dēļ izvēlēties tādu jautājuma formu un ceļu pie atbildes, kurš pāriet garām nozīmīgai daļai no sākotnējās problēmas. Un tādā ziņā varam runāt par noteiktu pašapmānu pieņēmumā, ka evolucionāra hipotēze par prakses izcelsmi tiešām ir atbildējusi uz to, kas uzrunāja pašu Freizeru.

Vitgenšteins drīzāk aicina par līdzīga veida mulsinošām praksēm skaidrību gūt, tās ieraugot kā līdzīgas tāda veida praksēm un tieksmēm, ar kurām mēs jau esam pazīstami. Šādā veidā sastatot mulsinājošo parādību ar jau pazīstamo, mēs to ieraugām no cita aspekta, kas sasaucas ar Vitgenšteina vēlāk rakstīto *Psiholoģijas filozofijā*, ka “tas, ko es uztveru aspekta uzplaiksnījumā, nav objekta īpašība, tā ir iekšēja attiecība starp to un citiem objektiem”.²³⁷

Freizers sava pētījumā ir savācis lielu daudzumu dažādu rituālu un prakšu aprakstu, cerot ar tiem pamatot savu hipotēzi par Nemi rituāla vēsturisko izcelsmi. Tomēr Vitgenšteins iebilst, ka šo ievāktu datu sakārtošana evolucionāras hipotēzes formā nav labākais veids, kā par tur aprakstītajām praksēm gūt skaidrību:

“Und so deutet das Chor auf ein geheimes Gesetz” mēs vēlamies teikt par Freizera savāktajiem faktiem. Šo likumu, šo ideju, es *varu* reprezentēt ar evolucionāras hipotēzes palīdzību, vai arī – analogiski auga shēmai – ar reliģiskas ceremonijas shēmas palīdzību, taču arī ar faktu materiāla sakārtošanu “pārskatāmā” reprezentācijā vien.

Pārskatāmas reprezentācijas jēdziens mums ir fundamentāli nozīmīgs. Tas norāda uz mūsu reprezentācijas formu, veidu, kādā mēs aplūkojam lietas. (“Pasaulskatījuma” veidu, kāds šķietami ir mūsu laikam tipisks. Špenglers.)

---

²³⁶ **Redding, P.** Anthropology as Ritual: Wittgenstein’s Reading of Frazer’s “The Golden Bough” // *Metaphilosophy*. 1987. Vol. 18, Nos. 3 & 4. P. 263.

²³⁷ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xi, §278 221. lpp.

Šī pārskatāmā reprezentācija izsauc sapratni, kura rodama spējā “saskatīt kopsakarības”.
Tāpēc svarīgi atrast *starpposmus*.

Taču hipotētiskam starpposmam nevajadzētu veikt neko citu kā vien vērst uzmanību *faktu* līdzībai, saistībai. Kā varētu ilustrēt apla un elipses iekšējo attiecību, pakāpeniski pārveidojot elipsi aplī; *taču ne lai apgalvotu, ka noteikta elipse patiesībā, vēsturiski, ir izcēlusies no apla* (evolucionāra hipotēze), taču tikai lai asinātu redzi uz formālu saistību.

Bet es arī varu skatīt evolucionāru hipotēzi kā neko vairāk par formālas saistības ietēru.”²³⁸

Vitgenšteins aicina Freizera prakšu aprakstu apkopojumu skatīt nevis kā tādu, kas izskaidro kādu konkrētu rituālu, bet tādu, kas ļauj ieraudzīt formālās saistības starp tiem un mums jau pazīstamām praksēm, tā atsedzot to “iekšējo dabu”.

Tomēr diez vai mums ir labs pamats pieņemt, ka Vitgenšteina piedāvātā stratēģija ir drošs un pietiekams ceļš, lai tiešām saprastu svešas prakses. Vitgenšteins kā būtisku adekvātai svešu rituālu un ceremoniju izpratnei saredz to saattiecināšanu ar mūsu pašu praksēm un tieksmēm. Bet, ja paraugāmies uz šo problēmu no pretējas perspektīvas, varam vieglāk pamanīt problemātiskas konsekvences. Iedomāsimies kopienu, kura aktīvi praktizē homeopātisko maģiju, un tās pārstāvju mulsumu, saskaroties ar mums raksturīgo praksi reizēm noskūpstīt mīlota cilvēka attēlu, tajā pašā laikā no tā negaidot nekādas vēlamas sekas. Kāds no šīs kopienas varētu nākt klajā ar paņēmienu, kā sākotnējo mulsumu aizstāt ar lielāku skaidrību, – kopienas pārstāvji šo mūsu praksi pielīdzina savām instrumentālās maģijas praksēm, to skatot kā neveiksmīgu mēģinājumu nodarboties ar instrumentālu homeopātisko maģiju. Visticamāk, mēs neslieksimies teikt, ka viņi līdz ar to mūsu praksi ir sapratuši, pat ja viņiem tā ir kļuvusi

---

²³⁸ Nedaudz pārveidots fragments no šīm piezīmēm par Freizera antropoloģiskajiem pētījumiem ir vienīgais, kas vēlāk atrod vietu arī Pētījumos. Tur 122. paragrāfā, raksturojot savas vēlinās filozofijas metodoloģisko ievirzi, viņš raksta:

“Galvenais mūsu nesapratnes avots ir tas, ka mēs skaidri nepārskatām savu vārdu lietošanu. — Mūsu gramatikai trūkst šāda veida pārskatāmības. — Pārskatāma reprezentācija izsauc sapratni, kuru raksturo spēja saskatīt kopsakarības. Tāpēc ir tik svarīgi atrast un izgudrot starpposmus.

Pārskatāmas reprezentācijas jēdziens mums ir fundamentāli nozīmīgs. Tas norāda uz mūsu reprezentācijas formu, veidu, kādā mēs aplūkojam lietas. (Vai tas nav “pasaulskatījums?”) Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §122; 56. lpp.

subjektīvi skaidrāka vai mazāk mulsiņoša.²³⁹ Šī perspektīvas maiņa ļauj mums pamatoti jautāt, vai arī mūsu gadījumā nosacītā metode eksotisko un neskaidro nolikt blakus mūsu pašu tieksmēm un praksēm neietver līdzīgu risku subjektīvu skaidrības izjūtu un “mierinājumu” vienādot ar sapratni. Diez vai mums ir *a priori* labs pamats pieņemt, ka jebkura primitīva prakse vispār ir tāda, par kuru mēs varam gūt pārskatāmu reprezentāciju; un pastāv risks, ka šāda prasība var novest pie savas kultūras prakšu un tieksmju projicēšanas uz svešās prakses.

Vitgenšteins raksta:

“Ir pats par sevi saprotams, ka cilvēka ēna, kas izskatās pēc viņa, vai viņa spoguļattēls, lietus, pērkona negaiss, mēness fāzes, gadalaiku maiņa, veids, kurā dzīvnieki ir cits citam un attiecībā pret cilvēku līdzīgi un atšķirīgi, nāve, dzimšana un seksuālā dzīve, īsi sakot, viss, ko mēs ap sevi gadu no gada novērojam savstarpēji saistītu tik daudzos dažādos veidos, spēlēs lomu viņa domāšanā (viņa filozofijā) un viņa praksēs, vai ir tieši tas, ko mēs tiešām zinām un kas mūs interesē.”²⁴⁰

“Ja blusas izstrādātu rituālu, tas būtu balstīts uz suņa.”²⁴¹

Mēs, visticamāk, varam pieņemt un sagaidīt, ka – līdzīgi kā hipotētisku kulturālu blusu rituāli būtu saistīti ar suni – sabiedrības, kuras dzīvo līdzīgā apkārtējā pasaulē, bet ne līdzīgā vēsturiskā situācijā, izveidos rituālus un prakses, kas attieksies uz dzimšanu, nāvi, seksuālo dzīvi, sezonālajām izmaiņām utt. Tomēr diez vai mēs varam bez tālāka pētījuma noskaidrot, vai to raksturs ir drīzāk ekspresīvs, instrumentāls vai arī vēl citāds. Ja arī ir zināma taisnība iepriekš minētajā Vitgenšteina izteikumā, ka cilvēks ir ceremoniāls dzīvnieks, – kaut pats Vitgenšteins piebilst, ka šis izteikums ir daļēji aplams un daļēji bezjēdzīgs²⁴² – tas nenozīmē, ka cilvēks nebūtu arī mānticīgs dzīvnieks. Un noskaidrot, vai konkrētas sabiedrības kādā konkrētā vēsturiskā situācijā vai posmā, veicot noteiktas rituālas darbības, tādā veidā drīzāk cenšas manipulēt notiekošos procesus, simboliski apstrādā un izpauž tām būtiskos dzīves

---

²³⁹ Skat. **Cioffi, F.** The Inaugural Address: Wittgenstein and Obscurantism // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*. 1990. Vol. 64. P. 12.

²⁴⁰ **Wittgenstein, L.** Bemerkungen über Frazer's "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). P. 239.

²⁴¹ Turpat. P. 244.

²⁴² Turpat. P. 239.

aspektus, reprezentē vēlmi vai dara vēl ko citu, tomēr drīzāk var tieši ar tālāku pētījumu palīdzību, nevis sakārtojot “jau zināmo”.

Ja arī Vitgenšteina piezīmes drīzāk var skatīt kā tikai daļēji pārliecinošu un skaidru Freizera antropoloģiskās pieejas un pieņēmumu kritiku, tās noteikti kalpo par uzskatāmu liecību viņa atšķirīgajai epistēmiskajai sensibilitātei, kuru raksturo antiscientiski motīvi.

Ideja par filozofisku sapratni kā balstītu pārskatāmā reprezentācijā par faktiem jeb reprezentācijā, kas uzrāda parādību savstarpējās saistības un atšķirības, ir Vitgenšteina vēlīnās filozofijas būtiska tēma. Šī ideja savus artikulācijas aizmetņus rod tieši trīsdesmito gadu sākuma piezīmēs par Freizera darbu. Šis filozofiskās metodoloģijas motīvs spēlē nozīmīgu lomu pārejā no Vitgenšteina *Traktāta* perioda uz vēlāko filozofiju. Piemēram, ja *Traktāta* loģiskā valodas analīze tiecas atklāt elementāro propozīciju struktūru, kura it kā “slēpjas” aiz ikdienas valodas maldinošās struktūras, tad vēlāko filozofiju raksturo nostāja, ka skaidrība un sapratne ir gūstama nevis lūkojoties aiz pašām parādībām pēc to būtības, bet gan rodot pārskatāmu reprezentāciju par to, kas jau neapslēptā formā ir pieejams.

5. SCIENTISMA KRITIKA MATEMĀTIKĀ

*Nevienam mūs neizdzīt no paradīzes, ko Kantors
mums izveidojis.*²⁴³ (D. Hilberts)

*Loģika ir elle.*²⁴⁴ (B. Rasels)

Tā kā šī nodaļa veltīta jautājumam par scientismu noteiktā jomā – matemātikā –, tad galvenais sākotnēji atbildamais jautājums ir, vai Vitgenšteins kritiski aplūko interpretatīvo un metodoloģisko scientismu filozofu un matemātiķu darbos un izteikumos par matemātiku. Uzreiz varam apgalvot, ka matemātikas filozofijas gadījumā Vitgenšteina piezīmēs neatrodam metodoloģiskā scientisma kritiku, jo viņa redzes lokā nav neviena filozofa vai matemātiķa, kurš rekomendētu matemātikā metodoloģiski atdarināt, piemēram, fiziku. Tas nav pārsteidzoši, ņemot vērā, ka ir grūti saredzēt, ko īsti tamlīdzīgs priekšlikums vispār varētu nozīmēt, ņemot vērā matemātikas neempīrisku dabu.

Arī interpretatīvais scientisms matemātikā sākotnēji varētu nešķīst kā potenciāla problēma – ja tas ir prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes formu interpretēšana, tad kādā gan ziņā varētu būt maldīgi interpretēt matemātiku kā zinātni? Matemātika galu galā ir zinātne – mūsdienu izpratnē tā ir formāla zinātne, kas pievēršas formālām sistēmām. Tāpēc vismaz pirmajā tuvinājumā varētu šķīst, ka interpretatīvais scientisms matemātikā diez vai varētu būt problēma.

Tomēr šāds secinājums būtu pārsteidzīgs, jo interpretatīvais scientisms var būt no paraugzinātnes atšķirīgas zinātnes interpretēšana tā, it kā tā būtu līdzīga paraugzinātnei. Proti, viena veida zinātnes interpretēšana tā, it kā tā būtu cita veida zinātne. No vitgenšteinskā perspektīvas raugoties, matemātikas gadījumā noteiktu filozofu un matemātiķu sakarā varam runāt par interpretatīvo scientismu tādā ziņā, ka matemātikas izteiksmes (propozīcijas) tiek aplami interpretētas kā būtībā līdzīgas vai analogiskas dabaszinātņu (īpaši, fizikas) propozīcijām, kā arī matemātiķa uzdevumi un pētījumu lauks kā līdzīgi dabaszinātnieku

---

²⁴³ Hilbert, D. Über das Unendliche // *Mathematische Annalen*. 1926. 95 (1). S. 170.

²⁴⁴ McGuinness, B. *Wittgenstein, A Life: Young Ludwig (1889–1921)*. Penguin Books, 1990 [1988]. P. 154.

uzdevumiem un pētījumu laukiem. Tādējādi runa ir par scientismu nevis matemātiskajā praksē un metodēs, bet ontoloģiskos pieņēmumos, kas implicīti vai eksplicīti parādās izteikumos *par* matemātiku. Vitgenšteina skatījumā maldīgi ir nevis interpretēt matemātiku kā zinātņi, bet gan kā noteiktos aspektos līdzīgu paradigmātiskajai zinātņei – fizikai; vai, precīzāk, kā līdzīgu noteiktam priekšstatam par fiziku, kurš ne obligāti adekvāti raksturo fizikas faktisko praksi. Vitgenšteina kritizēto filozofu un matemātiķu gadījumā runa ir par noteiktu attēlu izpausmēm, kas, par domāšanas paraugu turot noteiktu dabaszinātnes modeli, ir saistītas ar matemātikas dabas, tās elementu un tās izteiksmju pārprašanu. Šajā nodaļā aplūkoti jautājumi, kādā ziņā interpretatīvais scientisms ir sastopams noteiktu matemātiķu un filozofu darbos un kā Vitgenšteins to kritizē.

5.1 Matemātikas filozofijas mācības

Lai saprastu Vitgenšteina matemātikas filozofijas, kuras svarīgs elements ir interpretatīvā scientisma kritika, kopējo ievirzi, ir svarīgi vispirms raksturot tās klasiskās matemātikas filozofijas mācības, kuras Vitgenšteins kritizē vai ar kurām viņš dažkārt ticis saistīts. Šīs filozofiskās mācības ir intuicionisms, konstruktīvisms, formālisms, loģicisms, finītisms, platonisms un konvencionālisms. Šajā apakšnodaļā īsi raksturotas šīs mācības.

Kā vienu no stimuliem Vitgenšteina atjaunotajai interesei par filozofiskiem jautājumiem mēdz minēt nīderlandiešu matemātiķa, intuicionista Luicena Brauera (*Luitzen Egbertus Jan Brouwer*, 1881–1966) lekcijas apmeklējumu 1928. gada 10. martā Vīnē. Intuicionisms matemātikas filozofijā ir nostāja, ka matemātika pamatā ir mentāla un nevalodiska konstruējoša darbība, kura balstās laika virzības, secīguma uztveršanā. Tādējādi naturālie skaitļi, reālie skaitļi u. c. matemātikas elementi, kā arī matemātikas teorēmas ir mentālas konstrukcijas, nevis kaut kas iepriekš dots un pats par sevi pastāvošs. Saistībā ar to intuicionisti kritizē klasisko matemātiku par to, ka tā brīvi lieto trešā izslēgtā likumu (*tertium non datur*), proti, pieņēmumu, ka “A vai ne-A” vienmēr ir paties. Klasiskajā matemātikā par derīgiem tiek uzskatīti pierādījumi, kas pierāda A, pierādot, ka ne-A ir aplams. Intuicionistu skatījumā nepastāv no domāšanas (mentālas konstruēšanas) neatkarīga matemātiska realitāte, kuras stāvoklis nosaka visu matemātikas izteiksmju patiesuma vērtību.²⁴⁵ Intuicionisms ir

---

²⁴⁵ “Redzes viedoklis, ka nepastāv nepieredzētas patiesības un ka loģika nav absolūti uzticams rīks patiesību atklāšanai, matemātikā ir atradis piekrišanu daudz vēlāk nekā praktiskajā dzīvē un zinātnē. Matemātika, kas stingri aplūkota no šī redzes viedokļa, ieskaitot teorēmu deducēšanu tikai ar

revizionistiska pozīcija, jo nekonstruktīvus eksistences pierādījumus uzskata par nepieņemamiem (nekonstruktīvi eksistences pierādījumi ir pierādījumi, kas pretendē pierādīt, ka kādam matemātiskam objektam piemīt noteikta īpašība, tajā pašā laikā nesniedzot metodi, kas ļauj šādu objektu konstruēt), tātad pieprasa revidēt daļu klasiskās matemātikas. Tādējādi intuicionisma gadījumā filozofiskiem apsvērumiem par matemātikas dabu vismaz ieceres līmenī ir paredzētas tiešas konsekvences attiecība uz matemātikas praksi.

Intuicionismu var skatīt kā noteiktu konstruktīvisma paveidu. Konstruktīvisms matemātikā ir nostāja, ka apgalvojums, ka pastāv noteikts matemātisks objekts (piem., skaitlis) ar noteiktu īpašību, ir saprotams kā apgalvojums, ka ir zināms, kā šādu objektu iegūt jeb konstruēt. Tādējādi konstruktīvismi ieņem nostāju, kas ir pretēja matemātisko reālistu pozīcijai, kuri uzskata, ka tā kā matemātiski objekti pastāv neatkarīgi no matemātiķu prātiem, tad ir iespējams pierādīt objekta pastāvēšanu, neparādot, kā pie konkrētā objekta nonākt. Piemēram, ja mēs pierādītu, ka ne visiem naturālajiem skaitļiem trūkst noteiktas īpašības, no konstruktīvisma pozīcijām raugoties, no tā mēs nevarētu secināt, ka eksistē naturāls skaitlis, kam šī īpašība piemīt, jo attiecīgais pierādījums nesniedz metodi šāda skaitļa konstruēšanai. Tādējādi ne tikai intuicionisms, bet arī citas konstruktīvistiskās pozīcijas ir uzskatāmas par revizionistiskām.

Formālisma jēdziens kalpo kā apvienojošs jēdziens vairākām līdzīgām, bet arī nozīmīgos aspektos atšķirīgām nostājām matemātikas pamatu jautājumā. Lielākoties formālistu skatījumā matemātikas izteiksmēm nav satura, proti, tās nav *par* kaut ko, bet gan matemātika ir formāla spēle ar simboliem, kuriem nav nozīmes, un šo spēli nosaka patvaļīgi postulētas kārtulas. Matemātisku simbolu virtenes tādējādi neizsaka jēgpilnas propozīcijas. Taču,

---

introspektīvas konstruēšanas palīdzību, tiek saukta par intuicionistisko matemātiku. Daudzās ziņās tā novirzās no klasiskās matemātikas. Pirmkārt, tāpēc, ka klasiskā matemātika izmanto loģiku, lai radītu teorēmas, tic nezināmu patiesību pastāvēšanai un, konkrēti, lieto *trešā izslēgtā principu*, kas pauž, ka ikkatrs matemātisks apgalvojums (proti, ikkatrs matemātiskas īpašības attiecinājums uz matemātisku entitāti) ir vai nu patiess, vai arī nevar būt patiess.” **Brouwer, L. E. J.** *Consciousness, philosophy, and mathematics* // **Benacerraf, P., Putnam, H.** (Eds.) *Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. P. 90.

Brauera sekotājs Ārends Heitingš: “Jums jāapsver, kas bija Brauera programma. (..) To veidoja mentālas matemātiskas konstruēšanas kā tādas pētniecība, nepieskaroties jautājumiem par konstruēto objektu dabu, kā piemēram, vai šie objekti pastāv neatkarīgi no mūsu zināšanām par tiem.” **Heyting, A.** *Intuitionism, an Introduction*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1956. P. 1.

piemēram, Hilberta (*David Hilbert*, 1862–1943) formālismā pastāv svarīgs matemātisko izteiksmju dabas traktējums matemātikas galīgajā sektorā, kurā matemātikas izteiksmes izsaka jēgpilnas propozīcijas, un bezgalīgajā jeb ideālajā sektorā, kurā matemātikas izteiksmēm nav semantiskās dimensijas. Proti, Hilberta un viņa sekotāju skatījumā jēgpilnā matemātikas daļa ir tā, ko veido galīgi apgalvojumi par galīgiem objektiem, kā naturāliem skaitļiem. Bezgalīgie vai ideālie matemātikas sektori, kā matemātiskā analīze un kopu teorija, nesatur jēgpilnas izteiksmes, bet gan to loma ir instrumentāla, ciktāl tās palīdz nonākt pie galīgām, jēgpilnām izteiksmēm.²⁴⁶ Atšķirībā no intuicionistiem Hilberts nebija revizionists, jo viņa pozīcija, lai arī atšķirīgi traktē dažādas pastāvošas matemātikas daļas, tās visas joprojām uzskata par leģitīmu matemātikas daļu, pat ja galīgais un ideālais matemātikas sektors ir uzskatāms par leģitīmu atšķirīga veidā.

Ar Hilberta formālismu cieši saistīta arī pozīcija, ko matemātikas filozofijā dēvē par finītismu. Finītisti pieņem tikai galīgu matemātisku objektu eksistenci. Tā, piemēram, darbības ar bezgalīgām kopām finītisti nepieļauj. Kaut arī finītisti pieņem naturālo skaitļu pastāvēšanu un darbības ar tiem, tomēr visu naturālo skaitļu kopas eksistence netiek pieņemta. Līdzīgi konstruktīvismam arī finītisms par pieņemamu neuzskata apgalvojumu par noteikta veida matemātiska objekta eksistenci, nenorādot, kā šādu objektu konstruēt.

Loģicisms ir pozīcija matemātikas filozofijā, kas pieņem, ka matemātika ir reducējama uz loģiku. Tradicionālā loģicisma programma ietver mēģinājumus sistemātiskā veidā matemātikas izteikumus pārtulkot tūrās loģikas valodā. Par vēsturiski būtiskākajiem pārstāvjiem uzskatāmi Frēge un Rasels (*Bertrand Russell*). Frēges mērķis bija nostādīt aritmētiku uz drošiem pamatiem, uzskatot, ka šie pamati ir tīri loģiski. Rasels aritmētikas izteiksmes uzskatīja par reducējamām uz izteiksmēm tipu teorijas loģikā.²⁴⁷ Arī agrīno Vitgenšteinu varētu dēvēt par savdabīgu loģicistu, jo *Traktātā* skaitlis ir operācijas pakāpes rādītājs, proti, skaidrojams, atsaucoties uz loģiskas operācijas atkārtotu pielietojumu.²⁴⁸

No minētajiem loģicistiem Frēge uzskatīja, ka skaitļi pastāv neatkarīgi no matemātiķiem, proti, ka tos raksturo patstāvīga, no prāta un matemātiskās prakses neatkarīga

---

²⁴⁶ Skat. **Shapiro, S.** *Thinking About Mathematics: The Philosophy of Mathematics*. OUP, 2000. Ch. 6., pp. 140 – 171.

²⁴⁷ Turpat. Ch. 5., pp. 107–139.

²⁴⁸ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 6.02–6.03; 117. lpp.

eksistence, bet Rasels uzskatīja, ka skaitļi šādā veidā neeksistē. Tas gan loģicisma paradigmā neizsmel visas iespējamās ontoloģiskās pozīcijas, jo, piemēram, – raksturīgi loģiskā pozitīvisma kopējam garam – Karnapam apšaubāms šķita pats jautājums par skaitļu eksistenci, proti, viņš noraidīja pieņēmumu, ka disputs par matemātisku objektu eksistenci ir jēgpilns.²⁴⁹

Matemātiskais platonisms ir uzskats, ka matemātikas priekšmetisko lauku veido abstrakti un neatkarīgi pastāvoši objekti un to attiecības. No tā, ka lietots apzīmējums “platonisms”, nevajadzētu secināt, ka matemātisko platonistu gadījumā runa ir par Platona matemātikas filozofijas aizstāvēšanu, bet gan drīzāk šis apzīmējums saistīts ar izplatīto un nereti mānīgo ieradumu gandrīz jebkādu abstraktu objektu postulēšanu saukt par platonismu. Šajā izpratnē, piemēram, Frēge ir matemātiskais platonists.

Konvencionālisms ir nostāja, kas izceļ cilvēku lēmumu vai brīvas izvēles lomu, lai parādītu, ka tas, kas šķiet objektīvs un pats par sevi pastāvošs, faktiski ir konvencijas, vienošanās (kurai nav jābūt eksplīcītai) rezultāts. Tā matemātiskais konvencionālisms ir uzskats, ka matemātikas aksiomas un teorēmas ir tikai konvencionāli patiesas vai nepatiesas, proti, matemātiķi un citi matemātikas lietotāji vienojušies (ne obligāti eksplīcīti) par tām kā patiesām vai nepatiesām, pat ja pēc šīs vienošanās šīs aksiomas un teorēmas šķiet dabiskas vai patiesas pašas par sevi.

5.2 Vitgenšteina kreisā matemātikas filozofija

Vitgenšteins apzināti nesaista savus uzskatus matemātikas pamatu jautājumos ar nevienu no matemātikas filozofijas mācībām, lielāko daļu no tām *expressis verbis* kritizējot. Viņa kritisko, nevis filozofisku mācību veidojošo nostāju ilustrē, piemēram, šādi izteikumi par daļu no minētajām mācībām:

“Tātad mēs vēlamies saskatīt absurditātes gan tajā, ko apgalvo finītisti, gan tajā, ko apgalvo viņu oponenti, – tāpat kā filozofijā mēs vēlamies saskatīt absurditātes gan tajā, ko apgalvo biheivioristi, gan tajā, ko apgalvo viņu oponenti.”²⁵⁰

---

²⁴⁹ Skat. **Shapiro, S.** *Thinking About Mathematics: The Philosophy of Mathematics*. OUP, 2000. Ch. 5.

²⁵⁰ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by **C. Diamond**. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 111.

“Ko apgalvo katra no pusēm debatē starp “formālismu” un “saturisku matemātiku”? Šis disputs ir tik ļoti līdzīgs tam, kas noris starp reālismu un ideālismu, tādā ziņā, ka tas drīz kļūs novecojis, piemēram, un ka abas puses izdara nepamatotus apgalvojumus, kas ir pretrunā ar viņu ikdienas praksi.”²⁵¹

Vitgenšteins arī skaidri vispārīgāk distancējas no jebkāda veida revizionistiskām pozīcijām, rakstot, ka “[f]ilozofija nedrīkst nekādā veidā aizskart faktisko valodas lietojumu; tā var galu galā to tikai aprakstīt”, tādējādi filozofija “atstāj arī matemātiku tādu, kāda tā ir”.²⁵² Tas vien liecina, ka, ja Vitgenšteins ir konsekvents, viņš filozofiski nevarētu aizstāvēt tādas revizionistiskas pozīcijas, kā, piemēram, intuicionisms. Lekcijās par matemātikas pamatiem Vitgenšteins apgalvo, ka viņam ir īpaši svarīgi neiejaukties matemātiķu praksē.²⁵³ Kā filozofu viņu interesē tikai apšaubāmi filozofiski izteikumi vai pieņēmumi *par* matemātiku – vai nu vispārīgi apgalvojumi par tās dabu, vai arī konkrētāki apgalvojumi par noteiktu matemātisku izteiksmju nozīmi –, un viņa kritika ir vērsta pret šāda veida izteikumiem vai pieņēmumiem.

Tajā pašā laikā dažkārt Vitgenšteina matemātikas filozofija tikusi interpretēta kā piederīga kādai no minētajām filozofiskajām mācībām, kuras, kā reiz, satur tāda veida vispārīgas filozofiskas tēzes un pieņēmumus, kādus Vitgenšteins kritizē. Piemēram, Maikla Dammita (*Michael Anthony Eardly Dummett*) interpretācijā Vitgenšteins aizstāv “pilnasinīgu konvencionālismu” (*full-bloodied conventionalism*)²⁵⁴ matemātikā jeb pozīciju, ka konvencijas ir tās, kas aritmētiskas izteiksmes padara par patiesām, raksturojot Vitgenšteina pozīciju šādi:

“Katrā solī mēs esam brīvi izvēlēties pieņemt vai noraidīt pierādījumu; nav nekā mūsu aksiomu formulējumā un secināšanas kārtulās un nav nekā mūsu prātos, kad mēs tās pirms pierādījuma sniegšanas pieņemām, kas pats par sevi parādītu, vai mums būtu jāpieņem pierādījums vai nē; un tādējādi nav nekā, kas mūs *piespiestu* pieņemt pierādījumu. Ja mēs pieņemam pierādījumu, mēs pierādītajai teorēmai piešķiram nepieciešamību; mēs “to noglabājam arhīvos”, un neko nepieņemsim kā pretargumentu

---

²⁵¹ Wittgenstein, L. *Philosophical Grammar*. Ed. by R. Rhees. Tr. by A. Kenny. Blackwell Publishing, 1974. P. 293.

²⁵² Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §124; 56. lpp.

²⁵³ Wittgenstein, L. *Op. cit.* 1976. P. 13.

²⁵⁴ Dummett, M. Wittgenstein's Philosophy of Mathematics // *The Philosophical Review*. 1959. Vol. 68, No. 3 (Jul.). P. 329.

tai. Tādā veidā mēs izdarām jaunu izvēli un nevis vienkārši eksplicīti izdarām lēmumu, kuru jau bijām izdarījuši implicīti.”²⁵⁵

Savukārt Georgs Kreisels (*Georg Kreisel*) apgalvo, ka Vitgenšteins aizstāv stingru finītismu matemātikā vai koncentrējas uz finītisma aspektiem matemātikā.²⁵⁶ Arī Matjē Marions (*Mathieu Marion*) aplūko Vitgenšteinu kā sava veida finītistu.²⁵⁷

Gan Dammita, gan Kreisela, gan arī citos gadījumos filozofiski matemātiskas teorijas pierakstīšana Vitgenšteinam iet roku rokā ar Vitgenšteinam pierakstītās teorijas kritiku. Piemēram, Maikls Dammits par Vitgenšteina *Piezīmēm par matemātikas filozofiju* raksta, ka “[d]audzas no domām izteiktas veidā, kuru autors atzīst par neprecīzu vai neskaidru, daži fragmenti ir pretrunā citiem, daži ir visai neviennozīmīgi, daži ietver iebildumus idejām, kuras Vitgenšteins atbalsta vai ir atbalstījis un kuras pašas nav skaidri izteiktas šajā krājumā; savukārt, citi fragmenti, īpaši tie, kuri attiecas uz konsistenci un Gēdela teorēmu, ir zemas kvalitātes un satur acīmredzamas kļūdas.”²⁵⁸ Georgs Kreisels raksta, ka “Vitgenšteina uzskati par matemātisko loģiku nav vērti daudz, jo viņš zināja ļoti maz, un tas, ko viņš zināja, aprobežojās ar Frēges-Rasela preču līniju”. Kreisels savu recenziju noslēdz, atzīmējot, ka Vitgenšteina piezīmju krājums viņam “šķiet mirdzoša prāta pārsteidzoši nenozīmīgs produkts”.²⁵⁹ Līdzīgi Alans Ross Andersons (*Alan Ross Anderson*) recenzijā raksta, ka “ir grūti izvairīties no secinājuma, ka Vitgenšteins skaidri nesaprata problēmas, kuras nodarbina [matemātikas] pamatu pētniekus”²⁶⁰, un tā noslēdzas ar secinājumu, ka “ir ļoti apšaubāmi, vai šis viņa metodes pielietojums jautājumiem par matemātikas pamatiem sniegs būtisku pienesumu viņa kā filozofa reputācijai”.²⁶¹

---

²⁵⁵ **Dummett, M.** Wittgenstein's Philosophy of Mathematics // *The Philosophical Review*. 1959. Vol. 68, No. 3 (Jul.). P. 329.

²⁵⁶ **Kreisel, G.** Wittgenstein's Remarks on the Foundations of Mathematics // *The British Journal for the Philosophy of Science*. 1958. Volume IX, Issue 34. P. 147.

²⁵⁷ Skat. **Marion, M.** *Wittgenstein, Finitism, and the Foundations of Mathematics*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

²⁵⁸ **Dummett, M.** *Op. cit.* P. 324

²⁵⁹ **Kreisel, G.** *Op. cit.* P. 158.

²⁶⁰ **Anderson, A. R.** Mathematics and the “Language Game” // *The Review of Metaphysics*. 1958. Vol. 11, No. 3 (Mar.). P. 457.

²⁶¹ Turpat. P. 458.

Vitgenšteina matemātikas filozofija, salīdzinot ar citiem viņa filozofijas atzariem, ir saņēmusi mazāk atzinības un – saistībā ar to – arī uzmanības. Tomēr saskaņā ar divām nedaudz atšķirīgām versijām par vienu un to pašu atgadījumu Vitgenšteins kā filozofiski nozīmīgāko atzīmējis savu ieguldījumu tieši matemātikas filozofijas jomā.²⁶² Kad 1944. gadā Džons Visdoms (*John Terence Dibben Wisdom*) gatavoja biogrāfisku ierakstu par Vitgenšteinu, viņš aicināja Vitgenšteinu nepieciešamības gadījumā ierakstā veikt labojumus, un Vitgenšteins tajā vēlējies pievienot tikai vienu teikumu: “Vitgenšteina galvenais piensums ir matemātikas filozofijā.” Saskaņā ar citu notikuma atstāstu Vitgenšteins esot vēlējies pievienot teikumu: “Viņš galvenokārt nodarbojās ar matemātikas pamatu jautājumiem.” Lai kura arī būtu precīzāka, abas versijas liecina, ka matemātikas filozofiju Vitgenšteins attiecīgajā laikā redzējis kā būtiskāko savas filozofiskās darbības daļu. Par matemātikas filozofijas jautājumiem Vitgenšteins rakstījis ne mazāk kā par citām tēmām, aiz sevis atstājot lielu daudzumu piezīmju par Braueru, Kantoru (*Georg Ferdinand Ludwig Philipp Cantor*), Dēdekindu (*Julius Wilhelm Richard Dedekind*), Frēgi, Hilbertu, Puankarē (*Jules Henri Poincaré*), Remziju (*Frank Plumpton Ramsey*), Gēdelu, Tjūringu (*Alan Mathison Turing*) u. c. domājumiem un viņu darbiem.

Šāds Vitgenšteina pašnovērtējums un matemātikas filozofijai veltīto piezīmju apjoms neatspoguļojas viņa filozofijas recepcijā. Ja Vitgenšteina idejas valodas filozofijā, loģikā, psiholoģijas filozofijā un filozofijas metodoloģijā bijušas ietekmīgas un kopumā plaši atzītas par nozīmīgām, tad Vitgenšteina matemātikas filozofija lielākoties saņēmusi drīzāk noraidošu attieksmi. Komentējošajā literatūrā un filozofijas vēsturnieku ieskatā kopumā viņš drīzāk bijis nevis filozofs, kurš galvenokārt pievērsies matemātikas filozofijai, bet gan filozofs, kurš pievērsies arī matemātikas filozofijai. Viens no iemesliem Vitgenšteina matemātikas filozofijas marginalizācijai un noraidīšanai ir viņa filozofisko piezīmju dabas un kopējās filozofiskās manieres pārprašana, tai skaitā tradicionālu filozofisku mācību pierakstīšana viņam.

Konsekventāk un labvēlīgāk būtu Vitgenšteina matemātikas filozofiju skatīt kā vēršanos pret noteiktu pirmsfilozofisku attēlu ietekmi un filozofisku tēžu kritiku, nevis mēģinājumu piedāvāt pozitīvu matemātikas dabas koncepciju (kā, piemēram, konvencionālisms, finītisms, konstruktīvisms, intuicionisms). Vitgenšteina dialektiskais filozofēšanas stils, kura gaitā nosacīti tiek paustas arī dažādas filozofiska rakstura tēzes, var

---

²⁶² **Monk, R.** Bourgeois, Bolshevik or Anarchist? The Reception of Wittgenstein's Philosophy of mathematics // **Kahane, G., Kanterian, E., Kuusela, O.** (Eds.) *Wittgenstein and His Interpreters: Essays in Memory of Gordon Baker*. Blackwell Publishing, 2007. Pp. 273, 293 (notes).

radīt iespaidu, ka viņš dažādās teksta vietās aizstāv dažādas filozofiskas pozīcijas, kaut arī faktiski viņš vēlas atsegt tos domāšanas un valodas lietojuma ceļus, kas noved pie šādu tēžu formulēšanas, kā arī parādīt, ka tās ir tikai šķietami jēgpilnas un skaidras. (Vitgenšteins raksta: “[E]s laiku pa laikam sniegšu jaunas interpretācijas, nevis ar mērķi ierosināt, ka tās ir pareizas, bet ar mērķi parādīt, ka vecās interpretācijas un jaunās ir vienlīdz patvaļīgas. Es izgudrošu jaunu interpretāciju tikai, lai noliktu to blakus vecajai un teiktu: “Lūk, izvēlies, izdari savu izvēli!” Es tikai ieviesīšu plāpas (*gas*), lai izgaiņātu vecās plāpas.”²⁶³) Vitgenšteina mērķis nav, balstoties filozofiskos apsvērumos, parādīt, ka noteikti matemātikas atzari vai teorēmas ir nepareizas, bet drīzāk gan ļaut ieraudzīt, ka noteiktos gadījumos, piemēram, propozīciju par matemātisko bezgalību vai kopu teorijas gadījumā, ar tām noteiktu filozofu interpretācijās ir saistīti tādi attēli, kas rada aplamas vai maldinošas interpretācijas un ontoloģiskas tēzes par matemātikas izteiksmju un pierādījumu dabu, kā arī to svarīgumu.

Čārlzs Čihara (*Charles Chihara*) Vitgenšteina filozofijas interpretācijas vispārīgi klasificē ar politiskas metaforas palīdzību. Kreisā spārna interpretācijas uzsver Vitgenšteina radikālo nostāju jautājumā par filozofijas dabu, proti, uzsver Vitgenšteina idejas, ka filozofiskas problēmas izceļas no gramatikas un nozīmes pārprasšanas un ka šīs problēmas ir risināmas ar sava veida terapiju, kur terapeits neizvirza nekādas tēzes, izskaidrojumus vai teorijas. Labējās interpretācijas, savukārt, uzsver Vitgenšteina *mācības*.²⁶⁴ ²⁶⁵ Var sacīt, ka Vitgenšteina matemātikas filozofijas recepcija lielā mērā balstījies pārāk labējā interpretācijā.

---

²⁶³ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by **C. Diamond**. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 14.

²⁶⁴ **Chihara, Ch. S.** The Wright-Wing Defense of Wittgenstein's Philosophy of Logic // *The Philosophical Review*. 1982. Vol. 91, No. 1 (Jan.). P. 105 fn.

²⁶⁵ Matemātikas filozofijas un politisku metaforu kontekstā interesanta ir Vitgenšteina piezīme par Frenku Remziju, kuru Vitgenšteins 1931. g. nosauc par buržuāzisku domātāju: “Remzijs bija buržuā domātājs. Proti, viņš domāja tikai ar mērķi sakārtot kādas noteiktas kopienas lietas. Viņš nereflektēja par valsts būtību – vai vismaz viņam tas nepatika –, bet gan par to, kā šī valsts varētu tikt saprātīgi organizēta. Ideja, ka šī valsts varētu nebūt vienīga iespējamā, daļēji viņu satrauca, daļēji garlaikoja. Viņš pēc iespējas ātrāk gribēja ķerties pie refleksijas par šīs valsts pamatiem. Tas ir tas, kas viņu tiesām interesēja; kamēr īsta filozofiska refleksija viņu satrauca līdz viņš tās rezultātus (ja tādi bija) nolika malā un pasludināja par triviāliem.” **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 17. Šajā piezīmē lietotais salīdzinājums, domājams, ir reakcija uz Remzija izteikto vēlmi pasargāt matemātiku no “Brauera un Veila boļševistiskajiem draudiem”, proti, intuicionisma vēlmi filozofisku apsvērumu dēļ revidēt

Šāda metaforas izvēle gan vismaz vienā līmenī ir potenciāli maldinoša, jo teorētisku konstrukciju noraidīšana un izteikumi, ka “filozofija nedrīkst nekādā veidā aizskart faktisko valodas lietojumu” un ka “[t]ā visu atstāj tā, kā tas ir”,²⁶⁶ drīzāk gan, kā reiz, skan konservatīvi labēji. Piemēram, ungāru filozofs Krištofs Ņīri (*Kristóf Nyíri*) argumentē, ka Vitgenšteina *Pētījumu* saturs, tonis un vēsturiskais konteksts liecina, ka viņš pārstāv noteikta veida konservatīvās domas paveidu.²⁶⁷ Tas gan ir pārāk vienkāršots raksturojums filozofam, kurš savu darbu raksturo ar vārdiem “es iznīcinu, es iznīcinu, es iznīcinu”.²⁶⁸

Tomēr tas nenozīmē, ka minētais nošķīrums nav trāpīgs citā ziņā. Čiharas metafora ir veiksmīgāka, ja kreisumu te skatām kā vērsanos pret tradīciju, šajā gadījumā filozofisko tradīciju, un tās pieeju problēmu risināšanā, kuras vietā Vitgenšteins piedāvā jaunu attieksmi pret filozofijas problēmām jeb piedāvā “vienu no mantiniekiem nodarbei, kas iepriekš tika saukta par “filozofiju””²⁶⁹, pieeju, kas “sagrauj vien gaisa pilis un atbrīvo valodas pamatus, uz kuriem tās stāvējušas”.²⁷⁰ Savukārt, interpreti, kas Vitgenšteinam pieraksta mācības, viņu līdz ar to redz kā visnotaļ tradicionālu filozofu, kurš turpina filozofiskas problēmas risināt līdzīgi kā liela daļa priekšteču – būvējot izskaidrojošas kvazizinātniskas teorijas –, un te var saskatīt zināmu pamatu labējuma metaforai.

Protams, arī starp labējiem un kreisi noskaņotajiem interpretiem pastāv nozīmīgas atšķirības katra spārna ietvaros. Piemēram, Gordona Beikera un Pītera Hakera izstrādātie Vitgenšteina pētniecībā fundamentāli nozīmīgie *Pētījumu* komentāri pārstāv pozīciju, kura noteikti ir iepriekš minētajā izpratnē kreisa. Viņu kopīgo interpretāciju raksturo uzskats, ka “filozofijas patiesais uzdevums (..) ir uzturēt kārtību (*to police*) uz robežas starp jēgu un bezjēgu, izrakstot soda kvītis tiem filozofiem, psihologiem un lingvistiem, kuri pārkāpuši jēgas

---

matemātiku. Skat. **Ramsey, F. P.** *Foundations: Essays in Philosophy, Logic, Mathematics and Economics*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978. P. 207.

²⁶⁶ **Vitgenšteins, L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §124; 56. lpp.

²⁶⁷ Skat. **Nyíri, J. C.** *Wittgenstein's Later Work in relation to Conservatism* // **McGuinness, B.** (ed.) *Wittgenstein and his Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. Pp. 44–68.

²⁶⁸ **Wittgenstein, L.** *Op. cit.* 1980. P. 21.

²⁶⁹ **Wittgenstein, L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”: Generally Known as the Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 28.

²⁷⁰ **Vitgenšteins, L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §118; 55. lpp.

robežas”.²⁷¹ Taču vēlāk Beikera Vitgenšteina interpretācija kļūst aizvien kreisāka, “jēgas policista” tēlu aizstājot ar sava veida Vitgenšteina kā filozofiska psihoterapeita tēlu, kura “darba rīki ir mazāk “faktuāli” gramatikas apraksti” un vairāk, kā ievadā Beikera rakstu krājumam raksta filozofe Katerina Morisa (*Katherine J. Morris*), “attēli un analogijas; viņa mērķis nebija panākt, ka citi stingri ievēro jēgas robežas iepretim bezjēgai, bet atbrīvot tos no viņu intelektuālajām mocībām, ļaujot viņiem saredzēt jaunus aspektus”.²⁷² Šāds lasījums ļauj labvēlīgāk un konsekventāk raksturot Vitgenšteina pozīciju, ļaujot izvairīties no pretrunām, kas rodas, kad Vitgenšteinu interpretējam pārāk labēji.

5.3 Interpretatīvais scientisms: hārdijāniskais attēls un analogija starp matemātiku un fiziku

Uzsvars uz analogiju un attēlu lomu Vitgenšteina filozofiskajās refleksijās labāk ļauj izgaismot vairākus viņa matemātikas filozofijas aspektus, tajā skaitā arī interpretatīvā scientisma kritiku. Vitgenšteina matemātikas filozofijas kontekstā var runāt par vairākiem attēliem, kuru nevēlamo ietekmi viņš savās piezīmēs aplūko, taču darba ietvaros būtiski ir konkrētāk vērst uzmanību uz attēlu, kuru promocijas darba terminoloģiskā ietvara kontekstā var pamatoti dēvēt par scientisku. Par šo attēlu var domāt pēc analogijas ar augustīnisko valodas attēlu *Pētījumu* kontekstā. *Pētījumu* pirmajā paragrāfā, atsaucoties uz citātu no Augustīna darba *Atzīšanās*, Vitgenšteins raksta, ka Augustīna “vārdi sniedz mums noteiktu attēlu par cilvēku valodas būtību”.²⁷³ Komentējošajā literatūrā to pierasts dēvēt par augustīnisko valodas attēlu, saskaņā ar kuru valodas vārdi nosauc priekšmetus, bet teikumi ir šādu nosaukumu kombinācijas. *Pētījumi* lielā mērā ir mēģinājums novērst šī pirmsfilozofiskā attēla maldinošo ietekmi, kad tas ir pamatā filozofisku mācību izstrādei un filozofiskiem apjukumiem.

Kā atzīmē Stīvs Džerārds, ja Vitgenšteins būtu sarakstījis darbu matemātikas filozofijā ar līdzīgu struktūru kā *Pētījumos*, tad viņš to būtu varējis iesākt ar šādu citātu no Godfrija H. Hārdija “Matemātiķa apoloģijas”.²⁷⁴ “Es uzskatu, ka matemātiskā realitāte rodama ārpus mums,

---

²⁷¹ **Morris K. J.** Introduction // **Baker, G.** *Wittgenstein's Method: Neglected Aspects*. Ed. and introduced by **K. J. Morris**. Wiley-Blackwell, 2004. P. 1.

²⁷² Turpat. P. 2.

²⁷³ **Vitgenšteins, L.** *Filozofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §1; 11. lpp.

²⁷⁴ **Gerrard, S.** *Wittgenstein's Philosophies of Mathematics // Synthese* 87. 1991. Pp. 128–9.

ka mūsu funkcija ir to atklāt vai *novērot* un ka teorēmas, kuras mēs pierādām un kuras mēs grandiozi raksturojam kā mūsu “radītas”, ir vien piezīmes par mūsu novērojumiem.”²⁷⁵

Analoģiski augustīniskajam attēlam Džerārds piedāvā runāt par hārdijānisko attēlu, kā vienu no galvenajiem Vitgenšteina matemātikas filozofijas kritikas punktiem, kā attēlu, kurš ir pamatā daudziem filozofiskiem pārpratumiem par matemātikas dabu. Pielāgojot Vitgenšteina rakstīto par augustīnisko attēlu, hārdijāniskā attēla gadījumā “varētu teikt – šie vārdi sniedz mums noteiktu attēlu par matemātikas būtību. Proti, šādu: matemātiskā realitāte ir līdzīga fizikālajai realitātei – matemātiskās izteiksmes ir šādas realitātes apraksti. Šis ir attēls, kuru raksturo sava veida scientisms, proti, tas saistīts ar ideju par loģiku un matemātiku kā sava veida (loģiskās un) matemātiskās sfēras fiziku.”²⁷⁶ Kā viens no mezglu punktiem Vitgenšteina piezīmēs un lekcijās parādās analoģija starp matemātiku un fiziku: Vitgenšteins lekcijās kritiski un noraidoši runā par priekšstatu par matemātiku kā “matemātisko būtību (*entities*) fiziku”²⁷⁷, par “ideju par matemātisko būtību pasauli, kurā matemātiķis ielūkojas”,²⁷⁸ un, atsaucoties uz Frēgi, par loģiku kā “intelektuālo būtību fiziku”²⁷⁹; viņš izsakās, ka mēs “jaucam matemātiskas propozīcijas ar sava veida fizikas propozīcijām”, kas noved pie dažādiem filozofiskiem sajukumiem.²⁸⁰

---

²⁷⁵ **Hardy, G. H.** *A Mathematician's Apology*. Baaltis Publishing, 2014. Pp. 90–91.

1941. gada 24. janvārī Hārdijs Kembridžas morālo zinātņu klubā (*Cambridge Moral Science Club*) uzstājās ar tēmu “matemātiskā realitāte”, kam atbilst 20. līdz 22. nodaļa viņā grāmatā “Matemātiķa apoloģija”. Klātesošie atceras, ka Hārdijs ir apgalvojis, ka viņš nepieņem Vitgenšteina nostāju, ka matemātika sastāv no tautoloģijām, uz ko Vitgenšteins atbildējis, ka nekad neesot tādu pozīciju aizstāvējis. **Wittgenstein, L.** *Public and Private Occasions*. Ed. by **J. C. Klagge** and **A. Nordmann**. Rowman & Littlefield Publishers, 2003. P. 336.

²⁷⁶ Par augustīnisko attēlu Vitgenšteins raksta, ka Augustīna “vārdi sniedz mums noteiktu attēlu par cilvēku valodas būtību. Proti, šādu: valodas vārdi nosauc priekšmetus – teikumi ir šādu nosaukumu kombinācijas. – Šādā priekšstatā par valodu meklējamas saknes idejai, ka ikkatram vārdam ir kāda nozīme. Šī nozīme ir saistīta ar attiecīgo vārdu. Tā ir tas priekšmets, kuru vārds pārstāv.” **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vejš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §1; 11. lpp.

²⁷⁷ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics. Cambridge, 1939*. Ed. by **C. Diamond**. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 139.

²⁷⁸ Turpat.

²⁷⁹ Turpat. P. 172.

²⁸⁰ **Munz, V. A., Ritter, B.** (Eds.) *Wittgenstein's Whewell Court Lectures, 1938–1941, From the Notes by Yorick Smythies*. Wiley Blackwell, 2017. P. 55.

Kā atzīmē jau Džerārds, līdzīgi kā Augustīna valodas koncepcija bija sarežģītāka un niansētāka par augustīnisko attēlu, tā arī hārdijāniskais attēls ir primitīvāks par Hārdija matemātikas izpratni.²⁸¹ Tomēr līdzīgi kā augustīniskais attēls kā sava veida pirmsfilozofiska shēma par valodas būtību, pēc Vitgenšteina domām, ir pamatā dažādiem filozofiskiem pārpratumiem un apjukumiem valodas filozofijā un filozofijā vispār, tā hārdijāniskais attēls, Vitgenšteina ieskatā, kā reprezentācijas līdzeklis matemātikas valodai ir pamatā dažādiem pārpratumiem un apjukumiem matemātikas filozofijā.

Vitgenšteins vairākkārt uzsver, ka šādam attēlam atbilstošs domāšanas veids par matemātikas valodu veicina filozofisku pārpratumu rašanos matemātikas filozofijā, īpaši, matemātikas propozīciju dabas pārprašanu, konkrētāk, matemātikas propozīciju interpretēšanu pēc analogijas ar dabaszinātņu propozīcijām. 1939. gada lekciju sērijā XXV lekciju Vitgenšteins iesāk, atsaucoties uz Hārdija rakstu:

“Aplūkosim profesora Hārdija rakstu (“Matemātiskais pierādījums”) un viņa piezīmi, ka “matemātiskai propozīcijai atbilst – noteiktā, lai cik sarežģītā, ziņā – realitāte”.²⁸² (Fakts, ka to teica viņš, nav nozīmīgs; svarīgi, ka tā ir lieta, ko daudzi cilvēki gribētu teikt.)

Burtiski ņemot, tas liekas vispār neko nenozīmējam – kāda realitāte? Es nezinu, ko tas nozīmē. – Taču ir acīmredzami, ar ko Hārdijs salīdzina matemātiskas propozīcijas: proti, [ar] fizikas [propozīcijām].

Iedomāsimies, ka mēs pirms tam teiktu: “matemātikas propozīcijas var būt patiesas vai aplamas”. Vienīgais, kas būtu skaidrs par šo, būtu tas, ka mēs apstiprinām daļu matemātikas propozīciju un noliedzam citas. Ja mēs tad pārtulkojam vārdus “Ir patiesi ...” ar “Realitāte atbilst ...”, tad teikt, ka tām atbilst realitāte, būtu teikt vien, ka mēs apstiprinām daļu matemātikas propozīciju un noliedzam citas. Mēs arī apstiprinām un noliedzam propozīcijas par fizikāliem priekšmetiem. – Taču tas acīmredzami nav Hārdija teiktā sāls. Ja tas ir viss, ko viņš domāja, sakot, ka matemātiskām propozīcijām

---

²⁸¹ **Gerrard, S.** Wittgenstein's Philosophies of Mathematics // *Synthese* 87. 1991. P. 128.

²⁸² Zīmīgi, ka Hārdijs gluži tā neraksta, bet gan: “[Matemātikas teorēmas] ir vienā vai citā nozīmē – lai cik nenotverama un izsmalcināta šī nozīme – teorēmas par (*concerning*) realitāti”. **Hardy, G. H.** Mathematical Proof // *Mind*. 1929. New Series, Vol. 38, No. 149. P. 4. Proti, Hārdijs te nelieto apzīmējumu korespondence jeb atbilstība realitātei.

atbilst realitātei, tas nozīmētu vispār neko nepateikt, vien truisumu – ja mēs atstājam novārtā jautājumu par to, *kā* atbilst, vai kādā nozīmē atbilst.”²⁸³

Vitgenšteina lasījumā Hārdijs savos izteikumos par matemātikas dabu interpretatīvi pielīdzina matemātikas propozīcijas fizikas propozīcijām – līdzīgi kā fizikas propozīcijas ir par realitātes fizikālajām īpašībām un ir patiesas vai aplamas atkarībā no atbilstības fizikālajai realitātei, tā matemātikas propozīcijas ir par matemātiskās realitātes īpašībām un to patiesums vai aplamums ir atkarīgs no atbilstības jeb korespondences matemātiskajai realitātei.²⁸⁴ Abu veidu propozīcijas šajā priekšstatā funkcionē līdzīgi – apraksta noteiktu priekšmetisko lauku – , vienīgi šis lauks ir atšķirīgs. Vitgenšteina ieskatā, sakot, ka matemātikas propozīcijām atbilst realitāte, Hārdijs vēlas teikt ko vairāk par vien to, ka daļu no matemātikas propozīcijām apstiprinām, bet daļu – noliedzam. Viņaprāt, Hārdijs vēlas teikt, ka tām atbilst realitāte noteiktā ziņā līdzīgi tam, kā fizikas propozīcijām atbilst realitāte.

Hilarijs Patnems Vitgenšteina pozīciju šo izteikumu kontekstā skaidro, raksturojot noteiktu attēlu, kas mums veidojas par propozīciju *atbilstību realitātei* fizikā un ikdienišķos empīriskos aprakstos. Tas ir attēls par to, ko nozīmē apgalvojumam būt patiesam gadījumos, kad šo apgalvojumu patiesu *padara* kāds lietu stāvoklis vai kad šim apgalvojumam pasaulē kaut kas *atbilst*. Šis attēls ir saistīts ar paradigmātisku tādu izteiksmju kā “atbilstība realitātei” un “ir paties” lietojumu fizikā un empīriskos aprakstos. Šādas izteiksmes mēs lietojam arī matemātikas kontekstā – mēs dēvējam matemātikas propozīcijas par patiesām vai aplamām, mēs dažkārt sakām, ka tās atbilst vai neatbilst realitātei. Taču mēs riskējam maldīties, ja nevilšus pārskatu par šo izteiksmju lietojumu matemātikā mēģinām gūt, balstoties attēlā, kurš saistīts ar šo izteiksmju lietojumu paradigmātiskajā fizikas un empīrisku aprakstu gadījumā.²⁸⁵

Vitgenšteins nupat minētajā lekcijā turpina:

“Te mums ir darīšana ar kaut ko, kas notiek nepārtraukti. Vārdiem mūsu valodā ir dažāda veida lietojumi; daži ļoti ikdienišķi lietojumi, kuri mums uzreiz nāk prātā, un, tad atkal, tiem ir lietojumi, kuri ir vēl un vēl nomaļāki. Piemēram, ja es saku vārdu

---

²⁸³ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics. Cambridge, 1939.* Ed. by **C. Diamond.** Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 239.

²⁸⁴ Skat. **Conant, J.** On Wittgenstein's Philosophy of Mathematics // *Proceedings of the Aristotelian Society.* 1997. New Series, Vol. 97. P. 195.

²⁸⁵ Skat. **Putnam, H.** On Wittgenstein's Philosophy of Mathematics // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes.* 1996. Vol. 70. Pp. 251–52.

“attēls”, tu droši vien vispirmām kārtām domā par kaut ko uzzīmētu vai uzgleznotu un, teiksim, pakārtu pie sienas. Tu nedomātu par Merkatora projekciju; vēl mazāk par nozīmi, kurā cilvēka rokraksts ir viņa rakstura attēls. Vārdam ir viens vai vairāki lietojuma kodoli, kuri pirmie ienāk jebkuram prātā. ...

Tā ka, ja tu aizmirsti, kur izteiksme “tam atbilst realitāte” mājō –.

Kas ir “realitāte”? Mēs domājam par “realitāti” kā kaut ko, uz ko mēs varam *norādīt*. Tas ir *šis, tas*.

Profesors Hārdijs salīdzina matemātikas propozīcijas ar fizikas propozīcijām. Šis salīdzinājums ir ārkārtīgi maldinošs.”²⁸⁶

“Matemātikai propozīcijai atbilst realitāte” – ja tu to aplūko “mēs apstiprinām daļu matemātikas propozīciju” nozīmē, tad tas ir nekaitīgi, bet bezjēdzīgi.

Vai arī to apgalvot varētu nozīmēt: šis propozīcijas ir *padotas* realitātei. Tas ir, tu nevari matemātikā vienkārši teikt jebko, jo pastāv realitāte. Tas nāk no tā, ka sakām, ka fizikas propozīcijas ir padotas šai sistēmai, – tu nevaru teikt sasodīti jebko.”²⁸⁷

Vitgenšteins neizvirza iebildumus Hārdijam par to, ka viņš matemātikas filozofijā pārāk tālu aizvirzītos no paradigmātiskā (ar fiziku saistītā) izteiksmes (“propozīcija atbilst realitātei”) lietojuma, bet gan drīzāk par to, ka Hārdijs, raksturojot izteiksmes lietojumu matemātikā, joprojām pieņem, ka tā lietota veidā, kas ir līdzīgs paradigmātiskajam lietojuma veidam. Vitgenšteins uzskata, ka, nodarbojoties ar matemātikas filozofiju, pastāv risks, ka mēs varam šādu izteiksmi lietot bezjēdzīgā veidā, gūstot neadekvātu priekšstatu par matemātikas dabu. Sajukums rodas, ja mēs mēģinām tikt skaidrībā par matemātikas elementu un propozīciju dabu, kā paraugu ņemot šādu izteiksmju lietojumu un ar tām saistītos attēlus fizikā (to, atsaucoties uz Vitgenšteina lietoto salīdzinājumu, varētu dēvēt par kodollietojumu).

Vitgenšteins nevēlas izvirzīt vispārīgu filozofisku tēzi par to, vai matemātikas propozīcijas ir vai nav par matemātisku realitāti (viņš lekcijās apskata vairākus kontekstus, kuros šāds runas veids matemātikā varētu un tiek lietots un kas ar to varētu būt domāts), bet gan vēlas novērst jēdzieniskās neskaidrības, kas parādās šādos jautājumos un matemātikas

---

²⁸⁶ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. Pp. 239-240.

²⁸⁷Turpat. P. 240.

filozofijas mācībās kā atbildēs uz šādiem un līdzīgiem jautājumiem. Apgalvojums, ka matemātikas propozīcijas atbilst realitātei, Vitgenšteina skatījumā, var novest pie sajukuma, ja mēģinām saprast šajā apgalvojumā lietotās izteiksmes “atbilst realitātei” nozīmi (lietojumu) matemātikas kontekstā, tajā pašā laikā turot prātā tās kodollietojumu fizikas un citu aprakstošu empīrisku propozīciju valodspēlēs. Vitgenšteins uzskata, ka tad, kad, nodarbojoties ar matemātikas filozofiju, mēs piesaucam izteiksmi “realitāte atbilst”, dažkārt mēs priekšstatām realitāti kā kaut ko tādu, uz ko varam norādīt. Tad, kad mēs mēģinām saprast, ko nozīmē apgalvojums, ka matemātikai atbilst realitātei, mēs to darām, kā paraugu nevilšus izmantojot attēlu par attiecību, kas pastāv empīriskas hipotēzes un tai atbilstoša lietu stāvokļa starpā. Priekšstatot matemātiku caur hārdijāniskā attēla pastarpinājumu, pēc Vitgenšteina domām, pastāv tendence noteiktiem matemātikas atzariem piešķirt īpašu svarīgumu, piemēram, bezgalīgu kopu teorijai, jo tās teorēmas tad šķiet kā atklājumi, kas analogiski dabaszinātniskiem atklājumiem, – vienīgi tādi, kas attiecas uz kādu netveramāku un mūžīgu realitāti, kuru veido ne mazāk netverami, bet tomēr mūžīgi objekti, kā piemēram, skaitļi:

“Ja jūs sakāt, ka matemātikas propozīcijas ir par matemātisku realitāti – kaut tas ir visai nenoteikti –, tam ir visai noteiktas konsekvences. Un ja jūs to noliedzat, arī tam ir savādas konsekvences – piemēram, tas var aizvest pie finītisma. Abi būtu visai nepareizi. Te ir *juceklis*, neskaidrība. Taču tas nenozīmē, ka noteiktas matemātikas propozīcijas ir *nepareizas*, bet ka mēs domājam, ka to interesantums rodams kaut kur, kur tas nav rodams. Es *nesaku*, ka propozīcijas par bezgalību ir *aplamas*, bet ka tām līdzī nāk nepareizie attēli. Un kad jūs to ieraugāt, rezultāts varētu būt, ka jūs zaudējat interesi.”²⁸⁸

“Tas, ar ko nodarbojos, nav mēģinājumi parādīt, ka [matemātiski – R. V.] aprēķini ir nepareizi, bet gan pārbaudei pakļaut aprēķinu *svaīgumu*. Es pārbaudu, piemēram, pamatojumu joprojām lietot vārdu ... šeit. Vai patiesībā es turpinu mudināt uz šādu pētījumu. Tādējādi mums jāsaprot nevis “Mēs nedrīkstam šādi izteikties” vai “Tas ir absurdi”, vai “Tas nav interesanti”, bet “Pārbaudi šīs izteiksmes pamatojumu šādā

---

²⁸⁸ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 141.

veidā”. Tu nevari pārlūkot izteiksmes pamatojumu, ja nepārlūko tās lietojumu; ko tu nevari izdarīt, skatoties uz kādu tās lietojuma šķautni, teiksim, ar to saistītu attēlu.”²⁸⁹

Aplūkotā matemātikas propozīciju interpretēšana caur hārdijānisko attēlu ir viena no motivācijām matemātikas propozīcijas interpretēt kā apgalvojumus par matemātiskiem objektiem, proti, pieņēmumam, ka valodas lietojums par skaitļiem vai kopām ir analogisks valodas lietojumam par fizikāliem priekšmetiem un parādībām. (Salīdzinājumam Vilarde van Ormans Kvains (*Willard Van Orman Quine*) apgalvo, ka “[v]ārdi “pieci” un “divpadsmit” ... nosauc divus nemateriālus objektus, skaitļus, kuri ir ābolu u.tml. lietu *kopu apjomī*”.²⁹⁰) Vitgenšteins neredz, kā šāds pieņēmums palīdzētu gūt labāku priekšstatu par matemātikas dabu. Gluži pretēji, viņaprāt, tas aizsedz milzīgo atšķirību un daudzveidību, kas vērojama, salīdzinot matemātikas un empīriskas propozīcijas, turklāt tas ienes priekšstatu, piemēram, par kopu teoriju, kā tādu, ar kuras palīdzību mēs esam atklājuši neierobežoti lielu realitāti, kuru apdzīvo nemateriāli objekti. Tā šāda matemātikas propozīciju interpretācija drīzāk ievieš nevis filozofisku skaidrību, bet metafizisku matemātikas aprakstu, kurš tikai rada šķietamu skaidrību un kuram tajā pašā laikā piemīt liels šarms (par “matemātikas šarmu” vairāk runāts vēlāk šajā nodaļā). Vitgenšteins izsakās:

„Nāk prātā salīdzinājums ar alķīmiju. Varētu runāt par alķīmiju matemātikā.

Vai tas, ka matemātiskās propozīcijas uzskatām par apgalvojumiem par matemātiskiem objektiem – un tādējādi matemātiku kā šo objektu izpēti –, raksturo matemātisko alķīmiju?”²⁹¹

---

²⁸⁹ **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe**. Basil Blackwell, 1967. P. 63.

²⁹⁰ **Quine, W. V.** *Success and Limits of Mathematization // Theories and Things*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981. P. 149.

²⁹¹ **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe**. Basil Blackwell, 1967. P. 142.

Vitgenšteins līdzīgi runā arī par maldinošo ideju par aritmētiku “kā skaitļu dabisko vēsturi (minerālģiju)”, apgalvojot, ka visu mūsu domāšanu caurauž šāda ideja (Turpat. P. 116), viņš raksta, ka vēlētos aprakstīt, kā rodas šī ideja, ka matemātika mums dažkārt šķiet kā skaitļu sfēras dabiskā vēsture, dažkārt kā noteikumu kopums. (Turpat. P. 117.)

Hārdijāniskais attēls un matemātiskais platonisms, kurš, lai cik arī ērts kā fons matemātiskajai praksei – rēķināšanai –, pēc Vitgenšteina domām, rada greizu vai nepamatotu priekšstatu par noteiktu rēķinu vai matemātikas atzaru svarīgumu. Tas motivē priekšstatīt matemātisko sfēru kā analogisku fizikālajai, bet matemātikas izteiksmes kā analogiskas dabaszinātņu propozīcijām. Šāda attēla klātbūtne raksturo vairākus platoniski noskaņotos autorus, ar kuru darbiem Vitgenšteins lielākā vai mazākā mērā ir pazīstams un uz kuru idejām tiešāk vai pastarpinātāk reaģē savās piezīmēs un lekcijās, t. sk. Frēgi, Gēdelu un jau minēto Hārdiju. To ilustrē citāti no šo autoru darbiem.

Frēge rakstā “Doma” izsakās, ka “domas nav ne lietas ārpusaulē, ne idejas. / Nepieciešams atzīt trešo sfēru. Tas, kas tai pieder, atbilst idejām tiktāl, ka to nevar uztvert ar maņām, bet lietām tiktāl, ka tam nav nepieciešams nesējs, kura apziņas saturiem piederēt. Tādējādi, piemēram, doma, kuru mēs izsakām Pitagora teorēmā, ir mūžīgi patiesa, patiesa neatkarīgi no tā, vai kāds to pieņem par patiesu. Tai nav nepieciešams nesējs. Tā nav patiesa pirmo reizi, kad to atklāj, bet ir kā planēta, kura vēl pirms kāds to ir redzējis, ir atradies mijiedarbībā ar citām planētām.”²⁹²

Hārdijs rakstā “Matemātisks pierādījums”:

“Es vienmēr esmu domājis par matemātiķi kā pirmām kārtām *novērotāju*, cilvēku, kurš cieši skatās uz attālu kalnu grēdu un pieraksta savus novērojumus. Viņa mērķis ir vienkārši skaidri nošķirt un citiem paziņot par tik daudzām atšķirīgām virsotnēm, cik viņš spēj. Ir dažas virsotnes, kuras viņš var izšķirt viegli, kamēr citas ir mazāk skaidras. Viņš asi redz A, kamēr par B viņš var iegūt tikai pārejošu atmirgojumu. Galu galā viņš sazīmē grēdu, kas ved no A, un, sekojot tai līdz galam, viņš atklāj, ka tā sasniedz kulmināciju punktā B. B tagad ir nostiprinājies viņa redzējumā, un no šī punkta viņš var doties uz priekšu pie tālākiem atklājumiem. Citos gadījumos, iespējams, viņš izšķir grēdu, kura pazūd tālē, un pieņem, ka tā ved uz virsotni mākoņos vai zem horizonta. Bet, kad viņš redz virsotni, viņš tic, ka tā tur ir, vienkārši tāpēc, ka viņš to redz. Ja viņš vēlas, lai kāds cits to ierauga, viņš *uz to norāda* vai nu tieši, vai arī caur virsotņu ķēdi, kas viņu pašu pie tās noveda. Kad viņa māceklis arī to ierauga, pētījums, arguments, *pierādījums* ir pabeigts. Analogija ir aptuvena, bet esmu drošs, ka tā nav pilnībā maldinoša. Ja mēs to novestu līdz galam, mēs nonāktu pie visai paradoksāla secinājuma, ka, stingri ņemot, nav tādas lietas kā matemātiska pierādījuma; ka mēs – pēdējā analīzē

---

²⁹² Frege, G. The Thought: A Logical Inquiry // *Mind*. 1956. 1956, Vol. 65, No. 259. P. 302.

– vienīgi *norādām*; ka pierādījumi ir tas, ko mēs ar Litlvudu (*John Edensor Littlewood*) saucam par pļāpām (*gas*), retoriski izpušķojumi, kas veidoti, lai ietekmētu psiholoģiju, attēli uz lekcijas tāfeles, ierīces, lai stimulētu mācekļu iztēli.”²⁹³

Gēdels rakstā “Rasela matemātiskā loģika” un rakstā “Kas ir Kantora kontinuuma problēma?”:

“Klases un jēdzienus tomēr var domāt arī kā reālus objektus, proti, klases kā “lietu daudzumus” (*pluralities of things*) vai kā struktūras, ko veido lietu daudzums, un jēdzienus kā lietu īpašības un attiecības, kas pastāv neatkarīgi no mūsu definīcijām un konstrukcijām. / Man šādu objektu pieņemšana šķiet tikpat pamatota kā fizikālu ķermeņu pieņemšana, un ticībai to pastāvēšanai ir tikpat liels pamats. Tie ir tādā pašā ziņā nepieciešami, lai iegūtu apmierinošu matemātiskas sistēmu, kā fizikāli ķermeņi ir nepieciešami apmierinošai teorijai par mūsu sajūtu uztvērumiem.”²⁹⁴

“[P]ar spīti to attālumam no sajūtu pieredzes, mums ir kas līdzīgs arī kopu teorijas objektu uztverei (*perception*), kā ir redzams no fakta, ka aksiomas mums sevi uzspiež kā patiesas. Es neredzu nekādu iemeslu, kāpēc mums būtu jābūt mazāk pārliecinātiem par šādu uztveri, t.i., matemātisku intuīciju nekā par sajūtu uztveri.”²⁹⁵

Saskaņā ar hārdijānisko attēlu pastāv matemātiska realitāte, kas ir neatkarīga no mūsu matemātiskās prakses un valodas, un tieši atbilstība vai neatbilstība šai realitātei nosaka, vai matemātiskas propozīcijas ir patiesas vai aplamas. Šis pieņēmums vieno gan Frēges teikto par Pitagora teorēmu, gan Hārdija, gan arī Gēdela teikto. Hārdija rakstītais rada priekšstatu, ka ir vismaz divi kritēriji, vai, piemēram, $2+2=4$. Pirmkārt, aprēķini vai pierādījums un, otrkārt, pārbaude, vai aprēķina rezultāti vai pierādījums saskan ar vēl kaut ko, proti, matemātisko realitāti. Hārdija izklāstā ne vien parādās priekšstats par šādiem diviem kritērijiem, bet arī pieņēmums, ka tieši otrais ir īstais, kamēr pirmie, proti, pierādījumi un aprēķini ir tikai uzvedinājumi, lai labāk saskatītu matemātisko realitāti. Saskaņā ar hārdijānisko attēlu

---

²⁹³ **Hardy, G. H.** *Mathematical Proof // Mind*. 1929. New Series, Vol. 38, No. 149. P. 18.

²⁹⁴ **Gödel, K.** *Russell's mathematical logic // Benacerraf, P., Putnam, H. (Eds.) Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 456–7.

²⁹⁵ **Gödel, K.** *What is Cantor's continuum problem? // Benacerraf, P., Putnam, H. (Eds.) Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 483–4.

matemātikas propozīciju patiesuma kritērijs ir matemātiskās realitātes īpašības, tādējādi to patiesuma vērtība ir neatkarīga no mūsu matemātiskās prakses un valodas lietojuma.²⁹⁶

Gēdels, savukārt, uzskatīja, ka pastāv izteikta līdzība starp teorijām par matemātiskiem objektiem un jēdzieniem un teorijām par fizikāliem objektiem un īpašībām. Matemātiski objekti un jēdzieni līdzīgi fizikāliem objektiem un īpašībām nav reducējami uz vien mentālām parādībām, abi ir uzskatāmi par vienlīdz objektīviem, jo kā vienā, tā otrā gadījumā ir runa par postulātiem, lai iegūtu labu teoriju, kas skaidro mūsu pieredzi. Turklāt analogiski maņām Gēdels runā par matemātisko intuīciju kā sava veida maņu, kas ļauj mums iegūt informāciju par matemātikas objektiem. Tiesa, šie matemātiskie objekti atšķirībā no fizikāliem nepastāv laikā un telpā.

5.4 Rēķini, proza un šarms

Lai arī Vitgenšteina rakstītais par matemātiku 1929. gadā un trīsdesmito gadu sākumā dažos aspektos būtiski atšķiras no viņa rakstītā vēlākā periodā, kā noturīga tēma saglabājas hārdijāniskā attēla kritika. Saskaņā ar šo attēlu par matemātikas dabu pastāv no mūsu valodas un prakses neatkarīga matemātiska realitāte, kuras īpašības nosaka matemātisko izteiksmju patiesuma vērtību.

Vidus posmā starp agrīno un vēlīno filozofiskās domas izvērsumu Vitgenšteins, runājot par matemātikas filozofiju, lietoja nošķirumu starp rēķiniem (*Kalkül*) un prozu (*Prosa*). Šis pretnostatījums ir būtisks, lai saprastu Vitgenšteina kritiskās piezīmes, tāpēc ir svarīgi paskaidrot, kā saprotams katrs no minētajiem elementiem.

Vitgenšteina skatījumā filozofa uzdevums nevar būt iejaukšanās praksē, piemēram, kritizēt un revidēt matemātiķu pierādījumus. Tajā pašā laikā tas neatceļ filozofiskas kritikas iespēju, jo vitgenšteīniska kritika pievēršas nevis rēķiniem, bet prozai, proti, tam, ko matemātiķi saka *par* rēķiniem un matemātiku. Prozas kritika Vitgenšteina skatījumā ved nevis pie matemātikas revīzijas, bet gan maldinošu interpretāciju novēršanas un noteiktu attēlu un analogiju ietekmes saskatīšanas. Tas, ka prozas kritika pati par sevi nav revizionistiska, nenozīmē, ka netiešā veidā šāda kritika nevar ietekmēt matemātisko praksi, piemēram, tādā

---

²⁹⁶ Skat. **Gerrard, S.** Wittgenstein's Philosophies of Mathematics // *Synthese* 87. 1991. Pp. 128–9.

veidā, ka noteikti matemātikas atzari un pētījumu virzieni zaudē savu šarmu, kas pašlaik mudina matemātiķus tiem pievērsties.

“Filozofiskajā gramatikā” Vitgenšteins raksta, ka “[f]ilozofija neapskata matemātikas rēķinus, bet tikai to, ko matemātiķi saka par šiem rēķiniem.”²⁹⁷ Saistīti ar šo nošķirumu starp matemātiskiem aprēķiniem un izteikumiem par šiem aprēķiniem *Piezīmēs par matemātikas pamatiem* Vitgenšteins izsakās, ka viņa “uzdevums ir uzbrukt Rasela loģikai nevis no iekšienes, bet no ārpusēs”, proti, “neuzbrukt tai matemātiski (..), bet tās pozīcijai, tās postenim (*office*).”²⁹⁸ Lai labāk izprastu šo nostāju, sīkāk paskaidrojams, ko Vitgenšteins saprot ar rēķiniem, prozu un šarmu.

5.4.1 Rēķini

Matjē Marions monogrāfijā “Vitgenšteins, finītisms un matemātikas pamati” argumentē, ka Vitgenšteins ar rēķiniem (*Kalkül, calculus*) saprot algoritmus.²⁹⁹ Proti, viņš argumentē, ka Vitgenšteins matemātiku izprot kā pamatā algoritmisku jeb, atsaucoties uz citu Vitgenšteina atkārtoti lietotu salīdzinājumu, kā sava veida augstākas sarežģītības pakāpes skaitīkļu kopumu, tā ka matemātiķi nevis atklāj noteiktas matemātiskās realitātes īpašības, bet gan konstruē un izmanto dažādas skaitļošanas, rēķināšanas tehnikas. Sarunās ar Frīdrihu Vaismanu (*Friedrich Waismann*) viņš izteicies:

“Es uzskatu, ka matemātika, kad konflikti par tās pamatiem būs beigušies, izskatīsies tieši tāpat kā pamatskolā, kur tiek lietoti skaitīkļi. Veids, kā pamatskolā nodarbojas ar matemātiku, ir absolūti strikts un precīzs. To nav nepieciešams nekā uzlabot. Matemātika vienmēr ir mehānisms, rēķini. Rēķini neko neapraksta. Tie var tikt pielietoti jebkam, kas pieļauj to pielietojumu. (..) Rēķini ir skaitīkļi, kalkulators,

---

²⁹⁷ **Wittgenstein, L.** *Philosophical Grammar*. Ed. by **R. Rhees**. Tr. by **A. Kenny**. Blackwell Publishing, 1974. P. 396.

²⁹⁸ **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. Und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe**. Basil Blackwell, 1967. P. 174.

²⁹⁹ **Marion, M.** *Wittgenstein, Finitism, and the Foundations of Mathematics*. Oxford: Clarendon Press, 1998. Pp. 3–6.

skaitļošanas mašīna; tie darbojas, izmantojot [zīmuļa, spalvas u.tml. – R. V.] vilcienus, ciparus utt.”³⁰⁰

Līdzīgi arī “Filozofiskajā gramatikā” Vitgenšteins kā maldinošu noraida ideju par matemātikas propozīcijām kā aprakstošiem apgalvojumiem, tā vietā kā mazāk maldinošu salīdzinājumu saredzot matemātikas salīdzinājumu ar algoritmiem vai noteiktu tehniku kopumu:

“Matemātika pilnībā sastāv no aprēķiniem.

Matemātikā *viss ir algoritms un nekas nav nozīme*; pat tad, kad tas tā neizskatās, jo mēs šķietami lietojam *vārdus*, lai runātu *par* matemātiskām lietām. Pat šie vārdi ir lietoti, lai izveidotu algoritmu.

Kopu teorijā to, kas ir rēķini, ir jānodala no tā, kas mēģina (un, protams, nevar) būt teorija. Spēles noteikumi ir jānodala no nebūtiskiem apgalvojumiem par šaha figūrām.”³⁰¹

Raksturojot matemātiku kā rēķināšanas tehniku, kurā “*nekas nav nozīme*”, Vitgenšteins vēršas pret tendenci matemātikas izteiksmes interpretēt kā aprakstošas propozīcijas, īpaši uzmanību vēršot uz kopu teoriju, kuras gadījumā nevajadzētu pieņemt, ka tā ir teorija, kurā aprakstīta matemātiskā realitāte. Šie paši motīvi ir redzami jau “Filozofiskajās piezīmēs”:

“Atcerēsimies, ka matemātikā pašas zīmes *veic* matemātiku, tās to neapraksta. Matemātiskās zīmes *ir* kā skaitīkļa kauliņi. (..) Tu nevari rakstīt matemātiku, tu vari vienīgi ar to nodarboties.”³⁰²

“[M]ēs nevaram aprakstīt matemātiku, mēs varam tikai ar to nodarboties. (Un tas pats par sevi iznīcina katru “kopu teoriju”.)”³⁰³

---

³⁰⁰ **Waismann, F.** *Wittgenstein and the Vienna Circle: conversations recorded by Friedrich Waismann.* Edited by **B. McGuinness.** Harper and Row Publishers, 1979. Pp. 105–6.

³⁰¹ **Wittgenstein, L.** *Philosophical Grammar.* Ed. by **R. Rhees.** Tr. by **A. Kenny.** Blackwell Publishing, 1974. P. 468.

³⁰² **Wittgenstein, L.** *Philosophical Remarks.* Oxford: Basil Blackwell, 1975. P. 186; §157.

³⁰³ Turpat. P. 188; §159.

Matemātikai kā algoritmisku tehniku kopumam un šo tehniku pielietojumam viņš pretstata izteikumus par matemātiku, proti, prozu. Nākamajā apakšnodaļā tālāk paskaidrots, ko Vitgenšteins šādā kontekstā saprot ar prozu.

5.4.2 Proza

Pētījumos Vitgenšteins raksta, ka “tas, ko matemātiķis ir sliecīgs sacīt par matemātisko faktu objektivitāti un realitāti, nav matemātikas filozofija, bet gan kas tāds, ar ko filozofijai jānodarbojas”.³⁰⁴ Šim paragrāfam uzreiz seko izteikums, ka “filozofs nodarbojas ar kādu jautājumu kā ar kādu slimību”.³⁰⁵ Prozas un rēķinu nošķirums, ko Vitgenšteins vairāk lieto vidusposmā starp *Traktāta* un vēlīno filozofiju, ir noderīgs, lai izteiktu līdzīgu domu. Vitgenšteina skatījumā filozofijas uzdevumam vajadzētu būt kritizēt nevis matemātisko praksi, bet gan to, kā filozofi domā un izsakās par matemātikas noteiktu pierādījumu un teorēmu nozīmi, kā arī par matemātikas dabu:

“[T]as, kā pazušanu panākam (ar pamatu kritikas palīdzību), ir vārdi un alūzijas, kas parādās rēķinos, tātad tas, ko es dēvēju par prozu. Ir ļoti svarīgi, cik vien precīzi iespējams, nošķirt rēķinus no šāda veida prozas. Kad cilvēki būs guvuši skaidrību par šo nošķirumu, visi šie jautājumi, kā tie, kas attiecas uz nepretrunīgumu, neatkarību utt., tiks pārvarēti.”³⁰⁶

Vitgenšteins, piemēram, kritizē noteiktu matemātisku rēķinu nozīmes izteikšanu dabiskajās valodās tādā veidā, kas tikai mēdz pastiprināt hārdijāniskā attēla iespaidu, ka matemātikas propozīcijas ir aprakstošas:

“Pierādījums ļauj mums kaut ko ieraudzīt. To, ko tas parāda, savukārt, nevar izteikt ar propozīcijas palīdzību. Tādējādi ir neiespējami pateikt: “Aksiomas ir nepretrunīgas”. (Ne vairāk kā var teikt: “Ir bezgalīgi daudz skaitļu.” Tā ir ikdienas proza.)”³⁰⁷

---

³⁰⁴ **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §254; 96. lpp.

³⁰⁵ Turpat. §255; 96. lpp.

³⁰⁶ **Waismann, F.** *Wittgenstein and the Vienna Circle: conversations recorded by Friedrich Waismann*. Edited by **B. McGuinness**. Harper and Row Publishers, 1979. P. 149.

³⁰⁷ Turpat. P. 137.

“Filozofiskajā gramatikā” Vitgenšteins kritizē pieņēmumu, ka ikdienas valodā formulēti matemātiski jautājumi un apgalvojumi par matemātisku pierādījumu un teorēmu nozīmi ir adekvāti:

“Matemātiskam jautājumam jābūt ne mazāk eksaktam kā matemātiskai propozīcijai. Tu vari saskatīt maldinošo veidu, kādā vārdu valodas izteiksmes reprezentē matemātisku propozīciju jēgu, ja tu turi prātā matemātiska pierādījuma daudzveidību un ievēro, ka pierādījums pieder pierādītās propozīcijas *jēgai*, t.i. nosaka jēgu.³⁰⁸ Tas nav kaut kas, kas panāk, ka mēs ticam noteiktai propozīcijai, bet kaut kas, kas parāda, *kam* mēs ticam, – ja mēs te vispār varam runāt par ticēšanu. Matemātikā ir jēdzienvārdi “kardinālskaitlis”, “pirmskaitlis” utt. Tāpēc izskatās tā, it kā tam uzreiz būtu jēga, ja mēs jautājam “cik daudz pirmskaitļu ir?” (Cilvēki tic, ja vien dzird vārdus...) Īstenībā šis vārdu savienojums pagaidām ir bezjēga, līdz tam tiek piešķirta īpaša sintakse. Aplūko pierādījumu, “ka ir bezgalīgi daudz pirmskaitļu” un tad jautājumu, ko tas šķiet atbildam. Sarežģīta pierādījuma rezultātam var būt vienkārša verbāla izteiksme tikai, ja izteiksmju sistēmai, kurai šī izteiksme pieder, piemīt daudzējādība, kas atbilst šādu pierādījumu sistēmai. Sajukumi šajos jautājumos pilnā mērā ir rezultāts tam, ka izturamies pret matemātiku kā sava veida dabaszinātnei. (..) / Galvenās briesmas, bez šaubām, ir, ka matemātiskas operācijas prozas izteiksme var radīt ilūziju par rēķinu, kurš neeksistē, radot ārēju iespaidu par piederību sistēmai, kura neeksistē.”³⁰⁹

Vitgenšteina ieskatā prozas izteiksme matemātikā liek uzdot jautājumus, kuriem tikai šķietami ir jēga, un pārtulkot matemātiskus pierādījumus dabiskās valodas izteiksmēs, kuras drīzāk rada aplamu, nevis adekvātu priekšstatu par pierādītās teorēmas nozīmi. Arī šajā gadījumā viņš kā vienu no iemesliem tam saredz izturēšanos pret matemātiku kā dabaszinātnei. Prozas izteiksme Vitgenšteina skatījumā ir cieši saistīta arī ar to, ko viņš dēvē par matemātikas šarmu un svarīgumu, ko piešķiram noteiktiem matemātikas atzariem un teorēmām.

---

³⁰⁸ Sal. ar Hārdija rakstīto par matemātisko pierādījumu kā pierādītās teorēmas jēgai nebūtisku.

³⁰⁹ Wittgenstein, L. *Philosophical Grammar*. Ed. by R. Rhees. Tr. by A. Kenny. Blackwell Publishing, 1974. P. 375.

5.4.3 Šarms

Matemātiskās prozas izteiksmes un rēķinu tulkojumi ikdienas prozā nereti saistīti ar pierādījumu nozīmes un svarīguma pārprašanu un sava veida šarmu, ko motivē prozu pavadošie attēli. 1939. gada lekcijās par matemātikas pamatiem Vitgenšteins izsakās:

“Ja es saku “visu kardinālskaitļu [jeb dabisko skaitļu – R. V.] kardinālskaitlis” vai “jēdziena “kardinālskaitlis” kardinālskaitlis”, šī ir izteiksme, kura mums atgādina *desmit* tūkstoš citu izteiksmju, kā “šajā istabā esošo krēslu kardinālskaitlis”. Tā uzbur mūsos dažāda veida attēlus – piemēram, *milzum liela* skaitļa [attēlu] –, kas tai piešķir lielu šarmu. Un teikt, ka ir disciplīna, kas nodarbojas ar šo skaitli un lielākiem skaitļiem, – šī doma mūs apžilbina. (..) Tad, ja tu aptver, ka, izveidojot izteiksmi “jēdziena “kardinālskaitlis” kardinālskaitlis”, tu vēl neesi tai piešķīris nekādu lietojumu, tu ieraugi, ka tev pagaidām nav tiesību uz nekādu attēlu. Jo attēls (*imagery*) ir saistīts ar *atšķirīgu* rēķinu, $30 \times 30 = 900$.”³¹⁰

Vitgenšteins te min tipisku piemēru gadījumam, kad mēs prozas izteiksmi, kas šķietami apzīmē matemātisku objektu, saistām ar dažādiem attēliem (piemēram, par šo izteiksmi kā tādu, kas attiecas uz neizmērojami lielu skaitli matemātiskā sfērā), kuri motivē matemātiku priekšstatīt kā zinātņi, kas pēta šādus objektus u. tml. parādības.

Komentējot Friča Ursela (*Fritz Joseph Ursell*) izteikumu, ka priekš viņa noteiktam pierādījumam piemīt šarms pat pēc tam, kad tas parādīts kā neveiksmīgs, Kantora izteikumu, cik brīnišķīgi ir tas, ka matemātiķis savā iztēlē vai prātā var transcendēt visas robežas, kā arī komentējot Kantora diagonālo pierādījumu, Vitgenšteins lekcijās izsakās:

“Es darītu visu, kas manos spēkos, lai parādītu šī šarma un ar “Matemātiku” saistīto asociāciju sekas. Būdamā matematika vai fizika, tā izskatās neapstrīdama un tas tai piešķir jo lielāku šarmu. Ja mēs izskaidrojam šīs izteiksmes [“visu kardinālskaitļu kardinālskaitlis” – R.V.] kontekstu, mēs ieraugām, ka to varēja izteikt pilnīgi atšķirīgā veidā. Es to varu izteikt veidā, kurā tas zaudēs savu šarmu lielam daudzumam cilvēku un noteikti zaudēs šarmu man.”³¹¹

---

³¹⁰ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 253.

³¹¹ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by Cyril Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 28.

Šis izteikums lekcijā novietots starp kritiskām piezīmēm par tendenci populārzinātniskos darbos (Vitgenšteins min Džeimsa Džinsa (*James Jeans*) “Noslēpumaino visumu” (*The Mysterious Universe*, 1930)) lietot tādus, pēc Vitgenšteina domām, maldinošus apzīmējumus kā “noslēpumains”, lai raksturotu to, ar ko nodarbojas zinātnieki, un Vitgenšteina atzinumiem, ka tas, ar ko viņš lielā mērā nodarbojas, ir propaganda par labu vienam domāšanas stilam iepretim citam.³¹² Proti, Vitgenšteins vēršas ne vien pret tāda veida prozu, kas matemātiku liek priekšstatīt kā analogisku fizikai, bet arī pret tāda veida prozu, kas par matemātiku runā mistēriju, matemātisko noslēpumu atklāšanas, robežu transcendēšanas u.tml. terminos, kas viņam šķiet raksturīga tendence populārzinātniskajā literatūrā. Šādas runas, viņa ieskatā, motivē priekšstatu, ka matemātiķi ar saviem pierādījumiem apraksta kādu pārpasaulīgu matemātisko realitāti līdzīgi tam, kā fiziķi apraksta empīrisko realitāti, un šī attēla vietā viņš vēlas piedāvāt attēlu par matemātikas propozīcijām nevis kā aprakstošām propozīcijām, bet gan kā skaitļošanas vai rēķināšanas tehnikām. “Piezīmēs par matemātikas pamatiem” Vitgenšteins raksta:

““Daļskaitļus nevar sakārtot pēc lieluma.” Pirmām kārtām tas izklausās interesanti un dīvaini.

Tas izklausās interesanti visnotaļ atšķirīgā ziņā, kā, teiksim, kāda propozīcija diferenciālrēķinā. Es domāju, atšķirība slēpjas tajā, ka *tāda* propozīcija viegli asociējas ar pielietojumu fizikā, kamēr *šī* propozīcija pieder tikai un vienīgi matemātikai, šķiet attiecamies uz, tā teikt, pašu matemātisko objektu dabisko vēsturi.

Par to gribētos teikt, piemēram: tā iepazīstina mūs ar matemātiskās pasaules mistērijām. *Šīs* ir aspekts, par kuru es vēlos brīdināt.”³¹³

Vitgenšteins vēlas brīdināt par to, cik maldinošs ir priekšstats par matemātisko realitāti kā sava veida neatkarīgi pastāvošu struktūru, kas pabeigtā formā pastāv un ir pieejama kā pirmām kārtām atklājums, nevis konstrukcija. Viņam bija būtiski, kā šāds attēls dažkārt ir saistīts ar noteikta svarīguma piešķiršanu tīrajai matemātikai, piemēram, kādai jaunai teorēmai, kurai nav pielietojuma ārpus matemātikas. Viņaprāt, tas saistīts ar tādu prozu, kas šo svarīgumu raksturo, piemēram, kā matemātisko mistēriju atklāšanu, kas, Vitgenšteina ieskatā, ir raksturīgi

---

³¹² Turpat. Pp. 27–8.

³¹³ **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe**. Basil Blackwell, 1967. P. 60.

modernajai zinātniskajai retorikai kopumā. Šāds attēls otrajā plānā atbīda teorēmas nozīmi – tā vislabāk atklājas, parādot tās iekšējās saistības ar plašāku matemātisko teorēmu tīklojumu –, priekšplānā izvirzot pašu “atklājēju” vai “atklājuma” faktu, tajā pašā laikā attālinoties no filozofiskas izpratnes par to, kas tad ir “atklāts”, proti, kas ar pierādījuma palīdzību tiek izdarīts.

Kā atzīmē gan Džerārds, gan Monks, tas, ko matemātiķi dažkārt ir sliecīgi teikt par matemātikas dabu, ir savā ziņā līdzīgs tam, ko Augustīns ir sliecīgs teikt par to, kā viņš iemācījās valodu.³¹⁴ *Pētījumu* 1. paragrāfā citētajā fragmentā Augustīns neizklāsta valodas teoriju, kā arī tālākajos paragrāfos neredzam Vitgenšteina mēģinājumu atspēkot teoriju. Drīzāk Augustīna darba fragments ir piemērs tādām pirmsfilozofiskam attēlam par vārdu un priekšmetu attiecībām, kurš motivē un formē filozofisku teoriju izveidi un ar tām saistīto apjukumu. Terapeitiskajā lasījumā Vitgenšteins nemēģina argumentēti noraidīt noteiktu teoriju, bet gan vēlas atsegt domas ceļus, kas motivē auguštīnisko attēlu un padara to tik šķietami pašsaprotamu, un tā vietā sniegt citu attēlu vai attēlus, kuri neved pie līdzīgiem filozofiskiem apjukumiem (ne ka tie nevarētu būt saistīti ar citiem filozofiskiem apjukumiem). Līdzīgi matemātikas filozofijā Vitgenšteina primārais kritikas priekšmets nav kāda matemātikas teorija vai mācība, bet gan pirmsteorētisks attēls, šajā gadījumā, hārdijāniskais attēls, kas matemātiku motivē interpretēt kā analogisku fizikai.

Vitgenšteina mērķis pirmām kārtām nav argumentēt, ka kāda matemātikas filozofijas mācība ir aplama, ne arī aizstāvēt noteiktu veidu, kā būtu jānodarbojas ar matemātiku. Drīzāk viņš vēlas noteiktu attēlu aizstāt ar tādu, kas matemātiku mums ļauj ieraudzīt no cita aspekta un ļautu gūt mazāk maldinošu pārskatu par matemātikas valodu. Hārdijāniskā attēla ietekmē filozofiem ir tendence pārprast matemātikas dabu, turklāt šī attēla rosinātās interpretācijas Vitgenšteina ieskatā piešķir noteiktiem pierādījumiem un matemātikas atzariem šarmu vai svarīgumu. Viņš nevēlas, piemēram, argumentēt, ka bezgalīgu kopu teorija ir aplama, bet drīzāk vēlas parādīt, ka tai piedēvētais svarīgums un šarms balstās šī valodas novada dabas pārprašanā. Vitgenšteins lekcijās izsakās:

“[Hilberts] teica: “Neviens mūs neizdzīs no paradīzes, ko Kantors mums ir radījis”. Es teiktu: “Man sapņos nerādītos mēģināt kādu izdzīt no šīs paradīzes.” Es mēģinātu

---

³¹⁴ **Monk, R.** *Bourgeois, Bolshevik or Anarchist? The Reception of Wittgenstein's Philosophy of mathematics* // **Kahane, G., Kanterian, E., Kuusela, O.** (Eds.) *Wittgenstein and His Interpreters: Essays in Memory of Gordon Baker*. Blackwell Publishing, 2007. P. 285., **Gerrard, S.** *Wittgenstein's Philosophies of Mathematics* // *Synthese* 87. 1991. P. 128.

paveikt ko visai atšķirīgu: es mēģinātu parādīt, ka šī nav paradīze – tā ka jūs dotos prom brīvprātīgi –, es teiktu: “Jūs esat laipni lūgti, vienīgi palūkojieties apkārt”.³¹⁵

Vitgenšteina ieskatā, domājot par bezgalīgu kopu teoriju un ar to saistītajiem rēķiniem kā tādiem, kas apraksta neatkarīgi pastāvošu matemātisko objektu un struktūru īpašības, tas piešķir šai nodarbei šarmu, liek runāt par matemātiskās pasaules mistērijām. Tas liek pārprast dažādu pierādījumu nozīmi. Kā arī, piemēram, pretrunīgu rēķinu problemātiskums tiek interpretēts tā, ka šie rēķini tiek saprasti kā aplamas matemātiskās realitātes reprezentācijas. Tad, kad Vitgenšteins salīdzina matemātiku ar skaitīkļiem un algoritmiem, viņš neizvirza vispārīgu tēzi par matemātikas dabu, bet, kā atzīmē jau Džerārds, mēģina panākt, ka mēs pretrunīgus rēķinus ieraugām citā gaismā, šajā gadījumā, ka problēma ar tiem ir nevis tāda, ka tie ir aplami matemātikas realitātes apraksti, bet gan drīzāk tāda, ka tie no patiesiem spriedumiem ļauj izsecināt aplamus spriedumus, tādējādi neļaujot ar tiem veiksmīgi darīt to, kam rēķini ir paredzēti, – rēķināt.³¹⁶ Viņš piedāvā nevis alternatīvu teoriju, bet jaunus salīdzinājumus vai attēlus, lai tā ļautu saredzēt jaunus aspektus. To viņš dara arī tad, kad vēlīnajā filozofijā no salīdzinājuma ar skaitīkļiem pāriet pie matemātikas salīdzinājuma ar noteiktu praksē ievītu spēli.

Pēc Vitgenšteina domām, hārdijāniskais attēls rada maldīgu priekšstatu, ka matemātikas propozīcijas iegūst nozīmi, nevis galvenokārt tāpēc, ka spēlē noteiktu lomā mūsu matemātiskajā praksē, bet gan pateicoties sava veida lietu stāvoklim neatkarīgi pastāvošā matemātiskā realitātē. Līdzīgi tas rada maldinošu priekšstatu, ka arī šo izteiksmju patiesuma kritērijs ir rodams kaut kur ārpus matemātikas prakses.

Jau “Filozofiskajā gramatikā” Vitgenšteins raksta: “Matemātika ir ietērpta aplamās interpretācijās.”³¹⁷ Ar hārdijānisko attēlu saistītas tādas matemātikas interpretācijas, kas matemātiku interpretē kā līdzīgu dabaszinātnēm, konkrētāk, fizikai. Tātad runa ir par interpretatīvā scientisma gadījumu.

---

³¹⁵ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by **C. Diamond**. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 103.

³¹⁶ **Gerrard, S.** Wittgenstein's Philosophies of Mathematics // *Synthese* 87. 1991.P. 139.

³¹⁷ **Wittgenstein, L.** *Philosophical Grammar*. Ed. by **R. Rhees**. Tr. by **A. Kenny**. Blackwell Publishing, 1974. P. 185.

6. SCIENTISMA KRITIKA ESTĒTIKĀ

*Ēzelis man šķiet kā holandiešu valodā pārtulkots zirgs.*³¹⁸ (G. K. Lihtenbergs)

6.1 Estētika “Loģiski filozofiskā traktātā”

Traktātā jēgpilnas propozīcijas ir tās, kuras apgalvo lietu stāvokļu pastāvēšanu vai nepastāvēšanu. Jēgpilnu propozīciju būtiska īpašība ir, ka tās ir nejauši (nevis nepieciešami) patiesas vai aplamas, proti, to patiesums ir atkarīgs no tā, vai to reprezentētais iespējamais lietu stāvoklis gadās vai negadās (jebkurš iespējams lietu stāvoklis var gan gadīties, gan arī negadīties). Patieso jēgpilno propozīciju kopums *Traktātā* tiek vienādots ar visu dabaszinātņu propozīciju kopumu:

“Propozīcija reprezentē lietu stāvokļu pastāvēšanu un nepastāvēšanu.” (4.1)

“Patieso propozīciju kopums ir visa dabaszinātne (vai dabaszinātņu kopums).” (4.11)

“Visas propozīcijas ir līdzvērtīgas.” (6.4)³¹⁹

Šādām nejauši patiesām vai aplamām, taču vārdos jēgpilni izsakāmajām propozīcijām Vitgenšteins *Traktātā* pretstata vairākus “neizsakāmos” – piemēram, ētiku, estētiku, loģiku un mistisko. Lai arī *Traktāta* kontekstā par katru no minētajiem neizsakāmajiem varētu teikt, ka tos raksturo nepieciešamība, nevis nejaušība, tomēr nav tā, ka pilnīgi visi neizsakāmie tiek eksplicīti vienādoti (tā ka ētika = estētika = loģika = mistiskais). Vitgenšteins atklāti tekstā vienādo tikai ētiku un estētiku:

“Pasaules jēgai jāatrodas ārpus pasaules. Pasaulē viss ir tā, kā tas ir, un viss notiek tā, kā tas notiek; *tajā* nav vērtības – un ja arī tāda būtu, tā nebūtu nekāda vērtība.

Ja ir kāda vērtība, kurai ir vērtība, tai jāatrodas ārpus visa notiekošā un tā-esamības. Jo viss notiekošais un tā-esamība ir nejaušs.

---

³¹⁸ **Lichtenberg, G. Ch.** *The Waste Books*. New York Review of Books, 1990. Notebook H. P. 123

³¹⁹ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 53., 139. lpp.

Kas notiekošajam atņem nejaušību, nevar *atrasties* pasaulē, jo citādi tas pats savukārt būtu nejaušs.

Tam jāatrodas ārpus pasaules.” (6.41)

“Tāpēc arī nav iespējamās ētikas propozīcijas.

Augstāko nevar izteikt ar propozīcijām.” (6.42)

“Skaidrs, ka ētiku nevar izsacīt vārdos.

Ētika ir transcendentāla.

(Ētika un estētika ir viens un tas pats.)” (6.421)³²⁰

Ētiskā un estētiskā novietošana viņpus jēgpilnas valodas robežām neliecina par to nozīmīguma noniecināšanu, bet gan gluži pretēji – Vitgenšteins vēlas novērst aplamu ētisku un estētisku izteikumu interpretēšanu par dabaszinātniskiem izteikumiem, kas paredzētu, ka tie ir risināmi un apspriežami zinātniski. Par to liecina ne vien eksplīcītā atsauce uz tām piemītošo augstāko vērtību minētajā fragmentā, bet arī, piemēram, Vitgenšteina vēstule *Der Brenner* izdevējam fon Fikeram:

“(..) Bet īstenībā šis darbs Jums nebūs svešs, jo tā jēga ir ētiska. (..) Mans darbs sastāv no divām daļām: tās, kas te atrodama, un visas tās, kuru es *neesmu* uzrakstījis. Un tieši šī otrā daļa ir svarīga. Mana grāmata norobežo ētisko it kā no iekšpuses; un es esmu pārliecināts, ka, *stingri* ņemot TIKAI tā to var norobežot. Īsumā es uzskatu: visu to, par ko *daudzi* šodien *sprēgā* (*schwefeln*), es savā grāmatā esmu nostiprinājis ar to, ka es par to klusēju. Un tādēļ, ja vien es ļoti nekļūdos, šī grāmata pateiks daudz ko no tā, ko Jūs pats gribat pateikt, lai gan Jūs varbūt neredzēsīt, ka tas tur ir pateikts.”³²¹

Ņemot vērā, ka ētika un estētika *Traktātā* ir viens un tas pats, apgalvojums, ka darba jēga ir ētiska, reizē nozīmē, ka darba jēga ir estētiska. Līdz ar to, ka arī estētika ir joma, kuru jāvairās interpretēt pēc dabaszinātņu parauga. Tādējādi jau *Traktātā* saistībā ar estētiku

---

³²⁰ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 139. lpp.

³²¹ Citēts no **Rītups, A.** *Traktāta liktenis // Vitgenšteins, L. Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 277. lpp.

Vitgenšteins vairās no scientisma, proti, norāda, ka būtu nepareizi interpretēt estētiku un valodas lietojumu estētikā kā dabaszinātnisku, kas nozīmē, ka, viņa ieskatā, būtu pārpratums pieņemt, ka zinātne var atrisināt ētiskas vai estētiskas problēmas.

Lai arī Vitgenšteins vēlāk distancējās no *Traktāta* filozofijas un pats kļuva par vienu no tās dziļākajiem kritiķiem, tomēr daudzas tēmas ar jauniem uzsvāriem un pavērsieniem saglabājas arī viņa filozofijas vidus un vēlīnajā posmā. Pie šādām tēmām pieskaitāma arī estētikas un ētikas jautājumu aplūkošana kopā, tajā pašā laikā tos pretnostatot dabaszinātniskiem jautājumiem un norādot uz pārpratumiem un kļūdām, kas rodas, kad estētikas izteikumus aplami interpretējam kā kvazizinātniskus izteikumus. Viens no šādiem pārpratumiem ir pieņēmums, ka estētiskas neskaidrības ir atbildamas ar kauzāliem skaidrojumiem un ka līdz ar to ir iespējama un nepieciešama estētikas zinātne.

Lasītājam Vitgenšteina idejas par estētikas problēmām galvenokārt pieejamas lekciju klausītāju pierakstu formā no 1933.³²² un 1938. gada³²³, kur, par spīti piecu gadu atstatumam, vērojama nozīmīga idejiska turpinātība. Tāpat vērtīgas, taču visai retas piezīmes par estētiku un ar to saistītām tēmām atrodamas “Dažādās piezīmēs”.

Pats Vitgenšteins 1912./1913. g. – laikā, kad eksperimentālā psiholoģija Kembridžā bauda lielu popularitāti – veica tāda rakstura pētījumus par ritma pieredzi, kādus viņš vēlāk kritizē.³²⁴ Divdesmit gadus vēlāk 1933. g. lekcijās viņš izsakās, ka viņam šajā posmā bijis priekšstats, ka psiholoģija kā empīriskā zinātne var izskaidrot estētiskas pieredzes, kā rezultātā

---

³²² **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore.* Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron.** CUP, 2016., **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979.

³²³ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief.* Ed. by **C. Barrett.** Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967.

³²⁴ Skat. **McGuinness, B.** *Wittgenstein, A Life: Young Ludwig (1889–1921).* Penguin Books, 1990 [1988]. Pp. 125–8. Vēstulē, kas datēta ar 1912. gada 1. jūliju, Vitgenšteins Bertrandam Raselam atvairojas par to, ka viņš nevar pienācīgu daudzumu laika veltīt tam, lai domātu par loģiku, jo viņam “ir jāraksta visabsurdākais referāts par ritmu uz psiholoģijas [biedrības] tikšanos 13. jūlijā”. **Wittgenstein, L.** *Cambridge Letters: Correspondence with Russell, Keynes, Moore, Ramsey & Sraffa.* Oxford: Blackwell, 1995. P. 16.

viņš esot “laboratorijā veicis nederīgus (*useless*) eksperimentus par ritmu”.³²⁵ Dž. E. Mūrs vēlāk Frīdriham fon Hajekam atstāstīja, ka Vitgenšteins savulaik uzskatījis, ka viņa eksperimenti par ritmu veikti cerībā, ka tie varētu izgaismot noteiktus estētikas jautājumus, ko tie gan neesot spējuši izdarīt.³²⁶ Galu galā Vitgenšteins asi noraida ideju par estētikas zinātņi, proti, ideju, ka estētikas problēmas ir zinātniskas problēmas un ir risināmas ar eksperimentālām metodēm, un ka estētiskas neskaidrības ir atbildamas ar kauzāliem skaidrojumiem.

Vitgenšteina lekciju pierakstos un viņa paša piezīmēs par estētiku parādās gan interpretatīvā, gan metodoloģiskā scientisma kritika. Abas kritikas līnijas ir cieši saistītas. Interpretatīvais scientisms parādās estētiskā valodas lietojuma kā kvazizinātniska valodas lietojuma interpretācijā, konkrētāk, estētisku neskaidrību pielīdzināšanā neskaidrībām par cēloņsakarībām un estētisku skaidrojumu pielīdzināšanā hipotēzēm par cēloņsakarībām. Metodoloģiskais scientisms parādās idejā par estētikas zinātņi, kas estētikas problēmas pretendē risināt ar eksperimentālās zinātnes metodēm. Abu kritikas līniju ciešā saistība rodama tajā, ka, ja estētiskus jautājumus un spriedumus interpretējam scientiski, t. i., kā neskaidrības un hipotēzes par cēloņsakarībām, tad dabisks nākamais solis šķiet mēģinājums uz šiem jautājumiem atbildēt ar eksperimentālās zinātnes metodēm. Neskatoties uz abu scientisma paveidu iekšējo saistību, turpmākajās apakšnodaļās katrs no veidiem aplūkots atsevišķi, kaut gan brīžiem šīs kritikas līnijas krustojas.

6.2 Interpretatīvā scientisma kritika estētikā

Interpretatīvā scientisma kritika ir viens no vadmotīviem Vitgenšteina lekcijās par estētiku. Raksturojot estētisku neskaidrību un estētisku skaidrojumu dabu, Vitgenšteins apgalvo, ka “[e]stētiskam nemieram ir “kāpēc?”, nevis “cēlonis””³²⁷, kā arī apgalvo, ka “[v]arētu teikt: “[e]stētisks skaidrojums nav kauzāls skaidrojums.””³²⁸ Vitgenšteins, protams, neapgalvo to, ka estētiskam nemieram vai neskaidrībai burtiski nav cēloņu, bet gan to, ka

---

³²⁵ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 358.

³²⁶ Wittgenstein, L. *Public and Private Occasions*. Ed. by J. C. Klage and A. Nordmann. Rowman & Littlefield Publishers, 2003. P. 360.

³²⁷ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by C. Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 14.

³²⁸ Turpat. P. 19.

estētiska rakstura neskaidrību neraksturo neskaidrība par cēloņsakarību starp izjusto estētisko neskaidrību un tās cēloni vai cēloņiem, kā arī estētisks skaidrojums nav skaidrojums par šāda veida cēloņsakarību, proti, tas nav uzskatāms par kauzālu hipotēzi. Citiem vārdiem sakot, kā Vitgenšteins izsakās jau 1933. gada lekcijās, “[e]stētiskās alkas pēc izskaidrojuma neapmierina hipotēze”.³²⁹

Kā jau tas ierasts, arī par šiem jautājumiem Vitgenšteina izteikumi daudzviet ir drīzāk skičveidīgi un fragmentāri, tāpēc, lai neradītu ilūziju par Vitgenšteina izteikumu sistemātiskumu, pirms kopsavelkoša un secīga izklāsta ir vērtīgi iepazīties ar paša filozofa formulējumiem.

Lai raksturotu, kas saprotams ar estētisku neskaidrību un kāda veida skaidrojumu mēs faktiski estētiska rakstura pārdomās un diskusijās meklējam, lai neskaidrību risinātu, Vitgenšteins aicina paturēt prātā atšķirību starp cēloni un motīvu:

“Skaidrojuma veids, ko meklējam, kad estētisks iespaids atstājis mūs neizpratnē, nav kauzāls skaidrojums, nav tāds, ko apstiprina pieredze vai statistika par cilvēku reakcijām. Viens no psiholoģiskiem eksperimentiem raksturīgiem aspektiem ir, ka tie jāveic uz vairākiem subjektiem. Smita, Džounsa un Robinsona vienprātība ir tā, kas tev ļauj sniegt skaidrojumu, – šajā skaidrojuma izpratnē, piemēram, tu vari izmēģināt skaņdarbu psiholoģijas laboratorijā un iegūt rezultātu, ka mūzika iedarbojas tādā un tādā veidā kopā ar tādām un tādām zālēm. Tas nav tas, ko domājam vai uz ko tiecamies estētiskā pētījumā.

Šis ir saistīts ar atšķirību starp cēloni un motīvu. Tiesas zālē tev prasa tavas rīcības motīvu un no tevis sagaida, ka tu to zini. Ja vien tu nemelo, no tevis sagaida, ka tu būsi spējīgs pateikt savas rīcības motīvu. No tevis nesagaida, ka tu zini likumus, saskaņā ar kuriem darbojas tavs ķermenis un prāts.”³³⁰

Ar estētiskām neskaidrībām Vitgenšteins saprot tādas, kuras izteiktas jautājumos kā “kāpēc šis taktis uz mani atstāj tik savdabīgu iespaidu?”³³¹ Šādu un līdzīgu neskaidrību

---

³²⁹ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 357.

³³⁰ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by C. Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 21.

³³¹ Turpat. P. 20.

gadījumā statistiski dati ar psiholoģiska eksperimenta subjektu ziņojumiem par kāda skaņdarba atstātajiem iespaidiem nav būtiski estētiskajai problēmai, pat ja tie varētu būtu interesanti kādā citā ziņā. Eksperimentālās psiholoģijas un estētiska pētījuma atšķirīgo dabu Vītgenšteins līdzīgi izceļ jau 1933. gada lekcijās: “Tā lieta, kurā mēs estētiskā pētījumā neesam ieinteresēti, ir cēloņsakarība, savukārt, tā lieta, kurā esam ieinteresēti psiholoģijā³³², ir cēloņsakarība.”³³³

Eksperimentālai psiholoģijai atbilstošo kauzālu neskaidrību un estētisku neskaidrību nošķirumu un to risinājumu fundamentālo atšķirību Vītgenšteins turpina izcelt un iztīrīt arī 1938. gada lekcijās:

“Mēs varam sapņot par cilvēku reakciju paredzēšanu, teiksim, attiecībā uz mākslas darbiem. Ja mēs iedomāsimies šo sapni īstenotu, mēs līdz ar to nebūsim atrisinājuši to, ko izjūtam kā estētiskas neskaidrības, kaut arī mēs varētu būt spējīgi paredzēt, ka noteiktas dzejas rindas uz noteiktu personu iedarbosies tādā un tādā veidā.”³³⁴

Vītgenšteins noliedz, ka estētisku problēmu raksturo neskaidrība par cēloņsakarību virkni, kas noved pie konkrētā estētiskā iespaida un ar to saistīta nespēja paredzēt iespaidu, ko atstās noteikts estētiskas pieredzes objekts. Jautājums par noteikta estētiska iespaida cēloni ir eksperimentālās psiholoģijas jautājums, kas neatrodas vienā līmenī ar estētisko neskaidrību:

““Kāpēc rožu aromāts ir tik patīkams?” / Kāda veida atbildi tu sagaidi? / (1) Visi aromāti, kuri kairina tavu degunu šajā veidā, ir patīkami. Šis būtu interesanti daļai cilvēku un varētu apmierināt personu, kura vēlējās uzdot to jautājumu. / (2) šī atbilde nenovērstu mūsu estētisko neskaidrību.”³³⁵

Estētisku neskaidrību, šo domu īpaši neizvēršot, viņš saredz kā daudz tuvāku matemātiskai, nevis psiholoģiskai neskaidrībai:

““Vai tā ir šī vai tā nots, kas liek tam izklausīties tik smagi?” Vai šis ir psiholoģisks jautājums? Tas būtu, ja mēs jautātu: vai tā ir šī vai tā nots, kas izraisa mūsu

---

³³² Citātos saglabāti Dž. E. Mūra lekciju pierakstos veiktie pasvītrojumi.

³³³ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore.* Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron.** CUP, 2016. P. 342.

³³⁴ **Wittgenstein, L.** *Op. cit.* 1967. P. 29.

³³⁵ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore.* Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron.** CUP, 2016. P. 342.

neapmierinātību? Taču tas, ko mēs darām, ir daudz līdzīgāks matemātiskam aprēķinam (*piece of mathematics*).”³³⁶

Lekcijās Vitgenšteins izsakās, ka, ja viņam “būtu jānosauc galvenā kļūda, ko pieļauj pašreizējās paaudzes filozofi”, viņš teiktu, “ka tā ir tā, ka, aplūkojot valodu, aplūkota tiek vārdu forma, nevis šīs vārdu formas lietojums”. Viņš, raksturojot savu pieeju, saka, ka “[m]ēs koncentrējamies nevis uz vārdiem “labs” vai “skaists”, kuri ir pilnīgi neraksturīgi, parasti tikai subjekts un predikāts (“Šis ir skaists”), bet uz gadījumiem, kuros tos izsaka – uz ārkārtīgi sarežģīto situāciju, kurā estētiskai izteiksmei ir vieta”.³³⁷ Noteiktu estētisku jautājumu ārējā forma ļoti līdzinās to jautājumu formai, ar kuriem paužam neskaidrību par cēloņiem. Šī formas līdzība, aplūkojot noteiktu izteiksmi ārpus tā lietojuma, kas tai ir estētisko valodspēļu ietvaros, var radīt mājīgu iespaidu par prasību pēc kauzāla skaidrojuma. Vitgenšteins raksta:

“Mēs tiešām jautājam: kāpēc šis dzejolis ir skaists? Kas tajā ir skaists? / Un cilvēki uzskatīja, ka tā ir prasība pēc kauzāla izskaidrojuma (..) / Kāda ir atbilde uz neskaidrību, ko jūtam, kad jautājam, kas šo padara skaistu? / Es apgalvoju, ka atbilde ir tāda pati kā uz jautājumu: kas vainas šim pavadījumam? / Un atbilde nav kauzāla, bet tāda kā “Šis ir par skaļu”, “Šis bass par daudz kustas, [tam] jābūt klusākam”, “Šīm 2 balsīm nevajadzētu būt unisonā”. ”³³⁸

Saskaņā ar Vitgenšteinu mēs pret mākslas darbiem un citiem estētiski relevantiem objektiem neizturamies kā vien līdzekļiem jeb cēloņiem, kas izraisa noteikta veida sekas, konkrētāk, apmierinājuma, patikas vai tml. sajūtas. Drīzāk šie darbi un objekti tiek uztverti kā mērķi paši par sevi:

“Pieņemsim, ka tev bass šķiet par smagu – ka tas par daudz svārstās (*moves too much*); tu nesaki: ja tas svārstītos mazāk, tas man būtu patīkamāks. Tas, ka tam vajadzētu būt klusākam, ir mērķis sevī, nevis līdzeklis mērķa sasniegšanai. (..) Nav tā, ka (..) mēs vēlētos panākt kādas sekas – piem., patīkamu sajūtu.”³³⁹

---

³³⁶ Turpat. P. 347.

³³⁷ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **C. Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 2.

³³⁸ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron**. CUP, 2016. P. 342.

³³⁹ Turpat. P. 341.

Te redzamas līdzības ar to domas līnijas, ko Vitgenšteins izvērs savās piezīmēs par Freizera antropoloģiju, kritizējot scientisko priekšstatu par to, ka rituāli pamatā ir maldīgas dabas manipulācijas tehnikas, proti, līdzekļi mērķu sasniegšanai, kuri balstās kvazizinātniskās hipotēzēs. Estētikā Vitgenšteins noraida ideju par mākslu kā šādu hedonisku tehniku, kas balstīta uzskatos par to, kāda veida objekti vai parādības izraisīs patikas jūtas.

Vitgenšteins ne vien kritizē tādu jēdziena skaists izpratni, kas tā nozīmi tiecas reducēt uz nosaukumu parādībām, kas mūsos izraisa noteiktas psiholoģiskas sekas, bet arī atgādina, ka faktiski estētiskajās valodspēlēs šim jēdzienam ir margināla loma. Bieža vārda “skaists” lietošana estētiskos kontekstos nereti liecina drīzāk par estētiskās spriestspējas trūkumu un artikulācijas grūtībām, nevis uzrāda paradigmātisku estētiska sprieduma formu. Kā daudz būtiskāku estētikā viņš saredz nevis spriedumus par to, vai kaut kas ir skaists, bet gan estētisku novērtēšanu (*appreciation*), kas paredz noteiktu kultūrai un laikam raksturīgu standartu un ideālu ietvaru. Vitgenšteina ieskatā pastāv dažādas estētiskas novērtēšanas valodspēles, kur vārds “skaists” tiek lietots reti un, kad tas tiek lietots, tas parasti ir šo valodspēļu primitīvākās formās: “estētiskā diskusijā vārdu “skaists” gandrīz nelieto. Parādās cita veida vārdi: “pareizs” (*correct*), “nepareizs” (*incorrect*), “kārtībā” (*right*), “aplam” (*wrong*). Mēs nekad nesakām: “Šis ir gana skaists.” Mēs to lietojam tikai, lai teiktu: “Skat, cik skaisti,” t.i., lai uz kaut ko vērstu uzmanību.”³⁴⁰ Proti, Vitgenšteina gadījumā estētikā nav runa par skaistuma teoriju vai sava veida zinātni par skaisto, jo skaistums nemaz nav centrāla kategorija estētiskās diskusijās un pārdomās.

Runājot par kritērijiem, kas nosaka estētikas valodspēles, Vitgenšteins pievēršas ideāla jēdzienam, estētisku ideālu salīdzinot ar likumu, bet diskusiju estētikā – ar diskusiju tiesā: “Estētiska diskusija ir kā diskusija tiesā. Tu nesaki: “Šis ir slikti vai labi,” bet mēģini padarīt skaidrus apstākļus, un beigās tevis teiktais apelē pie tiesneša.”³⁴¹

Līdzīgi kā tiesā mēs nemēģinām atbildēt uz jautājumu, vai zādzība ir noziegums, bet gan uz jautājumu, vai konkrētais gadījums ir zādzība, tā diskusija estētikā nemēģina atbildēt uz vispārīgiem jautājumiem par to, kas noteiktā mākslas jomā ir jāuzskata par pareizu vai nepareizu, bet noteiktu normu ietvarā aplūko konkrēto gadījumu. Kā tiesu namā, tā estētiskā

---

³⁴⁰ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald*. Ed. by A. Ambrose. Oxford: Blackwell, 1979. P. 36.

³⁴¹ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930-1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 351.

diskusijās un pārdomās noteiktas normas ir iepriekš pieņemtas, kaut gan abos gadījumos, protams, tās neraksturo vienāda mēra stingrība un noteiktība. Ideāls estētikā nav nekas tik stingri fiksēts vai uzspiests kā likuma normas, kā arī tas raksturīgi nepastāv eksplīcīti formulētā veidā.

1938. gada lekcijās Vitgenšteins ideāla vietā runā par izkoptu gaumi (*cultured taste*).³⁴² Gan tad, ja izmantojam ideālu terminoloģiju, gan tad, ja labāk izvēlamies runāt par izkoptu gaumi, runa ir par iepriekš pieņemtu rāmi, kura ietvaros estētiskas diskusijas var norisināties.

Tas palīdz saprast, ko Vitgenšteins domā, apgalvojot, ka estētiskais “kāpēc” nav saistīts ar kauzālo “kāpēc”. Estētiskā diskusijā mēs nesagaidām, ka mākslas kritiķis mums pavēstīs *cēloņus* tam, kāpēc viņš novērtē noteiktu mākslas darbu, bet gan sagaidām, ka viņš, pieņemot noteiktu normatīvu ietvaru (ideāls, izkopta gaume) un uz to atsaucoties, sniegs *iemeslus*, kāpēc to vajadzētu novērtēt, kāpēc tas ir novērtējams tā vai citādi u.tml.³⁴³

Vitgenšteins izceļ to, ka kritēriji tam, vai kaut kas ir cēlonis, būtiski atšķiras no kritērijiem tam, vai kaut kas ir iemesls:

Cēloņus atrod eksperimentāli. (..) [E]stētiskas analīzes pareizumam jābūt tās personas piekrišanā, kam analīze ir sniegta. Atšķirība starp iemeslu un cēloni ir uzrādāma šādi: iemesla pētīšana kā būtisku daļu paredz paša piekrišanu, kamēr cēloņa pētīšana ir veicama eksperimentāli.³⁴⁴

Estētikas valodspēles Vitgenšteina ieskatā ir saistītas ar iemeslu meklēšanu, piemēram, iemeslu, kāpēc noteikta pasāža, krāsu izvēle, muzikāla pāreja u. tml. uz mani atstāj noteiktu iespaidu; iemeslu, kāpēc noteikta pasāža, krāsu izvēle, muzikāla pāreja u. tml. ir vai nav nosacīti pareiza konkrētā darba ietvaros; iemeslu, kāpēc noteikts darbs būtu jāuztver vienā veidā, un nevis kādā citā veidā utt. Būtisks kritērijs tam, vai uz šiem estētikas

---

³⁴² **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **C. Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 8

³⁴³ Severīns Šrēders rakstā par Vitgenšteina estētiku trāpīgi citē Arnoldu Isenbergu (*Arnold Isenberg*): “Kad mēs [kādam] kā kritiķim jautājam, *kāpēc viņam patīk objekts Y*, mēs vēlamies, lai viņš mums sniedz kādu iemeslu, lai tas patiktu, un neesam nodarbināti ar cēloņiem tam, ko mēs varētu uzskatīt par viņa slikto gaumi.” **Schroeder, S.** Wittgenstein on Aesthetics and Philosophy // *Revista de historiografia* 32. 2019. P. 15.

³⁴⁴ **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald*. Ed. by **A. Ambrose**. Oxford: Blackwell, 1979. Pp. 39–40.

“kāpēc?”, ir atrasta pareizā atbilde, lielā daļā gadījumu ir estētiskajās pārdomās vai diskusijā iesaistīto piekrišana noteiktai atbildei. Šos jautājumus noskaidrojot, netiek izdarīti eksperimenti, un kritēriji, kas ir būtiski, zinātniskā pētniecībā meklējot cēloņus, nav ar tiem tiešā veidā saistīti.

6.3 Metodoloģiskā scientisma kritika estētikā

Ideja par noteikta veida estētikas zinātne datējama vismaz līdz ar Gustava Teodora Fehnera (*Gustav Theodor Fechner*) “Propedeitiku estētikā” (*Vorschule der Ästhetik*, 1876), kurā vācu psihologs eksperimentāli pēta, kādām ģeometriskām formām un krāsām cilvēki dod priekšroku. Šo pētījumu mērķis bija gūt estētiskas pieredzes psiholoģisku izpratni.³⁴⁵ Fehnera pazīstamākais estētiskās pieredzes pētījums bija par cilvēku reakcijām uz dažāda veida taisnstūriem, kur eksperimentu rezultāti pretendēja parādīt, ka vairākums deva priekšroku taisnstūriem, kas atbilda zelta griezuma proporcijām, un kuri līdz ar to tad uzskatami par visiskaistākajiem. Tomēr atšķirībā no Vitgenšteina ne visiem šāds priekšstats par estētiku un psiholoģijas lomu tajā šķiet “nudien, ļoti smieklīgs”³⁴⁶ arī mūsdienās. Piemēram, Artūra Šimamuras (*Arthur P. Shimamura*) un Stīvena Palmera (*Stephen E. Palmer*) sastādītajā starpdisciplinārajā izdevumā “Estētikas zinātne: savienojot prātus, smadzenes un pieredzi” viens no mērķiem ir tieši šādas zinātnes projekta veidošana.³⁴⁷

Uz estētikas jautājumiem, piemēram, jautājumu, kas ir māksla, mūsdienās atbildes mēģina sniegt arī neirozinātnieki, piemēram, populārais V. S. Ramahandrana (*Vilayanur S. Ramachandran*) un V. Hiršteina (*William Hirstein*) pētījums par vizuālo mākslu “Mākslas zinātne: estētiskās pieredzes neiroloģiska teorija”³⁴⁸, kurā autori apgalvo, ka māksla būtībā ir karikatūra jeb pārspīlēta lietas reprezentācija, kas spēj spēcīgāk aktivizēt tos pašus neirālos mehānismus, ko aktivizē oriģinālais jeb reprezentētais objekts pats par sevi. Reprezentācijā

---

³⁴⁵ **Schroeder, S.** ‘Too ridiculous for words’: Wittgenstein on scientific aesthetics // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. P. 116.

³⁴⁶ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **C. Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 19.

³⁴⁷ **Shimamura, A. P., Palmer, S. E.** (Eds.) *Aesthetic Science: Connecting Minds, Brains, and Experience*. OUP, 2012.

³⁴⁸ **Ramachandran, V., Hirstein, W.** The Science of Art // *Journal of Consciousness Studies*. 1999. 6 (6-7). Pp. 15–51.

izceļot tās reprezentētās lietas īpašības, kas konkrēto lietu definē kā attiecīgo lietu, tiek intensificēta uztvere; īpaši estētisko pieredzi uzlabojot kāda konkrēta aspekta izolēšana. Kā vienu no piemēriem intensīvas estētiskas pieredzes avotam autori min indiešu kultūrā atrodamu artefaktu – dievības Parvati bronzas statuju, kur īpaši izceltais reprezentēto objektu definējošais aspekts ir krūtis un gurni, kuri šajā gadījumā ir pārspīlēta izmēra, kas attiecīgi radot estētisko pieredzi.³⁴⁹ Līdzīgā garā Šimamura ar estētiku saprot hedonisku atbildi uz sajūtu pieredzi, un apgalvo, ka daudziem cilvēkiem mākslas darbu “vienīgais mērķis ir iedzīvināt hedonisku atbildi”³⁵⁰. Minētie piemēri aptuveni ieskicē tāda veida pieeju estētikai, kurai sevi pretnostatīt vēlas Vitgenšteins, un tiem vajadzētu parādīt, ka Vitgenšteina apsvērumi potenciāli varētu būt aktuāli arī pašreizējās estētikas diskusijās.

Kritizējot metodoloģisko scientismu estētikā, Vitgenšteins vēršas pret pieņēmumu, ka eksperimentālajai zinātnei ir tiešs sakars ar estētiku un tās problēmām:

“Viena interesanta lieta ir ideja, kas cilvēkiem ir par sava veida estētikas zinātne. (..) Varētu domāt, ka estētika ir zinātne, kas mums pavēsta, kas ir skaists, – gandrīz pārāk smieklīgi, lai izteiktu skaļi. Es pieņemu, ka tai vajadzētu iekļaut arī to, kāda veida kafija garšo labi.”³⁵¹

Konkrētāk, Vitgenšteins kritizē metodoloģisko pieņēmumu, ka estētiskas neskaidrības risināmas ar eksperimentālās psiholoģijas metodēm, bet estētika līdz ar to uzskatāma par psiholoģijas atzaru. Vitgenšteinam šis pieņēmums šķiet stulbs un smieklīgs, kā arī viņš apgalvo, ka estētiski jautājumi atbildami pilnīgi citādā veidā:

“Cilvēki bieži saka, ka estētika ir psiholoģijas atzars. Ideja ir tāda, ka tad, kad mēs būsim pavirzījušies uz priekšu, viss – visas mākslas mistērijas – ar psiholoģiskiem eksperimentiem būs saprastas. Lai arī šī ideja ir ārkārtīgi stulba, tāda apmēram tā ir.”³⁵²

“Cilvēkiem ir priekšstats, ka psiholoģija kādu dienu izskaidros visus mūsu estētiskos spriedumus, un viņi domā eksperimentālo psiholoģiju. Tas ir ļoti smieklīgi – tik tiešām,

---

³⁴⁹ Turpat. P. 42.

³⁵⁰ **Shimamura, A. P., Palmer, S. E.** (Eds.) *Aesthetic Science: Connecting Minds, Brains, and Experience*. OUP, 2012. P. 4.

³⁵¹ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **C. Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 11.

³⁵² Turpat. P. 17.

ļoti smieklīgi. Nešķiet, ka pastāvētu kāda saistība starp to, ko dara psihologi, un jebkuru spriedumu par mākslas darbu.”³⁵³

“Estētiskiem jautājumiem nav nekāda sakara ar psiholoģiskiem eksperimentiem, bet tie ir atbildami pilnīgi citā veidā.”³⁵⁴

Šāda pozīcija ir tikai likumsakarīga, ja ņemam vērā Vitgenšteina interpretatīvā scientisma kritiku, – ja reiz estētiskas neskaidrības nav kauzālas neskaidrības un estētiski skaidrojumi nav kauzālas hipotēzes, tad estētiska problēma un eksperimentālā metode pāriet viena otrai garām.

Ar metodoloģisko scientismu saistīta arī tendence prioritizēt reduktīvus skaidrojumus. Lekcijās par estētiku Vitgenšteins atzīmē šarmu, kas piemīt reduktīviem skaidrojumiem, kuri tiecas sniegt vienkāršus, tēzveidīgus un vispārīgus skaidrojumus par to, kas noteikta parādība “patiesībā ir” (*really is*):

““Ja mēs izvārām Redpātu³⁵⁵ 200°C, viss, kas paliek pāri, kad ūdens tvaiki pazuduši, ir vien pelni utt. Tas ir viss, kas Redpāts patiesībā ir.” Šādam izteikumam varētu būt noteikts šarms, taču tas būtu maldinošs, lai neteiktu vairāk.

Noteiktu skaidrojuma veidu pievilcība ir nepārvarama. Dotā brīdī noteikta skaidrojuma pievilcība ir lielāka, nekā tu spēj aptvert. Konkrētāk, “šis patiesībā ir tikai šis” veida skaidrojuma.”³⁵⁶

Vitgenšteins šajā paragrāfā runā par kārdinājumu filozofiskā refleksijā estētisku iespaidu reducēt uz noteiktu apmierinājuma vai neapmierinājuma sajūtu, kā arī par saistītu tendenci estētisko neskaidrību par kādas lietas vai parādības atstāto iespaidu reducēt uz neskaidrību, kāds šīs lietas vai parādības aspekts ir apmierinājuma vai neapmierinājuma sajūtas cēlonis. Šādu reduktīvu un vienkāršojošu shēmu pievilcību viņš saskata kā vienu no faktoriem, kas neļauj saskatīt estētisko valodas lietojumu tādu, kā tas faktiski funkcionē.

Līdzīgi kā *Zilajā grāmatā* Vitgenšteins kā vienu lielākajiem draudiem filozofijai min kārdinājumu “uzdot un atbildēt uz jautājumiem tā, kā to dara zinātne” jeb metodi, “kur parādību

---

³⁵³ Turpat. P. 19.

³⁵⁴ Turpat. P. 18.

³⁵⁵ Teodors Redpāts (*Theodor Redpath*) ir viens no Vitgenšteina lekciju klausītājiem.

³⁵⁶ Turpat. P. 24.

izskaidrojums ir reducēts uz mazāko iespējamo primitīvu likumu skaitu”, kas ir viens no avotiem “alkām pēc vispārīguma” un “nievājošai attieksmei pret konkrēto gadījumu”³⁵⁷, tā arī kā kaitīgu adekvātai estētiskas izpratnei un pieejai estētiskām neskaidrībām viņš saskata tendenci estētiku modelēt pēc līdzīga metodoloģiskā parauga.

6.4 Estētika kā salīdzinājums un parafrāze

Kā atzīmē Rejs Monks, Vitgenšteins nemēģināja sniegt pienesumu filozofijas nozarei ar nosaukumu estētika, jo pati ideja par šādas jomas pamatotību viņam šķita izrietam no nepamatotā pieņēmuma, ka varētu būt kas līdzīgs estētikas zinātnei.³⁵⁸ Viņš nevis mēģināja sniegt atbildes uz tādiem tradicionāliem estētikas jautājumiem kā “kas ir skaistums?”, bet gan, piemēram, sniegt dažādus estētiskas novērtēšanas veidu piemērus. Šīs dažādās novērtēšanas formas ne obligāti līdzdala kādu kopīgu īpašību, ko varētu izcelt, lai atbildētu uz filozofisko jautājumu par to, kas ir novērtēšana.

Minētā metodoloģiskā scientisma pieņemšanas vietā Vitgenšteins tiecas raksturot to, kā faktiski funkcionē valodas lietojums estētikā, lai izgaismotu, kāda veida – ja reiz ne kauzāla – veida skaidrojumu mēs (Vitgenšteinam ir tendence lietot šādu nespecificētu “mēs”) vēlamies estētikā, jeb, citiem vārdiem, kādu pieeju mēs estētikas diskusijās un pārdomās faktiski lietojam un vēlamies eksperimentālās metodes vietā. Kā raksturīgāko estētisku diskusiju un pārdomu formu Vitgenšteins galu galā saredz nevis estētisku novērtēšanu un iemeslu sniegšanu saskaņā ar noteiktiem standartiem un ideāliem, bet gan mēģinājumus ar dažādu salīdzinājumu palīdzību raksturot un padarīt skaidrāku iespaidu, ko uz mums atstājis estētiskās pieredzes objekts, vai arī mēģinājumus ar salīdzinājumu palīdzību mainīt estētiskās pieredzes objekta iespaidu.³⁵⁹

Vitgenšteins izsakās, ka “[t]as, ko mēs patiesībā vēlamies, lai atrisinātu estētiskas neskaidrības, ir noteikti salīdzinājumi – noteiktu gadījumu grupēšana kopā”.³⁶⁰ Ja lekcijas par estētiku viņš iesāk, apgalvojot, ka viņa “ieskatā šis priekšmets (estētika) ir ļoti liels un pilnībā

---

³⁵⁷ Wittgenstein L. *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. Pp. 17-18.

³⁵⁸ Monk, R. *The Duty of Genius*. Vintage, 1991. Pp. 404–405.

³⁵⁹ Schroeder, S. The Emergence of Wittgenstein’s Views on Aesthetics in the 1933 Lectures // *Estetika: The European Journal Of Aesthetics*. 2020. LVII/XIII, no. 1. P. 13.

³⁶⁰ Wittgenstein, L. *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by C. Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 29.

pārprasts”³⁶¹, tad vēlāk viņš izdara nepārprotami pozitīvu apgalvojumu par estētikas dabu: “Es saku, ka visa estētika pēc dabas ir parafrāzes sniegšana, pat ja tie paši vārdi izsaka arī hipotēzi. Tā ir labas līdzības sniegšana.”³⁶²

Atšķetinājums estētiskai neskaidrībai nereti ir labs salīdzinājums starp aktuālo iespaidu un kādu citu parādību, kura, iespējams, ir labāk pazīstama. Lai labāk saprastu, ko nozīmē šāds sākotnēji, iespējams, neskaidrs apgalvojums, varam aplūkot paša Vitgenšteina estētisku salīdzinājumu piemērus, kas atrodami viņa piezīmēs par kultūru:

“Varētu teikt, ka Bruknera simfonijai ir *divi* sākumi: pirmās un otrās domas sākums. Abas šīs domas saistītas nevis ar asinsradniecību, bet gan kā vīrs un sieva.

Bruknera Devītā simfonija ir sava veida *protests* pret Bēthovena [Devīto simfoniju], un tāpēc tā kļūst paciešama tādā veidā, kādā tā nebūtu, ja tā būtu imitācija. Tā attiecas pret Bēthovena Devīto simfoniju ļoti līdzīgi tam, kā Lēnava Fausts pret Gētes Faustu, proti, kā katoļu Fausts pret apgaismības Faustu utt., utt.”³⁶³

Tas gan nenozīmē, ka estētiski skaidrojumi tiek lietoti tikai, lai novērstu estētisku apmulsumu vai grūtības artikulēt konkrēto iespaidu. Dažkārt tie sniegti arī, lai mēs vēl labāk saprastu un aptvertu noteiktu darbu vai tā atstāto iespaidu: “Tā par skaņdarbu tu varētu sacīt: šis ir kā jautājums un atbilde.”³⁶⁴

Dažkārt estētiska skaidrojuma un diskusijas mērķis nav aktuālā iespaids labāka aptveršana, bet gan centieni iegūt adekvātu iespaidu, kā tas ir, piemēram, tad, kad mēģinām saprast vai kādam paskaidrot, kā klausīties kādu skaņdarbu, aplūkot kādu mākslas darbu, lasīt kādu dzejnieku u.tml.:

“Viss, ko estētika dara, ir tavas uzmanības pievēršana lietām: piem., “Šī ir kulminācija.” Tā novieto lietas vienu otrai blakus: piem., šis sagatavo ceļu tam.

---

³⁶¹ Turpat. P. 1.

³⁶² Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 355.

³⁶³ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Revised Ed. Oxford: Blackwell, 1998 [1977]. P. 39.

³⁶⁴ Wittgenstein, L. *Op. cit.* 2016. P. 355.

Tu vari personai iemācīt saprast komponistu, vēršot uzmanību uz mūsdienu autoru: piem., Brāmss ir kā Kellers. Estētika varētu teikt: mēģini atrast Kellera Brāmsā. Līdzīgi: mēģini to ieraudzīt kā krāsu.”³⁶⁵

Tādējādi Vitgenšteins nepiedāvā estētikas teoriju, bet gan tiecas atgādināt dažādus veidus, kā estētikā funkcionē valoda. Tas saskan ar Vitgenšteina teikto *Pētījumos*, ka “[f]ilozofa darbs ir savākt kopā atgādinājumus kādam noteiktam mērķim”.³⁶⁶ Šajā gadījumā tas darīts, lai novērstu tendenci filozofiskā refleksijā aplami atainot valodas lietojuma loģiku estētikā, kā tas varētu gadīties, piemēram, ja mēs fokusējamies tikai uz estētisku jautājumu un spriedumu ārējo formu (kura ārēji līdzinās zinātnisku jautājumu un spriedumu formai), aizmirstot, kādu lomu šāda veida jautājumi un spriedumi patiesībā spēlē.

---

³⁶⁵ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 351.

³⁶⁶ Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §127; 57. lpp.

7. VITGENŠTEINA FILOZOFIJAS IZPRATNE. II DAĻA

Zinātniski jautājumi var mani ieinteresēt, taču tie nekad mani neaizrauj. To spēj tikai jēdzieniski un estētiski jautājumi. Par zinātnisku problēmu atrisinājumiem man fundamentālā līmenī ir vienalga; bet ne attiecībā uz otra veida jautājumiem. (L. Vitgenšteins)³⁶⁷

Sekojošā izklāstītajam Vitgenšteina domas vedumam attiecībā uz scientismu, likumsakarīgi varētu rasties jautājums, vai viņa piedāvātajiem skaidrojumiem par to, kā rodas filozofiska un arī plašākā ziņā jēdzieniska rakstura pārpratumi matemātikā, psiholoģijā, antropoloģijā un estētikā, pašiem nepiemīt kauzāla skaidrojuma forma. Proti, jautājums ir, vai, piemēram, viņa izteikumi par to, ka pārpratumi matemātikas filozofijā rodas no tā, ka matemātikas propozīcijas tiek priekšstatītas kā līdzīgas dabaszinātņu propozīcijām, nav kauzālas hipotēzes par to, kāpēc noteikti matemātiķi un filozofi ir izvīrējuši un turpina izvīrēt noteikta veida tēzes par matemātikas dabu. Analogiski šo problēmu varētu formulēt arī par Vitgenšteina apsvērumiem par psiholoģiju, antropoloģiju un estētiku. Turklāt, ja šiem Vitgenšteina apsvērumiem tiešām būtu kauzāla skaidrojuma forma, tad tiem acīmredzami trūkst priekšnosacījumu ticamu kauzālu hipotēžu izvīrīšanai, piemēram, nepastāv iespēja tās eksperimentāli pārbaudīt. Galu galā tādā gadījumā Vitgenšteina izteikumi veidotu sava veida teoriju par to, kas ir noteiktu parādību cēlonis, kas, savukārt, runātu pretī viņa uzstādījumam filozofijā neizvīrēt nekādas teorijas.

Ja tas tā tiešām būtu, tad nāktos secināt, ka Vitgenšteina argumentācija nav apmierinoša, jo viņš piedāvā tāda veida apsvērumus, kādus, kā reiz, pats kritizē. Protams, ņemot vērā paša Vitgenšteina izteikumus par viņa filozofēšanas metodēm, šāda interpretācija būtu nelabvēlīga, jo pierakstītu viņam pieeju, ko viņš pats eksplicīti noraida. Taču jebkurā gadījumā ir nepieciešams sniegt tādu viņa filozofiskās pieejas interpretāciju, kas izvairās no minētās pretrunas un saskan ar Vitgenšteina eksplicīti paustajām metodoloģiskajām nostādnēm. Tātad risināms ir šāds jautājums – ja Vitgenšteina izteikumi par to, kā rodas aplūkotie pārpratumi matemātikā, psiholoģijā, antropoloģijā un estētikā, nav kauzālas hipotēzes, tad kā citādi tie ir

---

³⁶⁷ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 79.

interpretējami? Lai atbildētu uz šo jautājumu, vēlreiz jāpievēršas Vitgenšteina piezīmēm par viņa filozofiskās pieejas metodēm.

Vitgenšteins eksplicīti norobežojas no tādas filozofisku problēmu vai jautājumu interpretācijas, kas tos saprot kā zinātniskus jautājumus. Zinātnisko filozofijas izpratni viņš saista ar klasisko Rietumu filozofijas tradīciju.³⁶⁸ Pēc Vitgenšteina domām, šai tradīcijai ir raksturīgi pielīdzināt filozofiju zinātnei, tā ka zinātne pēta realitātes nejausās, specifiskās īpašības un likumsakarības, kamēr filozofija aplūko realitātes nepieciešamās īpašības un likumsakarības. Tā filozofiski jautājumi tiek interpretēti kā līdzīgi zinātniskiem jautājumiem, sagaidot, ka arī atbildēm uz filozofiskiem jautājumiem jābūt formas ziņā līdzīgām atbildēm uz zinātniskiem jautājumiem.

7.1 Filozofijas salīdzinājums ar terapiju

Distancējoties no šādas pieejas, Vitgenšteins aicina mūsu attiecības ar filozofiskām problēmām aplūkot citā veidā. Viens no salīdzinājumiem, kuru viņš piedāvā, ir jau minētais salīdzinājums ar terapiju vai psihoanalīzi. Piemēram, Bouvsma, atsaucoties uz sarunām ar Vitgenšteinu, apgalvo, ka Vitgenšteins “tika runājis par filozofiju kā noteiktos veidos līdzīgu psihoanalīzei, bet tajā ziņā, kurā viņš varētu teikt, ka tā bija līdzīga simts citām lietām. Kad viņš kļuva par profesoru Kembridžā³⁶⁹, viņš komitejai iesniedza mašīnrakstu. (..) [N]o 140 lapaspusēm 72 bija velītas idejai, ka filozofija ir kā psihoanalīze.”³⁷⁰

Šāds salīdzinājums ietver pavisam atšķirīgu veidu, kā konceptualizēt filozofiskus jautājumus un iespējamus to risinājumus. Vitgenšteins lekcijā 1930. gadā izsakās: “[M]ēs pat nesaprotam, ko jautājumi nozīmē: tie ir rezultāts neskaidram mentālam nemieram, un mums to ir jāizārstē...”³⁷¹ *Filozofiskajā gramatikā* viņš apgalvo: “Jo filozofija nav nekas cits kā filozofiskas problēmas, konkrētas individuālas raizes, ko mēs saucam “filozofiskas problēmas”. (..) Aplūkosim konkrētu filozofisku problēmu, kā “kā ir iespējams izmērīt laika nogriezni, ja nākotne un pagātne nav klātesošas un tagadne ir tikai punkts?” Šim raksturīga īpatnība ir, ka

---

³⁶⁸ Wittgenstein, L. *The Big Typescript, TS 213*. Blackwell, 2005. P. 301.

³⁶⁹ Tas notika 1939. gadā.

³⁷⁰ Bouwsma, O. K. *Wittgenstein: Conversations, 1949–1951*. Edited with an introduction by J. L. Craft and R. E. Hustwit. Hacker Publishing Company: Indianapolis, 1986. P. 36.

³⁷¹ Wittgenstein, L. *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore*. Ed. by D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron. CUP, 2016. P. 69.

tas ir apjukums, kas izteikts jautājuma formā, kura neatzīst apjukumu, un tas, kas *atbrīvo* jautātāju no viņa problēmas, ir noteikta izmaiņa viņa izteiksmes metodē.”³⁷² *Zilajā grāmatā* Vitgenšteins par klasiskiem filozofiskiem jautājumiem raksta: “Jautājumi “Kas ir garums?”, “Kas ir nozīme?”, “Kas ir skaitlis viens?” utt. mūsos rada mentālus krampjus. Mēs jūtam, ka nevaram atbildēt uz tiem uz neko norādīt un tomēr, ka mums būtu uz kaut ko jānorāda.”³⁷³ Vēlāk šajā pašā darbā viņš raksta: “Mūsu problēma, citiem vārdiem, nav zinātniska, bet gan juceklis, kas izjūsts kā problēma.”³⁷⁴

“Lielajā mašīnrakstā”, izceļot savas pieejas drīzāk terapeitisko, nevis teorētisko dabu, Vitgenšteins raksta: “Viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir visas aplamās domu pārejas izteikt tik raksturīgi, ka lasītājs saka: “jā, tieši tā es to biju domājis”. Izsekot katras kļūdas fizionomijai. Mēs citu varam pārliecināt, ka tas izdarījis kļūdu, tikai tad, ja viņš atzīst, ka šī izteiksme pareizi izsaka viņa sajūtas. Tikai tad, kad viņš to kā tādu atzīst, tas *ir* pareizais skaidrojums. (Psihoanalīze.) Tas, ko otrs atzīst, ir analogija, ko es viņam prezentēju kā viņa [aplamās] domas avotu.”³⁷⁵ Savukārt *Pētījumos* Vitgenšteins apgalvo, ka “[f]ilozofs nodarbojas ar kādu jautājumu kādu slimību”.³⁷⁶

Te vietā ir atminēties, ka Vitgenšteins kritizē Freida psihoanalīzi par to, ka tajā iemesli tiek jaukti ar cēloņiem, kā arī psihoanalītiskajā praksē par pareizo pieņemtais skaidrojums tiek aplami interpretēts kā kauzāls izskaidrojums. Vitgenšteins, izceļot līdzību ar Freidu, šajā piezīmē norāda, ka kritērijs tam, vai viņa sniegtais filozofiskais skaidrojums ir pareizs, ir nevis kauzālas hipotēzes kritērijs (vai pastāv eksperimentālas pārbaudes iespēja, cik lielā mērā hipotēze saskan ar citām labi pārbaudītām hipotēzēm u.tml.), bet gan līdzīgs tam, kas raksturo pareizo skaidrojumu analītiskajā praksē. Proti, tas, vai terapeita un pacienta dialektikā tas tiek pieņemts un atzīts kā pareizais skaidrojums. Šajā analogijā filozofijas kontekstā terapeitam atbilst vitgenšteinskajā manierē filozofējošais filozofs, bet pacientam – filozofiskās problēmas nomāktais vai filozofiskas tēzes izvirzošais filozofs. Tā, protams, var būt viena un tā pati persona.

---

³⁷² Wittgenstein, L. *Philosophical Grammar*. Ed. by R. Rhees. Tr. by A. Kenny. Blackwell Publishing, 1974. §141; p. 193.

³⁷³ Wittgenstein L. *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 1.

³⁷⁴ Turpat. P. 6.

³⁷⁵ Wittgenstein, L. *The Big Typescript, TS 213*. Blackwell, 2005. P. 303.

³⁷⁶ Vitgenšteins L. *Filozofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §255; 96. lpp.

Tātad Vitgenšteina ieskatā viņa filozofijas sekmes nav izvērtējamas pēc tā, vai viņa filozofiskās tēzes ir pareizas, jo viņš neizvirza filozofiskas tēzes. Drīzāk – tā ir izvērtējama pēc tā, vai viņa piedāvātās analogijas un salīdzinājumi, norādes uz valodas pārpratumiem ir tādas, ko otrs (vai pats) atzīst kā tos, kas bija pamatā viņa filozofiskajām tēzēm un neskaidrībām.

Tas saistīts ar to, ka Vitgenšteins filozofiskas problēmas aicina drīzāk aplūkot nevis kā sava veida zinātniskas formas abstraktas problēmas un jautājumus, bet kā antropoloģisku parādību jeb konkrētas neskaidrības, kas nomāc konkrētus cilvēkus. Filozofiska neskaidrība ir atrisināta nevis tad, kad uz abstraktu filozofisku jautājumu ir sniegta abstrakta tēžveidīga atbilde, bet gan tad, kad ir izdevies atbrīvoties no neskaidrības tā, ka ir atrasti šīs neskaidrības iemesli (nevis cēloņi).

Tādējādi Vitgenšteinam ir svarīgi parādīt filozofiskā sajukuma iemeslu, nevis cēloni. Un vismaz dažkārt kritērijs tam, vai viņam tas ir izdevies un vai kaut kas ir vai nav filozofiskā pārpratuma iemesls, ir skaidrojuma pieņemšana.

Vitgenšteins līdz ar to piedāvā filozofijas izpratni, kuras veiksmīguma mērs vismaz daļēji ir nevis kādas piedāvātas teorijas dažādu tēžu iekšējā koherence, premisu patiesums vai ticamība, tas, cik pārliecinoši premisas pamato kādu filozofisku secinājumu, un citi nosacīti zinātniski kritēriji, bet gan drīzāk tas, cik lielā mērā tā panāk izmaiņu attieksmē pret noteiktām problēmām. Viens no būtiskākajiem aspektiem šeit ir mēģinājums panākt, ka noteiktas problēmu iedaba netiek *pārprasta*, piemēram, ka noteikta neskaidrība, kas principā nav zinātniska, netiek pārprasta un aplami pieņemta par zinātnisku problēmu. Tādā ziņā Vitgenšteina kritikā pastāv zināma līdzība starp to, kā viņš kritizē scientismu, piemēram, Freizera antropoloģijā vai estētikā un scientisma kritiku filozofijā. Vitgenšteins Freizera sākotnējo neskaidrību par šausminošo iespaidu, ko uz viņu atstājis noteikts rituāls, aicina aplūkot kā tādu, ko artikulēt kā zinātnisku problēmu nozīmē to artikulēt neatbilstoši tās iedabai. Līdzīgi viņš apgalvo, ka estētisku neskaidrību interpretēt kā neskaidrību par cēloņiem, nozīmē pārprast neskaidrības iedabu. Arī noteiktu tradicionālu filozofisku neskaidrību pieņemšana par zinātniska veida neskaidrību Vitgenšteinam šķiet kā problēmas iedabas pārprašana – jēdzienisku sajukumu un ar to saistīto nemieru, kurš tiek artikulēts filozofiskos “kas ir X?” vai “kāpēc?” formas jautājumos, nevajadzētu pieņemt par tādu, kurš ir pienācīgi atrisināms, mēģinot sniegt atbildes pēc tā parauga, kā uz šādiem jautājumiem atbild zinātnēs. Drīzāk Vitgenšteins aicina tos aplūkot kā sava veida simptomus neskaidrībai par saistīto jēdzienu gramatiku. 1933. gada manuskriptā Vitgenšteins raksta: „Zinātniskā domāšanas veida (kurš šodien ir pārņēmis visu pasauli) liktenīgā kļūda ir tā, ka tas vēlas uz katru nemieru atbildēt ar

izskaidrojumu“; šis domāšanas veids „katru nemieru pieņem par jautājumu, un tad brīnās, ka nespēj uz to atbildēt.“³⁷⁷

Vitgenšteins raksta, ka “[g]rūtības filozofijā [ir] nevis intelektuālās zinātņu grūtības, bet attieksmes maiņas grūtības”, turpinot ar apgalvojumu, ka “[j]āpārvar *gribas* pretestība”.³⁷⁸ Tā viņa ieskatā filozofisku problēmu atšķetināšanā būtiskāka ir attieksmes maiņa, kas saistīta ar gribas pretestības pārvarēšanu. Vitgenšteins aicina attieksmi, kura jau iepriekš ir nostatīta gandrīz jebkuru problēmu un neskaidrību interpretēt kā zinātnisku neskaidrību, aizvietot ar citu attieksmi. Īsi pēc tam, izvērsot šo motīvu, viņš raksta: “Darbs pie filozofijas – kā tas bieži ir darbā arhitektūrā – drīzāk ir darbs pašam ar sevi. Ar veidu, kā pats redz lietas. (Un ko pats no tām pieprasa.)”³⁷⁹

7.2 Filozofijas salīdzinājums ar estētiku

Cits salīdzinājums, ko Vitgenšteins lieto un kurš arī izceļ filozofijas un tās problēmu atšķirību no zinātnes un tai raksturīgām problēmām, ir salīdzinājums ar estētiku. Vitgenšteins runā par “dīvaino līdzību starp filozofisku pētījumu (..) un estētisku”.³⁸⁰ Gan estētikā, gan filozofijā Vitgenšteins aicina pretoties vēlmei sniegt kausālus skaidrojumus, jo tie neatbilst problēmas vai neskaidrības veidam. Abos gadījumos Vitgenšteins uzskata, ka nepieciešami nevis jauni atklājumi, bet gan tālāki apraksti un labi salīdzinājumi. Abos gadījumos mēģinājumu rast atrisinājumu izsauc nemiers vai apjukums, kas ir konkrēts (pat ja raksturīgs vai tipisks), un tieši tas ir risināms, nevis izstrādājama abstrakta un sistemātiska teorija. Tomēr, protams, starp abām jomām pastāv arī būtiskas atšķirības.³⁸¹

Filozofijas un estētikas līdzība parādās, piemēram, kad Vitgenšteins nevis vienādo valodu ar valodspēļu kopumu jeb kārtulu noteiktu prakšu kopumu, bet gan aicina to salīdzināt ar šādām valodspēlēm, jo tas palīdz ieraudzīt noteiktus aspektus, kas tiek aizmirsti, kad valodu aplūkojam caur augstīniskā attēla prizmu. Salīdzinot valodu ar spēlēm, Vitgenšteina mērķis

---

³⁷⁷ TS 219, 8

³⁷⁸ Wittgenstein, L. *The Big Typescript, TS 213*. Blackwell, 2005. P. 300.

³⁷⁹ Turpat.

³⁸⁰ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 25.

³⁸¹ Skat. Schroeder, S. Wittgenstein on Aesthetics and Philosophy // *Revista de historiografia* 32. 2019. Pp. 11–21.

nav apgalvot, ka valoda ir spēles paveids, bet gan piedāvāt tādu salīdzinājumu, kurš spēj atsvabināt no kāda cita attēla krampjiem, tādējādi ļaujot ieraudzīt problēmas citā gaismā, piemēram, pamanot, ka valodas vārdi ar līdzīgu formu funkcionē ļoti daudzveidīgi.

Vai matemātikas filozofijā – kad Vītgenšteins apgalvo, ka matemātika ir tehniku kopums vai skaitīkļi, viņš mēģina sniegt tādu salīdzinājumu, kas palīdz izvairīties no tām filozofiskajām grūtībām, kurās nonākam, kad darbojamies ar pieņēmumu, ka matemātikas izteiksmes ir aprakstošas; implicītais salīdzinājums ar fiziku tiek eksplicīti aizstāts ar citu salīdzinājumu, kas izceļ citus aspektus.

Gan salīdzinājums ar psihoanalīzi, gan salīdzinājums ar estētisku neskaidrību risināšanu ir tikai salīdzinājums, proti, Vītgenšteins burtiski neapgalvo, ka filozofija ir psihoanalīze vai ka filozofiskas neskaidrības ir estētiskas neskaidrības. Viens no iemesliem, kāpēc viņš izvēlas šādus salīdzinājumus, ir arī vēlme novērst cita dominējoša salīdzinājuma, proti, salīdzinājuma ar zinātņi iespaidu, palīdzot izcelt tādas filozofisku jautājumu un neskaidrību aspektus, kādus dažkārt nespējam saskatīt, kad interpretatīvi aplūkojam filozofiju kā sava veida zinātņi.

8. SCIENTISKĀS KULTŪRAS KRITIKA VITGENŠTEINA DARBOS

8.1 Eiropēiskās un amerikāniskās civilizācijas gara kritika

1930. gadā Vitgenšteins uzrakstīja vairākus melnraksta variantus ieplānotas grāmatas priekšvārdam. Melnrakstu versijās viņš mēģināja reizē raksturot to garu, kurā raksta un darbojas viņš, un pretstatīt to sava laika zinātniekiem un zinātniski noskaņotiem filozofiem. Priekš filozofa, kurš kā vienu no lielākajiem filozofisku pārpratumu avotiem min "alkas pēc vispārīguma", Vitgenšteins vienā no melnraksta versijām sniedz visnotaļ vispārinošu Rietumu kultūras raksturojumu. Tajā filozofs raksta:

"Šī grāmata ir rakstīta tiem, kuri simpatizē garam, kurā tā ir sarakstīta. Šis gars, es uzskatu, atšķiras no lielā eiropēiskās un amerikāniskās civilizācijas strāvojuma. Šis civilizācijas gars, kurš izpaužas mūsu laika industrijā, arhitektūrā un mūzikā, fašismā un sociālismā, ir autoram svešs un nesimpātisks. Šis nav vērtību spriedums."³⁸²

Par garu kā raksturīgu, bet ne stingri definējamu domāšanas ieradumu, valodas lietojuma un dzīves formu tipu Vitgenšteins runā, pretnostatot, viņaprāt, dominējošo Rietumu civilizācijas garu tiem domāšanas ieradumiem un dzīves formām, kam viņš pats simpatizē. Vitgenšteins mazākā mērā pozitīvu tēžu veidā raksturo pašam simpātisko garu, tā vietā izvērstāk raksturojot viņam nesimpātisko Rietumu civilizācijas garu.

Rakstā "Progresā mīts" somu filozofs un Vitgenšteina darbu redaktors fon Vrigts apgalvo, ka citētais Vitgenšteina fragments, visticamāk, ir rakstīts, prātā turot Vīnes pulciņa pārstāvja un zinātniskās pasaules ainas aizstāvja Rūdolfa Karnapa darba "Pasaules loģiskā uzbūve" (1928) priekšvārdu.³⁸³ Tā beigu daļā Karnaps, raksturojot loģiskā empīrisma vispārīgo ievirzi, raksta:

"Mēs jūtam, ka pastāv iekšēja radniecība starp attieksmi, kura balsta mūsu filozofisko darbu, un intelektuālo attieksmi, kas pašlaik sevi manifestē visdažādākajās dzīves jomās; mēs šo ievirzi jūtam mākslinieciskās kustībās, īpaši arhitektūrā, un kustībās, kas

---

³⁸² Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 6.

³⁸³ Von Wright, G. H. *The Myth of Progress // The Tree of Knowledge and Other Essays*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1993. P. 209.

tiecas pēc jēgpilnas personiskas un kolektīvas dzīves formām, izglītībā un ārējā organizācijā vispār. Mēs ap sevi jūtam to pašu pamata ievirzi, to pašu domāšanas un rīcības stilu. – Tā ir ievirze, kura atzīst saites, kas vieno cilvēkus, bet vienlaicīgi tiecas pēc indivīda brīvas attīstības. Mūsu darbību vada ticība, ka šai attieksmei pieder nākotne.”³⁸⁴

Ja Karnaps savas filozofijas ievirzi un tai radniecīgas izpausmes kultūrā saskata kā daļu no vispārīgāka modernās Rietumu civilizācijas gara, tad Vitgenšteins, gluži pretēji, sevi pozicionē kā šai vispārīgākajai virzībai nepiederīgu. Abi filozofi saskata sava veida ģimenes līdzības starp šī gara izpausmēm dažādās jomās – piemēram, arhitektūrā³⁸⁵, mākslā, sabiedrības politiskās organizācijas formās –, taču Vitgenšteins neredz savu filozofiju kā šīm formām radniecīgu.

Ar to, ka Vitgenšteins neredz savu filozofiju kā daļu no lielākas kustības, ir saistīta vēl kāda būtiska atšķirība no Vīnes pulciņa. Franču filozofs Žaks Buveress rakstā “Vitgenšteins, fon Vrigts un progresa mīts”, aplūkojot un pretstatot Vitgenšteina un Vīnes pulciņa filozofijas izpratni, izceļ abu pušu atšķirīgo attieksmi pret filozofijas attiecībām ar konstruēšanu vai pārveidošanu.³⁸⁶ Pats Vitgenšteins eksplicīti raksturo, viņaprāt, Rietumu tipisko zinātnisko domāšanas veidu un civilizāciju, kam skaidrība ir tikai līdzeklis tālāku konstruējošu vai uz pārveidošanu vērstu mērķu realizācijai, nevis kaut kas pašvērtīgs:

“Tipiski tā ir būvējoša. Tā ir nodarbināta ar aizvien sarežģītākas struktūras veidošanu. Un pat arī skaidrība kalpo vien šim mērķim un nav mērķis sevī. Man, savukārt, skaidrība, pārskatāmība ir mērķis sevī.

Mani neinteresē ēkas celtniecība, bet drīzāk padarīt pārskatāmus iespējamo ēku pamatus.

---

³⁸⁴ **Carnap, R.** *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy*. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court, 2003. P. xviii.

³⁸⁵ Interesants ir jautājums par paša Vitgenšteina kā arhitekta attiecībām ar sava laika arhitektūras tendencēm. Par Vitgenšteina kā ne vien filozofa, bet arī arhitekta vietu plašākā gadsimta mijas Vīnes kultūrā skatīt Alana Jenika (*Allan Janik*) un Stīvena Tulmina (*Stephen Toulmin*) "Vitgenšteina Vīni": **Janik, A., Toulmin, S.** *Wittgenstein's Vienna*. A Touchstone Book, 1973.

³⁸⁶ **Bouveresse, J.** Wittgenstein, von Wright and the Myth of Progress // *Paragraph*. 2011. Vol. 34, No. 3. P. 316.

Līdz ar to man nav tas pats mērķis, kas zinātniekiem, un mans domāšanas veids ir atšķirīgs no viņējā.”³⁸⁷

Ja Vitgenšteinam filozofijas mērķis ir jēdzieniskas skaidrības ieviešana, proti, skaidrība ir mērķis pats par sevi, tad Vīnes pulciņa sauklis, kā izsakās Buveress, varētu būt: ievies skaidrību, lai konstruētu vai pārveidotu!³⁸⁸ Proti, otrajā gadījumā filozofiska skaidrība ir drīzāk līdzeklis vai uzdevums plašākā konstruējošā vai būvējošā, vai pārveidojošā projektā, nevis mērķis pats par sevi, kas reizē būtu arī sava veida filozofijas robeža. Saskaņā ar Vīnes pulciņa loģisko empīrismu filozofija nav pasauluzskats vai izzinoša mācība, kas vairo zināšanas. Nav filozofisku propozīciju līdzīgi kā ir dabaszinātņu propozīcijas. Turklāt nav tādas pirmās filozofijas, kura sniegtu pamatus empīriskām zināšanām. Filozofija ir darbība, kas padara skaidras propozīcijas, kurās neskaidrības radušās dabiskās valodas mātīguma dēļ. Tiktāl šīs nostādnes ir formāli visai līdzīgas Vitgenšteina filozofijas izpratnei. Attiecīgi Vīnes pulciņa pārstāvju ieskatā filozofijas metode ir vai nu (i) dabiskās valodas, kura ir pamatā filozofiskām problēmām, noskaidrošana (Šliks, Vaismans), vai arī (ii) valodas loģiska analīze un zinātnes valodas loģiskās sintakses pētījumi (Karnaps, Noirāts).³⁸⁹ Kā to formulē Karnaps, filozofijas uzdevums ir novērst bezjēdzīgus izteikumus un darīt skaidrāku valodas lietojumu, tā palīdzot likt skaidrākus pamatus zinātnei. Metode šī uzdevuma veikšanai ir valodas loģiska analīze.³⁹⁰ Šo jauno filozofijas izpratni Karnaps saredz kā daļu no plašākas domāšanas un rīcības ievirzes, kur galu galā filozofiska valodas noskaidrošana un gūtā skaidrība nav mērķis pats par sevi, bet gan līdzeklis plašāka projekta realizācijā, kas “sevi manifestē visdažādākajās dzīves jomās”.

Arī Vitgenšteinam filozofisks darbs sastāv no valodas loģikas noskaidrošanas, taču viņš pauž neizpratni, kā no filozofijas kā skaidrinošas darbības varētu izrietēt tās radniecība ar jebkādu konstruējošu (vai arī pretēji – konservatīvu) plašāku projektu. Jeb – kā viņš izsakās – viņu “neinteresē ēkas celtniecība, bet drīzāk padarīt pārskatāmus iespējamo ēku pamatus”. Te Karnapa un līdzīgi domājošo projekts būtu tikai viena no iespējamām ēkām. Proti, Vitgenšteins

---

³⁸⁷ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 7.

³⁸⁸ Bouveresse, J. Wittgenstein, von Wright and the Myth of Progress // *Paragraph*. 2011. Vol. 34, No. 3. P. 316.

³⁸⁹ Skat. Hacker, P. M. S. The Linguistic Turn in Analytic Philosophy // Beaney, M. (Ed.) *The Oxford Handbook of The History of Analytic Philosophy*. OUP, 2013. Pp. 926–47.

³⁹⁰ Skat. Carnap, R. The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language // Ayer, A. J. (ed.) *Logical Positivism*. New York: The Free Press. Pp. 77–78.

nesaredz saistību starp filozofiju kā valodas loģikas noskaidrošanu un konstruktīvīskām un progresīvām ievirzēm citās jomās, ar kurām Karnaps cenšas saslēgt attiecīgo filozofijas izpratni. Vitgenšteina skatījumā “[f]ilozofs nav nevienas ideju kopienas pilsonis. Tas ir tas, kas viņu padara par filozofu.”³⁹¹ Filozofa uzdevums, viņa ieskatā, nav kalpot noteiktam pasauluzskatam vai to aizstāvēt.

Šo nostāju var paskaidrot, atsaucoties uz Raša Rīsa atstāstu viņa sarunai ar Vitgenšteinu. Rīss 1945. gadā Vitgenšteinam atzinis, ka apsver iestāties britu Revolucionārajā komunistu partijā (*The Revolutionary Communist Party*), jo sapratis, ka lielākoties piekrīt viņu sniegtajai sabiedrības analīzei un kritikai, kā arī atbalsta šīs partijas uzstādītos mērķus.³⁹² Vispirms Vitgenšteins atbildējis, ka Rīss var tam visam piekrist, nekļūstot par partijas biedru, un tūdaļ arī savu domu paskaidroja izvērstāk. Saskaņā ar Rīsa sniegto atstāstu Vitgenšteina galvenā doma esot bijusi tāda, ka tad, kad persona kļūst par partijas locekli, personai jābūt gatavai rīkoties un runāt tā, kā ir nolēmusi partija. Tas ietver mēģinājumus pārliecināt citus cilvēkus, kā arī diskusijās nevar novērsties no partijas uzstādījumiem, pat ja pati persona tajos sākusi saskatīt kaut ko apšaubāmu, jo tad persona kļūst par nederīgu partijas locekli.³⁹³

Nodarbošanos ar filozofiju un būšanu filozofam viņš pretstata tieši šādam partejiskumam, kurš paredz noteiktu idejisku saistību uzņemšanos un turpināšanu doties iepriekš izvēlētajā virzienā, filozofisku darbību drīzāk pakārtojot šī virziena aizstāvēbai. Filozofējot, pēc Vitgenšteina domām, ir nepārtraukti jābūt gatavam mainīt virzienu. Piemēram, ir jābūt spējīgam atteikties no idejām, kuras iepriekš šķita neapšaubāmas, kā arī jābūt gatavam sākt no paša sākuma. Tādējādi, ja kāds vēlas būt filozofs, viņš nevar, piemēram, pret komunisma idejām izturēties citādi, nekā pret jebkurām citām idejām.³⁹⁴³⁹⁵ Tas nozīmē, ka cilvēks nevar reizē būt filozofs un partijas pārstāvis.

---

³⁹¹ **Wittgenstein, L.** *Zettel*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. §455, S. 81.

³⁹² **Rhees, R.** Postscript // **Rhees, R.** (Ed.) *Recollections of Wittgenstein*. Oxford, New York: OUP, 1984. Pp. 207–208.

³⁹³ Turpat. P. 208.

³⁹⁴ Turpat.

³⁹⁵ 1943. gadā Vitgenšteina no Rīsa grāmatplaukta bija aizņēmijs Maksā Īstmana (*Max Eastman*) “Marksisms: vai tā ir zinātne?” (“Marxism: Is it Science”, Londona, 1941). Vitgenšteins apgalvoja, ka Īstmans domāja, ka marksisms ir jāpadara zinātniskāks, lai palīdzētu revolūcijai, tomēr, pēc Vitgenšteina domām, tā ir kļūda. Viņš šajā sakarā izteicies: “Patiesībā nekas nav *konservatīvāks* par zinātne

Līdz ar to kļūst redzams, ka Vitgenšteins iestājas pret tādu filozofijas izpratni, kur filozofs pirmām kārtām nodarbotos ar noteikta pasauluzskata, teorijas, filozofiskas sistēmas vai sociālpolitiskas nostājas pamatošanu, aizstāvēšanu vai racionalizēšanu. Viņš aizstāv tādu filozofa ideālu, kur filozofam nav filozofiski partejisku saistību iepriekš minētajā izpratnē.

No tā, ka Vitgenšteins neaizstāv un pat jūt izteiktu atsvešinātību no zinātniskās pasaules ainas kā noteikta veida kustības un attieksmes pret pasauli, nevajadzētu secināt, ka viņš būtu bijis labvēlīgs pret dažādām viltus zinātnēm vai ka viņam nebūtiski šķistu augsti zinātniskie standarti. Piemēram, viens no iemesliem, kāpēc Vitgenšteins esot sarāvis attiecības ar Karnapu, bijis tāds, ka viņš Karnapa bibliotēkā ieraudzījis grāmatu, kas veltīta parapsiholoģisku parādību pētniecībai. Vitgenšteins neesot varējis saprast, kā kāds var izniekot laiku tādām nejēdzībām, pat ja šo personu motivē vienkārša ziņkārība. Viņa skeptiskā attieksme pret dabaszinātņu dominējošo lomu un ietekmi uz kultūru nenozīmēja, ka viņš nepieņemu, ka tiktāl, ciktāl mēs nodarbojamies ar zinātņi, nebūtu jāievēro augstākie zinātniskuma standarti.³⁹⁶

8.2 Progress kā forma, nevis saturs

Austriešu satīriskais rakstnieks un žurnālists Karls Krauss, kuru Vitgenšteins lasīja un augstu vērtēja, 1909. gadā publicēja rakstu “Progress” (*Fortschritt*). Rakstā Krauss kritizē vārda “progress” lomu publiskajā valodas lietojumā. Krauss novēro, ka progress, zem kura zīmes – kā esot teikts kādā laikrakstā – viņi dzīvojot, varbūt kādreiz bija kaut kas reāls, taču nu kļuvis par drīzāk obligātu reprezentācijas formu, kam neatbilst nekāds konkrēts saturs. Krauss apraksta progresu kā paraugu kvazimehāniskam, pašuzturošam procesam, kurš rada nosacījumus pats savai turpināšanai un tālākai izvēršanai, konkrētāk, radot problēmas vai briesmas, ko var risināt, turpinot pašu šo procesu.³⁹⁷

---

izklāj dzelzceļa sliedes. Un zinātniekiem ir svarīgi, ka viņu darbs virzās pa šīm sliedēm.” **Rhees, R.** Postscript // **Rhees, R.** (Ed.) *Recollections of Wittgenstein*. Oxford, New York: OUP, 1984. P. 202.

³⁹⁶ Skat. **Bouveresse, J.** *Wittgenstein Reads Freud*. Princeton, New Jersey: PUP, 1995. Pp. 43–44.

³⁹⁷ Angļu valodā tulkoti Krausa teksta fragmenti un pārstāsts atrodams **Bouveresse, J.** Wittgenstein, von Wright and the Myth of Progress // *Paragraph*. 2011. Vol. 34, No. 3. Pp. 301–5. Skat. **Kraus, K.** *Der Fortschritt* // **Kraus, K.** *Schriften*. Vol. 2. Ed. by **Christian Wagenknecht**. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1987.

1912. gadā Karls Krauss publicē eseju “Nestrojs un pēcnācēji”, kur aplūko austriešu dramaturga Johana Nestroja mantojumu, pievēršoties arī viņa skepsei attiecībā uz runām par progresu.³⁹⁸ Ikoniskais Vitgenšteina *Pētījumu* moto ir šī austriešu dramaturga vārdi – “Jebkuram progresam raksturīgi, ka tas šķiet esam lielāks nekā patiesība ir” –, kuri iezīmē gan Vitgenšteina vispārīgāku attieksmi, gan arī nosaka toni un ievirzi, kādā lasāmi paši *Pētījumi*. Tā ir gan atsauce uz tikai šķietami lielo progresu, salīdzinot ar viņa agrīno filozofiju *Loģiski filozofiskā traktātā*, gan uz tradicionālās filozofijas teorētiskajiem mēģinājumiem risināt klasiskas filozofijas problēmas, gan uz viņa laika kultūras un valdošā valodas lietojuma un domāšanas tendencēm.

Līdzīgi Krausam arī Vitgenšteins progresu saredz kā Rietumu civilizācijas formu, nevis saturu. Arī Vitgenšteina gadījumā atsaukšanās uz progresu kā formu iepretim saturam ir ne vien norāde uz tendenci veidot “aizvien sarežģītākas struktūras”, kas ne obligāti nozīmē progresu reāla situācijas uzlabojuma nozīmē, bet arī uz reprezentācijas formu. Vitgenšteins raksta: “Man ir vienalga, vai tipiskais Rietumu zinātnieks mani saprot vai novērtē, jo viņš jebkurā gadījumā nesapratīs rakstītā garu. Mūsu civilizāciju raksturo ar vārdu “progress”. Progress ir tās forma, nevis progresēšana – tās īpašība.”³⁹⁹

Tālāk – jau atkal sevi pozicionējot kā citas vispārīgas attieksmes pārstāvi – Vitgenšteins raksta, ka “ir pareizi apgalvot, ka šai [Vitgenšteina iecerētajai – RV] grāmatai, manuprāt, nav nekāda sakara ar progresīvo eiropisko un amerikānisko civilizāciju.”⁴⁰⁰

Saskaņā ar Vitgenšteinu filozofiski pārpratumi dažkārt rodas, kad gramatiskas sakarības tiek sajauktas ar faktiski pastāvošo. Piemēram, tās var rasties tad, kad pieņemtās reprezentācijas formas īpašības un sakarības tiek maldīgi pieņemtas par realitātes nepieciešamām, formālām īpašībām. Viņaprāt, mēs nonākam filozofiskās sajukumā, kad to, kas raksturo veidu, kā apzināti vai neapzināti esam apņēmušies valodā reprezentēt noteiktas parādības, sajaucam ar to, kas raksturo pašas parādības. Progresam kļūstot par reprezentācijas formu vai normu, pastāv risks gramatisko sakarību – to, ka ir iedibināta iekšēja saistība starp progresa un noteikta veida izmaiņu jēdzieniem, vai pat to, ka noteikts laikmets tiek nodēvēts par progresa laikmetu –

---

³⁹⁸ **Kraus, K.** Nestroy and posterity // *The Kraus Project: Essays by Karl Kraus*. Tr. and ed. by **J. Franzen**. Picador paper, 2014. Pp. 135 –262.

³⁹⁹ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 7.

⁴⁰⁰ Turpat. P. 8.

sajaukt ar faktisku, vēsturisku procesu un reālu situācijas uzlabošanu. Ja ieņemtā kursa tālāka turpināšanās un izvēršanās vienkārši *nozīmē* progresu, tad tas, kā reiz, riskē kavēt iespējamu progresu kā stāvokļa reālu uzlabošanu, jo pieņem progresu kā doto (tas jau vienmēr pats par sevi notiek), nevis veicina progresīvus risinājumus. Līdzīgi tam, kā Vitgenšteins Freida tēzi par to, ka sapņi ir vēlmju piepildījumi, aplūko kā izteiksmes normu vai reprezentācijas formu, nevis faktiskā lietu stāvokļa aprakstu vai hipotēzi, tā arī, runājot par progresu kā mūsdienu civilizācijas formu, viņš izceļ to, ka šai civilizācijai raksturīgo izpausmju dēvēšana par progresu ir nevis faktiskā lietu stāvokļa apraksts, ko apstiprina pieredze, bet gan izteiksmes norma. Kā raksta fon Vrigts, kritikas priekšmets nav progress kā tāds, bet gan tas, ko viņš dēvē par “prograsa mītu”, kas ir relatīvi nesens klasiskajai modernitātei raksturīgs uzskats par progresu nevis kā progresu noteiktā laika periodā vai progresu, kas atkarīgs no noturīgas cilvēku vēlmes un piepūles, bet gan progresu kā kaut ko dabisku un izrietošu ar nepieciešamību.⁴⁰¹ Šis mīts attiecīgi dzīvo valodā, ja progress kļuvis par reprezentācijas formu.

Vitgenšteins izsakās, ka, ja viņa darbs kādreiz tiks publicēts, tam būtu jāietver atsauce uz vācu rakstnieka Paula Ernsta *Grimmu pasaku* izdevuma priekšvārdu, kas ir avots viņa lietotai izteiksmei “valodas loģikas pārprašana”.⁴⁰² Šo arī var izmantot kā punktu, no kura parādīt paralēles progresa kritikā gan teorētiskās filozofijas, gan kultūras kritikas līmenī. Labi zināma Vitgenšteina pozīcija, ka filozofisku progresu aiztur valodas gramatisko īpatnību projicēšana uz īstenības un sapinķerēšanās valodas jēgpilna lietojuma kārtulās un dažādos valodas lietojuma veidos. Viņa īgnumu par kultūru, kuras forma, nevis īpašība ir progress, vismaz daļēji skaidro šo kultūru balstošās “valodas loģikas pārprašana”. Viņš ir kritiski noskaņots attiecībā uz kultūru, kas turpina virzīties noteiktā virzienā daļēji tāpēc, ka tai trūkst pārskata par tās valodas gramatiku, kura šo virzību balsta un manifestē, piemēram, tad, kad progresu kā reprezentācijas formu jauc ar progresēšanu kā faktisku norisi. Vitgenšteins līdzīgi Krausam uzskata, ka valodas loģikas pārprašana attiecībā uz progresa jēdzienu draud uzturēt klasiskās modernitātes mītu par progresu kā kaut ko dabisku un no cilvēka dabas nepieciešami izrietošu.

Diskusijā 1943. gadā Vitgenšteins izsakās, ka tad, “kad notiek izmaiņas apstākļos, kādos cilvēki dzīvo, mēs to varētu saukt par progresu, jo tas atsedz jaunas iespējas. Bet šo izmaiņu gaitā iespējas, kuras pastāvēja iepriekš, var tikt pazaudētas. Vienā ziņā tas bija progress, citā tas

---

⁴⁰¹ **Von Wright, G. H.** *The Myth of Progress // The Tree of Knowledge and Other Essays*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1993. P. 205.

⁴⁰² **Nyiri, J. C.** *Wittgenstein's later Work in relation to Conservatism // McGuiness, B. Wittgenstein and his Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. P. 51.

bija noriets. Vēsturiskas pārmaiņas var būt progress un var arī būt posts. Nav metodes, lai vienu izsvērtu pret otru, lai attaisnotu (..) runas par “progressu kopumā” (*progress on the whole*). Kāds no klātesošajiem apgalvoja, ka “ar visām mūsu civilizācijas neglītajām pusēm, esmu drošs, ka es labprātāk dzīvotu tā, kā mēs dzīvojam tagad, nevis tā, kā dzīvoja alu cilvēki”. Uz to Vitgenšteins, savukārt, atbildēja: “Jā, tu, protams. Bet vai alu cilvēks?”⁴⁰³ Proti, Vitgenšteins norāda uz risku pārprast progressa jēdzienu, ja to lietojam kādā absolūtā nozīmē un atrauti no konkrēta konteksta. Domājams, scientiski orientētās kultūras progressa izpratnē Vitgenšteins saskatījis šādas nepamatotas pretenzijas uz progressu absolūtā nozīmē.

Fon Vrigts apgalvo, ka progressa jēdziens ir normatīvs jēdziens, tā atšķiroties no saistītiem jēdzieniem kā izmaiņa, izaugsme, attīstība, kuri atbilst faktoloģiskam, nevis normatīvam valodas lietojumam. Viņa ieskatā, viens lietu stāvoklis kā progress salīdzinājumā ar citu lietu stāvokli paredz ne vien secīgumu laikā, bet arī to, ka otrs ir labāks par pirmo. To, vai kaut kas ir labāks par kaut ko citu, nevar noskaidrot ar tikai zinātniski balstītu argumentāciju vai balstoties uz faktiem par attiecīgajām lietām. Protams, viņš raksta, tas var būt fakts, ka kaut kas ir instrumentāli labāks par kaut ko citu noteikta mērķa sasniegšanai. Tas nozīmē, ka pirmais ir efektīvāks vai derīgāks noteiktam mērķim, tam ir lielāka instrumentālā vērtība. Instrumentālas vērtības spriedumi nav īsteni vērtību spriedumi, bet gan faktu spriedumi. Savukārt, kāda mērķa noteikšana par labu vai sliktu, labāku vai sliktāku ir vērtību spriedumi.⁴⁰⁴

Fon Vrigts progressa jēdziena gramatiku gan apraksta pārāk viennozīmīgi, jo progressa jēdzienam, kā reiz, ir arī tāds lietojums, kur ar to saprasta tālāka izvēršanās noteiktā virzienā bez pieņēmuma par uzlabojumu, piemēram, kad runājam par slimības progresēšanu. Apspēlējot progressa jēdziena dažādās nianses, Vitgenšteins raksta:

“Varētu izrādīties, ka zinātne un industrija un to progress ir visnoturīgākā lieta mūsdienu pasaulē. Ka katra spekulācija par zinātnes un industrijas sabrukumu pagaidām un vēl uz ilgu laiku ir tikai sapnis un ka zinātne un industrija, sev līdzīgi atnesot pasaulei nebeidzamu postu, to apvienos; es domāju – to kondensēs vienā veidojumā, kurā tad, protams, miers būs pēdējais, kas atradīs sev vietu.

---

⁴⁰³ Wittgenstein, L. *Public and Private Occasions*. Ed. by J. C. Klagge and A. Nordmann. Rowman & Littlefield Publishers, 2003. P. 363.

⁴⁰⁴ Von Wright, G. H. *The Myth of Progress // The Tree of Knowledge and Other Essays*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1993. Pp. 210–11.

Jo zinātne un industrija izlemj karus, vismaz tā šķiet.”⁴⁰⁵

Vitgenšteins pieļauj iespēju, ka zinātnes un ar to saistīto tehnoloģiju un industriju loma un kompleksitātes pakāpe turpinās progresēt – tajā vārda progress nozīmē, kurā mēdz teikt, piemēram, ka progresējusi ir kāda slimība. Šo iespējamo izvēršanos viņš ieskicē kā visaptverošu homogenizāciju, kas gan nekādā mērā negarantētu progresu stāvokļa uzlabošanās nozīmē citos aspektos, piemēram, tas negarantētu eksistenciālu drošību. To gan nevajadzētu uzskatīt par Vitgenšteina mēģinājumu sniegt prognozi par nākotni. Iespējams, viens no faktoriem, kas varētu Vitgenšteinam likt apsvērt ideju par scientisma izvēršanos, ir tieši tas, ka progress kā reprezentācijas forma var uzturēt mītu par stāvokļa uzlabošanos, kamēr vien izmaiņas turpinās iesāktajā virzienā, jo šāda veida pārmaiņas dominējošajā reprezentācijas formā ir iekšēji sasaistītas ar progressa jēdzienu.

8.3 Zinātnes un zinātnieku loma

Jau uzsvērts, ka Vitgenšteins kritizē nevis zinātni pašu par sevi, bet gan drīzāk lomu, kādu tā spēlē viņa laika Rietumu kultūrā iepretim citām cilvēku darbības jomām; attieksmi, ar kādu tā tiek piekopta; zinātnisku un populārzinātnisku darbu retoriku; to, kādas, viņaprāt, tam ir sekas attiecībā uz cilvēku domāšanas ieradumiem un dzīves formām u.tml. Lai arī fragmentāri, tomēr Vitgenšteins arī raksturojis dažus no šiem aspektiem.

Centrālas lomas atvēršana zinātnei, pēc Vitgenšteina domām, saistīta ar vienkāršotu un maldinošu tendenci cilvēku darbības sfēras dalīt zinātnē, kas sniedz zināšanas, un pārējās izpausmēs, kā māksla, literatūra, mūzika, kas pastāv un radītas, lai sagādātu baudu. Vitgenšteins raksta: “Cilvēki mūsdienās domā, ka zinātnieki pastāv, lai viņus mācītu, dzejnieki un mūziķi utt., lai viņiem sniegtu prieku. Tas, *ka šie viņiem varētu kaut ko iemācīt*, viņiem neienāk prātā.”⁴⁰⁶ No vienas puses, viņš novēro tendenci, ka cilvēki par leģitīmu zināšanu avotu pieņem tikai zinātni, bet, no otras puses, viņš saskata arī tendenci citas cilvēku darbības formas, piemēram, mākslu reducēt uz sava veida labsajūtas gūšanas tehnikām.

---

⁴⁰⁵ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 63.

⁴⁰⁶ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 36.

To, ka un kā zinātne, Vitgenšteina ieskatā, bija izvirzījusies kultūras priekšgalā kā centrālā kultūras pašizpaušmes forma un paraugs, viņš kritizē vairākkārt, taču retāk sastopamas piezīmes, kur viņš mēģinātu pozitīvi raksturot to garu, kuram viņš jutās piederīgs un kuru vērtēja augstāk. Viena norāde ir atrodama sarunās ar Drūriju, kur Vitgenšteins sava laika zinātniskās un populārzinātniskās autoritātes salīdzina ar vēl relatīvi nesen dzīvojušiem komponistiem, kuru varējumu un novietojumu kultūras priekšgalā saskatīja kā augstvērtīgāku gara izpaušmi: “Es pastaigājos pa Kembridžu un gāju garām grāmatnīcai, un skatlogā bija Rasela, Freida un Einšteina portreti. Nedaudz tālāk mūzikas veikalā es redzēju Bēthovena, Šūberta un Šopēna portretus. Salīdzinot šos portretus, es spēcīgi izjutu briesmīgo deģenerāciju, kas skārusi cilvēka garu tikai simts gadu laikā.”⁴⁰⁷

Tāpat Vitgenšteins ir kritiski noskaņots arī pret zinātnē un, īpaši, populārzinātniskajā literatūrā lietoto retoriku. No vienas puses, viņa ieskatā, zinātnieki ieņem autoritatīvu lomu izziņas jautājumos, kas *per se* diez vai ir nesaprātīgi, bet, no otras puses, publikai paredzētie darbi nereti ir sarakstīti veidā, kas ir neprecīzs un vienkāršots, bet tajā pašā laikā rada lasītājam subjektīvu sapratnes izjūtu, turklāt arī šādi darbi ir papildīti ar tādiem salīdzinājumiem un analogijām, kas, piemēram, uztur priekšstatu par zinātnieku kā sava veida varoni, kurš atklāj dabas noslēpumus. Zinātniskas prozas piemērs, ko Vitgenšteins min lekcijās, ir Džeimsa Džīnsa darbs: “Džīnss ir sarakstījis grāmatu, ko sauc “Noslēpumainais Visums”, un man tā riebjas un šķiet maldinoša. Aplūkosim nosaukumu. To vien es sauktu par maldinošu. (..) Es varētu sacīt, ka nosaukums “Noslēpumainais Visums” ietver sava veida elkdievību, kur elks ir Zinātne un Zinātnieks (*sic!*).”⁴⁰⁸ Šis ir uzskatāms par vienu no piemēriem vispārīgākajai tendencei, par ko Vitgenšteins runā, kad apgalvo, ka “[m]ūsu zinātnieku populārzinātniskie darbi nav smaga darba rezultāts, bet gan sarakstīti, guļot uz lauriem”.⁴⁰⁹

Bousma raksta, ka 1949. gada sarunās Vitgenšteins teicis, ka šis ir populārās zinātnes laikmets un ka tāpēc šis nevar būt filozofijas laikmets. Pret pašu tendenci viņam nav bijuši iebildumi, viņš pat ieteica Maikla Faradeja (*Michael Faraday*, 1791–1821) “Sveces ķīmisko vēsturi” (*The Chemical History of a Candle*, 1861) kā piemēru labai populārajai zinātnei.

---

⁴⁰⁷ **Drury, M. O’C.** *Conversations with Wittgenstein* // **Rhees, R.** (Ed.) *Recollections of Wittgenstein*. Oxford, New York: OUP, 1984. P. 112.

⁴⁰⁸ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by Cyril Barrett. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 27.

⁴⁰⁹ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 42.

Iebildumi Vitgenšteinam bija pret tādu populāro zinātni, ko raksturo sensacionālisms un tas, ko viņš dēvēja par krāpšanos (*cheating*), kā krāpšanās piemērus minot Džīnsa un Sera Artūra Stenlija Edingtona populārzinātniskos darbus.⁴¹⁰ Lai ilustrētu Vitgenšteinam nesimpātisko populārzinātnes veidu, varam aplūkot fragmentu no Edingtona “Telpa, laiks un gravitācija” nodaļas “Par lietu dabu”:

“Relativitātes teorija ir nodevusi pārskatīšanai visu fizikas priekšmetu. Tā ir apvienojusi dižos likumus, kuri ar to formulējumu precizitāti un to pielietojuma eksaktumu ir fizikālajām zinātnēm nopelnījusi to lepno vietu cilvēku zināšanu laukā, ko tā šodien bauda. Un tomēr attiecībā uz lietu dabu šīs zināšanas ir tikai tukša čaula – simbolu forma. Tās ir zināšanas par strukturālo formu, un nevis zināšanas par saturu. Visu fizikālo pasauli caurauž šis saturs, kuram, bez šaubām, jābūt mūsu apziņas vielai (*the stuff of our consciousness*). Te ir mājiens uz aspektiem, kas ir dziļi fizikālajā pasaulē, un tomēr nepieejami ar fizikas metodēm. Un turklāt mēs esam noskaidrojuši, ka tur, kur zinātne ir progresējusi vistālāk, prāts ir no dabas atguvis to, ko prāts dabā ir ielicis. / Mēs esam atraduši savādu pēdu nospiedumu uz nezināmā krastiem. Mēs vienu pēc otras esam izstrādājuši pamatīgas teorijas, lai atskaitītos par tā izcelsmi. Beidzot mēs esam veiksmīgi rekonstruējuši to radību, kas atstājusi šo pēdu nospiedumu. Un, lūk! Tas ir mūsu pašu.”⁴¹¹

Sensacionālisms šajā fragmentā novērojams spekulatīvajos izteikumos par prāta un fizikālās pasaules attiecībām, kaut arī šie izteikumi tajā pašā laikā ir visnotaļ neskaidri. Ja Vitgenšteins uzskatīja, ka labs populārzinātnisks darbs ir tāds, kurš būtu “ļoti rūpīgs”⁴¹², tāds, kur “analoģijas būtu labi izvēlētas un izstrādātas”⁴¹³, tad Edingtona populārzinātniskie darbi šiem standartiem, viņa ieskatā, neatbilst. Ja salīdzinājumam aplūkojam kā pozitīvo piemēru minēto Faradeja darbu, tad tas lielākoties sastāv no nepretencioziem un detalizētiem aprakstiem un skaidrojumiem par to, kā darbojas sveces un kāds ir to ķīmiskais sastāvs. “Lekcijā par ētiku” Vitgenšteins skaidro, kāpēc izvēlēties nelasīt populārzinātnisko lekciju, tajā pašā laikā iezīmējot, kas viņam tajās liekas problemātisks: “Cita alternatīva būtu tad, ja es sniegtu jums tā saukto populārzinātnisko lekciju, proti, lekciju, kas jūs pārliecinātu, ka saprotat to, ko īstenībā

---

⁴¹⁰ **Bouwsma, O. K.** *Wittgenstein: Conversations, 1949–1951*. Edited with an introduction by **J. L. Craft** and **R. E. Hustwit**. Hacker Publishing Company: Indianapolis, 1986. P. 28.

⁴¹¹ **Eddington, A. S.** *Space, Time and Gravitation*. CUP, 1920. P. 182.

⁴¹² **Bouwsma, O. K.** *Op. cit.* P. 28.

⁴¹³ Turpat.

nemaz nesaprotat, un apmierinātu, es domāju, vienu no mūsdienu cilvēku zemākajām vēlmēm, proti, virspusēju ziņkārību par pēdējiem zinātnes atklājumiem.”⁴¹⁴ Džīnsa un Edingtona darbos un līdzīgos populārās zinātnes darbos, domājams, Vitgenšteins saskata tieši šo problēmu, jo tajos netehniskā un vienkāršotā veidā mēģināts informēt par attiecīgā laika dabaszinātnes jaunākajiem atklājumiem, tajā pašā laikā šo izklāstu bagātinot ar problemātiskām metafiziskām tēzēm un dažādiem salīdzinājumiem un metaforām, kas lasītājam rada subjektīvu skaidrības izjūtu. Šie darbi ir “krāpšana”, jo nesniedz īstas zināšanas par aplūkoto jautājumu, bet tā vietā sniedz sapratnes izjūtu.

Problēma, Vitgenšteina ieskatā ir tajā, ka šāda veida populārā zinātne nesatur ne adekvāti izklāstītus zinātnes atklājumus, ne arī labu filozofiju. Ciktāl šādi darbi pretendē izklāstīt dabaszinātņu atklājumus, tas darīts veidā, kas rada tikai šķietamu sapratni, apmierinot virspusēju ziņkārību, bet, ciktāl šādi darbi satur filozofiskas tēzes, tās – vismaz saskaņā ar Vitgenšteina standartiem – ir neskaidras un vāji pamatotas. Kā piemēru raksturīgai metafiziskai tēzei, ko var atrast populārās zinātnes darbos, var minēt šādu filozofiskajam ideālismam radniecīgu Džīnsa izteikumu “Noslēpumainajā Visumā”:

“Mūsdienās valda plaša piekrišana uzskatam, kas zinātnes fizikālo zinātņu pusē gandrīz tuvojas vienprātībai, ka zināšanu straume dodas nemehāniskas realitātes virzienā; ka Visums sāk aizvien vairāk izskatīties kā dižena doma, nevis kā dižens mehānisms. Prāts vairs nešķiet kā nejaušs viesis matērijas valstībā; mēs sākam nojaust, ka mums tas drīzāk būtu jāgodā kā matērijas valstības radītājs un valdnieks, – protams, ne jau atsevišķie prāti, bet prāts, kurā atomi, no kuriem mūsu atsevišķie prāti ir izauguši, pastāv kā domas.”⁴¹⁵

Vitgenšteins kā problemātisku saskata arī, viņaprāt, 20. gs. scientiski noskaņotajiem cilvēkiem raksturīgu pieņēmumu, ka nepastāv noteiktas robežas zinātniskiem izskaidrojumiem, kur šīs robežas vai tas, kas atrodas nosacīti aiz šīm robežām, joprojām var būt ne vien iespējamas, bet īpaši vērtīgas cilvēka pieredzes un pārdomu priekšmets. Šajā sakarā 1930. gadā Vitgenšteins raksta: “Cilvēkam – un, iespējams, tautām – ir jāpamostas izbēriņam. Zinātne ir līdzeklis, kā viņu atkal iemidzināt.”⁴¹⁶

---

⁴¹⁴ **Vitgenšteins, L.** Lekcija par ētiku. Tulk. **J. Taurens** // **Lasmane, S.** (sast.) Rietumeiropas morāles filosofija. LU akadēmiskais apgāds, 2006. 255. lpp.

⁴¹⁵ **Jeans, J.** *The Mysterious Universe*. CUP, 2009 [1930]. P. 137.

⁴¹⁶ **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. By **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980. P. 5.

Šo attieksmi viņš *Traktātā* savdabīgi pretstata pirmszinātniskajam pasaules uzskatam, kuram vismaz esot bijis raksturīgi atzīt to, ka noteiktas lietas joprojām nav tikušas vai arī nevar tikt izskaidrotas:

“Visam modernajam pasaules uzskatam pamatā ir maldi, ka tā sauktie dabas likumi ir dabas parādību izskaidrojumi.

Tā cilvēki apstājas pie dabas likumiem kā pie kaut kā neaizskarama, gluži kā senajos laikos pie Dieva un Likteņa. Un abos gadījumos viņiem gan ir, gan nav taisnība. Seno laiku cilvēki tomēr domāja skaidrāk, jo viņa atzina skaidru robežu, kamēr jaunajā sistēmā mēģina radīt šķitumu, itin kā *viss* būtu izskaidrots.”⁴¹⁷

Līdzīga kopējā nostāja, vienīgi atmetot *Traktāta* filozofijas fonu, Vitgenšteinam saglabājas arī vēlīnajā posmā, kā liecina, piemēram, 1941. gadā rakstītais: “Kāda zinātniekiem ir savāda attieksme: “Mēs joprojām to nezinām, bet tas ir izzināms, un tas ir tikai laika jautājums, līdz mēs uzzināsim!” Tā, it kā tas būtu pašsaprotami. –”⁴¹⁸

Traktātā Vitgenšteins arī runā par tādu pieredzes dimensiju, kas, pirmkārt, nav tverama, izsakāma un izskaidrojama zinātniski un, otrkārt, ir savā ziņā vērtīgāka vai nozīmīgāka par zinātnes tverto. Vitgenšteins uzskata, ka zinātnei atvēlētā loma un maniere, kurā, viņaprāt, tā raksturīgi tiek pieņemta, mazina uzmanības veltīšanu tādiem pieredzes aspektiem, ko dažādās piezīmēs viņš ir raksturojis ar tādiem vārdiem, kā mistiskais un izbrīns. Viņš raksta, ka “[m]istiskais ir nevis tas, *kā* pasaule ir, bet gan, – *ka* tā ir”.⁴¹⁹ Zinātne šajā pretstatījumā tver to pieredzes dimensiju, kas raksturo, *kā* pasaule ir, taču nevar jēgpilni runāt par mistisko. “Pasaules vērojums *sub specie aeterni* ir tās kā veseluma – ierobežota veseluma vērojums. / Pasaules kā ierobežota veseluma izjūta ir mistiska”.⁴²⁰ “Lekcijā par ētiku” Vitgenšteins, savukārt, runā par “brīnīšanos, ka pasaule vispār eksistē”, un raksturo zinātnisko attieksmi kā tādu, kas principā jebkuru faktu aplūko kā tādu, kas nav brīnumains jeb tādu, kam nav absolūtas

---

⁴¹⁷ Vitgenšteins, L. *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. J. Taurens. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 6.371 – 6.372; 137. lpp.

⁴¹⁸ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 40.

⁴¹⁹ Vitgenšteins, L. *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. J. Taurens. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 6.44; 141. lpp.

⁴²⁰ Turpat. 6.45; 141.–143. lpp.

vērtības, tādējādi tai raksturīgā aplūkojuma forma jau apriori noliedz brīnumainā jeb absolūtas vērtības pastāvēšanu, nevis pierāda tā neesamību.⁴²¹

Tomēr nav līdz galam skaidrs, cik pamatoti un trāpīgi ir Vitgenšteina vispārinājumi par mūsdienu zinātnisko domāšanas veidu un ieradumiem, attieksmi pret zinātnei netveramiem aspektiem, zinātnieku pārliecību, ka visu ir iespējams izskaidrot zinātniski u.tml. Piemēram, ja aplūkojam Edingtona, kuru Vitgenšteins min kā tipisku šīs attieksmes pārstāvi, darbus, tad redzam ka Edingtons nereti, kā reiz, izvairās no sensacionālisma, uzsverot dažādas neskaidrības un nedrošību, kā arī zinātnes iespēju ierobežotību. Piemēram darba “Zvaigznes un atomi” noslēgumā Edingtons raksta: “Man būtu labpaticis noslēgt šīs lekcijas, nonākot pie kādas lieliskas kulminācijas. Taču, iespējams, tas, ka tās izčaukst ar neskaidrības noti, kas iezīmē pašreizējo zināšanu robežas, lielākā mērā saskan ar patiesu zinātniskā progresa dabu. Es neatvainojos par noslēguma klibumu, jo tas pat nav noslēgums. Es vēlētos kaut varētu justies drošs, ka tas ir vismaz sākums.”⁴²² Tāpat arī, piemēram, jau pirmīt citētajā Edingtona darba “Telpa, laiks un gravitācija” fragmentā tika eksplīcīti iezīmēts pieredzes lauks, kas nav pieejams zinātnei, pretstatot zinātnes sniegtās zināšanas par strukturālo formu zināšanām par saturu, kā arī viņš runā par realitātes aspektiem, kas nav pētāmi ar fizikas metodēm.⁴²³

Vitgenšteina vispārinošās piezīmes liek noprast, ka galējs scientisms un nekritiska attieksme pret zinātnei ir visaptveroša laika gara iezīme, kaut gan, pat aplūkojot tos autorus, kurus viņš saredz kā šai attieksmei tipiskus, atklājas daudz niansētāka un neviennozīmīgāka aina. Tas liek Vitgenšteina vispārinošās piezīmes drīzāk aplūkot kā artikulāciju viņa nepatīkai pret noteiktām tendencēm, nevis precīzu un labi pamatotu laika gara reprezentāciju. Drīzāk rodas iespaids, ka Vitgenšteins noteiktas tendences, ko var dažkārt novērot noteiktu autoru darbos, savieno kādā vienā un viendimensionālā nekritiska zinātnes pielūdzēja tēlā, kas tālāk zināmā mērā tiek projicēts uz “mūsdienu eiropeisko un amerikānisko civilizāciju” kopumā. Tāpat par to liecina arī runāšana par zinātnei tā, it kā tā būtu kāds viendabīgs veidojums, piemēram, kad Vitgenšteins raksta par zinātnei, kas “iemidzina cilvēkus”, par zinātnisko metodi, par zinātnisko domāšanas veidu, par zinātniekiem kā tādiem, kuriem visiem ir viens mērķis u.tml.

---

⁴²¹ **Vitgenšteins, L.** Lekcija par ētiku. Tulk. **J. Taurens** // **Lasmane, S.** (sast.) Rietumeiropas morāles filosofija. LU akadēmiskais apgāds, 2006. 255.–256. lpp.

⁴²² **Eddington, A. S.** *Stars and Atoms*. New Haven: Yale University Press, 1927. P. 121

⁴²³ Skat. **Eddington, A. S.** *Space, Time and Gravitation*. CUP, 1920. P. 182.

8.4 Filozofija kā propaganda

Kaut arī Vitgenšteins atkārtoti kritizē gan valdošo laika garu, gan specifiskākas šī gara izpausmes tajā, kā strādā viņa laika zinātnieki un filozofi, viņš tajā pašā laikā netic, ka šī kritika un viņa filozofiskie centieni varētu to tiešā veidā ietekmēt. Par to nepārprotami liecina vairākas viņa piezīmes, piemēram, šī, kas rakstīta 1947. gadā:

“Nekas man nešķiet mazticamāk par to, ka zinātnieks vai matemātiķis, kurš mani lasa, varētu tikt nopietni iespaidots tajā, kā viņš strādā. (Šajā ziņā mani apsvērumi ir kā plakāti “Vai tavs brauciens tiešām ir nepieciešams?” pie angļu vilciena biļešu kasēm. It kā kāds, kurš tos izlasītu, teiktu: “Vēlreiz apdomājot, nē.”) Šeit ir nepieciešama pavisam citāda artilērija, kas atšķiras no jebkā, ko es varu piedāvāt. Visticamāk, es joprojām varu atstāt ietekmi tā, ka vispirms stimulētu *lielu* daudzumu mēslu un ka tas, *iespējams*, mudinātu kādu uzrakstīt kaut ko labu. Man nekad nevajadzētu cerēt uz neko vairāk par netiešu ietekmi.

Piemēram, nekas nav muļķīgāks kā pļāpāšana par cēloņiem un sekām vēstures grāmatās; nekas nav aplamāks, nekas nav pliekanāks. – Taču kurš gan varētu to novērst, vienkārši *pasacīdams* to? (Tas būtu tāpat kā censties ar pārliecināšanu izmainīt vīriešu un sieviešu ģērbšanās manieri).”⁴²⁴

Lekcijās Vitgenšteins apgalvo, ka viņš savā ziņā nodarbojas ar “propagandu par labu vienam domāšanas veidam iepretim citam”⁴²⁵. Rejs Monks argumentē, ka nesimpātiskais domāšanas veids, par ko Vitgenšteins runā, ir tieši tas, kuram raksturīga zinātnes pielūgsmē, un šāds lasījums šķiet pamatots, ņemot vērā, ka tieši šādu domāšanas tendenču kritikas kontekstā arī Vitgenšteina izteikums parādās.⁴²⁶ Ja pieturamies pie šī salīdzinājuma, tad Vitgenšteina piezīmes ir propaganda, kuras iedarbīgumam viņš pats netic. Viņam ticamāk šķiet, ka viņa atstātā ietekme varētu būt pat negatīva, proti, tāda, kas tiešā veidā stimulētu nekvalitatīvu darbu rašanos, kā arī viņš par sevi apgalvo, ka “[s]ēkla, ko es, visticamāk, iesēšu, ir noteikts

---

⁴²⁴ Turpat. P. 62. Izmantots Jāņa N. Vēja tulkojums no **Vējš, J. N.** *Versija par Vitgenšteinu*. Rīga: Pētergailis, 1997. 103.–104. lpp.

⁴²⁵ **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **Cyril Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. P. 28.

⁴²⁶ **Monk, R.** *How to Read Wittgenstein*. London: Granta Books, 2005. Pp. 67–68.

žargons”.⁴²⁷ Savā ziņā šis minējums ir izradījis paties, kaut vai attiecībā uz valodspēles jēdzienu, kas kļuvis par spilgtu filozofiska žargona piemēru.

8.5 Zinātniskāka valoda un atbrīvošanās no filozofijas problēmām

Saistībā ar pieņēmumu, ka filozofiskas problēmas sakņojas laikam raksturīgās valodas un domāšanas formās, kas, savukārt, ir iesakņotas noteiktās sociālās struktūrās, dzīves formās, Vitgenšteins apsver, vai tieši šo pārindividuālo struktūru izmaiņas, nevis atsevišķu indivīdu, kā viņš pats, intelektuāli centieni nav tās, kas drīzāk varētu panākt viņam būtisko filozofisko problēmu sava veida atrisinājumu: “Man nepavisam nav skaidrs, ka es dotu priekšroku sava darba turpinājumam citu rokās, nevis izmaiņām dzīvesveidā, kas visus šos jautājumus padarītu liekus. (Šī iemesla dēļ es nevarētu dibināt skolu.)”⁴²⁸

Kā uzsver fon Vrigts, Vitgenšteins uzskatīja, ka filozofiskās problēmas, kuras viņu nodarbināja, bija saistītas ar veidu, kā cilvēki dzīvo, proti, viņa laika kultūras vai civilizācijas domāšanas, valodas lietojuma un ar to saistīto dzīves formu īpatnībām.⁴²⁹ Vitgenšteins cerēja, ka mainīties varētu šis domāšanas veidu nosakošais dzīvesveids, tā atbrīvojoties no filozofiskām neskaidrībām, taču neticēja, ka to būtiski varētu sekmēt viņa filozofija.⁴³⁰ Šī nostāja ir saistīta ar pieņēmumu, ka atsevišķu indivīdu dzīve un konkrētas kultūras izpausmes, tai skaitā valodas lietojums, ir dziļi iesakņotas fundamentālākās struktūrās, kuras ir pirmām kārtām sociālas.

Piezīmēs par matemātikas filozofiju starp citām piezīmēm, kurās fokusētāk runāts par matemātikas filozofijas problēmām, Vitgenšteins, izmantojot viņam raksturīgo slimības metaforu, vispārīgākas atziņas veidā sasaista filozofisku problēmu atrisināšanos ar izmaiņām tajā, kā cilvēki dzīvo:

---

⁴²⁷ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics. Cambridge, 1939*. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 293.

⁴²⁸ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 61.

⁴²⁹ von Wright, G. H. Wittgenstein in relation to his Times // McGuinness, B. (ed.) *Wittgenstein and his Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. P. 110.

⁴³⁰ Turpat. P. 111.

“Laikmeta slimību ārstē izmaiņas cilvēku dzīvesveidā, un filozofisku problēmu slimību varēja izārstēt, vienīgi izmainot domāšanas un dzīves veidu, nevis ar indivīda izgudrotām zālēm.

Pieņemsim, ka automobiļu lietošana izraisa un veicina noteiktas slimības, un cilvēci nomoka šīs slimības līdz brīdim, kad – viena vai otra iemesla dēļ, vienas vai otras izmaiņas dēļ – tā atmet ieradumu braukt ar auto.”⁴³¹

Šāda pozīcija kopējās Vitgenšteina filozofijas ievirzes kontekstā šķiet tikai konsekventa, ņemot vērā, ka viņš filozofisku problēmu rašanos saista ar to, kā funkcionē valodspēles, kuras, savukārt, ir nesaraujami saistītas ar dzīves formām. Bet valodspēles un dzīves formas kā pirmām kārtām sociālas struktūras ir tās, kas raksturo noteiktas valodas lietotāju kopienas dzīves veidu. Izmaiņas šajā dzīves veidā nozīmē izmaiņas valodas lietojumā un “domāšanas ieradumos (*Denkgewohnheiten*), t.i. (..) attēlos, kas ir ievīti pašā valodā”.⁴³²

Laikmetam specifiskākas filozofiskas problēmas ir saistītas ar domāšanas ieradumiem, kas ir raksturīgi laikmetam specifiskākām dzīves formām un valodspēlēm. Tā dažādas ar scientismu šaurākā izpratnē saistītas filozofiskas problēmas, no kurām daļu šķetināt mēģināja Vitgenšteins, ir nesaraujami saistītas ar scientismu plašākā izpratnē, proti, ar noteiktu dzīves veidu, ko raksturo centrālas lomas atvēlēšana zinātnei.

Savu pieeju filozofiskām problēmām raksturojot kā “vienu no mantiniekiem nodarbei, kas iepriekš tika saukta par “filozofiju”,⁴³³ Vitgenšteins, domājams, to saredzēja kā tādu pieeju, kas ir cieši saistīta ar laika garu, proti, tādu, kas, viņaprāt, ir vajadzīga attiecīgajā laikmetā ar tam raksturīgo domāšanas veidu kā pretspars šim domāšanas veidam.

Tomēr minētie apsvērumi uzrāda neskaidrību saistībā ar to, kādu lomu zinātne var spēlēt filozofisku problēmu risināšanā. No vienas puses, Vitgenšteina skatījumā zinātne ir nebūtiska jeb nav relevanta filozofisku problēmu risināšanā – zinātne nevar palīdzēt atbildēt uz

---

⁴³¹ **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Hrsg. und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe**. Basil Blackwell, 1967. P. 57.

⁴³² **Wittgenstein L.** *The Big Typescript, TS 213*. Ed. and tr. by **C. G. Luckhardt, M. A. E. Aue**. Oxford: Blackwell, 2005. P. 311.

⁴³³ **Wittgenstein, L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 28.

filozofiskiem jautājumiem. No otras puses, šis skatījums šķiet nonākam pretrunā ar citu Vitgenšteina nostāju, proti, tikko aplūkoto ideju par filozofisku problēmu izzušanu domāšanas, valodas lietojuma un dzīves veida izmaiņu rezultātā, jo zinātne un tās atklājumi, kā reiz, regulāri ietekmē visus šos aspektus. Ir nepieciešams paskaidrot un izvērst, kādā ziņā te vismaz šķietami ir novērojama pretruna.

Pieņēmumu par filozofijas un zinātnes nošķirtību Vitgenšteins saglabā viscaur dažādajiem savas filozofiskās darbības periodiem. Jau agrīnās filozofijas aizmetņos *Piezīmēs par loģiku* Vitgenšteins raksta: “Filozofijā nav secināšanas (*deductions*); tā ir tīri aprakstoša. Vārdam “filozofija” vienmēr vajadzētu apzīmēt kaut ko virs vai zem, taču ne blakus dabaszinātnēm. Filozofija nesniedz īstenības attēlus un nevar ne apstiprināt, ne atspēkot zinātniskus pētījumus.”⁴³⁴

Minētajā fragmentā Vitgenšteins citos vārdos izsaka vēlāk *Traktātā* pausto nostāju, kur viņš līdzīgi raksta: “Filozofija nav viena no dabaszinātnēm. / (Vārdam “filozofija” jānozīmē kaut kas, kas atrodas virs vai zem dabaszinātnēm, bet ne blakus tām.”⁴³⁵

Lai arī citu apsvērumu rezultātā, tikpat stingri filozofija no zinātnes tiek norobežota arī ievērojami vēlāk *Pētījumos*: “Tas bija pareizi sacīts, ka mūsu apsvērumi nevar būt zinātniski apsvērumi. [...] Un mēs nevaram izvirzīt nekādu teoriju. Mūsu apsvērumos nedrīkst būt nekā hipotētiska. Jāatmet visa izskaidrošana, un tās vietā jānāk tikai aprakstīšanai. Un šī aprakstīšana iegūst gaismu, citiem vārdiem – savu mērķi – no filozofiskām problēmām. Tās, protams, nav empīriskas problēmas; drīzāk – tās tiek atrisinātas, ielūkojoties mūsu valodas darbības mehānismā un pie tam darot to tādā veidā, lai mēs problēmas atpazītu – pretēji tieksmei tās pārprast. Problēmas tiek atrisinātas nevis iegūstot jaunu pieredzi, bet gan sakārtojot to, kas jau ir zināms. Filozofija ir cīņa pret mūsu sapratnes noburtību ar mūsu valodu.”⁴³⁶

Vitgenšteina pozīcija atšķiras no tādas filozofijas izpratnes, saskaņā ar kuru filozofija mēģina padarīt skaidrākus tos jautājumus, kurus *pagaidām vēl* nespējam risināt ar zinātnes metodēm. Viņš bija pazīstams ar šādu filozofijas koncepciju, jo viens no tās artikulētākajiem

---

⁴³⁴ Wittgenstein, L. *Notebooks, 1914–1916*. Ed. by G. H. Von Wright and G. E. M. Anscombe, tr. by G. E. M. Anscombe. New York and Evanston, 1969. P. 93.

⁴³⁵ Vitgenšteins, L. *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. J. Taurens. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 4.111; 53. lpp.

⁴³⁶ Vitgenšteins L. *Filozofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. §109; 54. Skat. §§122-133; 56.–58. lpp.

pārstāvjiem bija Bertrands Rasels. Lekciju sērijā par loģiskā atomisma filozofiju, kurās, kā apgalvo Rasels, viņš lielā mērā vēlas izskaidrot noteiktas agrīnā Vitgenšteina idejas, viņš raksta:

“Es uzskatu, ka vienīgā atšķirība starp zinātņi un filozofiju ir tā, ka zinātne ir tas, ko mēs vairāk vai mazāk zinām, un filozofija ir tas, ko mēs nezinām. Filozofija ir tā zinātnes daļa, par kuru pašreiz cilvēki izvēlas veidot viedokli, bet par kuru tiem nav zināšanu. Tāpēc jebkura pavirzīšanās uz priekšu zināšanās nozog filozofijai dažas no problēmām, kuras tai iepriekš bija (..) Un, protams, līdzko tās kļūst atrisināmas, tās lielai daļai filozofisko prātu kļūst neinteresantas, jo daudziem cilvēkiem, kuriem patīk filozofija, tās šarms ir tieši spekulatīvajā brīvībā, faktā, ka var spēlēties ar hipotēzēm.”⁴³⁷

Rasela ieskatā filozofija un zinātne ir viena līmeņa nodarbes, tikai katra atrodas pretējā pusē “vairāk vai mazāk zināmā” robežai. Savukārt, Vitgenšteina piezīmes filozofiju un zinātņi vismaz šķietami novieto dažādos līmeņos.

Tas gan nenožīmē, ka Vitgenšteina skatījumā starp zinātņi un filozofiju nepastāvētu vai nevarētu pastāvēt nekāda veida auglīgas attiecības. *Traktātā* “filozofijas mērķis ir loģiska domu noskaidrošana”,⁴³⁸ kas paredz to, ka tā padara skaidrākas dabaszinātņi propozīcijas. Bet Vitgenšteina vēlīnajā filozofijā, kā tas ir parādījies jau iepriekšējās nodaļās, filozofija var palīdzēt apzināt un kļiedēt dažāda veida jēdzieniskus apjukumus dažādās zinātnēs, piemēram, psiholoģijā. Tomēr abos posmos Vitgenšteins saglabā pārliecību, ka filozofija un zinātne ir savā starpā norobežotas tādā ziņā, ka viena nespēj sniegt atbildes uz otras jautājumiem.

Pieņēmums par šāda veida filozofijas un zinātnes norobežotību, domājams, vismaz daļēji balstās Vitgenšteina pieņēmumā, ka lietojuma kritēriji tiem jēdzieniem, ar kuriem saistītas filozofiskas neskaidrības, pieder jau zināmā sfērai, proti, to pārzināšana parādās kompetentā šo jēdzienu lietojumā ikdienā. Risinot filozofiskas neskaidrības, cita starpā, ir svarīgi sev atgādināt filozofiski problemātisko jēdzienu lietojumu. Taču zinātniski atklājumi šāda veida jautājumiem nosacīti paiet garām. Vitgenšteins neuzskata, ka būtu kāds zinātnisks veids, kā pētīt filozofiski relevanto jēdzienu lietojumu. *Zilajā grāmatā* viņš raksta:

---

⁴³⁷ **Russell, B.** *The Philosophy of Logical Atomism*. London and New York: Routledge, 2010 [1972]. P. 124.

⁴³⁸ **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006. 4.112; 53. lpp.

“Filozofi ļoti bieži runā par vārda nozīmes pētīšanu, analizēšanu. Taču neaizmirsīsim, ka vārdam nav nozīmes, ko tam piešķir, tā teikt, no mums neatkarīgs spēks, tā ka varētu būt sava veida zinātnisks pētījums par to, ko vārds tiešām nozīmē. Vārdam ir nozīme, ko kāds tam ir piešķīris.

Ir vārdi ar vairākām skaidri definētām nozīmēm. Ir viegli šīs nozīmes tabulēt. Un ir vārdi, par kuriem varētu teikt: tie tiek lietoti tūkstoš atšķirīgos veidos, kuri pakāpeniski pāriet no viena otrā. Nav brīnums, ka mēs nevaram tabulēt stingras kārtulas to lietojumam.

Ir nepareizi teikt, ka filozofijā mēs apsveram ideālu valodu iepretim mūsu ikdienas valodai. Jo tas liek tam izskatīties tā, it kā mēs uzskatītu, ka mēs varētu uzlabot ikdienas valodu. Taču ikdienas valoda ir pilnīga kārtībā. Kad vien mēs radām “ideālas valodas”, tas nav ar mērķi ar tām aizvietot mūsu ikdienas valodu, bet gan tikai atbrīvoties no kādām grūtībām, ko kādā prātā ir izraisījis pieņēmums, ka viņš ir aptvēris ikdienas vārda precīzo lietojumu. Tas arī ir iemesls, kāpēc mūsu metode nav vien reālo vārda lietojumu uzskaitījums, bet drīzāk apzināta jaunu [lietojumu] izgudrošana, dažu [lietojumu] gadījumā to absurduma dēļ.

Kad mēs sakām, ka ar mūsu metodi mēs mēģinām novērst noteiktu analogiju maldinošo iedarbību, ir svarīgi saprast, ka ideja par maldinošu analogiju nav nekas asi definēts. Nav novelkama nekāda asa robeža ap gadījumiem, kuros mēs teiktu, ka personu maldināja analogija.”⁴³⁹

Stingrais zinātnes un filozofijas norobežojums ir saistīts ar Vitgenšteina pārliecību, ka noteiktā ziņā nav iespējams zinātnisks filozofisku problēmu atrisinājums, jo filozofiskas problēmas pamatā ir valodiskas, nevis empīriskas neskaidrības. Jau 1931. gadā Vitgenšteins raksta:

“Atkal un atkal dzirdamas piezīmes, ka filozofija faktiski neprogresē, ka tās pašas problēmas, kas nodarbināja grieķus, joprojām nodarbina mūs. Taču tie, kas tā saka, nesaprot, kāpēc tam tā ir jābūt. Tas ir tāpēc, ka mūsu valoda ir saglabājusies nemainīga un vilina mūs uzdot tos pašus jautājumus. Kamēr vien pastāvēs darbības vārds “būt”, kas šķietami funkcionē kā “ēst” un “dzert”, kamēr pastāvēs īpašības vārdi “identisks”,

---

⁴³⁹ **Wittgenstein L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972. Pp. 27–28.

“paties” , “aplams” , “iespējams” , kamēr turpināsim runāt par laika plūdumu un telpas izplešanos utt., utt., tikmēr cilvēki turpinās saskarties ar tām pašām mīklainajām grūtībām un vērsies uz kaut ko, ko šķietami nevar risināt neviens izskaidrojums.”⁴⁴⁰

Vitgenšteins runā par to, ka noteikta veida filozofiskas neskaidrības balstās raksturīgās un samērā noturīgās valodas īpatnības. Te implicīti atrodama nostāja, ka izmaiņas jēdzienos un dzīves formās, kas attiecīgo vārdu lietojumu balsta, noteiktas filozofiskas problēmas atrisinātu vai novērstu vismaz tādā nozīmē, ka noteiktas valodas pārprašanā balstītas problēmas cilvēkus vairs nenodarbinātu. Tātad, ja zinātne noteiktā veidā izmainītu (vai atceltu) noteiktu jēdzienu lietojumu, kā rezultātā pazustu ar šiem jēdzieniem saistītās filozofiskās neskaidrības, tad zinātne nebūtu nebūtiska filozofisku problēmu risināšanā. Turklāt jau minēts, ka Vitgenšteins pat apsver, vai tieši izmaiņas dzīves formās un ar to saistītajos jēdzienos nebūtu vēlāmāka notikumu gaida, ciktāl runa ir par atbrīvošanos no filozofiskām neskaidrībām.

Šo problēmu var skaidrāk izgaismot, aplūkojot konkrētus piemērus. Atsaucoties uz stingru filozofijas un zinātnes problēmu norobežotību, Vitgenšteina interprets un sekotājs Pīters Hakers runā par scientismu gadījumos, kad dabaszinātnes mēģina atbildēt uz filozofiskiem jautājumiem. Ar scientismu viņš saprot mēģinājumus izplest dabaszinātnes pāri to izskaidrojošās kompetences robežām un dabaszinātņu metožu lietojumu, lai izskaidrotu parādības, kas prasa citas izskaidrojuma formas.⁴⁴¹ Attiecīgi viņš saskata scientismu tur, kur dabaszinātnes, kuru kompetencē ir empīriski jautājumi, ar eksperimentālu metožu palīdzību mēģina atbildēt uz jēdzieniskiem jautājumiem, kas ir filozofijas kompetencē.

Hakers īpaši pievēršas kognitīvajai neirozinātnei. Atzīstot tās milzīgo potenciālu, viņš tomēr norāda uz vairāku praktizējošo neirozinātnieku tendenci uzdot jautājumus, kuriem nav jēgas, veidot nekoherentus eksperimentus, kā arī uz to, ka veiktie eksperimenti nespēj parādīt to, kas ar tiem šķietami tiek pamatots. Lai arī, viņaprāt, neirozinātne varētu sniegt neatsveramu ieguldījumu, piemēram, medicīnā, Hakers raksta, ka tā “neatrisinās gribas brīvības problēmu (tā ir atrisināta – mēs esam brīvi rīcības aģenti, kas ir atbildīgi par savām rīcībām), neatklās apziņas mistērijas (tās ir tikai viltus mistērijas (*pseudo-mysteries*)) vai neizskaidros attiecību

---

⁴⁴⁰ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. by P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 15.

⁴⁴¹ Hacker, P. M. S. *Philosophy and Scientism: What Cognitive Neuroscience Can, and What It Cannot, Explain* // Williams, R. N., Robinson, D. N. (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. P. 97.

starp prātu un ķermeņi (nav *attiecības*, jo prāts nav *relatum*). Šie ir filozofiski, jēdzieniski jautājumi, nevis empīriski. Tie nav atrisināmi ar neirozinātņi līdzīgi kā matemātiskas teorēmas nevar pierādīt ar eksperimentiem fizikā.”⁴⁴² Viņa ieskatā, mēģināt empīriski pārbaudīt, piemēram, vai cilvēkam ir brīvā griba, ir līdzīgi kā mēģināt empīriski pārbaudīt, vai sarkans ir krāsa. Proti, tas ir līdzīgi nekoherents mēģinājums, jo tas nav empīrisks jautājums.

Stingrs nošķīrums starp empīriskām un jēdzieniskām jeb gramatiskām problēmām paredzētu, ka jēdzieniem, kas ir pamatā filozofiskām neskaidrībām – piemēram, prāta, apziņas, vēlmes, iemesla, brīvības, nodoma, motīva, uzskata, sāpju, redzēšanas u. c. jēdzieniem –, nozīme ir fiksēta, tā ka šo nozīmi fiksē to lietojuma kritēriji. Saskaņā ar šo perspektīvu zinātniski pētījumi var labākajā gadījumā dot izpratni par to, kādas parādības ar tiem fizikāli korelē, tomēr nespēj padziļināt vai mainīt mūsu izpratni par pašiem šiem jēdzieniem un to attiecībām. Tādējādi jautājumi kā “kas ir prāts?”, “kas ir nodoms?”, “kas ir sāpes?” u. tml. ir atbildami, atgādinot šo jēdzienu lietojuma kritērijus, bet uz tiem nepastāv zinātniskas atbildes, kaut arī zinātne var atklāt, piemēram, neurofizioloģiskos nosacījumus, lai kādai būtnei varētu būt prāts, sāpes u. tml. Tāpat arī zinātniski atklājumi nevar iedragāt šos jēdzienus kā nepamatotus vai maldinošus. Šādu nostāju ieņem vairāki Vitgenšteina interpreti, kurus varētu ierakstīt tajā interpretu pulkā, kuriem esmu piedēvējis filozofu kā uzraugu vai policistu metaforu, atbilstoši kurai galvenais filozofa uzdevums ir aizrādīt par bezjēdzīgu valodas lietojumu un atgādināt noteikumus. Piemēram, Hakers kopā ar Maksvelu Benetu vairāku neirozinātnieku izteikumus nodēvē par bezjēdzībām (*nonsense*), jo tie lieto tautas psiholoģijas jēdzienus neatbilstoši kritērijiem to jēgpilnam lietojumam:

“Tas, kas zinātnei ir patiesums un aplamums, filozofijai ir jēga (*sense*) un bezjēga (*nonsense*). Novērojumos balstītas un teorētiskas kļūdas rezultējas aplamībā; jēdzieniska (*conceptual*) kļūda rezultējas jēgas trūkumā. Kā mēs varam pētīt jēgas robežas? Tikai pārbaudot vārdu lietojumu. Bezjēga rodas, kad izteiksme ir lietota pretēji tās lietojuma kārtulām. Attiecīgā izteiksme var būt ikdienišķa, netehniska izteiksme, kur šajā gadījumā kārtulas tās lietojumam var atvedināt no tās standarta lietojuma un pieņemtajiem nozīmes izskaidrojumiem. Vai arī tā var būt tehnisks termins, kur šajā

---

⁴⁴² Turpat. P. 100.

gadījumā tās lietojuma kārtulas ir jāatvedina no teorētiķa sniegtā termina ievēduma un viņa sniegtajiem tās postulētās (*stipulated*) nozīmes skaidrojumiem.”⁴⁴³

Balstoties šāda veida apsvērumos Hakers noraida vairāku zinātnieku apgalvojumus kā bezjēdzības, jo tie sniedz empīriskas atbildes uz jēdzieniskām problēmām. Piemēram, Nobela prēmijas ieguvēja Erika Kandela (*Eric Kandel*) pētījumos izteiktās tēzes par atmiņas dabu viņš noraida kā šādas bezjēdzības piemērus. Kandels pētīja jūras gliemežu reakciju uz to, ka tika kairinātas to žaunas. Pēc atkārtotiem kairinājumiem žaunas tika ievilkta ātrāk, kā arī tika novērotas izmaiņas gliemeža sinapsēs. No tā tika secināts, ka atmiņa ir noglabāta sinaptiskās saitēs. Atzīstot, ka empīriskā līmenī pats pētījums ir lielisks, Hakers tomēr apgalvo, ka tam nav tieša sakara ar atmiņu, jo Kandela pieņēmums ir, ka atmiņa ir jebkāda izmaiņa organisma uzvedībā pieredzes ietekmē.⁴⁴⁴ Tas paredzētu, piemēram, ka klibošana kā reakcija uz fizisku traumu ir atmiņas forma, kas, savukārt, būtu absurdi. Tajā pašā laikā atmiņas jēdziens normāli tiek lietots tā, ka ar atmiņu tiek saprastas saglabājušās zināšanas (*knowledge retained*). Hakera ieskatā atmiņas jēdziens ir saistīts ar atcerēšanās un zināšanu jēdzieniem, bet jūras gliemeži ir pārāk primitīvi, lai jebko atcerētos vai zinātu. Līdzīgi arī apgalvojums, ka atmiņa ir kaut kas, ko var *noglabāt* smadzenēs, nonāk pretrunā ar atmiņas jēdziena lietojuma kārtulām.⁴⁴⁵

Līdzīgā manierē Hakers kritizē arī daudzu mūsdienu neirozinātnieku secinājumus kā bezjēdzīgas empīriskas atbildes uz jēdzieniskiem jautājumiem, piemēram, Bendžamina Libeta (*Benjamin Libet*) pētījumos par brīvo gribu. Viņa pētījumos veiktajos eksperimentos tika reģistrēta eksperimenta dalībnieku smadzeņu aktivitāte, kamēr šo dalībnieku uzdevums bija kustināt rādītājpirkstu, ja viņi to vēlējas.⁴⁴⁶ Ja dalībnieki rādītājpirkstu pakustināja, viņiem uz elektroniska pulksteņa bija jāatzīmē, kad tie sajuta lēmumu pakustināt savu pirkstu, sajuta vēlmi vai tieksmi to pakustināt vai sajuta nodomu to darīt. Šis brīdis izrādījās esam 350 ms *pēc* paaugstinātas aktivitātes smadzeņu motorajā centrā un 150 ms pirms pirksta muskuļa

---

⁴⁴³ **Bennett, M. R., Hacker, P. M. S.** Philosophical Foundations of Neuroscience: An Excerpt from Chapter 3 // **Bennett, M., Dennett, D., Hacker, P., Searle, J.** *Neuroscience and Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2007. P. 11.

⁴⁴⁴ **Hacker, P. M. S.** Philosophy and Science: What Cognitive Neuroscience Can, and What It Cannot, Explain // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 109–110.

⁴⁴⁵ Turpat.

⁴⁴⁶ Skat. **Libet, B.** et al. Time of conscious Intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential) // *Brain* (1983), 106 (3), pp. 623–642.

savilkšanās. No tā tika izsecināts, ka smadzenes nolemj kaut ko darīt pirms pats rīcības aģents apzinās šo lēmumu. Tam, savukārt, bija jāpamato, ka vienīgais logs, kurā pastāv iespēja brīvajai gribai, ir 150 ms, kad persona var atturēt smadzenes no rīcības. Arī Libeta eksperimenta rezultātu interpretāciju Hakers kritizē daudzveidīgi.⁴⁴⁷ Starp viņa iebildumiem nozīmīgu lomu spēlē tas, ka atkal netiek ievērotas kārtulas jēgpilnam dažādu jēdzienu lietojumam. Piemēram, nevar jēgpilni runāt par lēmuma vai nodoma *sajūšanu*. Kaut arī var just vēlmes, tomēr ir bezjēdzīgi runāt par vēlmes kustināt pirkstu sajūšanu. Vai arī – ir kļūdaini pieņemt, ka voluntāra darbība ir tāda darbība, kura seko apzinātam vēlmes vai lēmuma aktam. Līdzīgi – smadzenes nevar nolemt, jo tikai attiecībā uz personu var jēgpilni attiecināt nolemšanu. Hakers secina, ka šāds mēģinājums risināt jautājumu par brīvo gribu “ir scientisma forma, jo tiecas risināt jēdzienisku jautājumu – vai griba ir brīva –, izmantojot zinātniskus eksperimentus”.⁴⁴⁸

Hakers pārliecinoši parāda, ka gan šajos, gan arī citos gadījumos noteiktu eksperimentu rezultātu interpretācija ir pilna ar dažādām jēdzieniskām neskaidrībām, tā ka pamatots šķiet viens no viņa secinājumiem, ka “veiksmīgai kognitīvajai neirozinātnei ir jāvelta daudz vairāk uzmanības jēdzieniskai skaidrībai” un eksperimentu dizainam. Viņam izdodas parādīt, ka ir vismaz ļoti neskaidri, kā un kādos veidos šo zinātnieku tēzes un jautājumi ir saistīti ar atmiņas vai brīvās gribas problēmām tā, kā tās ir izteiktas un domātas citos kontekstos. Tomēr mazāk pārliecinošs šķiet viņa kategoriskais dalījums jēgpilnā jeb kārtulām atbilstošā vārda lietojumā un bezjēdzīgā jeb kārtulām neatbilstošā, tā ka šo zinātnieku apgalvojumi ir vienkārši bezjēga, t. i., neko nenozīmē vai nepasaka. Jau iepriekš argumentēju, ka šāda filozofa kā uzauga vai policista metafora neder Vitgenšteina koncepcijas raksturošanai, jo viņš nevis pieņem, ka vārdi tiek lietoti saskaņā ar noteiktām kārtulām, kas stingri fiksē to nozīmi, bet gan terapeitiskiem mērķiem *salīdzina* valodas lietojumu ar šādām kārtulu noteiktām valodspēlēm. Turklāt Vitgenšteins arī atklāti norobežojas no šāda vienkāršota un shematiska dalījuma empīriskos un jēdzieniskos jeb gramatiskos jautājumos, kas ir aspekts, kuram tagad jāpievēršas.

Stingrs dalījums empīriskās un jēdzieniskās jeb gramatiskās problēmās paredzētu stingru dalījumu empīriskos un gramatiskos izteikumos, tomēr, lai arī pats nošķīrums Vitgenšteinam ir bijis fundamentāli svarīgs, viņš galu galā jebkādu stingru dalījumu noraida. Rašs Rīss pierakstos par sarunām ar Vitgenšteinu atzīmē, ka 1944. gadā Vitgenšteins vairākas

---

⁴⁴⁷ **Hacker, P. M. S.** Philosophy and Science: What Cognitive Neuroscience Can, and What It Cannot, Explain // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 121–122.

⁴⁴⁸ Turpat.

nedēļas ar viņu runājis par attiecībām starp gramatiskām un empīriskām propozīcijām un ka viņš strādājis pie idejas, ka nošķīrums starp abām nav stingrs, un ka viņa iepriekšējie pieņēmumi šajā jautājumā bijuši aplami vai maldinoši.⁴⁴⁹ Šo pārlicības maiņu skaidri ilustrē Vitgenšteina rakstītais darbā “Par drošticamību”, un to var skatīt arī kā aizvien konsekvētāku terapeitiskās filozofēšanas manieres īstenošanos, jo Vitgenšteins kā iepriekšpieņēmumu atmet pārāk shematisku skatījumu uz valodu, tā ka tās izteiksmes dalītos kādās lielās un viendabīgās klasēs, kā empīrisku izteikumu klase un gramatisku izteikumu klase, kur katru izteikumu veidu gadījumus vienotu kāda esenciāla īpašība vai funkcija.

Darbā “Par drošticamību” Vitgenšteins aplūko daudz dažādas propozīcijas, kuras noteiktos kontekstos netiek vai nevar tikt koherenti un jēgpilni apšaubītas. Starp šādām propozīcijām ir arī tās, ko viņš dažkārt dēvē par gramatiskām, proti, tādas, kas apraksta valodspēles formu, nevis ir gājieni valodspēlē; līdzīgi kā propozīcija “vēlme ir kaut kas apzināts”, kaut arī ārēji līdzinās empīriskai hipotēzei, savulaik drīzāk raksturoja vēlmes jēdziena gramatiku, nevis izteica empīrisku faktu spriedumu.

Vitgenšteins pretnostata empīriskas propozīcijas un drošticamības, kas kalpo kā kārtulas un kuru loma līdzinās valodspēles noteikumu lomai, jo valodspēli var apgūt praktiski, vispār nemācoties atklāti formulētus noteikumus.⁴⁵⁰ Minētās propozīcijas tiek nodēvētas par pārbaudīšanas kārtulām (*Regel der Prüfung*)⁴⁵¹, bet vēlāk tiek runāts par to, ka empīriskā propozīcija var pārtapt aprakstīšanas normā (*Norm der Beschreibung*), galu galā apgalvojot, ka kārtulas un empīriskas propozīcijas saplūst vienā otrā⁴⁵², proti, ka nepastāv stingra robeža starp kārtulu un empīrisku propozīciju.⁴⁵³

Viena no metaforām, ko Vitgenšteins lieto, lai raksturotu šādas propozīcijas, kuras apraksta valodspēli un tādējādi ir pašā valodspēlē neapšaubāmas, ir upes gultnes metafora. Šīs propozīcijas līdzinās upes gultnei tiktāl, ka tās ļauj plūst valodai, proti, padara iespējamu dabiskās valodas lietojumu, kalpojot tam par sava veida stingru pamatu. Tajā pašā laikā upes

---

⁴⁴⁹ **Rhees, R.** *Wittgenstein's On Certainty*. Ed. by **D. Z. Phillops**. Oxford: Blackwell, 2003. P. 44

⁴⁵⁰ **Wittgenstein, L.** *Über Gewissheit / On Certainty*. Oxford: Basil Blackwell, 1979. §95; P. 15.

⁴⁵¹ Turpat. §98.

⁴⁵² Turpat. §167; P. 24.

⁴⁵³ Turpat. §§318-319; P. 41.

Vairāk par empīrisku propozīciju un drošticamību un kārtulu attiecībām Vitgenšteina filozofijā skatīt **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vitgenšteina “Filosofiskajos pētījumos” un “Par drošticamību”* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017.

gultne ir mainīga, neapšaubāmo propozīciju vietai šajā nosacītajā propozīciju sistēmā mainoties.

Ka atzīmē arī Rīss, šis pārdomas Vitgenšteins veido, kad Kvains vēl nav publicējis savu līdzīgo nostāju, saskaņā ar kuru jebkurš izteikums uzskatu sistēmā principā var ieņemt pastāvīgā – nosacīti neapšaubāma – teikuma vietu, līdzīgi kā jebkurš teikums var zaudēt šādu pozīciju.⁴⁵⁴ Vienīgi Vitgenšteins atšķirībā no Kvaina izvairās no novērojuma, ka empīrisko un kārtulu jeb gramatisko propozīciju lomas ir mainīgas, pāriet pie vispārīgas filozofijas tēzes, ka jebkura propozīcija principā var ieņemt kā vienu, tā otru vietu uzskatu sistēmā, jo šāda tēze, kā reiz, atkal iemiesotu problemātiskās “alkas pēc vispārīguma” un apšaubāmus apriorus iepriekšpieņēmumus filozofijā.⁴⁵⁵

“Es saku tā: jebkura empīriska propozīcija var tikt pārveidota par postulātu – un tā kļūt par reprezentācijas normu. Taču man pat šis liekas aizdomīgi. Šī propozīcija ir pārāk vispārīga. Gribētos teikt: “Ikkatra empīriska propozīcija teorētiski var tikt pārveidota...”, taču šeit nozīmē “teorētiski”? Tas pārāk izklausās pēc *Traktāta*.⁴⁵⁶

Būtiski ir nošķirt divus atšķirīgus veidus, kā empīriska propozīcija un gramatiska kārtula var mainīt savu funkciju. Viens ir gadījums, kad šāda nomaina, iespējams, neapzināti notiek īslaicīgi un samērā patvaļīgi. Otrs ir gadījums, kad nomaina ir noturīgāka un raksturo kādas valodspēles formas maiņu vai kāda jēdziena vai jēdzienu pārmaiņas vai evolūciju. Vitgenšteins ne vien atzīst, bet pat bieži tematizē jēdzienu izmaiņas laika gaitā, tā ka izmaiņas jēdziena kritērijos varētu mainīt to, vai kāds jautājums ir drīzāk jēdzienisks vai empīrisks, un to, vai kāda propozīcija izsaka gramatisku vai empīrisku sakarību.

Vitgenšteins pieļauj, ka sākotnēji jēdzieniskas problēmas var kļūt empīriskas vai vismaz atvērtākas empīrisku pētījumu ietekmei. Jau 1941. gada lekcijās par gribas brīvību Vitgenšteins

---

⁴⁵⁴ “Jebkurš izteikums var tikt pieņemts par patiesu, lai kas arī notiktu, ja mēs veicam gana drastiskus labojumus citviet sistēmā. Pat apgalvojums, kurš ir ļoti tuvu [uzskatu sistēmas] perifērijai, pēc sastapšanās ar pretrunīgu pieredzi var joprojām tikt pieņemts par patiesu, atsaucoties uz halucinācijām vai labojot noteiktus apgalvojumus, kurus dēvējam par loģikas likumiem. Un pretēji, tādā pašā veidā arī neviens apgalvojums nav imūns pret revīziju.” **Quine, W. V. O.** Two Dogmas of Empiricism // **Quine, W. V. O.** *From a Logical Point of View*. New York: harper & Row, 1963. P. 43.

⁴⁵⁵ Esmu šo jautājumu sīkāk aplūkojis maģistra darbā. Skat. **Vilciņš, R.** *Op. cit.* 79.–80. lpp.

⁴⁵⁶ **Wittgenstein, L.** *Über Gewissheit / On Certainty*. Oxford: Basil Blackwell, 1979. §321; P. 41.

atzīst, ka empīriski atklājumi var ietekmēt to, ko sakām par gribas brīvību, tā ka laika gaitā atklājumi var mainīt šos jēdzienus. Vitgenšteins raksta:

“Šis līdzinās ētikas diskusijām par brīvo gribu. Mums ir priekšstats par spaidiem (*compulsion*). Ja mani satver un caur durvīm izgrūž policists, mēs sakām, ka mani piespieda. Taču ja es staigāju turpu šurpu, mēs sakām, ka es kustos brīvi. Bet mēdz iebilst: “Ja tu zinātu visus dabas likumus un varētu novērot visas daļiņas utt., tad tu vairs neteiktu, ka tu pārvietojies brīvi; tu redzētu, ka cilvēks vienkārši nevar darīt neko citu. Taču pirmām kārtām tas nav tas, kā mēs lietojam izteiksmi “viņš nevar darīt neko citu”. Kaut gan ir *iedomājams*, ka, ja mums būtu mehānisms, kas to visu parādītu, tad mēs mainītu savu terminoloģiju un teiktu “viņš ir tik pat lielā mērā piespiests kā tad, ja viņu pagrūstu policists”. Mēs tad atteiktos no šī nošķīruma; un ja tā būtu, man būtu ļoti žēl.”⁴⁵⁷

Atgriežoties pie Hakera tēzes, ka ir scientiski uz jēdzieniskiem vai gramatiskiem jautājumiem mēģināt atbildēt ar empīrisko zinātņu metodēm, varam pamanīt, ka Vitgenšteina nostāja drīzāk ir tāda, ka noteiktas gramatiskas un jēgpilnām šaubām šķietami nepakļautas propozīcijas vienā kontekstā tomēr var izteikt empīriski pārbaudāmas hipotēzes citā kontekstā. Proti, nešķiet pamatoti Vitgenšteinam pierakstīt uzskatu, ka, piemēram, ir brīvās gribas problēma, kas pati par sevi ir jēdzieniska, nevis empīriskā problēma.

Turklāt Džeimss Klāgs, polemizējot ar Beneta un Hakera izteikumiem, jautā, kas tieši ir lietojuma kārtulas un vai lietojuma kārtulas nevar mainīties?⁴⁵⁸ Šīs problēmas ilustrē vēlmes jēdziens – pirms Freida varēja šķist, ka kritērijs tam, vai kādam ir noteikta vēlme, ir šīs vēlmes apzināšanās, proti, tā varēja šķist kā gramatiska patiesība, kas atrodas viņpus empīriskām pārbaudēm. Taču Freida darbi ietekmēja domāšanu un valodas lietojumu tā, ka kļuva visnotaļ neproblemātiski teikt, ka kādam ir vēlme, ko šī persona pati neapzinās. No vienas puses, kāds varētu teikt, ka tas parāda, ka lietojuma kārtulas var mainīties, tāpat kā var mainīties tas, vai kaut kas ir vai nav gramatiska patiesība. No otras puses, kāds varētu arī pretoties šādiem secinājumiem, uzskatot, ka vēlmes apzināšanās nekad nebija šī jēdziena jēgpilna lietojuma

---

⁴⁵⁷ Wittgenstein, L. *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, 1939. Ed. by C. Diamond. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976. P. 242.

⁴⁵⁸ Klagge, J. C. The evolution of concepts // Beal, J., Kidd, I. J. (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. P. 195.

kritērijs. Taču tas atkal aktualizē jautājumus, kas īsti ir šī jēdziena kārtulas un kas padara kaut ko par gramatisku patiesību.

Klāgs kā vienu no variantiem min, ka, ņemot vērā to, cik ļoti Vitgenšteins saista nozīmi ar lietojumu, kaut ko par gramatisku patiesību (“vēlme ir kaut kas apzināts”) padara tas, ka mēs izteikumā jēdzienu lietojam tādā veidā, ka tā izteikuma patiesums nav pakļaujams empīriskām pārbaudēm (nevar pārbaudīt, vai vēlme tiešām ir apzināta, jo tās apzināšanās ir pieņemta kā kritērijs, lai kaut ko vispār varētu dēvēt par vēlmi). Taču, ja daļa no valodas lietotājiem – zinātnieki – sāk lietot jēdzienu ar atšķirīgiem kritērijiem tādā veidā, ka tāds pats izteikums tiek pakļauts empīriskām pārbaudēm – pat ja sākumā tas uzskatīts par nepareizu lietojumu – un ja šis lietojums iedzīvojas valodā un arī citi to sāk lietot jaunā veidā, tad šķiet, ka tas, kas iepriekš bija gramatiska patiesība, tagad kļūst par empīrisku hipotēzi. Tā ka Vitgenšteina pārspriedumi par nozīmi kā lietojumu drīzāk pieļauj, nevis nepieļauj šādas izmaiņas.

Viens iespējams iebildums, turklāt tāds, kas saskanētu ar agrīnā Vitgenšteina pārlicību, būtu, ka šādas izmaiņas nozīmē, ka mums ir darīšana ar pilnīgi jaunu un atšķirīgu jēdzienu, jo tieši kārtulas ir tās, kas nosaka jēdziena nozīmi, tā ka citi kritēriji paredz citu jēdzienu. Tomēr vēlīnā Vitgenšteina eksplicīti paustās nostādnes parāda, ka viņš uzskata, ka izmaiņas kritērijos ir savietojamas ar tā paša jēdziena saglabāšanu, ņemot vērā, ka šie kritēriji jebkurā gadījumā parasti ir samērā nenoteikti.⁴⁵⁹

Jēdzienu izmaiņu gadījumā ir svarīgi nošķirt izmaiņas, kas balstās postulātos, un izmaiņas, kas notiek nosacīti dabiska valodas lietojuma pārmaiņu rezultātā. Izmaiņas, kas balstītas jaunu kritēriju postulēšanā, arī vēlīnā Vitgenšteina izpratnē ir tādas, kas izmaina pašu jēdzienu, tādejādi neatrisinot sākotnējo problēmu, kas rodas no jēdziena sākotnējās izpratnes. Tā, piemēram, viņš uzskata, ka filozofiskās neskaidrības, kas rodas no tautas psiholoģijas jēdzieniem, nav atrisināmas, postulējot to lietojumam jaunus kritērijus: “Iedomājies pārdzīvojuma fizioloģisku⁴⁶⁰ izskaidrojumu. Lai tas būtu šāds: aplūkojot figūru, skatiens atkal un atkal pārslīd savam objektam, veidojot noteiktu trajektoriju. Trajektorija atbilst acu ābolu svārstībām skatīšanās gaitā. Var notikt tā, ka viens šāds kustības veids lēcienvēidīgi pāriet citā un tie savstarpēji mainās (aspekti A). Noteiktas kustību formas ir fizioloģiski neiespējamas;

---

⁴⁵⁹ Skat **Wittgenstein, L.** *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as *the Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. P. 25.

⁴⁶⁰ *Pētījumu* izdevumā latviešu valodā šajā vietā ir kļūda, jo vārda “fizioloģisko” vietā ir vārds “psiholoģisko”.

tāpēc es nespēju, piemēram, kuba shēmu redzēt kā divas caurejošas prizmas. Un tā tālāk. Tas būtu izskaidrojums. – “Jā, tagad es zinu, ka tas ir *redzēšanas* veids.” – Tagad tu esi ievēdis jaunu, fizioloģisku redzēšanas kritēriju. Un tas var aizsegt veco problēmu, bet nespēj to atrisināt. – Tomēr šo piezīmju mērķis bija parādīt mums to, kas notiek tad, kad mums tiek piedāvāts fizioloģisks izskaidrojums. Psiholoģijas jēdziens neskarts atrodas virs šā izskaidrojuma. Tomēr mūsu problēmas daba līdz ar to kļūst skaidrāka.”⁴⁶¹

Proti, šajā piemērā runāts par to, ka, Vitgenšteina ieskatā, filozofiskas neskaidrības, kas rodas no mūsu ikdienā lietotā redzēšanas jēdziena, nav atrisināmas attiecīgajā brīdī (iespējams, pat neapzināti) mainot šī jēdziena kritērijus uz problēmas pārdomāšanas laiku, jo tas aizsedz, nevis atrisina sākotnējo problēmu. Analogiska ir situācija arī ar citiem tautas psiholoģijas jēdzieniem. Taču Vitgenšteins pats kā būtisku atzīmēja nošķirumu starp šādu tūlītēju jēdziena izmaiņšanu konkrētu pārspridumu ietvaros un relatīvi noturīgām jēdziena izmaiņām vai sava veida jēdziena evolūciju laika gaitā.

Laika un jaunu prakšu – tajā skaitā zinātnisku prakšu – ietekmē mainoties jēdzienu kritērijiem, tas, vai kāds jautājums ir jēdzienisks vai empīrisks, Vitgenšteina ieskatā, var mainīties. Tādā ziņā viņš nenoliedz, ka jautājumi par gribas brīvību vai citi jautājumi, kurus daļa Vitgenšteina interpretu novieto it kā viņpus dabaszinātņu kompetences, varētu kļūt par empīriskiem jautājumiem. Tajā pašā laikā, tie, protams, būtu savā ziņā atšķirīgi jautājumi, jo, kā minēts, jēdzienu kritēriji būtu citādi. Un tomēr ir būtiski, ka tā nav kāda valodā artikulētam jautājumam pašam par sevi piemītoša īpašība, vai tas ir empīrisks vai gramatisks, bet gan jautājuma būtība ir atkarīga no lomas, kādu tas spēlē.

Ieskats zinātnes vēsturē nepārprotami apliecina, ka zinātniski atklājumi regulāri maina un ietekmē mūsu jēdzienus un lietojuma kritērijus, tajā skaitā, rada jaunus jēdzienus, kas kļūst par ikdienas valodas lietojuma daļu. Piemēram, Vitgenšteins pats *Zilajā grāmatā* aplūko vienu šādu gadījumu, kad viņš raksta par kritēriju izmaiņām angīnas gadījumā:

“Ieviesīsim antitētiskus terminus, lai izvairītos no elementāriem pārpratumiem. Uz jautājumu “Kā tu zini, ka ir tā un tā?” mēs dažkārt atbildam, sniedzot “*kritēriju*”, un dažkārt, sniedzot “*simptomus*”. Ja medicīnas zinātne par angīnu sauc iekaisumu, ko izraisa noteikti bacilī, un mēs konkrētā gadījumā jautajam “kāpēc tu saki, ka šim cilvēkam ir angīna?”, tad atbilde “es viņa asinīs atradu tādu un tādu bacilī” sniedz mums

---

⁴⁶¹ Vitgenšteins L. *Filozofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xi, §236; 221. lpp.

kritēriju vai to, ko mēs varētu saukt par angīnas definējošo kritēriju. Ja, no otras puses, atbilde būtu “viņa rīkle ir iekaisusi”, tas mums varētu sniegt angīnas simptomu. Par “simptomu” es saucu parādību, par kuru pieredze mums ir iemācījusi, ka tā vienā vai citā veidā notiek reizē ar parādību, kas ir mūsu definējošais kritērijs. Tad teikt “Cilvēkam ir angīna, ja viņā tiek atrasts šis bacilis” ir tautoloģija vai brīvs veids, ka izteikt “angīnas” definīciju. Taču teikt “Cilvēkam ir angīna vienmēr, kad viņam ir iekaisusi rīkle” nozīmē izdarīt hipotēzi.

Praksē, ja tev jautātu, kura parādība ir definējošais kritērijs un kura simptoms, tu pārsvarā gadījumu nebūtu spējīgs atbildēt uz šo jautājumu, ja nu vienīgi, *ad hoc* pieņemot arbitrāru lēmumu. Varētu būt praktiski definēt vārdu, pieņemot vienu parādību par definējošo kritēriju, taču mūs viegli varētu pārliecināt definēt vārdu, izmantojot to, kas saskaņā ar mūsu pirmo lietojumu bija simptoms.”⁴⁶²

Šis Vitgenšteina darba fragments iezīmē divus mūsu izklāstam būtiskus aspektus. Pirmais ir samērā triviāls, proti, šis piemērs ilustrē to, ka jēdzienu nozīmes nav fiksētas un tās mainās zinātnes ietekmes rezultātā. Šķiet, ka Vitgenšteins bija domājis nevis angīnu, bet gan, iespējams, drīzāk gripu, tomēr tas nav būtiski attiecība uz vispārīgāko domu, ko viņš ar piemēru mēģina ilustrēt. Gripas gadījumā noteikts slimības izpausmju komplekss no kritērija tika pārcelts uz simptomu statusu. Proti, ja pirms atklājuma par to, kas izraisa gripu, kritērijs šī jēdziena lietošanai galvenokārt bija noteiktu slimības izpausmju komplekss (kā iekaisusi rīkle u. tml.), tad pēc medicīnas zinātnes veikta atklājuma par kritēriju drīzāk kalpo noteikta vīrusa klātesamība, kas izraisa komplikācijas, pat ja robeža starp simptomiem un kritērijiem nav stingri fiksēta. Līdz ar to zinātniski atklājumi nav pilnībā atrauti no jautājumiem par jēdzienu lietojumu. Protams, gripa nav filozofiski problemātisks vai interesants jēdziens, tomēr šis vienkāršais piemērs mums ļaus aptvert vispārīgāku ideju.

Otrais mūsu izklāstam būtiskais aspekts ir tāds, ka varam kritēriju un simptomu terminoloģiju un to mainīgo statusu attiecināt arī uz mentālajiem stāvokļiem, lai aplūkotu filozofiski interesantākus jēdzienus un ar tiem saistītas problēmas. Un proti, tas ļauj aplūkot Vitgenšteina vispārīgo nostāju, ka zinātne ir nebūtiska filozofisku problēmu atrisināšanai, pievēršoties konkrētam piemēram – noteiktām problēmām psihes filozofijā (*philosophy of mind*) un neirozinātnes iespējām būt relevantai to risināšanā.

---

⁴⁶² Wittgenstein, L. *Preliminary studies for “Philosophical Investigations”*: Generally Known as the *Blue and Brown books*. Oxford: Blackwell, 1972. Pp. 24–25.

Pirms tam gan būs vērtīgi nodalīt vismaz trīs dažāda veida potenciālus risinājuma veidus filozofiskām problēmām.⁴⁶³ Filozofisks filozofiskas problēmas risinājums ir tāds risinājums, kurš balstās valodas filozofiskās gramatikas pārskata gūšanā, neapzināto attēlu un analogiju apsvēršanā un visādi citādi atbilst jau raksturotajai Vitgenšteina terapeitiskajai pieejai. Zinātnisks filozofiskas problēmas risinājums ir tāds risinājums, kurš balstās jaunu faktu un empīrisku kopsakarību atklāšanā. Jēdzieniskās izmaiņās balstīts filozofiskas problēmas risinājums ir tāds risinājums, kurš balstās izmaiņās jēdzienu lietojuma kritērijos vai jēdzienu nomaīnā.

Iepriekš minētā Vitgenšteina filozofijas un zinātnes norobežošana nozīmē tieši zinātniska filozofiskas problēmas risinājuma noliegšanu. Taču tā neparedz jēdzieniskās izmaiņās balstīta filozofiskas problēmas risinājuma noliegumu. Tas nozīmē, ka zinātniskos atklājumos un ar tiem saistītās jēdzieniskās izmaiņās balstīta filozofisku problēmu izziņas iespējamība netiek noliegta.

Aplūkosim apvērstā spektra problēmu no vitgenšteīniskas perspektīvas un to, vai neurozinātne var palīdzēt šo problēmu risināt. Apvērstā spektra problēma ir jautājums par to, vai un kā mēs varam zināt, ka būtnēm, kurām ir vienāds krāsu vārdu krājums un kuras valodas praksē veic vienus un tos pašus krāsu nošķirumus, šo krāsu pieredzējums nav sistemātiski un noturīgi atšķirīgs. Piemēram, vai ir iespējams, ka tas, kā man ir redzēt sarkanas lietas, ir tas, kā citiem ir redzēt zaļas lietas, un otrādi?⁴⁶⁴

---

⁴⁶³ Sekojot Džeimsa Klāga (*James Klagge*) iedalījumam rakstā “Vitgenšteins un neurozinātne”: **Klagge, J. C. Wittgenstein and Neuroscience // *Synthese*. 1989. Vol. 78, No. 3. Pp. 319–343.**

⁴⁶⁴ Vistiešāk – un Vitgenšteina gadījumā tas nepieciešami nenozīmē, ka tas ir ļoti tieši – Vitgenšteins par šo problēmu runā *Zettel*:

“‘Tas, ko es uztveru, ir *šis* –’, un tagad seko *apraksta* veids. Vārdu ‘šis’ varētu skaidrot arī šādi: iedomāsimies tiešu pieredzes nodošanu. – Taču kas ir mūsu kritērijs tam, ka pieredze tiešām būtu nodota? ‘Nu, viņam ir tas, kas ir man.’ Bet kā *viņam* tas ‘*ir*’?”

“‘Ko nozīmē ‘lietot vārdu kā sajūtas apzīmējumu, nosaukumu?’ Vai šeit nav kaut kas, ko izmeklēt? Iedomājies, ka tu sāc no valodspēles ar fizikāliem priekšmetiem – un tad tiek pateikts, ka no šī brīža arī *sajūtas* tiks nosauktas. Vai tas nebūtu tā, it kā vispirms būtu runa par īpašumu nodošanu un tad pēkšņi par piederošā prieka vai piederošā lepnuma nodošanu? Vai mums šeit nav jāiemācās kaut kas jauns? Kaut kas jauns, ko mēs arī saucam par ‘nodošanu’.”

“Subjektīvi redzētā apraksts ir vairāk vai mazāk līdzīgs priekšmeta aprakstam, taču tieši šī iemesla dēļ tas nefunkcionē kā objekta apraksts. Kā tiek salīdzinātas vizuālas sajūtas? Kā es salīdzinu savas vizuālās

Tautas psiholoģijas jēdzieniem valodas lietojumā par mentālām parādībām, piemēram, sajūtām, uzskatiem, nodomiem, sāpēm u. tml. ir samērā skaidrs lietojums, turklāt tas tāds ir pilnīgi neatkarīgi no neirozinātnes atklājumiem par smadzenēm un nervu sistēmu. Neskatoties

---

sajūtas ar kāda cita?” **Wittgenstein, L.** *Zettel*. Ed. by **G. E. M. Anscombe** and **G. H. Von Wright**. Tr. by **G. E. M. Anscombe**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967. Pp. 76–77; §§433–435.

Skat. arī **Wittgenstein, L.** II: Notes for Lectures on “Private Experience” and “Sense Data” // *The Philosophical Review*. 1968. Vol. 77, No. 3. P. 317:

““Viņš visu šo laiku varēja ar “zaļš” domāt ko atšķirīgu no tā, ko domāju es.” Pierādījumi (verifikācija). Bet te ir šāds apsvērums: “Bez šaubām, es domāju kaut ko konkrētu, konkrētu iespaidu, un tāpēc viņam varētu būt cits iespauks; bez šaubām, es zinu, kā tas būtu!” “Bez šaubām, es zinu, kā ir būt ar tā, ko es saucu par “zaļš”, iespaidu!” Bet kā tas ir? Tev ir tieksme aplūkot zaļo kā priekšmetu un teikt: “tas ir šādi!” Un šie vārdi, kaut arī tie nevienam citam neko nepaskaidro, šķiet vismaz esam skaidrojums, ko tu dod sev pašam. Bet vai tie ir? Vai šis skaidrojums pamatos tavu vārda “zaļš” nākotnes lietojumu?”

Tāpat skat. arī:

“Es, protams, neidentificēju savas sāpes, balstoties uz kaut kādiem kritērijiem, bet gan atkārtēju to pašu izteikumu [“man sāp” – RV]. Taču ar to valodspēle nebeidzas; ar to tā sākas.

Tomēr, vai tad tās sākums nav sajūta, ko es aprakstu? — Laikam vārds “apraksta” mūs samulsina. Es saku: “Es aprakstu savu psihisko stāvokli” – un “Es aprakstu savu istabu”. Jāatsauc atmiņā valodspēļu atšķirības.” **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997. §290; 103.–104. lpp.

“Kāds loģiķis varbūt domā: vienāds ir vienāds – tas ir psiholoģisks jautājums, kādā veidā cilvēks pārlicinās par vienādību. (Augsts ir augsts – psiholoģija nodarbojas ar to, ka cilvēks dažkārt *redz*, dažkārt *dzird*.)

Kas ir divu priekšstatu vienādības kritērijs? – Kas ir kāda priekšstata sarkanuma kritērijs? Man, kad tas ir priekšstats kādam citam: tas, ko viņš saka un dara. Man, kas tas ir mans priekšstats: it nekas. Un tas, kas ir spēkā attiecībā uz “sarkans”, ir spēkā arī attiecībā uz vārdu “vienāds”.” Turpat. §377; 121. lpp.

“Apraksti kafijas aromātu! – Kāpēc tas nav iespējams? Vai mums trūkst vārdu? Un *kam* mums to trūkst? – No kurienes gan cēlusies doma, ka šādam aprakstam tomēr jābūt iespējamam? Vai tev šāda apraksta jēlka ir trūcis? Vai tu esi mēģinājis aprakstīt aromātu un tas tev nav izdevies?

((Es vēlētos teikt: “Šis skaņas izsaka kaut ko diženu, es tika nezinu, ko.” Šie toņi ir spēcīgs žests, bet es nespēju atrast neko līdzīgu, kas tos izskaidrotu. Ļoti nopietns galvas mājiens. Džeimss: “Mums trūkst vārdu.” Kāpēc tad mēs tos neievedam? Kādam jābūt tam gadījumam, kurā mēs to spētu izdarīt?))” Turpat. §610; 162. lpp.

uz to, cik plaši, brīvi un vismaz šķietami neproblemātiski tautas psiholoģijas valodu lietojam ikdienā, tās jēdzieni ir vairāku paradigmātisku psihe filozofijas problēmu centrā, kā tas ir apvērsta spektra problēmas gadījumā.

Filozofisks šīs problēmas risinājums Vitgenšteina gadījumā paredzētu iegūt pārskatu par valodas lietojumu, jo filozofisks apjukums, kā apvērsta spektra problēma, rodas no neskaidrības par relevanto jēdzienu lietojumu. Raksturīgi šīs neskaidrības rodas no maldinošām analogijām starp dažādiem valodas novadiem. Tā filozofiskam risinājumam raksturīgs rezultāts ir apjaušana, ka problēma slēpās nepareizā priekšstatā par valodas lietojumu noteiktā valodas novadā. Problēma pazūd, atgādinot pazīstamu jēdzienu lietojumu dažādos kontekstos, bet risinājums nav atkarīgs no kādu jaunu faktu atklāšanas. Apvērsta spektra problēmas gadījumā filozofisks risinājums varētu ietvert atgādinājumu, ka vienādības jeb identitātes nosacījumi sajūtām, izjūtām, pieredzējumiem balstās šo sajūtu, izjūtu, pieredzējumu aprakstos ikdienas valodā. Dažādi pārpratumi rodas, kad tādu izteiksmju kā “vienāds” (“identisks”), “tāds pats kā” u. c. lietojums tautas psiholoģijas valodspēlēs tiek priekšstatīts pēc analogijas ar šo izteiksmju lietojumu valodspēlēs par fizikālām lietām, bet sajūtu un to aprakstu gramatika filozofiskā refleksijā tiek modelēta analogiski tam, kā mēs apzīmējam un aprakstām fizikālus priekšmetus. Citiem vārdiem sakot, vārdiem “vienāds”, “identisks” u. c. vārdiem tautas psiholoģijas valodas lietojumā ir būtiski atšķirīgi kritēriji, salīdzinot ar to, kā šie vārdi funkcionē valodas lietojumā par fizikāliem priekšmetiem. Filozofiski terapeitiskā risinājuma gadījumā problēmai būtu jāpazūd, kad esam guvuši labāku pārskatu par attiecīgo valodas novadu.

Piemērs iespējamam mēģinājumam zinātniski risināt minēto filozofisko neskaidrību varētu būt reduktīvā materiālisma aizstāvju pieeja. Reduktīvā materiālisma jeb identitātes teorijas aizstāvji pieņem, ka mentāli stāvokļi *ir* fizikāli smadzeņu stāvokļi, t. i., katrs mentāla stāvokļa vai procesa tips ir skaitliski identisks (ir tas pats, kas) noteikta tipa fizikālam stāvoklim vai procesam smadzenēs vai centrālajā nervu sistēmā.⁴⁶⁵ Apvērsta spektra problēmas risināšanai konkrētā piemērā varētu pārbaudīt, vai divām vai vairāk personām attiecīgās sajūtas, piemēram, sarkanuma izjūta, abos gadījumos atbilst viena un tā paša tipa fizikālam stāvoklim – domājams, noteikta veida stāvoklim smadzenēs. Vispārīgāk – lai noskaidrotu, vai cilvēkiem ir līdzīgi mentālie stāvokļi, ir jānoskaidro tikai tas, vai tiem ir līdzīgi fizikālie stāvokļi. Tādejādi apvērsta spektra problēma tiek aplūkota kā empīriskā problēma. Šāds risinājums būtu saistīts ar kritēriju un simptomu izmainīšanu noteiktu jēdzienu lietojumā. Piemēram, noteikta tipa

---

⁴⁶⁵ Curchland, P. M. *Matter and Consciousness*. 3rd ed. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2013 [1984]. Pp. 40–41.

smadzeņu stāvoklis, kas kā simptoms varētu būt raksturīgs gadījumiem, kad uztverta sarkanā krāsa, varētu kļūt par kritēriju, vai kaut ko saukt vai nesaukt par sarkanuma izjūtu.

Tomēr identitātes teorijas jeb reduktīvā materiālisma pieņēmums par to, ka tautas psiholoģijas ietvars ir interteorētiski reducējams uz neirozinātņi, ir spekulatīvs, kamēr cerētās korelācijas starp mentāliem stāvokļiem un smadzeņu stāvokļiem nav atrastas.⁴⁶⁶ Par mazāk naivu varētu uzskatīt eliminatīvā materiālisma pozīciju, kuras aplūkojums arī ir auglīgāks, ja vēlamies apsvērt ideju par filozofisku neskaidrību risināšanu (atbrīvošanos no filozofiskām nekaidrībām) dzīves formu un jēdzienu maiņas rezultātā scientiski orientētā sabiedrībā.

Volfgang Kēlers, kuru Vitgenšteins lasīja un kura nostādnes tika aplūkotas šī promocijas darba nodaļā par Vitgenšteina scientisma kritiku psiholoģijā, bija viens no eliminatīvā materiālisma priekšgājējiem, anticipējot iespējamību, ka tautas psiholoģijas jēdzieni un izteikumi varētu tikt aizstāti ar neirofizioloģiskus stāvokļus apzīmējošiem jēdzieniem un ar tiem veidotiem izteikumiem.⁴⁶⁷ Līdz ar to Vitgenšteina piezīmēs atrodamas pārdomas arī par šo jautājumu, kaut gan jāņem vērā, ka šīs piezīmes neveido fokusētu un sistemātisku izklāstu.

Eliminatīvā materiālisma pārstāvji pieņem, ka tautas psiholoģijas ietvars ir, Pola Čērčlenda vārdiem izsakoties, “aplama un radikāli maldinoša koncepcija par cilvēku uzvedības cēloņiem un mūsu kognitīvo norišu dabu”, tā ka no tā ir jāatbrīvojas un tas jāaizvieto ar labāku teoriju.⁴⁶⁸ Saskaņā ar eliminatīvā materiālisma pārstāvjiem tautas psiholoģija ir ne tik daudz nepilnīga vai nepabeigta, bet gan fundamentāli nepareiza mentālos stāvokļus un uzvedību skaidrojoša teorija. Līdz ar to nevajadzētu sagaidīt, ka tautas psiholoģijas jēdzienus varētu reducēt uz neirozinātniskiem (to vēlas identitātes teorijas aizstāvji), bet gan ir sagaidāms, ka iepriekšējais ietvars tiek eliminēts un aizvietots ar jaunu un atbilstīgāku.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁶ Par to, kā Vitgenšteins kā scientisma formu kritizē aprioro pieņēmumu, ka šādas korelācijas pastāv un ka mentālās parādības apzīmējošie jēdzieni ir reducējami, skatīt **Goldfarb, W.** Wittgenstein, Mind, and Scientism // *The Journal of Philosophy*. 1989. Vol. 86, No. 11. Pp. 635–643.

⁴⁶⁷ **Glock, H.-J.** (Ed.) *A Wittgenstein Dictionary*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996. Pp. 287–288.

⁴⁶⁸ **Curchland, P. M.** *Matter and Consciousness*. 3rd ed. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2013 [1984]. Pp. 73–74.

⁴⁶⁹ Turpat.

Čērčlenda skatījumā tas, ka “mēs tirgus laukumā un pie pusdienu galda joprojām lietojam to pašu jēdzienisko ietvaru, ko senie grieķi”⁴⁷⁰, liecina par to, ka tautas psiholoģijas jēdzieni ir hroniski problemātiski, jo visu šo laiku ar tiem ne vien nav izdevies iegūt pienācīgu skaidrību fundamentālos jautājumos, bet nav izdevies tos veiksmīgi reducēt uz precīzākiem jēdzieniem. Tāpēc, viņa ieskatā, tos ir nevis jā mēģina reducēt uz citiem jēdzieniem, bet gan tie ir jāelimē.⁴⁷¹

Eliminatīvā materiālisma pārstāvji var sniegt vēsturiskus piemērus gadījumiem, kad vecā un sliktākā teorija un tās ontoloģija tiek aizvietota ar jaunu teoriju un ontoloģiju. Īpaši tas raksturīgi dabas parādību skaidrojumiem. Šīs nostājas piekritēju ieskatā līdzīga aizvietošana pienākas arī tautas psiholoģijas jēdzieniem, kā uzskats, vēlme, sāpes, prieks, nodoms, zināšanas u. tml. To vietā jānāk tādiem uzvedības skaidrojumiem, kas atsauca nevis uz nodomiem, uzskatiem un vēlmēm, bet tādām lietām kā neirofarmakoloģiski stāvokļi, norises noteiktos smadzeņu reģionos u. tml.⁴⁷²

Čērčlends raksta, ka te iezīmētās jēdzieniskās revolūcijas iespāids būtu milzīgs, turklāt tāds kam līdzī varētu nākt tikpat milzīgs labums cilvēcei.⁴⁷³ Šādas “jēdzieniskas revolūcijas” gadījumā (argumenta labad pieņemot, ka tā ir iespējama) tādas klasiskas prāta filozofijas problēmas kā apvērstā spektra problēma pazustu, jo pazustu arī tautas psiholoģijas jēdzieni, kuros šīs problēmas formulētas.

Vērts pamanīt, ka šī pozīcija – līdzīgi kā reduktīvā materiālisma pozīcija – ir interpretatīvi scientiska attiecībā uz tautas psiholoģiju, pieņemot, ka tā ir kvazizinātniska teorija, kaut gan šāds pieņēmums ne vien nav pašsaprotams, bet arī ir apšaubāms. Tautas psiholoģijas jēdzienu aizvietošanas nepieciešamība pamatota ar to, ka tā nespēj adekvāti sasniegt tos mērķus, kas jāsasniedz zinātniskai teorijai, proti, precīzu paredzējumu izdarīšanu, izskaidrošanu un kontroli. Taču ir vērts pamanīt, ka tie nebūt nav vienīgie mērķi, kas cilvēkiem mēdz būt, turklāt tie noteikti neizsmēļ tos mērķus, ar kuriem pašreiz un vēsturiski saistīti tautas psiholoģijas jēdzieni. No tā vien, ka nereti atsaukšanās uz uzskatiem, vēlmēm un nodomiem ir saistīta ar noteiktu personu uzvedības skaidrošanu un paredzēšanu, neizriet, ka tautas psiholoģijas ietvars ir fundamentāli vai pat primāri kvazizinātnisks. Daniels Denets (*Dennett*)

---

⁴⁷⁰ Turpat. P. 78.

⁴⁷¹ Turpat.

⁴⁷² Turpat. P. 76.

⁴⁷³ Turpat. P. 77.

kā raksturīgu tautas psiholoģijas daļu min intencionālo attieksmi (*intentional stance*). Viņš intencionālo attieksmi raksturo šādi. Vispirms mēs nolemjam pret objektu, kura uzvedību vēlamies paredzēt, izturēties kā pret racionālu aģentu. Tad mēs pieņemam, kādi uzskati raksturo šo aģentu, ņemot vērā tā novietojumu pasaulē un tā mērķus. Tad mēs pieņemam, kādam vēlmēm tam vajadzētu būt, ņemot vērā tos pašus apsvērumus. Un galu galā mēs paredzam, kā šis racionālais aģents rīkosies, lai sasniegtu savus mērķus, ņemot vērā to, kādi uzskati tam ir. Apsvērumi, kas ņem vērā noteiktu uzskatu un vēlmju kopumu, bieži novedīs pie pieņēmuma, ko aģentam vajadzētu darīt, kas, savukārt, ir tas, ko mēs paredzam, ka aģents darīs.⁴⁷⁴ Ir svarīgi pamanīt, ka tautas psiholoģija ietver ne vien šīs paredzošās un izskaidrojošās funkcijas, bet arī noteiktu attieksmju kompleksu, kā attieksanos pret citiem kā spriestspējīgām, racionālām būtnēm, kas, savukārt, ir nesaraujami saistīts ar visdažādākajām praksēm, līdzāspastāvēšanas formām un praktiskiem mērķiem.

Pilnībā atteikties no tautas psiholoģijas ietvara nozīmē atteikties arī no noteiktiem praktiskiem mērķiem un vērtībām, kas pašreiz cilvēkiem ir būtiskas. Piemēram, tautas psiholoģijā centrālais nodoma jēdziens ir saistīts ar atbildības jēdzienu un praksēm, kuros šie jēdzieni un ar tiem saistītās attieksmes spēlē konstitūīvu lomu, kā atbildības uzņemšanās, noteiktu nodarījumu sodīšana vai nesodīšana atkarībā no nodoma u. c. Tā ka jautājums nav vien par nederīgas teorijas (tautas psiholoģijas ietvars nemaz pirmām kārtām nav kvazizinātniska teorija, pat ja tā ikdienā daļēji pilda arī šīs nosacīti zinātniskās funkcijas) aizstāšanu ar labāku, bet gan par dzīves formu, mērķu un vērtību izvēli.

Klāgs, komentējot iepriekš minēto Vitgenšteina piemēru, raksta, ka tā kā starp nozīmīgākajiem mūsu mērķiem medicīnā ir slimības gaitas paredzēšana, slimības novēršana, inficēšanās ierobežošana un slimības izārstēšana, tad gripas gadījumā kritēriju maiņa ir vērtīga, jo tā palīdz īstenot šos mērķus. Šajā gadījumā jēdzieniskās izmaiņas notika un bija vērtīgas, jo tās gāja roku rokā ar jau pastāvošu būtisku cilvēku mērķu realizāciju.⁴⁷⁵ Savukārt, ja vēlamies nevis tikai mainīt tautas psiholoģijas jēdzienu nozīmi atbilstīgi jau esošu mērķu un vērtību ietvaram, bet gan tos eliminēt un aizstāt ar citiem, tad runa nav par valodas precizēšanu, bet atteikšanos no tām dzīves formām, kuru konstitūīva daļa ir tautas psiholoģijas jēdzieni un valodas lietojums, un ar tām saistītajiem mērķiem. Tas gan arī liek apšaubīt, cik reālistiski

---

⁴⁷⁴ **Dennett, D. C.** *The Intentional Stance*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book, The MIT Press, 1998 [1987]. P. 17.

⁴⁷⁵ **Klagge, J. C.** Wittgenstein and Neuroscience // *Synthese*. 1989. Vol. 78, No. 3. P. 329.

vispār varētu būt realizēt eliminatīvā materiālisma piedāvājumu, ņemot vērā, ka tas paredzētu tik radikālas pārmaiņas.

Cita starpā, jautājums par to, vai jēdzieniska revolūcija mums kā personām būtu vēlama, no eliminatīvo materiālistu pozīcijām nebūtu izsverams, atsaucoties uz kopējās laimes pieaugumu, ciešanu samazināšanu vai interešu apmierināšanu, jo tie – tāpat kā pats personas jēdziens – ir tautas psiholoģijas jēdzieni. Galu galā pats patības jēdziens un priekšstats par racionālu rīcībaspēju ir iesakņots tautas psiholoģijā, tā ka problemātiski ir atsaukties arī uz apsvērumiem, kas implicīti pieņem ar spriestspēju apveltītu personu pastāvēšanu.

Tādējādi nav līdz galam pamatoti runāt par nepietiekamu zinātniskumu tautas psiholoģijas jēdzienu lietojumā, jo, tos lietojot, cilvēki lielākoties nenodarbojas ar zinātni (protams, ir iespējams nodarboties ar nekvalitatīvu zinātni, izmantojot šos jēdzienus). Un nav zinātniski pamatota šī ietvara aizvietošanā ar citu, jo mērķu un dzīves formu izvēle nav zinātnisks jautājums. Tāpat arī neviens no šiem apsvērumiem neparedz, ka neurozinātne kā tāda būtu problemātiska un nespētu sniegt lielu daudzumu vērtīgu atklājumu. Problemātisks ir ar interpretatīvo scientismu saistītais pieņēmums, ka ir jāizvēlas viena no teorijām – pašreizējā vai nākotnes neurozinātniskā –, jo šajā gadījumā nav runa par savstarpēji izslēdzošām teorijām; teorija ir tikai otrā, un ir grūti *a priori* saskaņāt iemeslus, kāpēc ar praktiskiem mērķiem saistītā tautas psiholoģija nevarētu pastāvēt līdzās ar neurozinātni. Un ir pavisam iespējams, ka neurozinātne laika gaitā būtiski ietekmēs tautas psiholoģiju, taču tas neparedz tautas psiholoģijas atmešanu, jo pārmaiņas tajā notiek nereti – kā Freida bezapzinātā nojēguma gadījumā, kurš tika piedāvāts kā tautas psiholoģijai alternatīva cilvēku uzvedības skaidrojuma modeļa daļa, bet laika gaitā iekļāvās tautas psiholoģijas ietvarā.

Taču tajā pašā laikā tas nenozīmē, ka varam apriori noraidīt šādas jēdzieniskas revolūcijas un ar to saistītu dzīves formu pārmaiņu iespējamību. Tāda noteikti novērstu lielu daļu filozofisku neskaidrību, kas nodarbināja Vitgenšteinu, īpaši, tās, kas parādās psihe filozofijā un filozofiskajā psiholoģijā. Tajā pašā laikā šāda pārmaiņa būtu acīmredzami scientiska un galēja izpausme tām domāšanas un dzīves veida tendencēm, kuras Vitgenšteinam bija nesimpātiskas. Tomēr kāpēc šādam “risinājumam” no Vitgenšteina perspektīvas nav dodama priekšroka, ja reiz attiecīgās izmaiņas, izsakoties Vitgenšteina vārdiem, “visus šos [filozofiskos – RV] jautājumus padarītu liekus”?⁴⁷⁶

---

⁴⁷⁶ Wittgenstein, L. *Culture and Value*. Tr. By P. Winch. Ed. by G. H. von Wright in collaboration with H. Nyman. Chicago: UCP, 1980. P. 61.

Noteiktu valodas formu un jēdzienu lietojuma attaisnojums vai pamatojums ne vienmēr rodams tajā, vai attiecīgais valodas novads precīzi reprezentē realitāti, jo valodas galvenā funkcija ne vienmēr ir reprezentējoša (piemēram, ar mērķi izdarīt paredzējumus par reprezentēto realitāti). Gadījumos, kad šī galvenā funkcija nav reprezentatīva, bet gan fundamentālu dzīves formu konstituējoša, ir aplami pieņemt, ka tā būtu jāaizvieto ar valodu, kas ļauj precīzāk reprezentēt realitāti un izdarīt precīzākus paredzējumus. Pārpratoms balstīts interpretatīvi scientiskā iepriekšpieņēmumā, ka tautas psiholoģijas jēdzieni un ar tiem saistītās dzīves formas veido kvazizinātnisku teoriju un šajā teorijā balstītās hipotēzēs pamatotu darbību kopumu. Aizvietošana būtu racionāla, ja abas valodas formas – aizvietojamā un aizvietotāja – kalpotu vieniem un tiem pašiem vai līdzīgiem mērķiem, tā ka jaunā palīdz labāk īstenot tos pašus mērķus. Tomēr tā tas nav tautas psiholoģijas jēdzienu un neirozinātniskas valodas gadījumā. Eliminatīvie materiālisti pieņem, ka tautas psiholoģijas valodspēles un ar to saistītās dzīves formas nav gana racionālas un pamatotas, kamēr Vitgenšteins valodspēles raksturo kā doto, proti, kā sava veida ietvaru, kurš pats nav racionāli pamatots vai attaisnots, bet gan nosacījums gan racionāla pamatojuma sniegšanai, gan citām valodiskām darbībām. Vitgenšteins darbā “Par drošticamību” raksta:

“Tev jāpatur prātā, ka valodspēle ir, tā teikt, kaut kas neparedzams. Es domāju: tā nav pamatota (*begründet*). Tā nav saprātīga (vai nesaprātīga).

Tā vienkārši ir – kā mūsu dzīve.”⁴⁷⁷

Līdzīgi *Pētījumos*, viņš izsakās, ka “[p]ieņemtais, dotais – varētu sacīt – ir dzīves formas”.⁴⁷⁸

Līdz ar to, no vitgenšteinskās perspektīvas raugoties, tas, kas ir problemātisks, piemēram, tautas psiholoģijas ietvara aizvietošanā ar neirozinātnes valodu, ir pieņēmums, ka šīm tautas psiholoģijas jēdzieniskajam ietvaram un ar to saistītajām valodspēlēm un dzīves formām ir nepieciešams kāds tālāks attaisnojums. Aicinājums uz šādu aizvietošanu šķiet pamatots tad, ja ir tiesa, ka tautas psiholoģija ir sava veida zinātniska teorija, tomēr šāds interpretatīvi scientisks pieņēmums nešķiet pamatots. Vitgenšteins ir nevis pret zinātniskiem

---

⁴⁷⁷ Wittgenstein, L. *Über Gewissheit / On Certainty*. Oxford: Basil Blackwell, 1979. §559; p. 73.

⁴⁷⁸ Vitgenšteins L. *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. J. Vējš, J. Taurens. Rīga: Minerva, 1997. II daļa, xi, §345; 235. lpp.

standartiem, bet pret zinātniskumu kā universālu standartu dažādu prakšu interpretācijā un novērtējumā.

Promocijas darbs tika veltīts scientisma kritikas tēmai Ludviga Vitgenšteina darbos. Darba mērķis bija pamatot, ka scientisma kritika ir noturīga caurviju tēma Vitgenšteina filozofijā, uzrādot kopsakarības un atšķirības tajā, kā Vitgenšteins kritizē scientismu dažādās jomās. Mērķa izvēli pamato apstākļi, ka, lai arī vēršanās pret scientismu ir zināms motīvs Vitgenšteina filozofijā un tās pētnieciskajā tradīcijā, kā atsevišķi problematizēta tēma tā līdzšinējos pētījumos parādījusies reti. Gadījumos, kad tas ir noticis, drīzāk tikusi aplūkota vai nu Vitgenšteina scientisma kritika konkrētā jomā vai jautājumā, vai arī atsevišķi aplūkota Vitgenšteina antiscientiskā nostāja kultūras kontekstā plašākā nozīmē. Šajos pētījumos norādes uz kopsakarībām ir drīzāk garāmejošas un netiek detalizēti izvērstas. Promocijas darbs pretendē sniegt sistemātisku scientisma kritikas analīzi Vitgenšteina filozofijā tās daudzveidīgajos aspektos.

Promocijas darbā tika izšķirtas trīs dažādas scientisma formas. Ar interpretatīvo scientismu tika saprasta dažādu no paraugzinātnes atšķirīgu prakšu un uzskatu sistēmu kā zinātnes formu interpretēšana. Ar metodoloģisko scientismu tika saprasta citu izziņas un saprašanas formu modelēšana pēc dabaszinātņu parauga vai uzskats, ka tā būtu jādara. Ar scientismu plašā izpratnē tika saprasta zinātnes prioritizēšana, to padarot par svarīgāko cilvēciskās darbības formu, un tas domāšanas un attieksmes nostatījums, kas, no vienas puses, šo prioritizēšanu balsta, bet, no otras puses, ir tās rezultāts. Tika aplūkots, kā šo scientisma formu kritika parādās Vitgenšteina filozofijas izpratnē, viņa matemātikas, antropoloģijas, psiholoģijas un estētikas filozofijā, kā arī viņa kultūrkritiskajās piezīmēs.

Pētījumā pamatoti šādi secinājumi:

- (i) Vitgenšteins kritizē metodoloģisko scientismu Volfganga Kēlera psiholoģijā. Viņa ieskatā aplams ir Kēlera pieņēmums, ka psiholoģijai, lai atrisinātu tās fundamentālās problēmas, ir metodoloģiski jāatdarina fizikas vēsturiskā attīstības gaita. Vitgenšteina ieskatā, psiholoģijas stagnācijas pamatā ir nevis empīriskas neskaidrības, bet gan neskaidrības par psiholoģijas jēdzienu gramatiku, tā ka psiholoģijā vispirms ir nepieciešams ieviest lielāku jēdzienisku skaidrību, nevis, kā uzskatīja Kēlers, jāmeklē vairāk kvalitatīva rakstura empīriskas likumsakarības.
- (ii) Vitgenšteins kritizē interpretatīvo un metodoloģisko scientismu Viljama Džeimsa psiholoģijā. Interpretatīvais scientisms parādās Džeimsa pieņēmumā, ka

introspektīvā psiholoģija ir nodarbe, kurā pētnieks veic novērojumus mentālajā sfērā analogiski tam, kā dabaszinātnēs pētnieks veic novērojumus fizikālajā sfērā. Vitgenšteina ieskatā, šāds attēls ir saistīts ar psiholoģijas jēdzienu gramatikas pārprašanu. Metodoloģiskais scientisms parādās pieņēmumā, ka psiholoģijai būtu jānodarbojas ar šādiem kvazizinātniskiem iekšējās pasaules novērojumiem.

- (iii) Vitgenšteins kritizē interpretatīvo un metodoloģisko scientismu Zigmunda Freida psihoanalīzē. Interpretatīvais scientisms parādās Vitgenšteina kritizētajā Freida pieņēmumā, ka iemeslu meklēšana un atrašana analītiskajā praksē ir analogiska cēloņu meklēšanai un atrašanai zinātnē. Interpretatīvais scientisms parādās arī tajā, ka Freids psihoanalīzes postulātus interpretē kā zinātniskas hipotēzes, kaut arī tie drīzāk veido jaunu reprezentācijas formu, nevis zinātņi. Piemēram, sapņa kā vēlmes piepildījuma izpratni Vitgenšteins uzskata nevis par empīrisku hipotēzi, bet gan reprezentācijas formu, proti, noteiktu sapņa reprezentācijas paņēmieni, kam raksturīgs ikvienu sapni aprakstīt kā vēlmes piepildījumu. Šie ir konkrētāki piemēri interpretatīvajam scientismam, kas, pēc Vitgenšteina domām, raksturo Freida vispārīgāko pieņēmumu, ka psihoanalīze ir zinātne. Ar to saistīta arī metodoloģiskā scientisma kritika, proti, Vitgenšteins kritizē Freidu par to, ka Freids nepamatoti pretendē veidot psihoanalīzi kā zinātņi.
- (iv) Vitgenšteins kritizē interpretatīvo scientismu Džeimsa Freizera antropoloģiskajā pētījumā "Zelta zars". Šī scientisma forma parādās, kad Freizers pieņem, ka maģiskās prakses un rituāli ir zinātnes primitīvas formas, tā ka šīs prakses un rituāli ir saprotami un interpretējami pēc tiem standartiem, kas ir piemēroti mūsdienu dabaszinātnēm.
- (v) Vitgenšteins kritizē metodoloģisko scientismu Džeimsa Freizera antropoloģiskajā pētījumā. Šī scientisma forma izpaužas Freizera tendencē antropoloģiskā izziņā mēģināt saprast noteiktas prakses un to atstāto iespaidu, meklējot šo praksi izcelšanās cēloņus. Pēc Vitgenšteina domām, šādas prakses un to atstātais iespāids ir labāk saprotams, šīs prakses un iespaidus sastatot ar mums jau labāk zināmām praksēm un to atstātajiem iespaidiem.
- (vi) Vitgenšteins kritizē interpretatīvo scientismu matemātikas filozofijā. Interpretatīvais scientisms izpaužas noteiktos ontoloģiskos pieņēmumos par matemātikas vai tās elementu dabu, nevis matemātikajā praksē. Vitgenšteina ieskatā, matemātikas izteiksmes nereti tiek maldīgi interpretētas kā analogiskas noteiktam priekšstatam par fizikas propozīcijām, tādejādi iegūstot maldinošu matemātikas valodas gramatikas reprezentāciju. Kā iespējamu iemeslu šādai,

viņaprāt, maldinošai interpretācijai, viņš aplūko hārdijānisko attēlu un pieņēmumu par to, ka matemātikas teorēmu patiesuma vērtība ir atkarīga no atbilstības matemātiskai realitātei, līdzīgi tam, kā empīrisku hipotēžu patiesuma vērtība ir atkarīga no atbilstības fizikālajai realitātei.

- (vii) Vitgenšteins kritizē interpretatīvo un metodoloģisko scientismu estētikā. Kritizējot interpretatīvo scientismu, viņš vēršas pret pieņēmumu, ka eksperimentālā psiholoģija var atbildēt uz estētikas jautājumiem. Pēc Vitgenšteina domām, neskaidrības estētikā raksturo nevis neziņa par šīs neskaidrības izjūtas cēloņiem, bet gan drīzāk diskusijas un pārdomas estētikā raksturo iemeslu meklēšana. Interpretatīvais scientisms izpaužas estētikas valodas lietojuma tādā interpretācijā, kura ietver pieņēmumus, ka estētiskas neskaidrības ir neskaidrības par cēloņiem, bet estētikā sniegtie skaidrojumi ir hipotēzes par šiem cēloņiem. Metodoloģisko scientismu estētikā Vitgenšteins kritizē, vēršoties pret ideju, ka estētika ir izveidojama kā zinātne. Šāda ideja ir cieši saistīta ar interpretatīvo scientismu, jo, pieņemot estētiskas problēmas par zinātniskām problēmām, pieņēmums par estētikas zinātņi ir tikai konsekvents. Tomēr tā kā Vitgenšteins uzskata, ka estētikas problēmas nav zinātniskas problēmas, tad viņš noraida arī ideju, ka izstrādājama specifiska estētikas zinātne, kas tās risinātu.
- (viii) Vitgenšteins kritizē scientisku filozofisku neskaidrību interpretāciju, proti, viņš aicina filozofiskas neskaidrības aplūkot nevis kā kvazizinātniskus jautājumus, kas ir atbildami zinātniskā formā, bet gan kā ar valodas gramatikas pārprašanu saistītu jēdzienisku neskaidrību izpausmes.
- (ix) Vitgenšteins pats savu filozofiju piedāvā nevis kā sava veida zinātņi, kas izvērtējama pēc tā, cik labi pamatotas un savstarpēji saskanīgas ir tās tēzes, bet gan kā mēģinājumu uzrādīt tos attēlus un analogijas, kas kādu motivē vispār uzdot filozofiskus jautājumus un uz tiem piedāvāt atbildes teorijas formā. Vitgenšteins pārsvarā neargumentē, ka kāda filozofiska teorija ir aplama, jo balstās tādos vai citādos pieņēmumos, bet gan drīzāk jautā, vai attiecīgā domāšanas veida vai teorijas pamatā nebija noteikti neizjautāti attēli, noteiktas analogijas, noteikti pieņēmumi, kuri ir valodas gramatikas pārprašanas pamatā. Tas nozīmē, ka tā drīzāk būtu izvērtējama pēc tā, cik veiksmīgi tā panāk attiecīgo attēlu, analogiju un pieņēmumu atzīšanu par filozofiskās neskaidrības iemesliem (nevis cēloņiem). Ja tā to nepanāk, tad tā ir drīzāk nevis aplama filozofija kā filozofiska teorija, bet gan vienkārši nederīga filozofija kā filozofiska darbība.

- (x) Vitgenšteins noraida tādu filozofijas izpratni, kur filozofija būtu plašāka zinātniski orientēta projekta daļa ar funkciju veicināt attiecīgā projekta progresu. Konkrētāk, viņš sevi pretstata Vīnes pulciņa skatījumam uz filozofiju, kur pulciņa pārstāvji savu filozofiju – filozofiju kā loģiskas skaidrības ieviešanu – saredz kā līdzekli zinātniskās pasaules ainas realizācijā, nevis kā mērķi pašu par sevi. Tas saistīts ar vispārīgāku nostāju, ka filozofs kā filozofs nav noteikta pārliecību kopuma aizstāvis.
- (xi) Vitgenšteins kā vienu no pamatiem un nozīmīgākajām izpausmēm plaši izprasta scientisma dominanci Rietumu kultūrā saskata progresu kā tās reprezentācijas formu. Viņa ieskatā, pieņēmums par scientisku izpausmju izvēršanos kā progresu saistīts ar valodas loģikas pārprašanu, jo gramatiska apņemšanās to dēvēt par progresu rada maldinošu iespaidu par faktisku stāvokļa uzlabošanu.
- (xii) Scientisms plašākā izpratnē, no vienas puses, ir noteiktu dzīves un domāšanas formu rezultāts, bet, no otras puses, ir šo formu izpausme. Šīs domāšanas formas raksturo tendence problēmas un potenciālus risinājumus konceptualizēt veidā, kas atbilst scientismam šaurākā izpratnē. Zinātniskas formas jautājumiem un atbildēm, viņa ieskatā, šo domāšanas formu ietvarā piemīt tāda veida pievilcība, kas liek šādas formas jautājumus uzdot un šādas formas atbildes sniegt un pieņemt pat tajos gadījumos, kur problēmas iedaba nav zinātniska.
- (xiii) Lai arī Vitgenšteins atkārtoti uzsver filozofijas problēmu neatkarību no zinātnes atklājumiem, tomēr vismaz sākotnējā tuvinājumā iezīmējas spriedze starp šo pieņēmumu par abu jomu neatkarību, no vienas puses, un Vitgenšteina pieņēmumu, ka filozofiskas problēmas varētu izzust, zinātnei mainot vai aizvietojošot tos jēdzienus, ar kuriem saistītas filozofijas problēmas, no otras puses. Turklāt Vitgenšteins pat min atbrīvošanos no filozofijas problēmām dzīves veida izmaiņu rezultātā kā vēlamāko scenāriju. Tomēr Vitgenšteins neatbalstītu atbrīvošanos no ar tautas psiholoģijas jēdzieniem saistītajām filozofiskajām neskaidrībām, šos jēdzienus eliminējot un aizstājot ar precīzākiem zinātnes jēdzieniem. Lai arī tas izdošanās gadījumā varētu panākt šo filozofisko neskaidrību izzušanu, izmainot to, kā cilvēki runā un dzīvo, šis risinājums balstītos aplamā interpretatīvi scientiskā pieņēmumā, ka tautas psiholoģijas ietvars ir pirmām kārtām teorētisks un kvazizinātnisks. Šāda aizvietošana būtu saprātīga, ja viena teorija tiktu aizstāta ar labāku teoriju, piemēram, eliminatīvo materiālistu piedāvāto. Tomēr aicinājums nav saprātīgs, jo tautas psiholoģijas ietvars nav reducējams uz teoriju, bet gan ir saistīts ar plašāku dzīves formu, prakšu un valodas lietojuma kopumu.

LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. **Vitgenšteins L.** *Filosofiskie pētījumi*. Tulk. **J. Vējš, J. Taurens**. Rīga: Minerva, 1997.
2. **Vitgenšteins, L.** Lekcija par ētiku. Tulk. **J. Taurens // Lasmane, S.** (sast.) Rietumeiropas morāles filosofija. LU akadēmiskais apgāds, 2006. 254.–260. lpp.
3. **Vitgenšteins, L.** *Loģiski filozofisks traktāts*. Tulk. **J. Taurens**. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2006.
4. **Wittgenstein, L.** *Preliminary studies for "Philosophical Investigations": Generally Known as the Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell, 1972.
5. **Wittgenstein, L.** *The Big Typescript, TS 213*. Ed. and tr. by **C. G. Luckhardt, M. A. E. Aue**. Oxford: Blackwell, 2005.
6. **Wittgenstein, L.** Bemerkungen über Frazers "The Golden Bough" // *Synthese*. 1967. Vol. 17, No. 3 (Sep.). Pp. 233–253.
7. **Wittgenstein, L.** *Cambridge Letters: Correspondence with Russell, Keynes, Moore, Ramsey & Sraffa*. Oxford: Blackwell, 1995.
8. **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Revised Ed. Oxford: Blackwell, 1998 [1977].
9. **Wittgenstein, L.** *Culture and Value*. Tr. by **P. Winch**. Ed. by **G. H. von Wright** in collaboration with **H. Nyman**. Chicago: UCP, 1980.
10. **Wittgenstein, L.** II: Notes for Lectures on "Private Experience" and "Sense Data" // *The Philosophical Review*. 1968. Vol. 77, No. 3., pp. 275–320.
11. **Wittgenstein, L.** *Lectures & Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ed. by **C. Barrett**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967.
12. **Wittgenstein, L.** *Philosophical Grammar*. Ed. by **R. Rhees**. Tr. by **A. Kenny**. Blackwell Publishing, 1974.
13. **Wittgenstein, L.** *Philosophical Remarks*. Oxford: Basil Blackwell, 1975.
14. **Wittgenstein, L.** *Public and Private Occasions*. Ed. by **J. C. Klagge** and **A. Nordmann**. Rowman & Littlefield Publishers, 2003.

15. **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Foundations of Mathematics / Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik.* Hrsg. und bearb. von **G. H. von Wright, R. Rhees, G. E. M. Anscombe.** Basil Blackwell, 1967.
16. **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Philosophy of Psychology. Volume II / Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie. Band II.* Oxford: Basil Blackwell, 1980.
17. **Wittgenstein, L.** *Remarks on the Philosophy of Psychology: Vol. I / Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie: Band I.* Oxford: Basil Blackwell, 1980.
18. **Wittgenstein, L.** *Über Gewissheit / On Certainty.* Oxford: Basil Blackwell, 1979.
19. **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein Lectures, Cambridge 1930–1933. From the Notes of G.E. Moore.* Ed. by **D. G. Stern, B. Rogers, G. Citron.** CUP, 2016.
20. **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics. Cambridge, 1939.* Ed. by **C. Diamond.** Ithaca, New York: Cornell University Press, 1976.
21. **Wittgenstein, L.** *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935. From the Notes of Alice Ambrose and Margaret Macdonald.* Ed. by **A. Ambrose.** Oxford: Blackwell, 1979.
22. **Wittgenstein, L.** *Zettel.* Ed. by **G. E. M. Anscombe** and **G. H. Von Wright.** Tr. by **G. E. M. Anscombe.** Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967.

Sekundārā literatūra

23. **Anderson, A. R.** Mathematics and the “Language Game” // *The Review of Metaphysics.* 1958. Vol. 11, No. 3 (Mar.). Pp. 446–458.
24. **Baker, G. Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein: Understanding and Meaning: An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations.* Oxford: Blackwell, 1980.
25. **Baker, G. P.** *Wittgenstein's Method: Neglected Aspects.* Ed. and introduced by **K. J. Morriss.** Wiley Blackwell, 2004.
26. **Baker, G. P., Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein: Understanding and Meaning. Part I: Essays.* Blackwell, 2005.

27. **Baker, G., Hacker, P. M. S.** *Wittgenstein, Rules, Grammar and Necessity: An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, Vol. 2. Oxford: Blackwell, 1985.
28. **Beal, J.** Wittgenstein's anti-scientistic worldview // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 59–80.
29. **Beal, J., Kidd, I. J.** (Eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017.
30. **Beal, J., Kidd, I. J.** Introduction // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017.
31. **Bennett, M. R., Hacker, P. M. S.** Philosophical Foundations of Neuroscience: An Excerpt from Chapter 3 // **Bennett, M., Dennett, D., Hacker, P., Searle, J.** *Neuroscience and Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2007. Pp. 3–48.
32. **Berlins, J.** Divi brīvības jēdzieni // *Četras esejas par brīvību*. Rīga: Sprīdītis, 2000. 167. – 215. lpp.
33. **Blackburn, S.** *The Oxford Dictionary of Philosophy*. OUP, 2008 [1994].
34. **Boncompagni, A.** James and Wittgenstein // **Klein, A.** (Ed.) *The Oxford Handbook of William James*. OUP, 2018. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199395699.013.26
35. **Boudry, M., Pigliucci, M.** *Science Unlimited? The Challenges of Scientism*. University of Chicago Press, 2018.
36. **Bouveresse, J.** *Wittgenstein Reads Freud*. Princeton, New Jersey: PUP, 1995.
37. **Bouveresse, J.** Wittgenstein, von Wright and the Myth of Progress // *Paragraph*. 2011. Vol. 34, No. 3. Pp. 301–321.
38. **Bouveresse, J.** Wittgenstein's Critique of Frazer // *Ratio*. 2007. XX. Pp. 357–376.
39. **Bouwsma, O. K.** *Wittgenstein: Conversations, 1949–1951*. Edited with an introduction by **J. L. Craft** and **R. E. Hustwit**. Hacker Publishing Company: Indianapolis, 1986.
40. **Brouwer, L. E. J.** Consciousness, philosophy, and mathematics // **Benacerraf, P., Putnam, H.** (Eds.) *Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 90–96.

41. **Bunge, M.** *Epistemology and Methodology II: Understanding the World*. Springer Science + Business Media Dordrecht, 1983.
42. **Bunge, M.** *Doing Science: In The Light Of Philosophy*. World Scientific Publishing Company, 2017. (ebook)
43. **Carnap, R.** The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language // **Ayer, A. J.** (ed.) *Logical Positivism*. New York: The Free Press. Pp. 60–81.
44. **Carnap, R.** *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy*. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court, 2003.
45. **Carnap, R.** *The Philosophy of Rudolph Carnap*. Ed. by **P. A. Schlipp**. Open Court, 1999.
46. **Chihara, Ch. S.** The Wright-Wing Defense of Wittgenstein’s Philosophy of Logic // *The Philosophical Review*. 1982. Vol. 91, No. 1 (Jan.). Pp. 99–108.
47. **Child, W.** Wittgenstein, scientism, and anti-scientism in the philosophy of mind // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 81–100.
48. **Child, W.** *Wittgenstein*. London and New York: Routledge, 2011.
49. **Christiansen, A.-M.** It’s a Kind of Magic // **Seery, A., Rothhaupt, J. G. F., Albinus, L.** (Eds.) *Wittgenstein’s Remarks on Frazer: The Text and the Matter*. De Gruyter, 2016. Pp. 207–232.
50. **Churchland, P.** Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes // *Journal of Philosophy*. 1981. Nr. 78. Pp. 67–90.
51. **Cioffi, F.** The Inaugural Address: Wittgenstein and Obscurantism // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*. 1990. Vol. 64. Pp. 1–23.
52. **Coliva, A.** Rituals, philosophy, science, and progress: Wittgenstein on Frazer // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 39–58.
53. **Conant, J.** On Wittgenstein’s Philosophy of Mathematics // *Proceedings of the Aristotelian Society*. 1997. New Series, Vol. 97. Pp. 195–222.

54. **Curchland, P. M.** *Matter and Consciousness*. 3rd ed. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2013 [1984].
55. **Dennett, D. C.** *The Intentional Stance*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book, The MIT Press, 1998 [1987].
56. **Drury, M. O’C.** *The Danger of Words*. Thoemmes Press, 1996.
57. **Dummett, M.** Wittgenstein’s Philosophy of Mathematics // *The Philosophical Review*. 1959. Vol. 68, No. 3 (Jul.). Pp. 324–348.
58. **Eddington, A. S.** *Space, Time and Gravitation*. CUP, 1920.
59. **Eddington, A. S.** *Stars and Atoms*. New Haven: Yale University Press, 1927.
60. **Frazer, J. G.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* [Abridged edition]. The Macmillan Press Ltd., 1990 [1922].
61. **Frazer, J.** *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Ed. by **R. Frazer**. Oxford: OUP, 1994.
62. **Frege, G.** The Thought: A Logical Inquiry // *Mind*. 1956. 1956, Vol. 65, No. 259. Pp. 289–311.
63. **Gale, R. M.** *The Divided Self of William James*. CUP, 1999.
64. **Gerrard, S.** Wittgenstein’s Philosophies of Mathematics // *Synthese* 87. 1991. Pp. 125–142.
65. **Glock, H.-J.** (Ed.) *A Wittgenstein Dictionary*. Oxford: Blackwell Publishing, 1996.
66. **Gödel, K.** Russell’s mathematical logic // **Benacerraf, P., Putnam, H.** (Eds.) *Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 447–469.
67. **Gödel, K.** What is Cantor’s continuum problem? // **Benacerraf, P., Putnam, H.** (Eds.) *Philosophy of Mathematics: Selected Readings*. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 470–485.
68. **Goldfarb, W.** Wittgenstein, Mind, and Scientism // *The Journal of Philosophy*. 1989. Vol. 86, No. 11. Pp. 635–643.

69. **Goodman, R. B.** *Wittgenstein and William James*. Cambridge University Press, 2004 [2002].
70. **Haack, S.** *Defending Science – Within Reason: Between Scientism and Cynicism*. Prometheus Books, 2007.
71. **Haack, S.** Six Signs of Scientism // *Logos & Episteme*. 2012. Volume 3, Issue 1. Pp. 75–95.
72. **Hacker, P. M. S.** Developmental Hypotheses and Perspicuous Representations: Wittgenstein on Frazer’s “Golden Bough” // *Iyyun: The Jerusalem Philosophical Quarterly*. 1992. 41 (July). Pp. 277–299.
73. **Hacker, P. M. S.** *Insight and Illusion*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
74. **Hacker, P. M. S.** Philosophy and Scientism: What Cognitive Neuroscience Can, and What it Cannot, Explain // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 97–116.
75. **Hacker, P. M. S.** The Linguistic Turn in Analytic Philosophy // **Beaney, M.** (Ed.) *The Oxford Handbook of The History of Analytic Philosophy*. OUP, 2013. Pp. 926–47.
76. **Hardy, G. H.** *A Mathematician’s Apology*. Baaltis Publishing, 2014.
77. **Hardy, G. H.** Mathematical Proof // *Mind*. 1929. New Series, Vol. 38, No. 149. Pp. 1–25.
78. **Hayek, F. A.** Scientism and the Study of Society // *Economica*. 1942. Vol. 9, No. 35 (August), pp. 267–91
79. **Heyting, A.** *Intuitionism, an Introduction*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1956.
80. **Hilbert, D.** Über das Unendliche // *Mathematische Annalen*. 1926. 95 (1). S. 161–190.
81. **James, W.** *The Principles of Psychology*. Harvard University Press, 1983.
82. **Janik, A., Toulmin, S.** *Wittgenstein’s Vienna*. A Touchstone Book, 1973.
83. **Jeans, J.** *The Mysterious Universe*. CUP, 2009 [1930].
84. **Kants, I.** *Tīrā prāta kritika*. Tulk. **R. Kūlis**. Rīga: Zinātne, 2011.

85. **Klagge, J. C.** The evolution of concepts // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 193–208.
86. **Klagge, J. C.** Wittgenstein and Neuroscience // *Synthese*. 1989. Vol. 78, No. 3. Pp. 319–343.
87. **Köhler, W.** *Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology*. New York: Liveright, 1992 [1970].
88. **Kraus, K.** *Der Fortschritt* // **Kraus, K.** *Schriften*. Vol. 2. Ed. by **Christian Wagenknecht**. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1987.
89. **Kraus, K.** Nestroy and posterity // *The Kraus Project: Essays by Karl Kraus*. Tr. and ed. by **J. Franzen**. Picador, 2014. Pp. 135 –262.
90. **Kreisel, G.** Wittgenstein’s Remarks on the Foundations of Mathematics // *The British Journal for the Philosophy of Science*. 1958. Volume IX, Issue 34. Pp. 135–158.
91. **Kuusela, O.** Wittgenstein’s Method of Conceptual Investigation and Concept Formation in Psychology // **Racine, T. P., Slaney, K. L.** (Eds.) *A Wittgensteinian Perspective on the Use of Conceptual Analysis in Psychology*. Palgrave Macmillan, 2013. Pp. 51–71.
92. **Lalande, A.** *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* Vol. 2: N – Z. 4e édition. Quadrige: 1997 [1926].
93. **Libet, B.** et al. Time of conscious Intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential) // *Brain* (1983), 106 (3), 623–642.
94. **Lichtenberg, G. Ch.** *The Waste Books*. New York Review of Books, 1990.
95. **Maffie, J.** Naturalism, Scientism and the Independence of Epistemology // *Erkenntnis*. 1995. Vol. 43, No. 1 (Jul.). Pp. 1–27.
96. **Marion, M.** *Wittgenstein, Finitism, and the Foundations of Mathematics*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
97. **Maslow, A.** *A Study in Wittgenstein’s Tractatus*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1961.

98. **McGuinness, B.** *Wittgenstein, A Life: Young Ludwig (1889–1921)*. Penguin Books, 1990 [1988].
99. **McGuinness, B.** Freud and Wittgenstein // **McGuinness, B.** (Ed.) *Wittgenstein and His Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982.
100. **Monk, R.** Bourgeois, Bolshevik or Anarchist? The Reception of Wittgenstein's Philosophy of mathematics // **Kahane, G., Kanterian, E., Kuusela, O.** (Eds.) *Wittgenstein and His Interpreters: Essays in Memory of Gordon Baker*. Blackwell Publishing, 2007. Pp. 269–294.
101. **Monk, R.** *How to Read Wittgenstein*. London: Granta Books, 2005.
102. **Monk, R.** *The Duty of Genius*. Vintage, 1999.
103. **Moore, G. E.** Wittgenstein's Lectures in 1930–33 // *Mind*. 1955. Vol. 64, No. 253 (Jan.). Pp. 1–27.
104. **Moore, G. E.** Wittgenstein's Lectures in 1930–33 // *Mind*. 1955. Vol. 63, No. 251 (Jul.). Pp. 289–316.
105. **Munz, V. A., Ritter, B.** (Eds.) *Wittgenstein's Whewell Court Lectures, 1938–1941, From the Notes by Yorick Smythies*. Wiley Blackwell, 2017.
106. **Nyíri, J. C.** Wittgenstein's Later Work in relation to Conservatism // **McGuinness, B.** (ed.) *Wittgenstein and his Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. Pp. 44–68.
107. **Plant, B.** *Wittgenstein and Levinas: Ethical and religious thought*. Routledge: London and New York, 2005.
108. **Putnam, H.** On Wittgenstein's Philosophy of mathematics // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*. 1996. Vol. 70. Pp. 243–265.
109. **Quine, W. V. O.** *From a Logical Point of View*. New York: harper & Row, 1963.
110. **Quine, W. V.** *Theories and Things*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981.

111. **Ramachandran, V., Hirstein, W.** The Science of Art // *Journal of Consciousness Studies*. 1999. 6 (6-7). Pp. 15–51.
112. **Ramsey, F. P.** *Foundations: Essays in Philosophy, Logic, Mathematics and Economics*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.
113. **Redding, P.** Anthropology as Ritual: Wittgenstein’s Reading of Frazer’s “The Golden Bough” // *Metaphilosophy*. 1987. Vol. 18, Nos. 3 & 4, July/October. Pp. 253–269.
114. **Rhees, R.** (Ed.) *Recollections of Wittgenstein*. Oxford, New York: OUP, 1984.
115. **Rhees, R.** *Wittgenstein’s On Certainty*. Ed. by **D. Z. Phillips**. Oxford: Blackwell, 2003.
116. **Robinson, D. N.** Science, Scientism, and Explanation // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 23–40.
117. **Rosenberg, A.** *The Atheist’s Guide to Reality*. New York, London: W. W. Norton & Company, 2011.
118. **Ross D., Ladyman J., Spurrett, D.** In Defence of Scientism // *Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized*. OUP, 2007.
119. **Rubenis, A.** *Fenomenoloģija*. Rīga: Avots, 1983.
120. **Russell, B.** *The Philosophy of Logical Atomism*. London and New York: Routledge, 2010 [1972].
121. **Schöttler, P.** Szientismus: Zur Geschichte eines schwierigen Begriff // *NTM Zeitschrift für Geschichte der Wissenschaften, Technik und Medizin*. 2012. Volume 20. Pp. 245–269.
122. **Schroeder, S.** ‘Too ridiculous for words’: Wittgenstein on scientific aesthetics // **Beal, J., Kidd, I. J.** (eds.) *Wittgenstein and Scientism*. Routledge, 2017. Pp. 116–132.
123. **Schroeder, S.** The Emergence of Wittgenstein’s Views on Aesthetics in the 1933 Lectures // *Estetika: The European Journal Of Aesthetics*. 2020. LVII/XIII, no. 1. Pp. 5–14.

124. **Schroeder, S.** Wittgenstein on Aesthetics and Philosophy // *Revista de historiografia* 32. 2019, pp. 11–21.
125. **Schulte, J.** *Experience and Expression: Wittgenstein's Philosophy of Psychology*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
126. **Sellars, W.** *Science, Perception and Reality*. Ridgeview Pub Co, 1991 [1963].
127. **Shapiro, S.** *Thinking About Mathematics: The Philosophy of Mathematics*. OUP, 2000.
128. **Shimamura, A. P., Palmer, S. E.** (Eds.) *Aesthetic Science: Connecting Minds, Brains, and Experience*. OUP, 2012.
129. **Šimfa, E.** Kants un Huserls: kritiskais ceļš uz filozofiju kā stingru zinātņi // **Bičevskis, R.** (sast.) *Kants, Heidegers un dzīvs pasaule*. Rīga: LU aģentūra "LU Filozofijas un socioloģijas institūts", 2015.
130. **Skruzis, K.** (sast.) *Mitoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2015.
131. **Sorell, T.** *Scientism: Philosophy and the infatuation with science*. Routledge, 1991.
132. **Stern, G. D.** *Wittgenstein's Philosophical Investigations: An Introduction*. Cambridge: CUP, 2004.
133. **Stroll, A.** *Twentieth-Century Analytic Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2000.
134. **Taurens, J.** *Lingvistiskās nozīmes teorijas arhitektūras semantikā* [Promocijas darbs]. Rīga: LU, 2005.
135. **Vējš, J. N.** *Versija par Vitgenšteinu*. Rīga: Pētergailis, 1997.
136. **Vilciņš, R.** Filozofijas izpratne Vitgenšteina vēlinajā domā // *LZA Vēstis, A daļa*. 2020. g. 1. numurs. 52.–68. lpp.
137. **Vilciņš, R.** Scientisms: jēdziena lietojums un tā transformācijas // *LZA Vēstis, A daļa*. 2020. 74. sējums, 4. numurs. 42.– 48. lpp.

138. **Vilciņš, R.** *Zināšanas Vitgenšteina "Filosofiskajos pētījumos" un "Par drošticamību"* [maģistra darbs]. Rīga: LU, 2017.
139. **Von Wright, G. H.** *The Tree of Knowledge and Other Essays*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1993.
140. **von Wright, G. H.** Wittgenstein in relation to his Times // **McGuinness, B.** (ed.) *Wittgenstein and his Times*. Oxford: Basil Blackwell, 1982.
141. **Waismann, F.** *Wittgenstein and the Vienna Circle: conversations recorded by Friedrich Waismann*. Edited by **B. McGuinness**. Harper and Row Publishers, 1979.
142. **Williams R. N.** Introduction // **Williams, R. N., Robinson, D. N.** (Eds.) *Scientism: The New Orthodoxy*. Bloomsbury, 2015. Pp. 1–21.
143. **Wittgenstein, L.** *Notebooks, 1914–1916*. Ed. by **G. H. Von Wright** and **G. E. M. Anscombe**, tr. by **G. E. M. Anscombe**. New York and Evanston, 1969.
144. **Žižek, S.** *How To Read Lacan*. Granta Books, 2006.

Materiāli internetā

145. **Pichler, A., Wang, J.** (curators) *Wittgenstein Source* // <http://www.wittgensteinsource.org/> (skatīts 18/07/2022)
146. **Pinker, S.** Science Is Not Your Enemy // <https://newrepublic.com/article/114127/science-not-enemy-humanities> (Skat. 2020.04.05.)
147. **Vitgenšteins, L.** Dzeltenā grāmata. // <https://satori.lv/article/dzeltena-gramata> (Skat. 2021.03.11)